

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI I FEBRUARIE 1939

Nr. 2

T. ARGHEZI	Amintiri de Crăciun	243
E. LOVINESCU	Acord final (III)	248
ION MINULESCU	Drum crucial	282
OVIDIU CONSTANTINESCU	Temperatura staționară	283
VIRGIL GHEORGHIU	Cântec de faun	301
AL. ROSETTI	Ovid Densusianu	306
GEORGE DEMETRU PAN	Versuri	313
G. ZANE	Câteva știri despre M. Emi- nescu	317
GH. N. LEON	Falimentul învățământului	327
C. C. VELLUDA	Incotro merge umanitatea?	338
D. M. PIPPIDI	Problema literaturii la Platon	353
N. SĂVULESCU	Costache Caragiale	370
MIHAIL SEBASTIAN	Critica d-lui Șerban Cioculescu	383
ȘERBAN CIOCULESCU	Despre poezia d-lui Lucian Blaga	395

C R O N I C I

DRUMURILE MĂRII de *Em. Bucuța* (414); DESPRE O CARTE DE CĂLĂTORIE de *Camil Petrescu* (419); LINIILE CULTURALE FRANCEZE IN 1938 de *L. B.* (420); EMINESCU IN ENGLEZEȘTE de *N. P.* (423); O INTRODUCERE IN STUDIUL LIMBILOR ROMANICE A UNUI LINGUIST ROMÂN IN LIMBA ENGLEZĂ (423); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (425); «MUNCĂ ȘI VOIE BUNĂ» SAU DESPRE O NOUĂ EDUCAȚIE POPULARĂ de *Ștefan Cîrstoiu* (428); RADIESTEZIA de *Al. Mironescu* (435); PLANIFICARE INTERNAȚIONALĂ ȘI ECONOMIE DE RĂZBOI de *Eugen Demetrescu* (439); FINANȚAREA REDRESĂRII ECONOMICE A GERMANIEI 1933—1938 de *Ion Radu Pascal* (445); ANGLIA INTERPRETATĂ DE D. NICOLAE PETRESCU de *Petru Comarnescu* (451); ȘTIRI MUZICALE DIN STRĂINĂTATE de *Nicolae Missir* (457).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(r.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

ABONAMENTUL ANUAL LEI 360
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI, NR. 2, FEBRUARIE 1939

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1939

AMINTIRI DE CRĂCIUN

CINCI CÂRLIGE

Măinile bătrânei mele
Impletesc în cinci undrele,
Intr'ascuns, pentru ajun,
Darurile de Crăciun.

Ziua 'ntreagă nu-i mai văd
Șchiopătarea prin omăt.
Cui apucă de o 'ntreabă
Maica-i spune c'are treabă.

Dar copiii prin perdea
Prind în umbra ei ceva,
Iscodind taina mătușii,
Seara, pe gaura ușii.

Ea, cu lâna între dește,
Stă din lucru și zâmbește.

DARURILE

Două scufii cu urechi
Și târligi două părechi,
Mânicere și pieptare.
Mult de lucru nu mai are.

Ghemul când i-l ia pisica
Iar se supără bunica.
Tocmai pe sub un dulap
Fuge și câte-un ciorap.

« Vin' la mama să te pupe
« Inșă, vezi, nu mă 'nterupe,
« Că-mi rămân nepoții goi ».
Roagă maica pe pisoi.

« Că vouă, ce vă mai pasă
« In flanela voastră groasă? ».

MÂNGÂIERI

Luna toată a postit.
Lucrul bine întocmit,
Că-i fiertură, că-i catrință,
Cere cuget și credință.

Numai că, la socoteală,
Stă cârligul la 'ndoială.
Pune-un ochi ce nu se cade
Sau adaosul îl scade.

Un călcâi, la un carâmb,
A ieșit la urmă strâmb.
Orice faci, oricum ai drege,
Timpu-i scurt, n'ai cum alege.

Lâna, barem, asta are,
Se mai lasă la purtare.

DE AJUN

Darurile-o să le-aducă
Vre-un unchiaș, vre-o nălucă,
Vârcolacul, pasă-mi-te...
Cum îi voia cui trimite.

Prin vârteje de zăpadă
Moș Crăciunii vin grămadă
Și se despărțesc într'o
Scorbură, care 'n cotro.

« Să trăiești! » își zice baba,
Că e gata toată treaba.
Vrând să cânte-o 'njunghie
Vremea într'o unghie.

Dar a cam uitat ce știe
Și-o ia lin, pe psaltichie.

POMUL

Aduse niscaiva om
Sau duh, noaptea 'n toi, un pom,
Ca un policandru nins.
E 'nghețat și-i și aprins.

O boccea cu licurici,
Stele, îngeri și pitici.
Tolba ei, când s'o desfacă,
Ochii babii-i rād și-i joacă.

Ce mai scufii, ce călțuni!
Adevărate minuni.
Dar mânușile — așteaptă! —
Toate sunt pe mâna dreaptă...

Maica-mare-i de părere
Că i-a scăpat din vedere.

T. ARGHEZI

A C O R D F I N A L

V

După o lună și jumătate dela accident, drama din Duminica Floriilor îi intră abia acum în lumina vie a conștiinței sau, mai de grabă, a sensibilității. Șocul nervos îi produsese la început un fel de amnezie, prelungită de boală, și apoi și de o lene a spiritului, căruia îi plăcea să se scufunde într'o uitare, mai necesară decât medicamentele, ghipsul, masajele; amănuntele îi reveniseră, firește, pe încetul cu aspecte înșelătoare ori de proiecții cinematografice privite calm, din fundul unei săli obscure; și iată că Lică i le împântase în conștiință cu o realitate de fier înroșit. Trebui să-și refacă în sensibilitatea ațipită atât de comod, calvarul drumului prin Cișmigiu, sporit de gândul că toate mișcările dezordonate, toate gesturile ei de biată ființă în agonie fuseseră spionate de omul din spate venit pentru raport. Suferința morală, amortită de atâtea mușcăături în carnea-i torturată, mai creștea și prin faptul că Bizu aflase realitatea situației; trupul ei chinuit simțea încă o pudoare, ce-i făcea rău. Suportă mai ușor gândul că Lică îi regizase filmul calvarului decât că Bizu aflase de dânsul. Deși întâmplarea în sine n'o mai interesa, vibra la ideea că fusese umilită în ochii lui, divulгатă în secretul ei. Știa totul și poate mai mult decât fusese; omul lui Lică îi va fi povestit accidentul în felul lui, interesat, în vederea unei lovituri puternice. Izbutise de altfel. Bizu plecase. Ea nu încercase totuși să se sinucidă. O femeie la vârsta ei nu se putea arunca din gelozie sub roțile tramvaiului. Situația ar fi fost, în adevăr, ridicolă și Lică i-o împântase și mai adânc în minte, declamând mereu...: «fata lui Grigore Bizu, soția ministrului Lică Scumpu, încercând să se sinucidă

din « amoriu » din pricina unei dactilografe ! » Conștiința ei protesta : nu avusese decât doar o absență ; se destrămasese ; i se risipise sufletul ca un fum și, atât, pierduse frâna ; mersese în neștire ; dăduse peste un tramvai, după cum ar fi putut da peste o mașină, ori să cadă în lacul Cișmigiului. Nu căutase tramvaiul. Ii venise o amețală, cum putea să-i vină o sincopă și să cadă jos ; asta nu însemna sinucidere. O chinuia totuși sămânța aruncată de Lică în aluatul ei sufletesc ; își căuta argumente pentru a se potoli. La amintirea lui Lică se cutremură din nou de desgust și se bucură că scăpase de dânsul pentru totdeauna. Ideea că pusese să o urmărească o jignea, deși era și comică. Vorbele lui o turburaseră, dar n'o distruseseră ; reacțiunile ei nu treceau, în fond, peste o stare generală de neplăcere, de nemulțumire, de indignare ; nu simțea o rană adâncă, dureroasă, o răscoală a întregii conștiinți. Trupul și sufletul intraseră de mult, de atunci, într'un fel de moleșală ; accidentul cu toate rădăcinile lui în timp se ștersese într'o zare cenușie și indeterminată ; întâmplarea era o insulă acoperită de ape, prin care navigau corăbii fără să bănuiască Atlantida scufundată ; trebuise să vină Lică pentru a se lovi cu ciocul de aramă de stânca ascunsă. « Situația e, în adevăr, penibilă », își spuse, formulând mai mult o părere, o constatare, ca pentru altcineva, și nu o senzație proprie, ce ar fi chinuit-o.

O judeca ridicolă, dar n'o trăia prin sensibilitatea ei torturată. Boala îi tocise reacțiunile . . . Era o spectatoare, uneori jignită și umilită, dar nu și o părtașă la scenele ce se desfășurau, de altfel, rar și fără caracter de obsesiune, pe ecranul amintirii ei șterse.

Lică o făcuse să se gândească și la Bizu. Nu venise să o vadă decât când nu aflase încă adevărul și plecase a doua zi din București. Știa dar nu-i dăduse faptului nici o atenție ; plecase pentru că voise sau trebuise ; îi era indiferent dacă fugise de răspunderi, de complicații sau pentru că se îmbolnăvisese. Simțea, totuși, instinctiv că Lică n'avea dreptate. Oricărui lucru el îi dădea o interpretare meschină. Inscenările lui nu urmăriseră decât ca să-l alunge pe Bizu, și reușise. Plecase numai din motivul ăsta sau și din altele, n'avea cum ști și nici n'o dorea. Pășea printre fapte ca pe niște vreascuri ce trosneau ; nu ajungea la rădăcinile înfipite adânc în pământul realității. Părerile lui Lică nu puteau fi decât intere-

sate; motivele celuilalt, necunoscute. Era mai bine să lase totul sub paianjenișul uitării. . .

Insistența lui Lică de a-l ponegri și distruge o făcu să-i cerceteze mai de aproape atitudinea, nu numai în momentul « accidentului », ci și în trecut; nepăsarea îi lăsă și aici libertatea de spirit. Cântări și unele și altele, înșirui rubrici de cifre, adună și scoase, la urmă, concluzia că nu era vinovat cu nimic; fusese leal; vina era numai a ei; se înșelase doar pe sine; clădise un roman, la care el nu participase cu nimic. Iși recapitulă toate momentele dela prima lor întâlnire dela hotelul Europa și până la scena din duminica Floriilor și nu găsi nici un echivoc în vorbă, în atitudine; nu-i făcuse nici o declarație, nici o aluzie, nici un plan de viitor; se arătase, dimpotrivă, rezervat și ocolise tot ce s'ar fi putut interpreta ca un îndemn. Nu venise la Balomirești, când îl așteptase, și nu se gândea să vină nici de Paști, prin Cișmigiu se lăsase mai mult târît. Având altă legătură sentimentală, se purtase leal. Cu ce greșise? Fiindcă iubea, ea îi privise tăcerile și rezervele ca scrupule față de situația ei nelimepezită încă legal; citise în el toate manifestările dragostei ce se petrecea numai într'însa, fără să-și dea seama că pricina lor era aiurea. Coincidența îi sporise naivitatea sentimentală. Nici de scena din Cișmigiu nu era vinovat. De unde putea ști el ce se întâmpla în spate; se ținuse după dânsul, își pierduse controlul mișcărilor și nimerise sub roțile tramvaiului. Asta era totul. De altfel, lucruri vechi, uitate, neînsemnate; prea se luptase cu suferința și cu moartea pentru a mai simți ecoul unor sbuciumări trecătoare, fără altă rădăcină decât în inexperiența ei și într'o eroare de apreciere. Dacă Lică n'ar fi silit-o cu brutalitatea lui obișnuită, nici n'ar fi recapitulat momentele nevinovatei lor drame. Din tavan se desprindea un enorm burete, cu care îi era lesne să ștergă trecutul, cum ștersese odinioară și întâmplarea ridicolă cu Franz dela Dresda.

VI

Deși ieșea uneori, prefera să-și prelungească o convalescență ce-i convenea firii ei vegetative și dispusă la visare. Nu primea aproape pe nimeni; boala și situația îi îndreptățeau izolarea naturală, de altfel, ce făcuse pe mulți să o creadă mândră. « Iar trece fudula cu englezoaica ei », auzise odată pe un tânăr ofițer

pe ulița mare a târgului. În schimb, îl vedea mereu pe Moș Alecu, tot mai voios, cu o purtare tot mai părintească față de dânsa. Într'o zi, pe când ședea pe divanul ei obișnuit cu ochii în tavan, ca și cum ar urmări ața unui paianjen invizibil, bătrânul intră fără să bată, rumenit de o bucurie interioară, întinerit și cu mișcări de luptător imaginar.

— S'a făcut; vino să te sărut, Bârzulico !

Ochii i se înlăcrămară; o strânse în brațe, o sărută pe un obraz și pe celălalt, înduioșat, bătrânește.

— Divorțul s'a transcris, iată copia. Nu mai putea rosti altceva, ci arunca mereu « Bârzulico ! Bârzulico ! — ca pe o monetă de aur, pe care o suni ca să vezi dacă nu e cumva falsă.

Așa o numise de copilă și nu-i spusese niciodată altfel. Pentru alții putea fi « Mili », pentru dânsul nu era decât Bârzulica, fata lui Grigore Bârză, în rostirea numelui căruia punea o convingere, un respect ce se simțea bine în ton. Și iată că Bârzulica lui se măritase cu Lică Scumpu și devenise doamna Emilia Scumpu. Bătrânul primise lovitura în inimă. Nu i-a mai spus de atunci Bârzulica; idolul se scoborise de pe soclu și își făcea loc prin mulțime la brațul lui Lică: « Scumpuleasa », auzise pe unii la Balomirești. Ce rușine ! Să fii Bârzulica și să devii Scumpuleasă ! — Nu i-o iertase deși nu i-o spusese. Era destul de nefericită pentru că luase pe « băetul » casierului, care nu se mulțumise să fie Scumpu, ci se încăpățănase să fie și Lică. Lumea se deprinsese, ce e dreptul, și în gura ei numele lui luneca acum ușor; nu mai era Vasile Scumpu, ci Lică Scumpu, o bilă ce cădea armonios la vale prin rotunjirea circulației de fiecă zi... Bătrânul nu se putuse însă obișnui; în numele lui proiecta mai întâi imaginea casierului State, omulețul cănit, cu aere blajine și dulcegi, dar, în fond, sucit, bucuros să audă vorbindu-se numai de rău, chiar când era la mijloc fecioru-su. « N'are să ajungă bine, ascultă-mă pe mine », îl cobise el mereu, deși băiatul era încă de pe atunci « o glorie » a târgului. La numirea lui ca ministru la domenii, i se abătuse că trebuia să fie la interne și dădea din cap cu aerul: « nu vă spuneam eu, că n'o să ajungă bine ! » Chiar și la nunta lui, la biserica Adormirii, stase de o parte și privise desgustat, acru, ca în fața unei nenorociri. Nenorocirea se numea fata lui Grigore Bârză, cu o zestre de șase mii de hectare.

Lică avea altă croială; ca orice om politic, era optimist, fără să fie sufletește mai bun. Noroc că scăpase de neamul lor trivial și îmbulzit, esență de mahala provincială. Sub verva bătrânului, Bârzulica se regăsi în vechiul ei nume de fată cu plăcerea, cu care te-ai regăsi într'un fotoliu larg, obișnuit din copilărie. Nu era cu fumuri boierești și nici n'avea de ce: neam de răzeși, de mici proprietari și după mamă și după tată, îmbogățit din munca pământului și nu prin politică și învârteli. « Bârzule! — spunea moș Alecu — scurt; nu știi dacă-i frumos, dar nu miroase a lăutari și a mahala ca Lică Scumpu. Bârzule — sună ca dârzu; nume aprig, hotărât la faptă, așa cum a și fost Grigore, om al muncii pământului, cu ochii numai pe sus, după ploaie: « singurul lui stăpân ».

— Ei, iată-te acum din nou Bârzulica, reluă bătrânul cu voce bună, și în amintirea zilei fericite, uite ce ți-am adus.

Scoase dintr'o cutiuță dela Cronberg un inel cu o perlă cât o boabă de strugure, « ca să înlocuiască verigheta ».

— Provizoriu, adaose zâmbind șiret.

La masă se afla și d. Iorgu Poslușnicu, fostul lui secretar, azi avocat cunoscut în București. Se ocupase cu procesul de divorț și cu toate chestiunile lui bănești atât de complicate.

— « Băet » de mare ispravă, i-l recomandase dela începutul procesului, tot dela noi, din partea locului. L-ai cunoscut pe taică-su ?

Mili nu-și amintea.

— Moșier la Tătăruși; ia acolo vre-o sută de fălci, dar om de ispravă și el, cu doi dumnezei pe lume: pământul și Grigore, cu care a făcut politică toată viața. Om de credință. « Băetul » a ajuns avocat de seamă aici, dar moșioara dela Tătăruși nu și-a înstrăinat-o. A rămas în familie; spune că și-a clădit o casă nouă acolo pe temelilele celei vechi. Gospodar, moldovean de ai noștri.

Bătrânul avea mândria regională a tuturor Moldovenilor. Era de ajuns să te știe că ești din fundul Moldovei, pentru a te privi cu alți ochi. Firește, la București; la Balomirești, nu mai contenea să-i dojenească pe localnici ca pe niște: « leneși, târâe brâu, lasă-mă să te las, tembeli, trântori », cum îi venea la îndemână. Insușirile nu le vedea decât de departe, ca o protestare împotriva unei nedreptăți istorice.

Din pricina procesului, Poslușnicu venea destul de des pe la dânsul. În moș Alecu, Mili găsisese un om priceput și mai ales hotărât să nu-i îngăduie lui Lică de a-i răpi ceva din avut, singurul fel de a-l răzbuna pe Grigore. — « Să plece cum a venit », era vorba lui obișnuită, deși « băetul casierului » își rotunjise destulă avere numai din administrarea zestrei... Uneori o lăsa chiar singură cu Poslușnicu, « omul de ispravă », destoinic în descurcarea revendicărilor; avea de văzut împreună hârtii, contracte, chitanțe, planuri și de făcut socoteli, de care Bârzulica nu era bucuroasă. Când bătrânul se întorcea cu bonomia lui șireată, ea se veselea ca de o vacanță.

— Facem o plimbare la Băneasa, Bârzulico?

Ieșea, astfel, adese la Băneasa cu moș Alecu ori cu Țuțu Boian, prietena, dar nu și confidenta ei. Fire închisă, fie din lipsa unei simțiri puternice, fie din neputința de a o exprima, trăise fără nevoia spovedaniei chiar pe când era la pension. Din felul cum se interesase de instalarea lui Bizu în casa ei din Esculap și din faptul că aflase că-l vizitase uneori, nu era cu putință să nu fi avut bănueli chiar dela început, mai ales după ce se svonise de divorț. Țuțu îi spusese odată sobru, în treacăt, că d. Klentze își închisese casa și plecase fără să-și fi luat rămas bun dela dânsa și fără să-și fi lăsat adresa. Atât. Totul ca un fapt divers, cu o discreție ce indica prezența unui subiect de ocolit. Primblările lor tot mai dese se desfășurau, astfel, fără sinceritate; se întâmplase ceva grav și tăceau, se măsurau din ochi și se temeau să se apropie de el ca de ceva oprit. Aceeași impresie o avea, de altfel, și despre moș Alecu. Nu-i vorbea de accident; o trata ca pe o convalescentă, căreia nu trebuie să-i amintești despre boală; nu-i pomenise nici chiar despre Bizu și nu se mirase că nu-l mai vedea. Nu știa dacă era o întâmplare, dar bănuiala ei ascuțită de conștiința tainei o făcea să creadă altfel. Mai putea fi însă vorba de taină, când o cunoștea și Lică? Căută în ochii cu pae aurii ai lui Țuțu și sub sprâncenele groase ale bătrânului semne de complicitate; nu descoperea însă nimic. Dar dacă știa și Poslușnicu, « omul de ispravă » dela Tătăruși? Simți că o strângea în spate. Deși în conștiința ei întâmplarea nu mai avea nici o importanță, stăruia totuși într'înșa un simț de pudoare, de feminitate jignită, de a-și vedea taina aruncată indiscreției altora. Chiar dacă Lică ar fi

spus ceva, se răzgândea apoi, tot nu însemna mult. Era atât de flecar și interesul atât de evident, încât vorbele lui nu puteau avea greutate; cum să-l creadă bătrânul, el care considera de mai înainte drept minciună orice ar fi spus? Dar Țuțu? O iscodea iarăși și nu adulmeca nimic. Șovăia astfel, dela zi la zi și, pentru a nu se întreba mereu, se ferea cât putea de cunoscuți și de prieteni.

Tăind din ce în ce mai mult poteci prin trecut, în lungile ceasuri de visare pe divanul din buduarul cu stolurile trase din pricina zădufului de Iulie, își reamintea de o vorbă, pe care i-o aruncase adesea Lică în glumă sau ca dojană, dar mai ales ca scuză pentru toate aventurile lui: «natură moartă».

O ascultase fără nici o reacțiune; aproape nici nu-și dăduse seama ce însemna și, oricum, îi era indiferentă. Clătina-se din umeri și-l privise cu dispreț. Vorba îi revenea acum mereu în amintire cu intonațiile ștregărești, consternate, cumpătimitoare ale glasului lui Lică. Deși nu-i produsese nici un efect atunci când s'ar fi convenit să aibă o influență asupra căsniciei ei, acum, când era liberă și nu dădea seamă nimănui, găsea în adâncul ei un fel de protestare intimă. — «Aveam să și fiu altfel cu dânsul!» — se mângâia retrospectiv și inutil. Când îi simțise prima sărutare pe gât, pe neașteptate, avusese senzația unei omizi căzută dintr'un pom; dusese instinctiv mâna ca să o dea jos, căci i se părea că rămăsese lipită acolo. Lică zâmbise acru și decepționat. Se îmbufnase și n'o mai sărutase apoi; tot timpul logodnei ea se temuse, de altfel, să nu-și repete gestul. Ce deziluzie! — se gândise atunci; se înșelase, de sigur; adevăratul sărut trebuia să aibă alt gust. Pe Lică nu-l putuse suferi niciodată, cu mustăcioara lui mică, blondă, răsucită cuceritor, cu ochii albaștri-verzi în fundul capului, vii și sfredelitori; gura lui îi putuse părea omidă. Pentru dânsul fusese o «natură moartă», dar dacă n'ar fi fost el? Intrebarea îi bâzâia mereu în cap ca un bondar supărător. Lică avea totuși mari succese la femei; nu tuturor li se părea deci o omidă. Intr'o seară, trecuse pe la Sanatoriu ca să împartă mici daruri la personalul ce o îngrijise; într'un boschet de liliac, îl zărise cu vre-o trei surori, curtenitor, luându-le pe toate de gușă, în timp ce ele se alintau ca pisicile ce-și arcuesc spinarea ca să le desmierde stăpânul; cum o văzuse, dispăruse pe o alee laterală.

— Ce bun e cu noi domnul ministru, o întâmpinase Marina; de când ați plecat dumneavoastră trece uneori pe la Sanatoriu.

«Și asta!» își spusese ea cu obidă, deși Lică n'o mai indigna de mult. «Dragoste interesată, femei ușoare», adaoase ca o mângâiere.

Stătuse de vorbă un sfert de ceas cu fata care-i prezentase, fără să i-l fi cerut, raportul celor petrecute în lipsă.

— S'a împlinit ce-am prevăzut. Veronica a plecat cu grecul ei. A uitat de nevastă; i-a luat apartament pe Romană; are și mașină și a venit să ne vadă. Se laudă că o să se mărite cu dânsul.

Scoase apoi din buzunarul șorțului o fotografie-visite, cu chipul unei femei brune, cu păr negru tăiat la mijloc printr'o cărare liniară, cu ochi lăncezi, cu profil fin și nas arcuit.

— Asta-i, dudue, răposata, pentru care se scrântise; când a plecat din sanatoriu a uitat-o în saltar; o țin ca amintire, ca să-mi aducă și mie noroc.

Sanatoriul începu apoi a se însufleți în vorbele Marinei ca un vas în largul mării care începe să se lumineze, în timpul nopții, prin mii de lumini aprinse pe rând; toate camerele porniră să trăiască, nu prin boli, prin tumori și răni, prin puroae, sânge; toți iubeau; toate femeile erau îndrăgostite de profesor sau de interni, toți bărbații suspinau după surorile de caritate; tânărul cu canula la rinichi murise înainte de a o fi putut «avea» pe Irina, care, pretindea Marina, luase locul Veronicăi; nu știa cum să se mai împartă. Despre sine tăcea din discreție. De n'ar fi fost dințele de aur! își aduse aminte deodată și își strânse gura ca să nu i se vadă; făcuse rău că răsese prea mult în fața domnului ministru. Mili cunoștea de mult vorbăria fetei. Pe vremea când trupul o durea și piciorul îi atârna greu în ghips, nerușinarea ei de animal nereținut de nici o demnitate o desgusta. Se prefăcea că doarme numai ca să nu-i asculte sporovoiala. «Astea-s femei?» își spunea. Acum o asculta însă; n'o întrebasese nimic, dar stătuse peste timpul cuvenit; când îi pomenise de doctorul Budu, ochii i se învăluiră de pudoare, iar buzele i se strânseseră peste dințele de aur; se simțea brusc întruna o durere, o duioșie, o melancolie de victimă, de femeie neînțeleasă. Budu pleca, de altfel, la toamnă la Paris pentru a se specializa în ginecologie. În sufletul ei prea larg era, așa dar, un colț gingaș, poetic, o pudoare. Necedându-i, Budu îi între-

ținuse o dragoste nesatisfăcută și o sfiiciune de fecioară. El îi închipuia însă numai un colț limitat al peisajului sufletesc; încolo, fata respira numai mulțumire animală, prin toate gesturile provocatoare. Deși nu putea suferi instinctiv vulgaritatea și satisfacția de sine, Mili o ascultă totuși cu curiozitate dacă nu și cu plăcere (plăcerea și-o tăgăduia); ce găseau oare bărbații în fata cu gura mare, preocupată mereu să-și ascundă dintele ce o slujea, cu buze groase, cu ochi focoși, dar indiscreți, fără finețe în trăsături, cu șolduri rotunde, pline? Sâni nu i se păruse niciodată atât de mari, zbatându-se sub șorțul alb; crupă puternică. Mili se uită la dânsa cu insistență, cu un zâmbet enigmatic pe buze... Marina nu era, de sigur, « natură moartă »; trupul îi mustea de pofte, cu ochi arzători, provocatori, ce colindau și iscodeau în toate părțile. Indrăcită, dar și îndrăgită, își spuse Mili cu o ușoară melancolie. Făgădui că va mai veni. Nu plecase totuși cu silă ca de obicei în astfel de împrejurări, silă pe care o avusese și față de Lică, ci cu un fel de turbureală nelămurită.

Acasă, se lăsă în voia gândurilor. O obseda din nou unele vorbe ale lui Lică: « natură moartă »... ori « nevastă-mea e singura femeie pe lângă care n'am avut succes » (o spusese față de alții, și cu gestul lui vulgar de a o apuca de bărbie) ...ori «nu toată lumea e ca tine»; le ascultase odinioară fără să le fi dat nici o importanță; le disprețuise chiar, cum disprețuia tot ce venea dela Lică; își motiva omul instinctele grosolane, gusturile josnice, setea de carne și mai ales de schimbare; nu le crezuse adevărate și nici n'ar fi interesat-o, dacă ar fi fost așa. Acum stătea însă pe gânduri, destrămat, sărind dela una la alta. Marina era și ea la fel de vulgară; își puteau plăcea unul altuia; de ce și alți bărbați se uitau însă la dânsa, de pildă, poetul dela Sanatoriu, cu plete lungi pe un cap pleșuv înainte de vreme, palid, poate tuberculos? Marina îi cetise niște versuri închinat-ei, în care fata cu sâni mari ce plesneau sub bluză, cu șolduri puternice, era cântată ca « o ființă astrală », cu « un fluid imaterial de grație și de iubire », « un pisc inaccesibil de frumusețe ». Poate că nu era chiar « ființă astrală » și cu « fluid imaterial », dar nu era nici « natură moartă »!

Raporta de câțva timp totul la ea. Iși aduse aminte de « aventura » dela Dresda, la pension, în seara balului de sfârșit de an,

când împrăștiase și ea din trupu-i plăpând de adolescentă, crescută pripit, viața și dorința chiar, de vreme ce Franz o răpise din mijlocul balului. — « Aș vrea să fugim împreună », îi șoptise gâfâit la urechi, strângând-o la piept în timpul valsului.

— « Te urmez », îi răspunsese ea la moment, nebănuindu-i propunerea. Scurt, patetic. Ieșiseră din bal, fără să-și fi luat rămas bun dela nimeni.

Se urcaseră într'o trăsură și porniseră spre marginea Dresdei. Febra lui Franz nu ținuse însă mult; înainte de a fi ajuns la adresa ce-i indicase, îi poruncise birjarului să întoarcă; o lăsase apoi la pension, în puterea nopții, fără nici o explicare... Promise, așa dar, propunerea dintr'odată, fără șovăire. Nu se arătase « natură moartă »; se purtase și ea ca Marina, ai cărei ochi lunecau șerpește tot timpul dela unul la altul. Dacă și pe dânsa ar cânta-o tinerii poeți tuberculoși ca pe o « ființă astrală » ori ca pe un « fluid imaterial », ar fi poate tot atât de măgulită. Franz își dăduse repede seama de greșală și nu știuse cum să scape mai repede. Dar ea primise; răspunsese la prima chemare; uitase de părinți, de reputație și fugise « în lume » cu un tânăr, care nici n'o sărutase înainte. Ce însemnase purtarea ei? Nu știa. Prima inițiativă de dragoste fusese pentru Bizu. Cu Franz se arătase numai docilă (și nu pricepea nici acum de ce); urmase impulsului altuia fără să participe cu ceva. Cu Bizu fusese altceva. Il iubise din propria-i pornire dela întâlnirea la Hotel Europa, când plânseseră amândoi, își turnaseră apă unul altuia, el scoțându-și haina, și se șterseseră de același prosop: faptul că n'o jignise gestul de a-și scoate haina, cum o jigne la Lică, reprezenta și acum pentru dânsa semnul începutului de iubire. Trecuse prin tot felul de emoții minunate, dincolo de simțuri; descoperise dragostea; simțise la treizeci și șapte de ani ceea ce fetele simt la optsprezece și se înșelase! Incepuse experiența prea târziu; își clădise un roman imaginar ce se prăbușise la primul contact cu realitatea; ca o simplă fată părăsită într'un colț de mansardă, ajunsese sub roțile unui tramvai. A iubit numai odată, dar mai mult decât toate Marinele din lume; iubire până la sinucidere. Râse amar; îi plăcea să se biciuiască. Mai putea fi numită « natură moartă? ». Domnul Lică se grăbise. Ii arătase că se înșelase și că era în stare de exaltare. A iubit, dar n'a fost iubită, se prăbuși din nou... Intr'o singură noapte a

Marinei era mai multă experiență a simțurilor decât în toată viața ei. Asta înțelesese poate Lică prin « natură moartă » sau « nu-i toată lumea ca tine ». Roși și înlătură gândul dragostei fizice ce-i trezea un sentiment de pudoare. Bizu n'a iubit-o în nici un fel și nici chiar nu i-a bănuțit iubirea, care totuși trebuie să se fi trădat prin semne exterioare, prin haloul de fericire răspândit în jurul lor de toate femeile ce iubesc. Ea nu l-a răspândit, de vreme ce el n'a băgat de seamă. Nu-i purta totuși nici o dușmănie; deși femeile se înverșunează cu ură și împotriva celor ce n'au altă vină decât că n'au răspuns sentimentelor lor, nu-l socotea vinovat cu nimic. Nici în privința asta nu era ca « celelalte », cum spunea Lică; nu știa urî, nu se știa răzbuna...

...La drept vorbind, dragostea ei nefericită o înălța în proprii ei ochi. Dovedise că poate iubi, până la un gest de desperare. Era ceva; era chiar mult; era rezolvarea unei jumătăți a problemei ce o chinuia în insomniale ei. N'avea un suflet sterp; putea înflori, putea rodi. Cealaltă jumătate rămânea încă nelămurită și nici nu se necăjise până acum că n'o iubise nimeni; de când dovedise că poate iubi, se tot întreba, dacă poate fi și iubită. Drama din urmă nu-i lăsase nici o amărăciune împotriva omului, ce nu răspunsese dragostei ei, dar iscase într'însa o febră, o nedumerire asupra posibilităților ei. Se privea mai des în oglindă cu oarecare plăcere, nu ca înainte; nu mai era « pălidioara », « trestioara » din adolescență, cum o dezmierdau cei de acasă, sau « lungana », cum îi spusese, din dușmănie, o colegă de clasă; era femeie împlinită și destul de rotundă, așa că într'o seară privind-și curbura trupului întins pe divan în pijamaua de crêpe de Chine, se gândi în glumă că ar fi putut figura ca model al unei statui ce ar reprezenta nimfa unui izvor, marmora voluptoasă din rotonda Ate-neului. Nu plăcuse însă nimănui și în ochii nimănui nu citise dorința, așa cum Marina o citea în ochii atâtor și, în semn de reciprocitate, își acoperea repede dintele de aur cu buzele-i carnoase.

...Incetul cu incetul întrebarea dacă poate plăcea i se încuibă în fundul obscur al conștiinței și începu să o frământa nu numai prin gânduri. Franz o părăsise după un ceas, iar Bizu nici nu se uitase la dansa; Lică era un afemeiat vulgar și renunțase repede,

când se convinsese că e « natură moartă » și că nu-i punea nici o piedică în aventuri cunoscute de toată lumea. O chinuia ideea înaptitudinii de a plăcea și dorința de a o ceti în ochii altora. Nu râvnea o « aventură »; firea ei calmă nici nu întrezărea puțința, în înțelesul lui Lică ori al Marinei. Ar fi vrut ca totul să se petreacă în umbra conștiinței; să o încerce chiar pentru a-i răsuci repede gâtul, pe loc, la cea dintâi evidență; să-și facă sieși o dovadă, nu mai mult, și să-i pună capăt apoi voluntar, din tot ce era simț moral în ea; o virtute nepusă la încercare nu e o virtute, ci o stare de fapt, poate chiar o incapacitate; cremenea n'are nici un merit că e tare; meritul începe dela libertatea de a alege.

Mai mult latentă și devenită oarecum deliberativă numai, noaptea, în insomnii, când gândurile se involburează și se ciocnesc ca balaurii, neliniștea se traducea în mici schimbări cu totul nesimțite. Se îmbrăca parcă altfel cu o ușoară tendință de a atrage atenția, în colori mai vii, mai deschise, cu decolteuri mai studiate; în mers punea poate o unduire mai căutată, o dorință ascunsă de a desprinde mai bine linia trupului, curba șoldului. Nu mai era « cocorul » subțirel, cum glumea Lică, ori « foișorul de foc, tocmai când s'au desființat »; sulul rochiei și al bluzei, deși suplu încă, se împlinise de când domnul Lică îi spusese « țăruș de priponit vita la păscut » ori « am de ce mă prinde, dar nu și ce cuprinde »; dacă ar fi pipăit-o, n'ar fi spus « mai moi perinile », după cum glumise odată bădăran. În ziua când a băgat de seamă că micii coșari savoiarzi nu se mai întorceau după dânsa pe stradă, Madame Récamier a înțeles că nu mai e frumoasă; în fiecare femeie e un sentiment la fel și o scânteie se aprinsese acum, așa de târziu, și într'însa; nu cu regretul unui sfârșit, ci cu dorința ascunsă a unui început. Mai putea oare plăcea la vârsta ei? își mai puteau întoarce capul după dânsa micii « coșari » ai doamnei Récamier?. « Coșarii » erau trecătorii de pe calea Victoriei și de pe bulevarde, pe care înainte nu-i observase și care acum, deși nu se individualizau încă, s'ar fi individualizat poate dacă și-ar fi întors capul după dânsa. Nu și-l întorceau, ori i se năzărea numai, pentru că nu îndrăzneau să privească în lături, cu coada ochiului. Odată i se păruse totuși că doi domni « bine » se uitaseră lung la ea, cum se uită domnii « bine » după femeile frumoase pe calea Victoriei, și că se luaseră chiar după dânsa. Se oprise brusc în fața unei

vitrine, așa că cei doi îi căzuseră în spate. Auzise: «Asta-i fosta nevastă a lui Scumpu, cea cu accidentul de tramvai». Era un simplu obiect dela rubrica faptelor diverse. Simțise o deziluzie acidă.

Se iscuse în ea un spirit romanțios, nevoia unei iubiri cavaleresti, numai sentiment și suspine; o stare sufletească abstractă; o mască, pe care n'ar fi pus-o pe nici o figură întâlnită, dar care ar satisface-o în sine; o pusese odată pe chipul lui Bizu, dar el se ferise și dispăruse; odată cu plecarea lui, sentimentul rămăsese în ea într'o stare difuză, parfum lăsat într'o cameră. Nu căuta altă faptă, ci numai o evadare și poate un fel de verificare a forțelor ei. Prea n'o băgase în seamă; nu voia să se răzbune, ci să se poată mângâia că nu era ea vinovată. În candoarea ei de fecioară tardivă, «aventura», spre care se simțea împinsă, rămânea, firește, într'un plan sentimental, descărnăt, dorință exprimată într'un schimb de priviri. Nu se gândea propriu zis la o iubire; iubirea e grea și poate unică în viață, așa cum o înțeleg oamenii întregi; de iubire avusese de altfel parte și ea nu căuta decât dovada cerută de nedumerirea, de neliniștea ce o chinuia. Ii ajungea. Așa undiței o atrăgea spre alte ispite, spre o «aventură» rapidă, fulgerătoare, nerealizată, firește, dar îndestulătoare pentru a-i amorți obsesia. Era însă atât de nepricepută, încât realizarea devenea anevoie; lectura romanelor îi serveau puțin; ar fi vrut să se întâmple ceva fără a se fi întâmplat totuși, cu elemente luate din realitate, dar proiectate ca într'un vis cu nici o urmă în viață, în conștiință; ar fi voit să-și vâre doar numai un deget în apa mării ca să i se pară că a fost luată pe creasta valurilor până în larg. În naivitatea ei de fecioară trăită într'un parc și rămasă acolo ca o salcie lângă eleșteul cel mare, «elegiacă» după cum îi spuneau prietenele la Dresda, cinematograful i se părea un loc de ispite și de posibilități. Cetise? auzise? își închipuise? Nici ea nu știa și nu se gândea precis nici acum la un plan chibzuit, cu o intenție. Totul mijea din obscurități necontrolate, impulsuni vagi, misterioase. Sălile de cinematograf, prin care mergea foarte rar și totdeauna însoțită, trezise în ea imaginea unor grote, în care feeria nu era în jocul de lumini și de umbre de pe ecran, în țările exotice, în care se petreceau cele mai multe acțiuni, ci

în întunericul sălii; abia se stingeau becurile, și pe mâna ei simțea mâna lui Lică, devenit sentimental în scenele sentimentale, sau buzele lui de omidă pe gât, când scenele deveneau pasionale; în jurul ei, în față, vedea sau i se părea numai capete blonde lăsându-se pe umeri de bărbați, brațe încolăcind mijlocul femeilor, buze lăsându-se în părul lor auriu, pe ceafă, pe scoica fină a urechii, șoapte, râsete înfundate, enervate sau provocatoare, chiote mici de satisfacție. De câte ori se aprindea lumina, perechile se desfăceau brusc, speriate, orbite de lumina indiscretă; păreau a nu se cunoaște și poate nici nu se cunoșteau; întâmplarea era marea organizatoare. Un tânăr se așezase odată pe singurul lor liber; alături era o femeie al cărei contur nu avea nici o precizie; tânărul se uitase odată de două ori lateral spre forma de umbră a vecinei, fără să-i poată distinge trăsăturile feței; era tânără ori bătrână, frumoasă ori urâtă? nu putea ști. Sub impresia celor petrecute pe ecran și a misterului întunericului, ce acopere sub o egală taină orice, trăsese o poliță în alb asupra necunoscutului și își întinsese mâna spre pata albă a mâinii vecine, care parcă atât ar fi așteptat; degetele li se împletiseră, mâinile se strânseseră și chiar gurile se uniseră; la lumina bruscă, ochii se cercetaseră lacomi cu neliniștea de a se descoperi. Ca și cum ar fi zărit un loc mai în față, tânărul dispăruse însă brusc după reînceperea filmului. În abținerea ei îndelungată și fără turburări, aceste mici scene constituiau aproape singurul contact cu viața, dincolo de ce se vedea corect și protocolar; lumini fugare în noaptea opacă cu reflexe feerice asupra unei lumi pe care n'o cunoștea. N'o turbura atunci, pentru că nimic n'o clintea din echilibrul ei sufletec. În neliniștea ei de acum, ele îi reveniseră însă în amintire ca ispite și posibilități. Când trecea prin fața sălilor de cinematograf, spre seară, pe la șapte, i se tăia respirația; în conștiința ei naivă, ideea de a intra lua proporțiile aventurii. Nu faptele în sine au vre-o calificare morală, ci intențiile, își zicea ea. A merge la cinematograf, e poate o acțiune inofensivă; a te duce cu intenția unei aventuri, e altceva. Conștiința vinovăției se înrădăcinase atât de adânc, încât i se păreau că toți i-o citeau în ochi de câteori privea la fotografiile de afară. Nu îndrăznește, firește, în centru, unde era cunoscută de multă lume. Pe când se întorcea într'o seară acasă, pe la opt, se opri din întâmplare în fața unei săli pe Mo-

șilor; faptul de a nu-și simți conștiința încărcată de premeditare, îi opri spaima; prin întuneric, sub proiecția luminoasă a felinarului orb, băjbâi un capăt de bancă, ca dintr'un instinct al micșorării riscului; nu-și putea lăsa amândouă «flancurile» descoperite; totul necalculat, și cu o teamă latentă ce-i grăbi pulsul. N'avea de ce se speria; în dreapta, o doamnă bătrână și atât. Filmul pe isprăvite n'o interesa și nici nu-l urmări; când se făcu lumină peste vre-o jumătate de ceas, câteva zeci de capete indifferente, obișnuiți ai cartierului ce se cunoșteau între dâșii și-și vorbeau dela distanță, câteva fete disponibile; la gândul că și ele veniseră poate cu aceleași intenții, roși și ieși numaidecât, mulțumită, ca și cum ar fi scăpat de o obsesie. Grota cu ispite nu conținea primejdii în fundul ei misterios, ci era un simplu decor de teatru, cu cartoane zugrăvite de imaginația ei. Se înșelase; cu atât mai bine. Cum îi putuse juca dinaintea ochilor astfel de miraje? Erau, probabil, opera invenției lui Lică, neostenit în a-i atrage atenția: « uite la aia... », « uite la ăla », « uite cum se sărută ». El nu vedea decât dragoste în toate părțile; răspândea efluvii din care, ca din nori sau fum, dacă te uiți atent și-ți proiectezi în ele dorințele, poți întruchipa orice.

Cum știa că nu i se poate întâmpla nimic și că fusese doar victima unor sugestii așa că nu se mai gândea, venise altădată ca să vadă un film. Abia așezată, simți piciorul unui bărbat ce încerca să se lipească de dânsa și o mână să i-o apuce pe a ei. Senzația fu atât de neplăcută, încât, uitând locul unde se afla, țipă brusc; capetele vecinilor se întoarseră spre dânsa. « Ce e? ce s'a întâmplat? ». Emoție în sală, șoapte, întrebări. « I-a venit rău doamnei », spuse tânărul cu prezență de spirit; unii crezură că s'a aprins; câteva femei țipară și ele; operatorul opri filmul; se făcu lumină în sală. Rușinată, abia se putu strecura afară prin tot felul de comentarii. « De ce nu stă acasă, dacă e bolnavă? ». Nu respiră decât când se văzu departe. Nu se putea schimba. Era tot Bârzulica, « pălidioara », timida, castă, care se scuturase ca de o omidă când buzele lui Lică o sărutase întâi.

VII

Trecând prin fața Ministerului de Domenii, zări o siluetă fină de față ce-i păru cunoscută; fata se emoționează, roși poate, și

își înclină capul grațios. Silindu-se să-și aducă aminte de ea, se simți brusc cuprinsă de emoția unei bănueli, se opri o clipă și făcu apoi câțiva pași spre fata ce tremura de panică.

— Am avut, dudue, plăcerea să te cunosc și nu mi-aduc aminte unde.

— De sigur, domnă Sc... , doamnă... ministru, se bâlbâi fata.

— Doamna Bîrzu.

— Eu sunt dămnișoara Silvia Dușescu, dactilografă la Ministerul de Domenii.

— Da, da... roși din nou vinovat Mili; am luat astă iarnă o ceașcă de ceai împreună cu domnul Klentze la Hotel Europa.

Dacă ar fi avut în ea o cât de mică fibră pasională, apariția fetei ar fi trebuit să o turbure, să o răscolească, să o nemulțumească, deoarece fetișcana subțirică, cu ochi luminoși, cu dinți lucii tăiați egal de o strungă destul de lată, îi spulberase singura dragoste. Cu ce era însă vinovată? ce știa de dragostea ei și de calvarul drumului prin Cișmigiu, pe care mersese sub roțile tramvaiului? Nimic. Inșă și tinerețea ei grațioasă, viața ce-î zâmbea din toate mișcărilor, îi plăcu, după cum îi plăcuse, odinioară, liniile severe ale Dianei. Se bucură că a întâlnit-o, ca de întâlnirea unei vechi cunoștințe. I se păru învăluită într'un halou, de care se simțea și ea pătrunsă.

— Domnișoară Silvia, continuă ea cuprinsă de o undă de fericire neînțeleasă, am pomenit de ceaiul, pe care l-am luat împreună la Europa; e un fel de a vorbi. Venirea mea pe neașteptate te-a împiedecat mai de grabă să-l iei.

— Vai, doamnă...'

— Spune drept că nu ți-a tihnit.

Revenită la firea ei deschisă, spontană, fata își arată dinții acoperiți de o buză prea întinsă:

— Să vă spun drept, nu mi-a tihnit. Când v'am văzut pe d-voastră, soția ministrului meu, vă puteți închipui cât eram de emoționată.

— Nu-mi pot închipui, dar din moment ce spui dumneata, trebuie să fie așa, încuviință Mili, care se emoționase și mai mult decât fata. Acum nu mai sunt soția ministrului dumitale, așa că țin să repar ceea ce am stricat. Ceașca ce nu ți-a tihnit atunci, aș dori să o iei cu mine acum la Capșa.

— Cu d-voastră, doamnă? mă intimidati din nou.

Candoarea fetei, carminul răspândit la orice emoție pe pielea fină a obrazului, drăgălășia ochilor ei luminoși, o încântară. « Ce fată frumoasă », își zise cu dezinteresare, cu elan chiar de ocrotire; cum pot fi prin birourile ministerelor făpturi atât de grațioase și atât de liliiale?

— Mi-ai face plăcere, insistă.

— Atunci primesc bucuros, încuviință fata cu tactul de a refuza numai cât trebuie pentru ca primirea să nu fie inoportună.

Porniră amândouă; Mili o privi cu atenție în mișcare; fata mergea cu un pas elastic, destul de voluntar, cu o ușoară legănare ce-i dădea o înfățișare oarecum aeriană; era și ea « trestioară » flexibilă, cu ochii plini de viață, cu o figură ce se boția spre răs și cu un fel de ingenuitate, de puerilitate ce persista peste vârstă.

— Câți ani ai, dudue?

— Douăzeci.

Prin anumite mișcări și vorbe n'ar fi părut mai mult de șaptesprezece. Mergeau alături tăcând sau vorbind de mici lucruri întâmplătoare și se simțeau bine una lângă cealaltă; se vedea și la Silvia bucuria de a o fi regăsit, de a fi lângă dânsa, ca și cum pe amândouă le-ar fi legat o fericire comună, ceva indisolubil.

Pășeau într'o intimitate atât de însuflețită, încât capetele câtorva trecători se întoarseră îndărăt spre dânsese. Privirile căutau însă numai spre fata grațioasă, aeriană. Mili nu se mâhni. Totul era așa cum trebuia. Avusese dreptate Bizu.

La Capșa, pe figura fetei se întipări emoția locului nou și vestit și văzut într'o așa tovarășie. Se priveau cu simpatie, dar nu-și găseau subiecte, în afară de micile observații sugerate de moment; nu păreau totuși că tac, pentru că aveau un mare subiect ce le încălzea pe dinăuntru și le plutea în jurul buzelor; nu știau cum să înceapă, pentru a-și satisface dorința ce le rodea fără să fie indiscrete cu sine. Subiectul le interesa, dar trebuiau să se arate că nu le interesa decât puțin și, mai ales, să nu dea de bănuț că știau că le interesează la fel. Mili se hotărî, în sfârșit, să o întrebe cum o ducea la Minister dela demisiunea d-lui Klentze, căruia îi ținuse un discurs atât de nostim la ceaiul dela Europa.

— Nu-mi mai amintiți, doamnă; mi-e și rușine de ce voi fi improvizat atunci; vorbeam ca și cum m'ar fi delegat cineva.

— Ochii dumitale dădeau însă o notă glumeață improvizatei.

— Da? da? Nu v'am părut aiurită?

— Pe figura dumitale e o candoare care, ea singură, e un semn de inteligență.

Fata se acoperi de luminile trandafirilor ce o prindeau atât de bine.

— Aș îndrăsni, doamnă, dacă nu vă supără...

— Indrăznește, dudue; sunt prietena dumitale.

— Aș îndrăsni să vă întreb, dacă nu mai aveți știri dela domnul Klentze.

Vorbi pe nerăsuflăte, cu teama de a nu se opri în drum. Mili o învăluie într'o rețea de simpatie și tresări ca de o bucurie ascunsă. Nu le scria la amândouă. Nu-și înțelese tresărirea și ea se risipi, de altfel, repede; rămase doar cu o mâhnire în fața neliniștitei fete, care o privea cu o așteptare ce-i trăda emoția.

— Eu credeam că dumneata ai știri mai noi decât mine.

— Eu? eu? se bâlbâi fata, pălind, roșind, prinsă asupra unei fapte rușinoase, cu ochii plini de lacrimi, gata să izbucnească.

Mili o luă matern de mână, îi mângâie degetele subțiri, nervoase.

— Nu te turbura așa, dudue.

Fata își făcu pumnul mic în palma ei, cu gândul să i-o sărute și să-i ceară iertare, nici ea nu știa de ce; gestul cerea ocrotire. Își dădu instinctiv seama că Mili cunoaște totul și că n'avea cum să se ascundă; viclenia nu era în mijloacele ei; se lupta mai bine cu sinceritatea. Lăsă capul în jos, nenorocită, copil prins asupra unei isprăvi, pe care n'o poate tăgădui.

— Da, făcu ea pocăită...

Era mărturisirea relațiilor lor. Faptul nu mai avea nevoie de comentariu; era un punct de plecare sigur, netăgăduit.

— Nu mi-a scris niciodată de când a plecat și nici nu știu măcar unde e; credeam că pot afla ceva dela d-voastră.

— Când a plecat, eu eram în sanatoriu în urma accidentului.

Fata roși; își aduse aminte că nu-i vorbise de accident.

— Nu îndrăsneam tocmai, se bâlbâi ea, să vă spun cât m'am bucurat când am aflat că v'ați restabilit.

— Nu se moare atât de ușor, se vede. Și fiindcă vorbeai de dânsul (îi ocolea numele), când m'a vizitat la sanatoriu nu l-am

putut primi. Pe urmă mi s'a spus că a plecat în străinătate. Sper că dela dumneata și-a luat rămas bun.

— Și-a luat, firește. Dar era abătut și schimbat. Mi-a spus că e bolnav, că i s'a deschis o boală veche; atât. Nu mi-a dat nici o adresă și nici o informație; nu știa cât va sta și dacă se va mai întoarce vre-odată, încheie fata cu ochii în lacrimi.

Mili o mângâie pe mână. « E mai de compătimit de cât mine », își zise. Se reluă apoi. Tot ea era mai de compătimit. Pe Silvia cel puțin o iubise; a părăsit-o pentrucă toate iubirile au un sfârșit. . . Pe dânsa n'a iubit-o nimeni, nici Franz care a întors-o îndărăt la pension, nici el, care nu i-a bănuț măcar iubirea. Destinul ei e și mai tragic: ea e femeia pe care n'a părăsit-o nimeni, pentrucă n'a iubit-o nimeni; nu se poate mângâia nici măcar cu amintiri. Amărăciunea ținu însă numai o clipă. Durerea fetei o mișcă și se simți cuprinsă de milă pentru ființa fragedă de lângă dânsa. O privi cu aceeași dragoste și ocrotire de soră mult mai mare, o cercetă cu deamănuntul, atent. Cum era cu capul puțin întins, părul blond, brusc răsărit, fără prelungiri pufoase, îi desvelea o ceafă pură, de ivoriu, gracil arcuită spre spatele plin. Ochii i se opriră melancolic pe curbură și admirară locul, pe care trebuie să-l fi admirat și el, unde buzele lui trebuie să se fi scufundat de atâtea ori; încărcat de adorația lui, locul i se părea și mai frumos. Privirea i se lăsă apoi extatic pe ochii albaștri, plini de voieșie, incandescenti parcă, spre linia buzelor subțiri ce acopereau, întinse, șiragul dinților lucii, despărțiți egal de strungă, pe sânul involt, sbuciumat sub mătăsica bluzei, pe linia șoldului încă nu destul de desvoltat, popasuri în care dragostea lui trebuie să se fi oprit. Frumosul trup al fetei i se păru că arde în reflexul sărutărilor lui; îi văzu cupele perfecte ale sânilor acoperite de mâinile lui; gâtul de lebadă întins spre dânsul, mijlocul frânt de brațul lui. Avu o impulsione ciudată: ar fi voit să sărute locurile, pe care și le închipuia sărutate de dânsul; să culeagă de pe trupul ei adorarea, pe care ea n'a simțit-o și n'o va simți poate niciodată. Se înduioșă asupra propriei ei soarte; o lacrimă i se arată în gene.

— Doamnă, doamnă, se grăbi fata să-i ia mâinile între ale ei. Ea își reveni; se desfăcu.

— M'a mâhnit durerea dumatăle, se stăpâni; domnul Klentze nu s'a purtat frumos; nu trebuia să te lase fără știri.

— Sunteți atât de bună, sunteți atât de bună; și eu care credeam că nu mă puteți suferi.

— Eu pe dumneata?

Fata își înțelese greșeala, aluziunea la ceea ce Mili nu putea, nu trebuia să știe, insinuările făcute pe socoteala ei; roși, se bâlbâi încurcată de situația în care se pusese prin sinceritatea ei.

— Nu te mai trudi, dudue, zâmbi ocrotitor, că mai rău te încurci. Trag nădejde că domnul Klentze o să-ți scrie cât de curând.

Mili se întoarse acasă răscolită. « Biata fată », își repeta mereu, cu toate că, pe când ea îl aștepta la Balomirești cu flori, Silvia plecase cu Bizu la Constanța « în călătorie de nuntă », cum îi spusese Lică; și în loc să vină la Rădeana de Paști, după făgăduință, tot cu ea plănuise să se ducă la Bușteni pe Caraiman. Nu uitase nici « calvarul » din Cișmigiu; se înduioșă totuși mai mult de ea decât de dânsa. În fată fierbea altă viață mai tânără; ea își urma destinul sângelui viu; n'avea să se dea la o parte în fața altora. Era în adevăr, frumoasă: sveltă, gracilă, cu ochii luminați de bucurie și de candoare; trup grațios plin de misterul pe care ea nu-l va cunoaște niciodată. Simți iarăși nevoia de a-i culege toate sărutările lui. Trupul ei i se păru sterp, fără neliniști și dorinți, fără drojdia ce-l dospește, îl umflă și-i dă savoarea pâinii.

Noapte agitată. Uitase de mult de Luțica și iată că fata hatmanului Constantinică i se arată pe peluza din fața conacului dela Rădeana, în strălucirea tinereții, pe vremea când căuta printre feciorii de boieri și nu-l găsea pe cel ales. Trecea prin fața unui pâlcc de coconi orientali, îmbrăcați în mătăsuri, și cu pistoale la brâu... De ce aveau pistoale?

Lega epoca de prezența lor, a musteților lungi, a antereilor, și, cum văzuse acasă portretul în ulei al unui cocon domnesc, unul dintr'înșii avea la fel o mustecioară ca pana corbului, o ureche retezată într'o luptă pentru o femeie, deasupra căreia părul negru era adus într'o buclă răsucită cu meșteșug. Era singurul, pe care-l recunoștea și care, de altfel, n'avea haine cu fireturi; ceilalți îi erau necunoscuți, scoborîți din cine știe ce lecturi și închipuiri asupra unei epoci îndepărtate... Prin minte îi trecu vorba pa-

harnicului Sion, « răi de muscă » și, la un semn, haina albă a femeii flutură ca un sul în vânt. Semăna cu Silvia, ori poate era chiar Silvia peste timpuri? Trupul svelt, șoldul mai plin, și crupa mai cambrată; în ochii albaștri-verzui nu mai era candoarea fetei și bucuria ei copilărească, ci o lumină întunecată, o flacără închisă și conținută. Din spre alea de plopi, nu departe de eleșteu, se auzi un bâzâit; coconii priviră într'acolo și zăriră dintr'odată un muscoid uriaș, ce venea prin văzduh ca o caretă domnească cu surugii pocnind din arapnice... Strechea se învârti în jurul femeii și o înțepă; răscolită, ea porni la goană, prin aleele parcului, izbindu-se de ramurile întinse ale brazilor deasupra potecilor ca mâini încrucișate; biciuită de vergile lor elastice, respira cu nările desfăcute, aerul tăios. Ca într'un sbor nupțial, coconii orientali alergau după dânsa, luându-se la întrecere. Intr'o învâlmășeală de imagini femeia le privea acum trupurile căzute în iarbă, vlăguite, pe când ea rămăsese intactă. Zâmbea disprețuitor; din fundul unei alei se ivi însă chipul unui cavaler, cu chiloți de mătase și cu ciorapi lungi negri lipiți pe pulpe elastice; la coapsă avea sabie și la pălăria de mușchetar o pană răsucită. Marchizul venea de departe, se scobora din castelele lui spaniole în parcul boieresc dela Rădeana al boieroaicei moldovene. Rușinată, ea voi să-și acopere obrazul cu palmele; el i le dădu însă la o parte și o contemplă tăcut ca pe o statuie; îi urmări linia sinuoasă a trupului și-i zări pe sân semnul împunsăturii divine. Zâmbi recunoscându-și perechea, căutată în lumea întregă, îi oferii brațul, ea, în rochia ei de atlas alb, el, în chiloți de mătase, în pas de mœnet

Când se smulse din viziune, Mili sări în picioare, fără să țipe, cum țipase la întâia apariție. Iși frecă ochii și privi lung în tavan, unde o zări din nou, în grele taftale, cu brațele goale, albe, cu părul tot numai cărlionți răsuciți, ce-i cădeau în țurțuri pe umerii goi, albi, spre care se întindea buzele viclene ale marchizului, cu peruca pudrată ca pe vremea marelui secol. Stăteau amândoi pe podul aruncat peste eleșteu și priveau la gurile căscate ale crapilor lacomi, cărora le aruncau bucăți de pâine dintr'un coș ținut de un paj. Incetul cu incetul, imaginile începură a se șterge ca fotografiile mișcate și, în femeia cu grele taftale, recunoscui o fetișcană într'o rochiță subțirică de tul, sveltă, grațioasă, cu ochii

jucăuși, iar în marchizul cu sombrero și spadă, cu chiloți de mătase și ciorapi negri, cu pantofi cu bucle de argint recunosc figura unui om adus din spate, cu mișcări stângace, visător și speriat. Nu mai aruncau pâine la crapii din eleșteul dela Rădeana, ci se țineau de mijloc ca îndrăgostiți de-a-lungul lacului Cișmigiului; se sărutau în lungi popasuri îndreptându-se spre boschetul cu privighetori.

VIII

Divorțul ceru multe discuții între Lică și conu Alecu Urdăreanu, care cunoștea averea lui Grigore ca pe a lui, moșiile, pădurile, ferestraele, pământul înădit mai târziu la Uidești, moșia de zestre asupra căreia Lică avea pretenție, situația sumelor investite în diferite întreprinderi și bănci. Discutase pas cu pas și, oricât ar fi fost Lică de hrăpăreț, își găsisse frâna în ura bătrânului împotriva «băetului casierului», care grăbise moartea lui Grigore și nenorocise pe Bârzulica lui. Pe lângă cunoștința afacerilor, mai avea ca armă și un saltar cu acte și scrisori. «De urită meserie m'am apucat la bătrânețe, glumea zâmbind sub musteața lăsată pe gură, dar față de un om ca Lică nu mă dau dela nimic la o parte». La orice rezistență, aducea vorba ca din întâmplare:

— Bine ai mai învărtit-o cu autotractoarele.

Lică își dădea aere că ar cădea din cer:

— Noi discutăm de cele trei sute de fălci dela Uidești cumpărate cu banii mei și...

— Care bani? îl întrerupea glumeț bătrânul. Partea din averea lui conu State?

— Banii muncii de mine.

— Politica nu e muncă.

Și apoi după o reculegere:

— Mult mă mir de ce le scrii femeilor despre afaceri.

— Ce femei? ripostă moale Lică.

— Uite, de pildă, Bălăneascăi.

— Nu le lua și dumneata drept literă de evanghelie, mormăia, înțelegând foarte bine că era în mâna bătrânului.

În amănunte și «pe teren», se ocupase însă de proces Poslușnicu, care studiasse actele de proprietate, inventarul moșiilor

în momentul căsătoriei, situația pădurilor devastate de tăerii barbare și a ferestraelor dela Hreățca; fusese de câteva ori la Balomirești, la Rădeana, la Uidești, la Stânișoara, la Hreățca, verificase borderourile fondurilor de Stat și situația băncii dela Balomirești, la care conu Grigore fusese cel mai mare acționar, examinase registrele fabricii de mobile, unde găsisese destule nereguli; limpezise, într'un cuvânt, toate chestiunile privitoare la o avere risipită în fel de fel de întreprinderi, în care se vârise și Lică cu diferite participări și îmbunătățiri făcute din beneficiile realizate din întreprinderi. El avea acum pretenții de proprietar, mai ales la Uidești, la ferestrele dela Hreățca și la fabrica de spirt dela Drăgușani. Conu Alecu nu uita să-i pomenească mereu în glumă de « conu State, casierul, pe care-l știa cu grijă de avutul Statului și n'avea de unde strânge bani pentru gatere și fabrici ». Poslușnicu punea chestia de drept: balanța cheltuelilor și a veniturilor și investiția normală a beneficiului în inventar și îmbunătățiri. Bătrânul era încântat.

— Destoinic «băet», îi spunea el mereu lui Mili; ți-a scos un sfert de avere din ghiarele lui Lică; numai din acțiunile Băncii Naționale ți-a scăpat două sute, pe care Lică pretindea că le-a vândut când cu operația ta la Paris, ca și cum celelalte venituri nu ajungeau.

Poslușnicu — despre care conu Alecu spunea cu trufie că « e Moldovan de ai noștri », de « boerie rurală », singura « boerie » cu preț în ochii lui — era un om de vre-o patruzeci de ani înalt, voinic, lat în spate, oacheș și păros. Bine prins în costume tăiate la modă pe trup, el avea șolduri puternice și labe flocoase de câne ciobănesc. « Boeria » nu se arăta prin nimic, dar originea rurală se vedea în trăsături și apucături. Din taică-su, bătrânul făcea cu mărinimie un moșier « cu vre-o sută de fălci acolo », adică « un boer », pe când Nică Poslușnicu pornise de fapt dela coarnele plugului, fusese fecior la curtea lui conu Costache Forăscu, învărtise o cârciumă și o moară la iazul boeresc de deval, mai făcuse politică nestrămutată cu Grigore Bârză, adică se dase mai mult de partea stăpânirii, căci conu Grigore era oricând tare, așa că spre sfârșitul unei vieți de slugărie, de alergături, de învărteală și, în definitiv, de muncă, cu cele patru clase primare ale lui și mai ales cu o istețime naturală în « trebăluiri », cum spunea

el, ajunsese să aibă o moșioară de « ia o sută de fâlcii acolo », din corpul Tătărușilor ai boierului, sărăcit, la care vechilise. Fecioru-su Ghiță a devenit, astfel, Iorgu și ar fi devenit « Jorj », dacă n'ar fi intervenit conu Grigore Bârză, pe când tânărul își făcea studiile « la facultatea juridică » dela București.

— La « facultatea juridică » dela București, cum îi zici, poate că « Ghiță » nu merge; e un picior cu bătători; dar să nu care cumva să devii « Jorj », că-i spun lui Nică să nu-ți mai trimeată bani și-ți tai și eu bursa dela consiliul județean. Cioplește-ți numele tot pe românește; zi-ți, de pildă, Iorgu, cu iz de pământ și de boerie de țară. « Jorj » nu merge cu grumazul tău de taur și cu un pumn făcut să sfărâme piatra.

Tânărul nu mai îndrăznise să-și spună « Jorj », ci își pusese pe cartea de vizită, cea dintâi, « Iorgu Poslușnicu, student al Facultății juridice din București ». Și așa rămăsese. Invățase greu, ca băiat dintr'o casă cu alți cinci Poslușnici mai mici, din care patru fete, măritate apoi destul de bine, una cu un proprietar de « boerie » rurală, și el fecior al vechilului dela Albești, alta cu un magistrat, alta cu un ofițer ajuns maior, și cea mai mare cu un seminarist frumușel, azi popă în sat, care i-a umplut casa cu copii și curtea cu hambare, căci el rămăsese, pe jumătate cu Iorgu, stăpânul moșiei părintești. Iorgu transformase, mărise, modernizase « conacul » boierilor Forăști, unde șezuse la urmă și taică-su și nu uita să pomenească mereu de moșia lui din Moldova și de curți. O doamnă îl întrebasese odată cât e de mare; surprins, tușise, se încurcase și, socotind și partea popei, cumnatu-su, și transformând mintal fâlcile în pogoane muntenești, dăduse o cifră umflată. Doamna, care avea vre-o cinci mii de pogoane pe Bărăgan, pline de altfel de datorii, îl măsurase prin face-à-mainul cu ramă de aur și întorsese apoi capul fără nici o vorbă. De atunci Iorgu vorbea mai rar de « moșie » și numai acolo unde nu se temea să i se amintească de măsurătoare. Nu mai făcea pe moșierul; lăsa doar să se înțeleagă că e neam de proprietar din tată în fiu și că nu-și păstrase decât un petec de pământ și un conac, ca amintire a « curților » în care copilărise. De fapt, legătura cu « curțile » se făcuse printr'o dependență din fund, dărăpănată, locuința vechilului, unde se născuse, iar copilăria și-o petrecuse la cârciuma din deal și la moara de devale, între care se desfășurase activitatea

lui taică-su; când Nică cumpărase petecul de moșie a boierului Forăscu, Iorgu era de mult avocat la București. Lui îi plăcea însă să spună că amintirile copilăriei îl legan de curtea, unde ajungea pe o lungă alee de tei stufoși, a bătrânului boier, cu barbișon alb, ca al lui Napoleon al III-lea, și cu musteți ce cădeau în jos înainte de a se răsuci brusc în sus, ce nu se mai putuse ocupa la urmă cu treburile moșiei. După ce prinsese oarecare stare, Nică se alipise de Grigore Bîrzu, devenind « omul » lui prin partea locului; cu sprijinul lui făcuse o carieră politică și ajunsese chiar în « consiliu județean ».

Iorgu luase și el drumul de muncă a lui taică-su: robotise, agonisise, se chivernisise, cu alte mijloace și pe o scară mult mai mare. Nu slugărise pe nimeni; nu fusese nici de casa boierului Costache Forăscu, nici a lui conu Grigore Bîrzu și nu făcuse măcar politica lui Lică; de cum sfârșise « facultatea juridică », se stabilise la București și activitatea lui se desfășurase numai în barou, unde ajunsese un comercialist prețuit. Nu se însurase și nu știa nici el de ce; croiala lui athletică îi dase probabil satisfacții momentane, peste care nu simțise nevoia să treacă. « La vârsta ta, îi spunea mereu conu Alecu, taică-tu avea cinci copii și i-a crescut pe toți ». El răspundea că nu-i venise încă vremea, fără să lămurească ce vreme anume aștepta.

Poslușnicu crescuse în cultul lui Grigore Bîrzu.

De când începuse să tragă cu urechea la cele ce se vorbeau în casă, auzise de dânsul ca de un boier mare din Balomirești, bogat, cu trecere în tot ținutul, de care asculta și boierul Costache de la curte și toți moșierii de primprejur și chiar « cei dela București ». De alegerile lui se dusesse vestea; ieșea și în opoziție; la guvern, n'avea nevoie de samavolnicii; toți votau cu dânsul. Săritor la bine; nu era fălos și știa să se poarte cu cei mici; cunoștea nevoile fiecăruia până în amănunțimi. În marea lui curte dela Balomirești trăgeau caleștile și trăsurile de casă ale boierilor și boerănașilor de-a-dreptul, după vre-un sprijin, după vre-un sfat. La cărciuma lui Nică toți țărani jurau în numele lui conu Grigore; la orice nevoie, Nică punea murgul la căruță și se ducea la « boierul », cum i se spunea fără altă indicație, ca și cum ar fi fost singurul din tot ținutul. Conul Grigore îl scăpase de multe necazuri, îl ajutase să cumpere moșioară dela conul Costache, când ologise,

și pusese umărul la căpățuirea tuturor fetelor, ginerilor și nepoților, îl făcuse consilier județean și, dacă ar mai fi trăit, poate că-l scotea și deputat al colegiului al treilea. Când conu Grigore trecea prin Tătăruși în inspecție sau în campanie electorală, micul Iorgu — pe atunci Ghiță — îl învăluia într'o admirație fanatică, pe care o resimțea și acum în suflet; săptămâni nu se vorbea în casă decât de « boierul », de cum se jucase cu vre-o fetiță, de ce spusese, de fătăduiala ce făcuse și de « politica » pe care o discutase cu taică-su, care la rândul lui o împrăstia la oamenii din sat. Țineau la mare cinste sub un clopot de sticlă o țigaretă de chihlimbar de Penteleu, pe care i-o dăruise lui Nică la niște alegeri. « Boierul » îl sprijinise și pe dânsul, cum îl sprijinise și pe Lică, « băetul casierului » și pe mulți tineri ce se distingeau la învățătură; îi făcuse un mic ajutor dela comitetul permanent, apoi o bursă de studii « la facultatea juridică » dela București; după ce isprăvisese Universitatea, îl vârîse într'un contencios. Il văzuse destoinic, harnic, și atât îi ajunsese; nu-și pregătea din tineri agenți electorali ca Lică. Le spunea, dimpotrivă, tuturor: « Fugi de politică; vezi-ți de meserie; munca cinstește mai mult decât slugăritul politic ». Băiatul își văzuse de treabă, mai lucrase câțva timp și la Alecu Urdăreanu, și ajunsese acum să aibă el trei secretari. Munca și situația, e drept, nu-l ciopliseră; în lume se prezinta tot atât de frust, cu mișcări greoaie de dulău de stână, păros, cu cuviință, dar și cu stângăcie țărănească.

În procesul de divorț, lucrase cu obișnuitul lui devotament profesional, dar și cu tot cultul, moștenit de acasă pentru « boier » și neamul lui; în atitudinea lui față de « Bîrzulica » era nu numai respectul natural pentru fata « boierului », ci și un fel de subordonare instinctivă, de umilință; se simțea încă Ghiță, feciorul lui nea Nică, cârciumarul, din Tătăruși care, când venea trimis de taică-su « la curte », aștepta ceasuri întregi pe la casele de jos ale servitorilor; de Mili, auzise numai că învață la pensioane în străinătate și o zărise odată jucând croket pe marea peluză din spatele casei, înconjurată de un gard viu de carpeni; așteptând un răspuns al « boierului », trecuse chiar pe lângă dânsul fără să-l vadă; vorbea englezește cu o guvernantă, și limba pusese între dânsii o distanță pe care anii nu o suprimaseră. Deși se vedeau destul de des și luau uneori masa împreună la conu Alecu, după ce discutau

«afaceri», lui i se părea și acum că o aude vorbind englezește cu miss Stower. Conu Alecu nu-l invita, de altfel, decât după ce-i cerea voie Bîrzulicăi. «Să se simtă fata stăpână la ea», își spunea el. În fond, deși cel mai bun prieten al lui Grigore, păstrase și el în suflet tiparul omului, care toată viața îl sfătuisese și-l ocrotise, cu o superioritate de inteligență și de situație, recunoscută de toți în partea locului, până și de dușmanii politici; într'însul sălășluia același sentiment de respect față de prietenul lor ca și în Poslușnicu. Ii venise odinioară la urechi zvonul relațiilor lui în tinerețe cu coana Raluca și nu știa dacă trebuie să se supere ori să râdă, atât i se părea de absurd. Pe coana Raluca o venerase, deoarece și asupra ei trecuse prestigiul lui Grigore, pe care nu-l tutuisese după o jumătate de veac de prietenie; lumea nu putea înțelege statornicia în sentimente fără amestecul unei femei. Statornicia o regăsea și o prețuia acum la Poslușnicu, rămas devotat amintirii «boierului»; cum n'o găsisese la Lică, îl urise totdeauna. Umblase prin școli cu subvenții și burse acordate prin sprijinul lui, debutase în politică sub auspiciile lui, îl alesese deputat, îi dase fata și-l indicase ca șef politic al județului. Abia se simțise însă mai înfipt în șea și «băetul» casierului și începuse să lucreze pe socoteală proprie; i se păruse că bătrânul îi stătea în cale; încetul cu încetul, îl săpase în toate organizațiile comunale, lucrând întâi în numele socrului, dar făcându-și oameni devotați personal, apoi fățiș potrivnic, până ce-i grăbise moartea prin fel de fel de iritări. «Cu astfel de apucături, spunea bătrânul, poți ajunge ministru, nu și om». Poslușnicu i se părea altfel: ieșit dela țară, cinstit, gospodar, fără strălucire, dar solid, nebântuit de patima arivismului, nu călca în picioare omenia. Nu avea intenții precise; prestigiul lui Grigore și al Bîrzulicăi era prea viu într'însul pentru a-i îngădui să facă planuri; în invitațiile lui se îmbinau mai mult nevoia de destoinicia avocatului și ura împotriva lui Lică; nu voia ca oricât de puțin din averea lui Grigore să rămână băiatului casierului State; trebuia să iasă din hambar așa cum intrase, «fără pufoșor pe botișor» — glumea. De Poslușnicu, Mili nu-și amintea din vremea când venea la curte trimis de taică-su cu vre-o rugăciune. Deși nu-l văzuse niciodată pe Nică, la cârciumă sau la moară, cu șorțul, deși nu-i cunoscuse climatul familial dela Tătăruși, într'însa se fixase dela început imagina băiatului vechi-

lului dela moșie primit la masa boierului, la întoarcerea lui dela învățătură. N'avea fumuri, dar nici prejudecăți de « boierie rurală » ca moș Alecu. O impresie feminină, pe care nu și-o mai putea schimba. Omul era priceput, alergător, dezinteresat, după cum pretindea bătrânul, numai din recunoștință pentru Grigore, nu ca « băetul casierului », adăoga el subliniind cuvântul casier, ca și cum ar fi fost mai de ocară decât « cârciumar » sau « morar ». Oricât îi prețuia hărnicia și « devotamentul », ea nu-l privea decât ca vechilul ce se prezenta zilnic la raport boierului; gata să scrie și pe manșete, îi lipsea doar creionul după ureche; atitudinea lui respectuoasă, venită din fundul copilăriei, îl punea într'o situație de inferioritate. Conversația i se limita, de altfel, la fapte, la evaluări, la socoteli, la acte de procedură, pentru care era necesară și autorizația ei. I-o da cu indiferență, fără să-și arate vre-o recunoștință; între dânsii se întinsese, astfel, o pojghiță de ghiață. Cu toate meșteșugurile lui bătrânești, conu Alecu nu izbutise să o rupă.

În criza în care se sbătea, în îndoiala de forțele ei femeiești, în incapacitățile pe care și le bănuia, încă de pe când se afla în convalescență, Mili începuse să-și caute puncte de rezim în afară, dovezi exterioare în deslegarea nedumeririlor ei. Incercările de a intra singură prin sălile de cinematograf sau de a culege impresia trecătorilor prin aruncături de privire prelungite veneau din criza ei de îndoială, transformate în somn, în viziuni, în care Luțica cu marchizul constituiau obsesii. Dragostea nu-i fusese până acum o condiție indispensabilă; temperamentul nu i-o cerea; își închipuia că ar fi găsit-o în căsnicie, dacă Lică n'ar fi desgustat-o dela început de ea. De când însă iubise fără să fie iubită, se trezise într'însa o neliniște asupra situației ei, pe care o credea dincolo de destinul femeiei. Ceea ce-i fusese până acum indiferent, devenise deodată o chestiune esențială din miezul existenței ei ca și din miezul existenței universale. Viață fără dragoste nu-i cu puțință, și ea trăise fără dragoste; chiar și iubirea pentru Bizu rămăsese într'un plan exclusiv sentimental, fără altă dorință; n'o simțise și nici n'o trezise într'însul. Drama ei se prefăcuse într'un element de sugestie ce o turbura împotriva temperamentului ei indiferent; se încăpățâna să regrete lipsa unor nevoi necunoscute

înainte și căuta să le provóace artificial. Din aceeași nedumerire și desperare ce o împinseseră la experiențe nepotrivite lunecă și la o ușoară cochetărie față de Poslușnicu. După ce nu-l ascultase multă vreme în explicațiile lui tehnice, nu-și deslîpea uneori ochii de pe dânsul, parcă ar fi interesat-o expunerile lui. Pe măsură ce-l privea tot cu mai multă atenție, omul își pierdea siguranța în socoteli, în vorbe, până ce se oprea brusc ca și cum ar fi uitat o cifră ori un amănunt; căuta într'un carnet sau într'un dosar, și nu-și mai ridica ochii până ce nu mai simția arsura privirii femeii; își căpăta atunci stăpânirea și își continua argumentările. Sub scoarța groasă a omului invadată de un păr lucios și luminată de o privire tăioasă abia mascată de gene dese și de sprâncene stufoase, cu apucături de timiditate, curgea un sânge viu și violent; mâinile păroase ce se ascundeau când le privea mai deaproape știau fi voluntare; buzele cărnoase nu se mulțumeau numai cu socotelile gestiunii lui Lică. La gândul unei atingeri materiale și violente, ea simțea o amețelă, un amestec de voluptate și de desgust, de atragere și de spaimă ca în fața unei prăpăstii... Departe de obsesia lui, recunoștea că nu-i plăcea, după cum nu-i plăcuse nici Lică de la început, cu blondul sclivisit al chipului, cu mustecioară răsucită de cuceritor, cu ochii mici albaștri-verzui adânciți în fundul capului, cu părul frizat, cu mobilitatea ființei lui agitate, cu sufletul meschin, ambițios și intrigant, cu vervă meridională de om ce promite totul și nu ține nimic. Sub scoarța păroasă a lui Poslușnicu se citea pasiunea; timiditatea era numai o aparență, repede înlocuită de violența sumară a unui om fără complicații sentimentale; presimțită, ea îi dădea emoții asupra celor ce s'ar fi putut întâmpla. Beția ei cerebrală nu ținea decât puțin; din neîncrederea în sine se speria în fața pasiunii. Experiența cu Lică o turbura încă adânc; dragostea lui nu-i produsese decât desgust, iar el se săturase repede și-i preferase orice femeie ieșită în cale. Poslușnicu nu părea un om în felul lui Lică, ci un stăpânitor tiranic. În penumbra unei conștiinți puțin exercitate, instinctul n'o înșela. Pentru a se consola, ea se lăsa uneori legănată de credința că la trup nu se poate ajunge decât prin suflet; nu simțise plăcerea pentru că nu-l iubise pe Lică, iar când se îndrăgostise de Bizu sorbise până la fund paharul plăcerii și otrava desperării prematuri; e drept însă că trecuse printr'o mare

încercare pentru a vedea dacă sufletul îi putea răscoli simțurile.

Își închipuia, deocamdată, că da; numai el ar fi putut-o descătușa din blocul de ghiață ce-o ținuse prinsă. Și-o închipuia în clipele când voia să spere; alte dăți se îndoia însă și luneca la desnădejde. Simțea nevoia unei dovezi cu atât mai greu de obținut cu cât nu se mai afla la vârsta încercărilor. Apariția lui Poslușnicu în peisajul ei sufletească o turbura în felurite chipuri și imaginația biciuită de obsesie se lăsa dusă spre viziuni dezordonate.

Se simțea deodată îmbrățișată de un necunoscut și tresărea cu aceeași senzație de omidă căzută din copac pe gât. Sângele ei tot nu fierbea; chipul «țărănoiiului» (cum îi spunea în gând) lat în spate, oricât s'ar fi strâns în costume englezești, cu cravate roșii străbătute de o perlă, nu-i plăcea, adică nu răspundea idealului ei romantic și vaporos. Idila prelungită și sincopată era singura formă sub care dragostea ar fi putut intra în suflet, mai mult infiltrându-se decât pătrunzându-l. Chiar și această formă sentimentală era încă un câștig față de trecut.— «E tot cea veche», îi striga Lică de câte ori o vedea cu ochii mari deschiși ca la o poartă nouă.— «La ce visezi? O sguduia el mereu. La Făt-Frumos? Uite-l», și se propunea pe dânsul. Locul era în adevăr liber, dar se propunea în zadar. Visarea ei nu era o reculegere într'o lume ideală, râvnită, ci o absență, din care numai după mulți ani se desprinsese o imagine, o realitate cu forma lui Bizu.

Poslușnicu? Ar fi fost să repete experiența cu Lică sub altă formă. Nu un Lică orășean, cinic și arivist, ci unul rural, onest, solid dar frust. Încercarea ar fi fost și cu puține posibilități de izbândă. În afară de respectul și recunoștința față de Grigore Bârzu, nici pentru Poslușnicu nu exista suflet cum nu existase nici pentru Lică. Și la dânsul drumul mergea de-a-dreptul la trup pentru a ajunge probabil, pe urmă, la avere și situație. Nu se putea gândi la căsătorie cu dânsul și cu nimeni altul. Lică o abătuse din drumul ei normal; dacă ar fi întâlnit la timp un om în felul lui Bizu, destinul i-ar fi fost poate altul; ar fi avut o adevărată viață de femeie, se mângâia ea cu ce ar fi putut fi, deși, pe dedesubt, tenace, stăruia îndoiala asupra ei însăși. Se știa rece; nu turburase niciodată pe nimeni. Va fi oare totdeauna așa? Gânduri rele i se abăteau prin minte; noțiunile de până acum

se clătinau; virtutea i se părea din nou o valoare negativă. « Am să încerc », își spunea brusc luată de un vârtej, deși era sigură că nu va ajunge la capătul experienței. « Să văd totuși până unde merge », o răscolea din nou gândul rău. Nu va trece un examen în fața altuia, ci în fața propriei ei conștiințe. Iși studia rochiile de interior cu decolteuri mai largite și își lua atitudini visătoare. Poslușnicu își întrerupea mereu expunerile, își încrețea fruntea, creată și așa, și continua apoi, fără să o mai privească, cu ochii numai la conu Alecu, bucuros să-i stimuleze zelul împotriva lui Lică. Privindu-l mai îndelung și cu obișnuință, nu era urît băiatul ăsta lat în umeri, parcă ar fi dus saci la moară, glumea cu gândul la moara lui taică-su dela Tătărăuși, cu o figură tăiată aspru, cu un păr negru lucios, cu ochi de jăratec sub sprâncene stufoase; voinic și energic, bărbat în orice caz, noțiune fără conținut precis înaintea, ce-i rătăcea însă de câțva timp prin minte ca un câine de pripas printre picioare. Ii privea linia cărnoasă a gurii, sub o mustață neagră, deasă ce se silea să o acopere ca o promisiune. Omul se simțea inspectat, cântărit și căuta să se stilizeze. Se îmbrăca mai îngrijit cu haine turnate bine pe trup ca să-și subțieze silueta. N'avea o conversație ușoară și nu trecea cu lesniciune dela una la alta; când privea într'o direcție, puneă atâta convingere greoaie, încât nu se putea întoarce brusc în altă parte; dacă-l întrerupeai, se oprea ca și cum ar fi voit să te ia în coarne; nu răspundea ci sărea obstacolul pentru a ajunge la țintă. Venea acum poate mai deș decât îi cereau nevoile; venea ca un prieten al casei, cum spunea, roșind, totuși de îndrăzneală, trimitea și buchete de flori și mai ales coșuri de piersice și de caise, dela ferma lui dela Ștefănești la trei kilometri de București, unde îl invitase și pe conu Alecu, dar, cum Bîrzulica tăcuse, bătrânul răspunse evasiv:

— Cu plăcere, într'o seară.

Seara fu chiar a doua zi; i se abătuse lui Mili că ar putea împinge « aventura » până la Ștefănești, deoarece în ochii ei candidi totul lua aspecte neîngăduite. Când mașina se puse în mișcare, privindu-l din spate la volan, nu știa dacă o împinge motorul ori Poslușnicu, întru atât îi dădeau amândoi impresia de forță. Nu departe de grădina lui Andronachi și de traseul liniei ferate, mașina se opri în fața unui zăplaz înalt, cu o poartă de lemn și mai înaltă boltită în arc de triumf:

— Nu e ca la Rădeana, glumi el. Nu era, dar conu Alecu admiră gospodăria feciorului lui Nică dela Tătăruși, conacul ridicat în stil vechi mănăstiresc, cu tindă largă și cu cerdacul de jur împrejur al arhondaricelor moldovenești, cu o laviță ce o ocolea ca un brâu, cu camere scunde și boltite, răcoroase, acoperite cu covoare basarabene, cu vechi fotografii de familie în jurul uneia mai mari a lui nea Nică, « boierul » dela Tătăruși, strâns într'o redingotă strâmtă, cu gâtul înțepenit într'un guler scrobrit, cu lanț de aur pe pânțece. Nică era și el voinic, pârș și ochios ca și fecioru-su. Sub placa de sticlă a unui birou de nuc, scrijilat în stil național cu fel de fel de deseneuri geometrice, Poslușnicu le arată și fotografia lui Grigore Bîrzu, dăruită lui taică-su la niște alegeri, iar pe o etajeră, sub un clopot de sticlă, țigaretul lui de chihlimbar de Penteleu. Casa nu mirosea numai a mănăstire, ci și a spirit familiar și a recunoștință. Făcură un ocol prin fermă; cinci hectare de vie pe rod, o mie de caiși și cinci sute de piersici; zece vaci elvețiene, o crescătorie de porci de rasă magoliță; o sută de iepuri de casă cu lână merinos.

— Așa, ca să nu uit de Tătăruși, zâmbi, cu o modestie, sinceră de altfel, pentru că avea mereu dinaintea ochilor parcul dela Rădeana.

Bătrânul nu contenea cu laudele; feciorul lui Nică era gospodar.

— Ce zici, Bârzulica? se întorcea el din când în când spre dânsa.

Mili nu spunea nimic; dădea din cap, într'un fel ce s'ar fi putut interpreta în sens admirativ, ceea ce-l făcu pe Poslușnicu să se lase luat de apa elocinții lui gospodărești; explică amănunțit ce a găsit și ce a adaos. Nu era vorba de beneficii; rentabilitatea era neînsemnată și problematică; câteva nopți de brumă în Mai nimiceau tot rodul caișilor și piersicilor. Satisfacția venea din plăcerea de a crea, de a-i stoarce pământului toate darurile; de a altoi copacii, de a încrucișa rasele. Circula în vorbele lui o emoție mustoasă ca și caisele lui, o sevă de poezie rurală, dragostea de germinație, de fertilitate, ce se comunică și scepticismului femeii; omul vibra de poezia băligarului, a scroafelor monstruoase de grăsime, a vițelilor cu botul umed, cărora le întindea mâna să i-o lingă, a iepurilor încărcăți de stogul lânii mătăsoase. Făcuse experiențe cu dânsii; îi îngrijise ca pe niște ființe rare, prețioase;

îi îmbăiașe în fiecare zi; le dase o hrană aleasă, și constatase la urmă că ei piereau mereu; numai târziu se dumirise că îngrijirea îi distrugea; murdăria lor naturală îi apăra împotriva pneumoniei; dobitocul nu trebuie scos din obiceiurile lui; apa caldă și săpunulucid mai sigur decât vermina, își încheie el considerațiile, nu fără a se fi gândit poate și la dânsul. Mili îl privi oblic: omul se simțea de data asta liber în mișcări, scăpat din cămașa timidității; aspectul lui solid se potrivea în peisajul fermei, printre staulele pline de vaci și de porci, în mirosul reavăn de pământ răscolit și îngrășat. Poslușnicu mângâia acum pe frunte un taur de rasă și-i povestea isprăvile; imagina tauruși i se suprapuse: aceeași frunte creață, aceeași expresie de forță. Se rușină; nămolurile se răscoleau și turburau apele sufletului. Când îl văzuse din spate, la volan, îl confundase cu motorul mașinii. Ghiata dintre dâșii se rupsesse într-o câțva; el caută acum să o intereseze în amănuntele pitorești al gospodăriei; ca să o ferească de botul unui vițel sau de vre-o murdărie, o abătea familiar și brațul gol nu tresărea cu desgust la atingerea palmei aspre. Părea transfigurată; lirismul se adresa de-a-dreptul; își desfășura planurile, vedea mare, fără intenție de altfel, de beneficii, ci numai în scopul de a frământa pământul cu mâinile lui solide înfipte în brazdă, aici, în marginea Bucureștilor. Ea îl asculta cu satisfacția intimă de a se simți inspiratoarea entuziasmului, a planurilor lui; câteva clipe se lasă chiar în voia flacării stăruitoare a privirilor lui tăioase ce-și îndulceau focurile pe pielea ei dogorită totuși.

...Noaptea nu-i mai apăru Luțica pe podul eleșteului dela Rădeana, ci se visă umplând un paner cu struguri Napoléon; Poslușnicu îi oferise un ciorchine și se încercau acum să guste în același timp dintr'o boabă uriașă fără să se împoaște; buzele își amestecară sărutul în savoarea fructului și nu se scutura ca de o omidă. Poslușnicu avea o pălărie mare de paie și haine albe de dril; cu un secator în mână tăia ramurile ușcate. Cu toată forța lui de Sfarmă-piatră, nu-i mai părea un câine ciobănesc. Puțin după aceea, i se arătă în haine de catifea, în pantofi cu bucle de argint, în chiloți și ciorapi de mătase; marchizul Luțicăi se substituise fermierului dela Ștefănești; în locul secatorului avea spadă... Se scutură din vis; imaginea omului îi reveni așa cum

o văzuse peste zi, în expansiunea lui sincer rurală, cu lirismul vorbelor pornite dela dânsa și revărsate tot asupra ei, ca un bun propriu întors la matcă. Nu vedea, de altfel, nimic precis dinainte: ... o experiență nouă? o aventură? o dovadă dată sieși? Nu știa; nu vrea să știe. Catastrofa ei sentimentală îi produsese, un sdruncin atât de mare încât îi trebuia o diversiune, o restabilire a echilibrului, pentru a-și putea reveni la nepăsarea firească. Deși nu se mai gândea la Bizu în nici un fel, starea ei sufletească era alta dela plecarea lui.

Singurătatea, în care trăise în chip firesc, până acum, o dorea azi ca un fel de nenorocire personală; întâmplarea din Cișmigiu o aruncase cu brutalitate în neantul ei inițial, tocmai când începuse să înțeleagă sensul vieții, ca o păpușă de ceară înviată pentru o clipă ce se vede deodată readusă la forma păpușei. Țipa în ea o desnădejde, ce se cerea satisfăcută în orice chip. Și apoi Poslușnicu avea și calități. El? altul? Unde era altul? De față nu se afla decât dezastrul ei și omul harnic, destoinic, cinstit, « boier de țară », cum spunea moș Alecu în felul lui mucalit.

(Urmează)

E. LOVINESCU

DRUM CRUCIAL

Pe scara sufletului meu
M'am întâlnit cu bunul Dumnezeu —
Eu coboram mâhnit din conștiința mea,
Iar El urca surâzător spre ea!..

Și ne-am oprit la jumătatea scării
Incrucișându-ne în clipa 'ntâmpinării
Săgețile perechilor de ochi, ca de-obicei —
Ah! ochii Lui, cum semănau cu ochii mei!

Pe scara sufletului meu
M'am întâlnit din nou cu Dumnezeu —
El cobora solemn din conștiința mea
Iar Eu urcam surâzător spre ea!..

ION MINULESCU

TEMPERATURA STAȚIONARĂ

« Coana propităreasă » e o femeie obeză și mioapă — atât de mioapă, încât ochelarii de pe nas, cărora a uitat să le mai schimbe sticlele de când era tânără, nu-i mai sunt suficienți. Iși apropie prea mult figura ca să te vadă și atunci îți vaporizează în nări un miros acidulat de ceapă mistuită. În deosebi, când cel cu care vorbește e un bărbat, « coana propităreasă » devine și mai mioapă. Incolo e pașnică, se plimbă, închisă în miopia ei, măsurat și fără preocupări inutile, prin curte și prin săli, într'un fel de necontenită inspecție a domeniilor proprii. Poartă în permanență o străveche basma, fustă creață și bluză albastră. Deși își dă ifose de orășancă, având proprietatea ei aproape de « centru », i-a fost totuși cu neputință să se despartă de costumul sătesc atât de comod, că nici nu mai simte nevoia să-l desbrace noaptea.

Prin curtea cu rare pietricele, își clămpăne conștiincios papucii în ritmul monoton al cântecului lui Arusiag, armeanca părăsită de bărbat în urma unui eveniment înregistrat și de ziare la « știrile din provincie »: în pragul falimentului, își lăsase și afaceri și tovarășul să se descurce cum o ști, luând cu sine bruma de bani ce se mai găsea în casă. « O hi plecat în Africa » spunea proprietăreasa, ceea ce auzise și ea la alții, fără nici un fel de stimă în glas pentru continentul negru (în schimb altădată îmi vorbise cu oarecare spaimă de verișoara ei « din Transilvania », ca despre o ființă trecută pe tărâmul celălalt). Pe Arusiag, care acum și-a reluat vechea meserie de « croitorie de lux, dame și copii » o ține proprietăreasa mai mult de milă, fiindcă nu a prea prins clientelă, apoi « sărmănica, a fost și ea cocoană cu toate ale ei — soarta rea, ce să-i faci ! ». Iar melodia pe care o cântă e atât de ștearsă și lipsită

de variațiuni, încât pare un gramofon ce și-a oprit acul pe același șanț al plăcii stricate.

Proprietăreasa era ca mâța cu clopoței din poveste. Venirea ei se anunța de gemetele lemnoase ale scârilor. Se opintea ea să le urce, se opinteau ele ca s'o susțină. Inșă, până la urmă nu ieșea nici un accident — după cinci minute ajungea la capătul ascensiunii și se oprea ca să-și adune răsufarea. Măcina greu, ca o rășniță ruginită, aerul dimprejur, apoi pornea pe sală, mai departe.

Nu ieșea nicăieri, nu văzuse de ani de zile orașul, nu știa nici în ce zi trăiește, fie Vineri, fie Duminică (nici biserica nu o bătea). Vârsta îi oscila, după cum se simțea: uneori mai aproape de gura mormântului, alteori de mutra unui bărbat. Singura escapadă, către înserat, era până la poartă, de aceea piciorul ei nu cunoscuse o altă încălțăminte decât papucii. Lipsită de curiozitatea altor lucruri decât cele ce-i aparțineau, se știa bine în colivia obișnuinței.

* * *

« Coana propităreasă » avea un nepot. Nepotul avea nouăsprezece ani și o armonică. Nu făcea nimic, adică nimic, în înțelesul obișnuit, pentru a-și câștiga existența, bătrâna fiind destul de avută. Cânta din armonică; repertoriul era fix, ca la flașnete. În timpul zilei, repeta în camera lui, lungit pe pat cu fața în sus; geamul închis păstrase mirosuri străvechi și dense, muștele sbârnâiau într'un bal leneș sub tavan. În orele acelea calde și bolnăvicioase, numai liniștea mai asculta pe la uși.

Concertul pentru public era seara, exact la ora șase și jumătate. Cunoscând densitatea umbrelor la acest timp, nu mai avea nevoie de nici un fel de cadran. Se așeza pe un scăunel pitic, în poartă. Cu ochi încercănați, Arusiag venea cu un ac uitat între degete, cu ațe pe rochie și în părul negru. Rezemată de poartă, își clătina a profundă reverie nasul vulturesc, și pântecelul supt avea tresăriri ritmice, ca al unei cadâne de varieteu țarigrădean, când încep să bată tobele.

Câteodată auditoriul se compunea numai din bătrână care avea pe obraji aceeași expresie încântată, ca atunci când aduna ouăle din cuibarul găinilor. Ca să nu obosească, se așeza pe vine lângă nepot și, uitându-se pe sine astfel, adormea, iar ochelarii îi cădeau în poală.

Pe la vremea aceasta se auzea și chemarea lui Ibrahim răsărind de departe în rumoarea stinsă a orășelului. « Braa-gaaa ». Venea însoțit de clinchete ca o săniuță și de alămuri lucitoare și făcea popas chiar sub ferestrele mele. « Publicul » lua « răcoritoare ». Pe fața tânără a lui Ibrahim, mustățile de padișah obosit stau mereu pleoștite și umede. Poartă fes împletit și haine « nemțești », o brățară de galbeni e înnodată de câteva ori peste încheetura mâinii drepte, iar când Ibrahim își netezește mustățile ori sprâncenele dese, tot soarele se adună în bucățelele acelea de aur vechi.

Odată cu turcul își face apariția și Lina, nebuna locului. Așa cum merge, nici mișcările, nici îmbrăcămintea nu arată că i-ar fi « sărit » ceva din minte. Își încrucișează brațele la piept și privește cu preocupare și, poate cu tandrețe, figura bragagiului. Așteaptă ca atenția tuturor să se întoarcă dela umila ei ființă spre ceașca de sticlă în care băutura cade, lăptoasă și ademenitoare. Își apleacă apoi bustul spre ibricul de alamă așezat pe trotuar și, privindu-și figura turtită, în pânțelele vasului, își tot respiră zulfii cărunți, își potrivește în felurite chipuri tulpanul — înnodat când în creștet, când la ceafă, când sub bărbie — se strâmbă, își țuguie buzele, închide pleoapele și, fals de tot, prinsă în ambianța muzicală, încearcă să fluere după armonică. Cei din poartă se prefac distrați — își înghit cu greu râsul — până ce Arusiag, dându-și capul pe pe spate, dă libertate unui curios cotcodăcit cu sughițuri. Curios, pentru că din făptura aceea, uscată și ascuțită, te-ai aștepta să iasă un țipăt de pasăre de pradă.

Dar între Ibrahim și Lina e o veche dușmănie. Turcul se întoarce furios, cu un « Fira-â-dracâ-tu, nebunile ! », iar femeia fuge speriată; dar tot mai are vreme să-i arunce din colțul străzii « Mă, știi tu mă, cine sunt io? Sunt fata lui Hogeia, mă ! ».

Și în urma ei rămâne o diafană trenă de praf răscolit. Ibrahim pleacă. În ochelarii « coanei propitărese » se răsfrânge, roșu, apusul.

Prima seară pe care o petrecusem în orășelul de provincie fusese desnădăjduitor de tristă. Eram ca deșteptat într'o aventură anostă, proastă, pe care o speram neobișnuită, sau ca trezit în cenușa dimineții dintr'un vis spectaculos. Cele câteva restaurante luminate economic, cheiul numit « stradă principală », pe care se plimbau cu o satisfacție neînțeleasă mie, localnicii, Dunărea

ce își stingea treptat luminițele, vapoarele înnegrite și țepene, ca înfipite în pari, nu erau un decor prea fericit pentru cel ce străbătuse până acum prin sgomotul trenurilor, gărilor, porturilor. Era trecerea la un rost nou, ce mi se părea sărac, pentru că nu-mi adaptasem încă dioptriile suficiente pentru a-l vedea în amănunte.

M'am plimbat câțva timp pe chei, apoi am plecat capul și am privit numai pietrele caldarâmului.

— Vreau înapoi, vreau să plec acasă, am șoptit cu un boț de lacrimi în gât.

În curând — prea curând — însă, obișnuința împreunându-și undele, aveam să fiu înghițit în fauna monotonă a orașelului.

* * *

Încăpățânarea orgolioasă a leatului treisprezece din viața copilului este diform crescută. Mă desorientase orașelul din unghiul apelor. Figuri necunoscute, deci dușmane, « Oameni mari » între care nu-mi găseam locul, iar cu cei de vârsta mea nu găseam subiect de vorbă. Nesociabil și pretențios, ca toți cei ce pășesc pragul spre adolescență, experiența îi va întâmpina pentru a le încununa fruntea cu ghimpi de trandafiri; un pas și chipul copilăresc devine grav, ascultând cum i se sbat în inimă cântece ce-și dibuiesc forma și timbrul. Sălbatec, cu acea sălbăcie pudică a primelor înmuguriri tainice. Mă clustrasem între pereții de lemn ai camerei, cu tovărășia placidă a lui Florea.

Florea a deschis ochii pe pământ fără a ști ce caută aici, fără rost, fără afinități. Pentru el totul e bun ca și rău. Doarme cu aceeași indiferență cu care trăiește, în somn buzele lui nu au surâsul bosumflat și copilăresc al celor ce uită perpetua neliniște a lucidității, trecând pe « Celălalt tărâm ».

Poate că, odată, când urmărea sborul greu al mâinilor mamei, după dereticat prin casă, sau număra firele arse de « lulea » din mustața tatălui, visase o haină ușoară și mai complicată vieții. Era sătul acum, într'un fel sau într'altul?

În timp ce respirația lui bolborosea regulat, ca un ceun înfundat, pe foc, degetele groase și nedibace încercau, ca în vis, să scrie cuvinte neștiute, poate drăgăstoase, pe genunchi, în stofa hainelor de marinar.

Îl vedeam rar pe vărul meu, și doar în timpul meselor. Eram părăsit și simțeam o mulțumire amară de a fi astfel, închizându-mă

cu mai multă îndârjire în singurătate. Priveam desorientat casele construite la nesfârșit asemeni una alteia și, crezând că, după marginea orizontului peisajul este același, renunșasem la orice excursiune. Iar Florea nu încerca nici o inițiativă; pentru el toate locurile erau la fel, putându-se suprapune, o pădure peste un golf, un cuib de stânci peste un oraș. Privind prin transparență, el n'ar fi văzut decât același lucru, adică o pată albă, indiferentă.

Se făcea tot mai cald, doar din când în când se auzea, ca bateria unei orchestre simfonice, crescând și descrescând fortissime de apă, cișmeaua de peste drum, dela care se aproviziona întreg cartierul.

* * *

Dimineața, « coana propităreasă » făcea câte o incursiune prin « etaj » și se oprea mai îndelung în camera nepotului. Se mai auzea un timp armonica, apoi o tăcere plină de grele păcate.

* * *

Seara, nepotul își relua locul pe scăunel, cu părul spălăcit periat frumos, cu o cămașe albastră deschisă la gât și cu inevitabila armonică. Bătrâna ieșea în poartă — și amândoi păreau doi « artiști » ambulanzii — un muzicant și cu dansatoarea ce colindă la urmă cu cheta.

* * *

Am scris acasă, plângându-mă de « viața nesuferită » de aici; ceream să vie cât mai de grabă cineva, să mă scape.

* * *

Lipsa de activitate devenise maladivă. Duceam o viață de paralitici, împreună cu Florea, fiecare în colțul său, cu gândurile sale, sau căzând într'un vârtej de senzații monotone, prea cunoscut, lipsite de nuanțe. Intr'un trap mărunț, dam câteodată curs liber gândurilor, fără piedica nici unei întrebări, recapitulând mica mea existență de până atunci, adică mai bine zis cea purtată prin lecturi, piese de teatru, filme. După-masa organizam cu pathefonul ce-l aveam la îndemână, un concert pentru mine însumi, în care bucățile se înșiruiau alandala, un charleston intercalân-

du-se între părțile unei simfonii, o canzonetă napolitană urmând unei arii de oratoriu. Deși dintr'unele nu înțelegeam nici o mână de sunete, măcar, mie îmi erau la fel de dragi, pentrucă îmi aparțineau în mod egal și în cutele lor era înscrisă nostalgia Bucureștilor. Cunoșteam fiecăreia culoarea și desenul etichetei, ca și cele mai neînsemnate sgârieturi.

* * *

Arusiag are două pisici: pe vârstnica și nebuna Kuka și pe solemna Mira, fiica primei. Dar, cum țcănitul mașinei de cusut le plictisește ori le irită, amândouă și-au instalat dormitorul în odăița mea.

Astăzi, din pricina căldurii, am fruntea ca încleștată. Am tras storul și stau întins pe pat. Lângă mine, acoperită pe jumătate de o pernă turcească, dormitează Mira. Florea tot mototoleşte în neștire, între degete, o bucată de hârtie. Capul tătărăsc al Kukii se ivi de sub un tron vechi, cu luminile ochilor verzi ațintite asupra jocului degetelor. Un, doi, trei, și un Attila patrupe, tărcat cu o față prea mare și urechi late, așa cum era desenat în cartea de clasa patra primară, se svârcoli șerpește, apoi se repezi la atac pe baricada genunchilor lui Florea. Ascensiunea nu-i reuși, se prăbuși îndată, iar omul o îndepărtă cu vârful ghetei. Kuka făcu un spate ca o arcadă de pod și coada i se ridică dreaptă ca o amenințare, cu inelușe albe și cenușii. Scuiă plină de indignare și se refugiază din nou sub tron.

Un țanțar șueră ușurel pe lângă fruntea mea; un altul îi răspunse mai de departe. Amândoi se întâlniră lângă sticla ferestrei în care ciocăniră, discret, mai apoi cu insistență. După ce vor chema pe alții, ascunși prin colțuri, vor aștepta să se lase umbra de seară. Mira desfăcu o pereche de ochi angelici și năsucul fardat tremură ușor, aspirând. Nimic interesant «toate-s vechi și nouă toate». Căscă prelung, disprețuitor, profund convinsă de plictiseala ei; se așeză apoi comod deasupra literelor orientale țesute cu argint pe fața de pernă.

În odăița mea, cele două pisici instalau o atmosferă de junglă, cu mici perfidii și moi lascivități. Kuka a ieșit din ascunziș. Cu un «zdup» elastic se urcă pe cuvertura patului. Mira își răsare urechile și ascultă, deși pare în acest timp perfect neatentă, cu ochii

oblici abia, abia întredeschiși. Aripile năsucului tremură foarte fin. Cele două pisici sunt dușmane din memorabila zi când Kuka a pălmuit-o zdravăn în creștet pe Mira și a scuipat-o ca o mahalaioaică.

Kuka are acum atitudinea de gravitate ofensată a unei femei care se întâlnește pe neașteptate, nas în nas, cu rivala ei pe stradă. Se scurge demnă pe lângă fiica renegată, iar aceasta, după ce simți că pericolul a trecut, își înfundă iar botul în moalele pernei. Țânțarii, odihniți o clipă, reîncepură să boxeze cu geamul. Kuka sare, din nou copil, și șoldul subțire se îngustează și mai mult. Iși așează elegant o labă pe marginea ferestrei în timp ce, cu cealaltă ghemuită la piept, e gata să se arunce asupra mărgelușelor transparente din geam. Urmărind sborul insectelor, capul cu gât strâns și scurt penșulează. Mira s'a trezit de-a-binelea. Ezită să dea o mână de ajutor mamei vitrege sau să-și păstreze intactă demnitatea? Florea rezolvă dilema; cu podul palmei strivește țăntării de geam, lăsând în loc două steluțe murdare.

Ușa se deschide, descoperind în cadrul ei pieptul gâfâitor al « coanei propitărese ». Adversară a tuturor « lighioanelor » murdare și nefolositoare, bătrâna e în veșnică dispută cu pisicile. De pe unde le află le gonește cu câte un « Țâst, puturoaselor ! ». Infri-coșate, mama și fiica se retrag ca într'un tranșeu îndărătul pernei; devenind aliate în fața primejdiei, se lipiră una de alta, spinările se ghemuiră, picioarele tresar nervoase, gata să o rupă la fugă. Însă proprietărea care nu le văzuse, rămâne cu ochelarii desfăcuți mari asupra mea :

— Oare n'ăi fi bolnav ?

— Nu, răspund eu în silă, mă doare puțin capul.

— Zăpușală, maică. Lasă că-ți fac eu un ceai de ismă. Numai de n'ei fi deochiat !

« Ceaiul de ismă » era medicamentul fermecat « bun pentru orice ». Pe Arusiag o dureau măselele, ori vre-un chiriaș avea un acces de reumatism, « Să-ți fac un ceai de-al meu — îți ia orice dor, uitea-așa, cu mâna. Ce crezi că doctoriile alea din tub sunt cu altceva făcute, decât cu fiertură de buruieni d'astea ? ». Frunzele de ismă, bătrâna le păstra într'un borcan mare, închis și el într'un dulăpior, lângă alte lucruri de preț: ciorapii albi și beteala dela nuntă, un inel de argint, o cană pirogravată « dela târg », o scrisoare

nedeschisă și o batistă cu flori roșii « primită cadou », toate așezate « la locul lor », pe rafturi.

Venise pentru a-mi decora camera cu o statueta de gips, abia cumpărată, o dansatoare plutind cu brațele întinse, fixată de pedestal pe vârful unui singur picior. Are bucle blonde și buze violent carminate. Mi-a așezat-o pe masă, cu fața spre mine.

— Așa, avem acum o fată și pentru flăcăii noștri.

Rostind « flăcăi », buzele i se umeziră și, prin colțul ochelarilor, ochii îi căutară spre Florea, care nici nu zâmbi măcar; foșnea mereu între degete, aceeași bucată de hârtie.

După plecarea proprietăresii, cu un mic oftat de discordare lăuntrică, pisicile se despărțiră, din nou străine.

Un țânțar dădea iar târcoale obrajilor mei, parcă era un fir subțire de apă, picurând din robinetul uitat deschis. Hârtia din mâna lui Florea foșnea tare, tot mai tare. Dansatoarea de gips începu să se învârtească, lin; avea buzele strâmbe și roșite violent, chipul imobil ca o mască.

* * *

Scrisoarea mea n'a mai ajuns acasă, s'a ferfenițit prin buzunarele vărului meu, pentrucă Florea avea ordin să intercepteze orice corespondență. Totuși am fost fericit că retrăiesc câțiva metri de celuloid; văzusem de atâtea ori astfel de întâmplări prin filme, și cu intenția aceasta chiar, îi dădusem scrisoarea lui Florea, pentru ca să nu fie dusă la cutie. Astfel jucam și eu un rol de slabă melodramă, cel de prizonier.

Dar conflictul dintre mine și vărul meu se fărâmița în ciocniri mărunte, adică, eu spuneam câte ceva despre « amărâțul ăsta de oraș », iar el se făcea că nu aude; își luase angajamentul să mă distreze timp de o lună și nu-și îndeplinea decât datoria. De sigur însă că, dacă mi s'ar fi împlinit dorința de a mă revedea acasă, aș fi fost decepționat, deoarece noua mea existență începea să prindă un sâmbure de interes. Era de ajuns să am privirile atente, ca străduța să-și ridice cortina monotoniei asupra modeștilor ei actori și a amănuntului pitoresc. Iar menajul nostru improvizat își avea farmecul lui, cel al libertății nelimitate (pentru vârsta mea), ce-mi încurca mâinile, reducându-mă la inacțiune. (« Vreau să înnot », spunea un copil pe plaje. « Încearcă », a făcut un gest

larg guvernanta blondă și flegmatică, arătându-i marea; copilul a ezitat, nesperând să obțină atât de repede autorizația la care nu ținea cu dinadinsul; a pornit încet și fără convingere, dar ajuns la mal, s'a oprit în fața neprevăzutului cu care nu putea lupta « Molly, marea e cu apă rece înăuntru ! »).

* * *

Intr'o zi, în timpul prânzului, un marinar mă anunță că vărul meu mă pofteste « la domnu' Ionașcu » — « și cu cocoana », a mai adăogat pentru a mă lămuri pe deplin. « Dar nu-i cunosc ! ». « Așa mi-a dat ordinu' », și atunci, știind că ordinele vărului meu, armătură și panaș ale autorității lui, erau lucruri cu care nu se jucau mâini de copil, mi-am luat șepcuța (« coana propităreasă » îi spunea « șleapcă ») și am pornit în urma soldatului, emoționat de necunoscutul deschis înainte-mi.

Cei trei erau la masă; m'am așezat timid pe un scaun și i-am privit curios. Figuri obișnuite, am remarcat doar că doamna avea o bărbie prelungă și ascuțită. Și în negura de sfială ce refuza să se limpezească de pe ochii mei, făceam constatarea că, pentru a înțelege sensul unei figuri, trebuie s'o desfaci bucățele-bucățele, în timp, și s'o cercetezi cu atenție.

Pe masă era o farfurie cu plevușcă prăjită. Am fost invitat la masă, dar pretextai că am mâncat. Mințeam cu multă și ascunsă ciudă, pentrucă prinsesem că vărul meu le povestise cât sunt de singur și, de sigur că, atunci, doamna Ionașcu, din impulsivă milostenie, se oferise să-mi aibă grija. « Nu vreau să cad pe capul nimănu », îmi spuneam « eram așa de mulțumit acasă, ce trebuia să mă turbure ? » — și aruncam pe furiș câte o privire dușmănoasă vărului meu, deși el avea un zâmbet de luminoasă ironie (« Uite, îl vedeți pe prichindelul ăsta ? A intrat într'a patra de liceu »). Totuși pentrucă d-na Ionașcu insista — simpatic acum — « m'am servit », cu pretențios exces de bună-creștere, cu un peștișor, înțepându-i coasa în dinții furculiței, vrând astfel să duc o barieră între ei, care se serveau cu mâna, și mine. Era foarte bun și îmi era foame, însă m'am oprit aici. D-na Ionașcu mă privi cu drag, deoarece între domni se încinsese o aprigă discuție, fără interes pentru ea ca și pentru mine, și, izolați înlăuntru al acestei discuții, apropiați astfel, i-am surâs ca răspuns, pentru un început

de candid flirt, apoi am mâncat cu poftă castronașul de complot ce încheia masa.

În odaie, între timp, se arată o tânără, despre care, am aflat că e italiancă și se numește Luisa. Tânăra era fiica proprietarului și avea o față palidă și subțire, cu linii fine, însă nu frumoasă; nasul drept, cu nări vibrante ca niște antene, respira cercetător viața. Firav, trupul îi era îmbrăcat într'o rochie modestă. A refuzat ca și mine să se așeze la masă, pentru ca, la urmă, să se hotărască, de politete, să ia un peștișor. Prezența ei risipi ridicolul acestei farfurii cu plevușcă, așezată în mijlocul mesei, ca un taler cu anafură, pentru înfruptarea drept-credincioșilor.

Vărul meu a trimes acasă, după pathefon. Fata nu se mai deslipea acum din odaie; venise ca din întâmplare, să ceară o informație d-nei Ionașcu, apoi, după ce a dispărut un timp, pentru a-și aranja părul în colți cumiști, pe tâmple, ne-a ținut tovărășie pentru tot restul dejunului.

Pathefonul cânta un tango banal; vărul meu o invită pe Luisa la dans; avea un fel particular de a dansa, cu umerii mult aduși, așa încât partenera trebuia să-și îndoieie bustul înapoi. Luisa nu cunoștea încă toate subtilitățile tangoului, așa că el trebui să o învețe ultimele figuri.

O ușe se deschise și apărură Ioșca ordonanța, cu ochi microscopici, păr călțos și mâini de oreng-utang, ce atârnav proaste și legănate de umerii mușchiuloși. Stătea cuprins de o neputincioasă mirare în cadrul ușii și ochii lui păreau că își pierduseră vederea. D-na Ionașcu îl interpelă amuzată:

— Mă Ioșca, să știi că plăcile nu se mănâncă, nu sunt de cioclată. Te pomenești, dragă, se adresează iar nouă, mai serioasă, că prostul ăsta, cu stomacul lui de animal, e în stare să digere și muzică!

Însă nimeni nu binevoi să-i aprecieze spiritul. Luisa își dădea toată silința pașilor noi de dans, privind atentă, ca și cum ar fi fost vorba de o complicată lecție de geometrie. Acum d-na Ionașcu îi contempla pe dansatori, cu ochii căprui puțin adormiți. Domnul Ionașcu fuma pașnic, aruncând rotogoale de fum albastru, și prin colăceii aceștia chipul lui se vedea ca într'un fund de apă.

În timp ce Luisa dispăruse, « ca să se aranjeze », d-na Ionașcu ne-a dat toate informațiile asupra ei. Trăiește foarte sărac împreună cu părinții bătrâni; veniturile se reduc la chiria caselor și, pe de asupra, fata mai preda și lecții de pian, plătite cum da Dumnezeu.

— Ieri am văzut-o pe mamă-sa cu ochii plânși, nu știu ce tot vorbiseră înainte. Și am găsit pe măsuța din sală geanta bătrânei, o uitase. Ce să vezi? N'avea douăzeci de lei înăuntru!

Și d-na Ionașcu mai povesti odată cum a deschis pe furiș geanta și n'a văzut decât douăzeci de lei. O încânta faptul că a făcut o ștrengărie răscolind poșeta ce nu-i aparținea, era veselă că a descoperit un secret și mirată ca de o lovitură cerească de prezența unei singure bancnote.

— O mai invităm noi la masă, da' e mândră! nu vrea să primească nimic.

În scurt timp am aflat despre întreaga existență sărmană ascunsă cu atâta grijă, cu inutile precauțiuni, a celor trei oameni. Însă faptul de a fi fost invitații ei la masă era o garanție de intimă prietenie, fără reticențe posibile, pentru d-na Ionașcu.

* * *

— S'o auzi cântând « La prière d'une vierge ! » — ne recomandă d-na Ionașcu — și figura ei se deschise într'un zâmbet superior « De-ați ști voi în ce sfere înalte trăiesc eu ! ». Ne sili să trecem în salon, unde ne-am așezat cu toții pe fotoliile îmbrăcate cu fuste albe, largi « pentru praf ». Pe scaunul ca o ciupercă neagră cu picior spiralat, Luisa, intimidată, se frământă un timp, negăsind locul prielnic. Apăsând din belșug pedala pentru fortissime, cântă o bucată din cele « de salon » prețioase bunicelor.

— Da' s'o auzi « La prière d'une vierge ! » — stăruie d-na Ionașcu. Unde ai pus-o dragă?

Tot mai intimidată, Luisa scoborî vocea pentru a explica un fapt ce știa că pe noi nu ne interesează.

— Anișoara trebuia să cânte ceva la serbarea dela școală și m'a rugat să-i împrumut câteva note.

Însă d-na Ionașcu se dete la o parte, pentru ca noi să putem admira în voie obrazul colorat al tinerei, și același zâmbet încântat ne spuse: « Se pricepe la toate ca o adevărată profesoară de pian ce e ».

Dar, fiindcă depășisem ora somnului de după-amiază, ne-am ridicat, scuzându-ne că suntem nevoiți să plecăm, deși cu infinit regret că nu mai putem savura talentul domnișoarei Luisa și farmecul de subtil intelectualism al salonului, în care pe lângă pian se mai afla și o etajeră cu cărți. Din acestea, d-na Ionașcu, după ce îmi urmărise privirea, mi-a ales « Sans famille » pe care nu-l citisem încă.

— Să mai vii dragă, pe la mine, că și eu sunt toată ziua singură.

Invitația, care conținea și un tangențial reproș pentru soțul ei, fiind făcută atât de amabil și delicat, mi-am promis a-i răspunde, mulțumind în același timp.

* * *

Un copil între oamenii mari se simte în continuă luptă și rezultat este nemăsuratul orgoliu al celui ce se simte neprețuit și reacționează prin tăcut și dușmănos dispreț.

În acest timp, copilul are toate simțurile atent și răspicat ascuțite. Este grăbit, ca prințul din poveste, să desfășure cât mai repede mosorul, să cunoască tot. Înălăturând cărțile (din care ia doar epicul, ce i se pare a fi mai compatibil cu viața de toate zilele), trece la pitorescul întâmplărilor și personajelor cu care vine în contact.

Retras ca într'un turn de fildeș în indiferența celorlalți, acceptat cu ușurință în intimitatea lor, așa cum sunt acceptați și cățelușii de casă (« Copil, ce poate înțelege el? »), asistent misterios al traiului cotidian despuiat până la albiturile de corp, înțelegerea lui e larg și profund deschisă, ca o peșteră în care stalactitele banale sunt transformate în figuri hidoase. Este epoca în care coroana se mlădie și-și ia direcția definitivă, după cum bate vântul în acest timp. Iar cei ce-și duc viața lor, nepăsători, nu-și dau seama câte clișee poate prinde sensibilitatea micului antropolog. Și mai ales nu cunosc judecata lui, ce se exercită ca pe niște clape de pian, asupra acestor clișee. Pentru că în timp ce copilul își zâmbește, gândul lui spune « Aceasta este existența voastră? Cât de caraghioși sunteți! ». Însă surâsul lui este atât de « îngeresc! ».

* * *

Am înapoiat « Sans famille » d-nei Ionașcu. Am găsit-o în salonaș, îmbrăcată într'un capot pe care sbureau rândunele și în-floreau margarete de seră. Țesea niște ciorapi cu fire scăpate.

— Ciorapii ăștia sunt așa de slabi, mi se plânse, parcă ar fi ațe de păianjen. Cu rochiile astea scurte, nu mai poți purta și tu un ciorap de lână, că trebuie să fii la curent cu moda. Pufni scurt de răs. Am văzut ieri, într'un jurnal, niște rochii de li se vedea genunchii la manechinele alea.

Pe subiectul acesta d-na Ionașcu mai continuă o bună bucată de vreme, nevoind a ține seama că erau lucruri neprielnice conversației cu un « puștiu ». Imi promise apoi și alte cărți, când îi vor fi sosit toate bagajele (fiind de curând mutată în localitate, dintr'un alt fund de provincie), ceea ce însemna « cărțile de pe etajeră nu sunt pentru copii ». Inșă tocmai acum sosi croitoreasa. D-na Ionașcu trecu în sufragerie « pentru probă » și, în timp ce prin ușa întredeschisă auzeam conversația lor, răsfoii cele câteva romane cu scoarțe jerpelitate, dar bine orânduite după înălțime și șterse de praf. Dintre acestea, două erau de Rădulescu-Niger, apoi « Femeia dorită », de un autor necunoscut.

— Mâneca mai lungeste-o puțin, spunea d-na Ionașcu. Când eram mai tânără, un admirator dé-al meu îmi spunea că am niște coate foarte răutăcioase, parcă tot ar vrea să înțepe. Și eu săraca, eram blândă ca o mielușea, că unde mă duceam cu mamica, acolo înțepeneam pe scaun.

— Eh timpuri! — oftă croitoreasa, care avea o minte cam anemică. D-na Ionașcu își depănă în continuare firul amintirilor.

— Mamica era foarte uitucă, de câte ori pleca de acasă își uita ba mânușile, ba pungulița de bani, fie batista. Tătica, ce e drept e dreptul lui, era om bun, da' foarte violent. Odată s'a certat cu mamica drept în mijlocul străzii, că ea, sărăcuța, uitase să-și scoată moațele de hârtie din păr, când plecase. Și într'o zi ce să vezi, dragă? Se duce mamica la o logodnă. Acolo toată lumea o măsură de sus până jos. Se uită biata de ea la picioare, că poate i-o fi alunecat jartelele, când tu, nici nu-ți închipui, tatica îi prinsese de cordon cu niște ace de siguranță și batista și mânușile, niște mânuși din alea de dantelă, cum se purtau pe vremuri. Mai mare rușinea, tu, era să leșine mamica. « Glumă-glumă », zicea ea, « și eu înțeleg o glumă la locul ei, dar bărbatul meu în loc să mă ascundă, să-mi spună toate alea în fața lumii? » Dar, eu zic, dragă, că se scuza la un om ca tătica, pentrucă el fusese învățător și-i rămăsese obiceiul cu pedepsa, dela școală.

În sufragerie intră Luisa; fredona tangoul după care dansase în ajun.

Pentru a-și da un aer de « femeie modernă », d-na Ionașcu obișnuia, la două-trei fraze să arunce, așa, la întâmplare, și câte o înjurătură, aceeași în toate împrejurările. Auzise că femeile din capitală sunt foarte libere în vorbire și, închipuindu-și că mai multă îndrăzneală pentru o femeie nu poate fi decât înjurătura, mersese cu tot curajul către limită, « să fiu eu mai ceva decât ele, să se știe că provincia nu e chiar așa de înapoiată ». O făcea, însă, cu toată nevinovăția, apoi mai obișnuia ca, după aceea, să întrebe « Ți place cum înjur eu ? ».

În clipele când, părăsind visurile, Luisa intra în actualitatea flecară și stridentă, ochii ei reveneau la viață, căpătau ca o lumină proiectată din interior și mâinile se mișcau atât de mult, încât păreau sgomotoase — niște moriști cu hârâitoare, de bălcu. D-na Ionașcu asculta impasibilă, apoi la sfârșit arunca în concluzie « I-auzi tu ! » — și înjura.

* * *

D-na Ionașcu se pieptăna cu coculețe în melc, straje obrazilor, și avea ochi cu pleoape de plumb, exprimând o decepție adânc infiltrată, adaos străin, cu care firea d-nei Ionașcu se potrivea ca nuca 'n perete. Vre-o moștenire dela cine-știe-ce melancolică bunică, a cărei tristețe se distilase, prin trecerea generațiilor, în împăcare cu sine. Avea și d-na Ionașcu nemulțumiri, firește, însă răsfrânte și îmbinate repede existenței provinciale. Sentimentele ei aveau o delimitare, calmă și bună în timp, era ora pentru soț, ora pentru prietenie, ora pentru târgueli și observație; nu pentrucă și le-ar fi ordonat și fixat astfel, dar, în vreme ce mânca, ea nu se putea gândi la bărbatul de lângă ea, în vreme ce vorbea cu o prietenă, nu o mai preocupau grijile casei, și așa mai departe.

Astfel, când trebuia să-și împartă atenția totuși, cum ar fi fost atunci când avea mosafiri la masă, d-na Ionașcu se comporta în felul următor. Câteva clipe privea zâmbind simpatic, figura invitatului, acel zâmbet ademenitor care asigură pe oricine de întreaga ei prietenie, își pleca apoi privirile de plumb în farfurie pentru alte câteva clipe și mânca foarte conștiincios, în urmă, întâlnind iar ochii invitatului, zâmbea tot atât de simpatic.

Sentimentele d-nei Ionașcu erau montate, ca pietrele într'o brățară, într'un bloc de masivă pace.

* * *

Sgomotul cișmelei de peste drum a lovit ca un pumn liniștea. Fata unui vecin lipovean, blondă ca mușețelul uscat, a venit, cu picioarele îmbrăcate în ciorapi de praf, să ia apă. Nepotul proprietăresei era pe afară și a sărit să-i ajute, apoi a început să-i vorbească. O întreba ceva; fata își plecase, rușinată, ochii, și-și privea insistent unghiile vinete ale piciorului stâng, cu care scormonea țărâna. (Doamnele deceniului trecut întrebuițau evantaliul pentru a se apăra de stăruința supărătoare a vre-unui curtezan, lipoveanca nu avea la îndemână decât laba piciorului). Gălețile se umpluseră și apa curgea acum pe dinafară; au observat aceasta într'un târziu, băiatul se aplecă să ridice gălețile, apoi o conduse spre casă. Când, pe neașteptate, se iviră ochelarii « coanei proprietărese » care, subit, putură distinge fără dificultate, scena. Un glas de stancă răgușită îl chemă pe băiat. Acesta tresări speriat, apa din găleți făcu un salt de val peste dig, udând rochia fetei și ștergându-i ciorapii de praf. Nepotul reveni ca un măgăruș ciomăgit la stăpâna sa. În dimineața aceasta, vizita la etaj a durat mai mult.

Desamăgită de neașteptatul sfârșit al idilei, fata a pornit cu umerii îndoți spre casă, cu marginea udă a rochiei lipită de picioarele vânjoase.

* * *

Astăzi ne-am dus după târguieli, adică d-na Ionașcu avea să cumpere douăzeci și cinci de centimetri de mătase bleu. Magazinul cel mai mare și unicul din orașel e destul de impunător. Are o încăpere atât de înaltă încât pentru rafturile superioare sunt așezate din loc în loc niște scărițe, de care nimeni însă nu se folosește, pentrucă în acele rafturi se află doar un decor de cutii goale.

Vânzătorul care ne servi nu uită să amintească d-nei Ionașcu cum că în curând le soseau « modele noi ». Iși freca afabil și elegant palmele, sugând ca o bomboană parfumată, orice vorbă.

Însă d-na Ionașcu, comodă, i-a spus inofensiv și simplu, « tu », pentrucă, odată ce un oarecare îi manifesta simpatie, ea nu-l putea

chema decât « tu » (ce să se mai încurce cu « Doamnă » ori « Domnule ? », ca școlărițele de clasa a doua liceală).

— Tu, l-a întrebat confidențial pe vânzător, cine e aia de acolo ? și a indicat cu bărbia și degetul mic înmănușat, persoana în chestie.

— A ! E o cucoană, o lămuri vânzătorul.

— I-auzi tu !, se miră d-na Ionașcu, apoi, încă nedumerită. Cum o chiamă tu ?

— D-na Callidis, tânărul era intrigat de atâta curiozitate.

* * *

Era fermecător de candidă d-na Ionașcu. Ca și cum n'ar fi avut încă treizeci de ani și nu ar fi debutat în micile desamăgiri ale vieții. Candidă în felul de a-și acorda încrederea, candidă ca o vrabie în destăinuirile ei neînsemnate. Se amesteca în intrigile orașului, și totuși nu păstra urma nici unei pete. Și dintr'un cazan de cerneală ar fi ieșit tot curată. Viața nu se lipea de ea : o înconjură, o agita, dar îi rămânea tot străină.

Existența d-nei Ionașcu era ratată încă din leagăn : trebuia să fie o plantă (trestie ori nufăr), fixată în preajma digului, în permanența liniștei. Ar fi spus « tu » broșcuțelor — verzile violonceliste în orchestra apei — și ar fi înjurat calm și indiferent vântul când i-ar fi ciufulit petalele.

* * *

Duceam o viață plăcută, ca adoptat al casei d-nei Ionașcu. Pentru că d-na Ionașcu nu lua niciodată în seamă diferența de vârstă. Eram acceptat în rând cu Luisa ori cu vre-o altă prietenă ocazională în viața ei de zi la zi, cu aceleași mici confesiuni ori conversații, îi cunoșteam gusturile, părerile asupra oamenilor, ieftinătății traiului, artei, mondenității, aflam și eu, odată cu Luisa, de ultima aventură a locotenentului Radu.

Mă mișcam în libertate, ca un orășan aflat în verdeața întinsă a unui câmp, fără supravegherea vre-unei autorități oarecare, prin locuința soților Ionașcu, ce-mi părea drăguță și spațioasă. Mă găseam între oameni străini, și totuși nu mai eram nevoit să mai îmbrac armura ghețoasă și incomodă a bunei-creșteri politicoase și distante. Vorba, gesturile d-nei Ionașcu, nu cunoscuseră niciodată eticheta, care la ceilalți o plictisea ori o lăsa cu totul indiferentă.

Urcam treptele ce duceau spre experiența de « om mare » cu desinvoltură, și uneori căutam să înlătur baricadele oricăror nedumeriri, sărind, foarte simplu, pe de asupra, pentru că dacă aş fi formulat vre-o întrebare, deveneam din nou « copil ».

Totuși nu cred ca d-na Ionașcu să fi avut mai mult decât simpatia trecătoare pentru tovarășul de drum, care, întâmplându-se să fie un copil, îl acceptă pentru o convorbire ușoară și distractivă, în lipsa unei reviste ilustrate ori a unui peisaj interesant.

Însă d-na Ionașcu se simțea mai la largul ei lângă vârsta dispusă să admire și să admită totul, decât între cucoanele înțepate, din protipendada orașului. Și astfel se întâlniseră două ființe simple: una neajunsă încă la anii când ar fi gustat artificialul, cealaltă conservată în modestie de saramura cotidianului.

* * *

Drumul spre plaje ducea prin mijlocul cimitirului, care străjuia șoseaua cu două triunghiuri simetrice, îngrădite cu garduț. Într'un colț era o bisericuță dărăpănată, iar pe lângă gard câțiva salcâmi pletosi, foșnind blând. Morții fiind îngropați la o adâncime prea mică, vântul împrăstia pe drum un miros greu de dulap închis în care au stat laolaltă verdețuri ude, carne alterată și flori.

Iar liniștea odihnitoare a tuturor cimitirelor se amesteca nostalgiei dunelor de nisip și a vântului. De sigur că noaptea se plimbau pe aici, solitare, subțiri, fantome de fete ofilite și romanțioase.

D-na Ionașcu cântă la vioară. O vioară ce ține loc de cățel, pisică ori copil. Pentru că d-na Ionașcu nu iubește copiii, cântă la vioară. Probabil că « La prière d'une vierge » ori solfegii. Și asta îl plictisește grozav pe d. Ionașcu, îi strică rostul odihnei. Soția l-a depășit. Cântă la vioară. Îndiferent ce, doar câteva vibrații și ajunge, pentru ca d-na Ionașcu să se creadă virtuoaasă și să dea drum liber visărilor, cu obrazul aplecat în pernița de lemn negru. Știe și ea să viseze, își leagă arcușul și își pierde inima într'un sunet, apoi, emoționată de talentul ei, se și vede într'un turneu de concerte, prin metropole al căror nume îl cunoaște din ziare sau din cartea de geografie, dar a uitat căror țări aparțin.

Aceasta timp de câteva minute ori câteva ore, după cât e de sârguincioasă în ziua aceea. Pe urmă uită totul și intră în bucătărie să facă dulceață.

* * *

Noaptea sunt tot mai înnăbușitoare. Și perna și cearceaful par tot atât de calde ca mine. Inchideam pleoapele, printre gene, ultimele resturi de lumină se stingeau ca o rampă de teatru.

Nepotul « coanei propitărese » nu mai adoarme acum așa de curând. Cântă, abia simțit, catifelat, pe clapele armonicei, o arie de operă, auzită printre plăcile mele și transformată de el în vals.

În camera ei, bătrâna sforăie, cu gura larg deschisă, cu gâtul îngropat în grăsime, cu fustele împrăștiate și răsfoite în jurul șoldurilor de animal de muncă. Pe trotuar, Arusiag se plimbă sub lună, la braț cu o tânără și nouă chiriașe. Șoptesc și rād pe înfundate.

Acum începea cascada țânțarilor. Se amestecau la început cu cântecul greerilor de afară, apoi își orchestrează muzica proprie, sălbatecă și nebună.

Dansatoarea de gips se desprindea atunci, albă, în întuneric. Brațele îi tremurau ca niște aripioare, iar rochița de balet își desfăcea cutele, făcea valuri mari, ca bătută de vânt, și fata se învârtea după valsul armonicei, plutind pe deasupra zumzetului de țânțari.

Întunericul din cameră se lichefia. Bănuiam cum, în jur, formele se schimbă. Când o pădure, când o savană sub beznă. Storul foșnește, tresare; două rotoagoale roșii ca doi bani prăjiți se aprind în colțul camerei. E vre-un animal de pradă — o cobră — ori vre-un fluture hidos? Kuka miorlăie subțirel. A intrat pe fe-reastră. « Zdup în pat ». Iși alintă botișorul de brațul meu. Toarce. În odaia din față, armonica a căzut pe dușumele, răsuflând greu.

Uneori mă deșteptam în miezul somnului, ca o larvă într'o coajă de nucă. Storul în care bătea luna părea de aluminiu.

OVIDIU CONSTANTINESCU

CÂNTEC DE FAUN

I

In somnul de amiază dăruit
Pe mine se preumblă o suflare,
Roi de furnici și de zumzuitoare
Ca peste-un trunchi de culme prăbușit.
La deșteptări sub brazi ce-aprind misterul,
Ascult suind prin cetinile mute,
Din țarnă și din apele stătute
O nuntă a miresmelor cu cerul.

2

Din arcuiri de vițe atârinate
Drumeț sărac cu capăt fruct zeesc;
Prin scobituri de lemne fulgerate
Cu podul palmei dulcele strivesc.
Când în adânc boltit tăria cântă
O sorb și din cărcei îmi leg cununa.
Cu umbre de copaci mă iau la trântă
Și chicotesc, că 'n vârful se 'nalță luna.

3

Cu spicele odată mă trezesc
Să sting iar peste văi o tânguire.
Răsadul sbenguielii în neștire
Cu-o urmă de picior îl risipesc.
Glas singuratec, plânset de oier
Tăcerilor și vântului rămân.
Incet din urmă 'n țarcul serii mân
Cu floarea crengii, stelele pe cer.

4

Cărări se 'ngrămădesc în ascultare
 Spre cântul meu fățarnic și aprins.
 Domnie de suspine am întins
 În lumea de tăuni și de viespare.
 Eu pot cuprinde 'n păr o lungă ploaie
 Și nimfele au loc în mine stol.
 Mă simt pârâie cum le caut, gol,
 Că-și umflă 'n mijloc sâni de pietroaie.

5

Prin vreascuri trec vânjos și 'ntinerit
 Purtând lumina zilei în spinare.
 Stăpân al verii sburd fără sfârșit
 Și caut bucuriilor pierzare.
 Incins cu poame, fiară lăudată
 De pasări și foșnirile 'nțelese
 Plimb darnic o făptură legănată
 Cu smeuriș de poftă neculese.

6

Străvechea-mi vâlvătaie în șuvoi
 Bulboana unei nopți mi-o liniștește.
 Domol s'adorm ca un păscut de oi
 Uitarea 'n gânduri parcă mă cosește.
 Din vis și de prin faguri de frunzare
 Roiri de stele am stârnit în fund.
 Simt fuga unei nimfe 'n mădulare
 Și 'n eleșteul cerului m'afund.

7

Din frunze supte beau în luminiș
 O vlagă pădureață și amară.
 Iar spinii ce mă sângeră pieptiș
 Imi potolesc văpaia mea de vară.
 Doar când ajung la iezerul de munte
 Și-i iscodesc nețărmurirea verde,

Tăind surăs din tremurări mărunte,
In nori căzuți, naiada lui se pierde.

8

Spălată 'n ploi, singurătatea mea
Mă 'mpresură pe cât frunzișul scade.
Pe unde izvorăște vântul, cade
In goluri câte-o ghindă și o stea.
Să am la căpătâi odihnă moale
Aș strânge 'n mâni cu teamă negrăită,
O lână de lumină asfințită
Uitată printre cuiburile goale.

9

Ca să nu-l afle haite 'nfometate,
Culcușul depărtat în zarea ierbii,
L-am aciuat din plante afânate
Prin codrii unde-și schimbă fruntea cerbii.
Eu strâng acolo roșcove și iască,
Stârnesc în toamne focuri ne 'ncepute
Și bunătați de beznă pământescă,
Cu păsările 'mpart pe nevăzute.

10

Purtând de-a-lungul meu scaieți în steme
Plec după carul soarelui de seară.
Crud sunt cu orice fuge și se teme
De arșița privirilor de fiară.
Toți codrii-am împânzit cu 'n singur cânt,
Și voieșia lui, neiertătoare,
Mi-o unduiesc pe jghiaburi de cărare
Cu noaptea și cu 'n murmur din pământ.

11

Uncheșii brazi aprind rășină 'n zori.
In ramuri tainic seva cățărăată
Trezește pentru ziua neschimbată
Polen și rouă, boare și colori.

La glasul subțiat de cântătoare
 În jocuri de lumină și în salt,
 Pe cerga mea de lene și răcoare
 Răspund din brazdă visului înalt.

12

Pornit spre Eulamp cu norii suri
 Străbat acum pădurile de ulmi
 Să văd în purpuri și 'ntre uscături
 Puternicii ambroziei pe culmi.
 Măiastră hora lor în destrămare
 Cum sunt sburlit și plâns să mă primească,
 Și potrivindu-mă în pas cu 'nsoțitoare
 Să intru 'n fericirea lor cerească.

13

M'am înfrățit cu turma, cu lăstunii,
 Pe nume eu spun vântului de mult.
 Adâncul din fântâni știu să-l ascult,
 Ca unui prieten bun vorbesc furtunii.
 În holda unduioasă și fugară
 Mi-e drag să mă învolbur, s'o răsbesc.
 Într'un răsuflet lung să ațipesc
 Cu neguri, cu imașuri și cu seară.

14

În clipe fumurii de lună nouă
 Răsar încet din peșteri de verdeață
 Cu trupuri ca tulpinele în ceață
 Incercuite arătări de rouă.
 Semețe și plutind de subțiori
 Strecoară 'n noapte-o sete printre gene;
 Și când rotirea lor se stinge-alene
 Iși uită câte-un vâl să-l fur în zori.

15

Din clipa 'nmugurită pân' la veșted
 Avea prin codri cine să mă 'nvețe.

Ocrotitorul mușchi cu spate neted
Să 'nfășur scoarța fiarei cu blândețe.
S'aștept căderea 'n străngeri de venin
M'a învățat paingul de pământ;
Neiertătoarea așchie de pin
In miez de bucurii cum să mă 'mplânt.

VIRGIL GHEORGHIU

OVID DENSUSIANU

Ovid Densusianu a murit în ziua de 8 Iunie 1938. Nu știm nimic despre ultimele-i clipe. Era singur; așa cum a fost întotdeauna: izolat între cărțile sale, cu gândurile ce-l purtau departe de noi toți.

Ovid Densusianu a fost un suflet complex: ardeleanul de severă disciplină științifică și de inflexibilă moralitate, din familia sufletească a lui Șincai, Cipariu și, aproape de dânsul, însuși părintele său, profesorul de Universitate din Iași, Aron Densusianu, se opunea într'însul omului de gust și parizianului rafinat, la curent cu ultimele publicații literare, estetului care a împământenit la noi simbolismul, poetului «Limanurilor albe».

Nu îi plăcea să se insiste asupra părții ce o datora Ardealului, dacă nu în formația sa intelectuală, dar cel puțin în structura sa intimă, pentru că avea o repulsiune ce mergea până la obsesie, în cursul anilor 1914—1918, pentru spiritul culturii austro-germane. Dar luase din acel Ardeal românesc de veche, umilă și cuminte tradiție cărturărească toată partea pozitivă de muncă încordată și de exemplară cinste profesională și aducea în propria strunire a pasiunilor tinerești aspra disciplină a neamului său de veche tradiție rurală.

* * *

Biografia lui Densusianu poate fi rezumată în modul următor:

S'a născut la 30 Decembrie 1873 în Făgăraș. Studiile liceale le-a făcut la Brașov și la Iași. Aici obține titlul de licențiat al Facultății de litere, în 1892. În același an e numit profesor-suplinitor de limba română la liceul din Botoșani, iar în 1893, la liceul din Focșani. În toamna aceluiași an pleacă în streinătate, spre a-și

continua studiile. La Berlin, este elevul celebrului romanist Adolph Tobler. În 1894 îl găsim la Paris, unde în curând devine unul din elevii favoriți ai ilustrului romanist și medievalist Gaston Paris (1839—1903).

Gaston Paris era un om fermecător și un profesor care se ocupa de aproape de elevii săi. El a format o întreagă generație de romaniști francezi și străini, care, întorși în țările lor, au propagat ideile maestrului. Toți acei care l-au cunoscut sunt unanimi în a recunoaște personalitatea științifică excepțională a lui Gaston Paris (v. Ov. Densusianu, *Gaston Paris*, București, 1903). Gaston Paris a avut o influență covârșitoare asupra formației științifice a lui Densusianu; toată viața lui acesta a rămas credincios disciplinei învățate la școala sa.

În 1896, Densusianu obține titlul de elev diplomat al Școlii de Inalte Studii din Paris cu o teză din domeniul vechei franceze (*La prise de Cordres et de Sébille, chanson de geste du XIIIe siècle*). Potrivit regulamentului Școlii, raportul de publicare fusese încredințat profesorului de specialitate, Gaston Paris. În acest raport, maestrul arată că Densusianu a adus în lucrarea sa idei personale, de o valoare științifică incontestabilă. Laudă apoi inteligența candidatului, tenacitatea sa, rara capacitate de lucru, și încheie prin constatarea că noul elev diplomat este unul dintre cei mai distinși elevi diplomați ai Școlii de Inalte Studii din Paris.

Densusianu avea atunci 23 de ani.

Se întoarce în țară în 1896. În 1897 e numit profesor-suplinitor la catedra de limba și literatura română a Facultății de litere din București, transformată în 1901 în catedră de filologie romanică; Densusianu era să illustreze această catedră până la sfârșitul carierei sale (mai târziu, titlul catedrei a fost modificat în acel de «filologie romanică cu privire specială la limba română»).

Între timp, Densusianu pregătea opera monumentală ce începe să apară în 1901 (volumul complet e datat din 1902): *Histoire de la langue roumaine*. Tome I: *les origines* (Paris, Leroux). Este lucrarea vieții sale, monumentul ce l-a lăsat generațiilor viitoare — din nefericire, neterminat (volumul II, consacrat secolului al XVI-lea, începe să apară în 1914, dar restul manuscrisului, trimis la Moscova, din refugiu, se pierde acolo; al 2-lea fascicol apare

de abia în 1932, iar al 3-lea și ultimul în 1938, cu puțin înainte de moartea lui Densusianu).

Ce este admirabil, în această carte a unui tânăr de 28 de ani, este «spiritul» în care este ea concepută, erudiția profundă care merge până la cunoașterea tuturor amănunțelor, rectitudinea judecății, stilul sobru, clar, perfect adecvat materiei, și, în sfârșit, curajul ce-l constituie pentru orice epocă, dar mai ales pentru epoca în care apărea cartea, de a afirma adevărul științific, indiferent de urmările ce le-ar fi avut aceasta pentru autorul ei.

În acest sens sunt caracteristice *prefața și introducerea* volumului, din care desprindem următoarele două pasaje:

«Părerile noastre diferă de acelea care sunt curențe astăzi în România; ne așteptăm chiar ca ele să nu fie întodeauna aprobate de filologii din țara noastră. Felul în care ne reprezentăm formația limbii române nu este, într'adevăr, de natură să satisfacă toate susceptibilitățile compatrioților noștri. Dar puțin ne importă că filologia vine uneori să spulbere iluziile patriotice la care se țin încă în România. Am crezut că trebuia să sfârșim cu prejudiciile care au influențat până acum studiile consacrate româniei. Singura noastră preocupare fiind căutarea adevărului, ne-am impus ca normă să păstrăm obiectivitatea cea mai absolută în investigațiile noastre și să sacrificăm orice considerație străină științei».

Și în alt loc:

«Speculațiile științifice desinteresante nu au ajuns, într'adevăr, să fie mai bine înțelese în România. Filologia nu ar putea deci găsi aici un adăpost mai binevoitor și mai sigur».

* * *

Dela începutul carierei sale științifice Densusianu se afirmă, prin urmare, ca un maestru. Și aceasta a fost el în gradul cel mai înalt. La Facultatea de litere din București a pus temelii unei școli de romanistică la care s'au format o serie de elevi.

Dar a fost un maestru și în afara zidurilor Universității. Densusianu a strâns în jurul revistei *Vieața nouă* (1905—1925) câteva talente tinere și a înrâurit întreaga literatură a timpului său, pregătind descătușarea și înflorirea de astăzi.

Densusianu nu a înțeles niciodată să separe literatura de studiul limbii. Nici gusturile sale personale nu-i îngăduiau aceasta

Metoda sa, care era ceva nou în România, a expus-o chiar la începutul activității sale științifice, în 1897 (v. lecția de deschidere a cursului universitar: *Obiectul și metoda filologiei*, București, Storck & Müller, 1897). În baza acestei metode a pornit la cercetarea paralelă a folklorului și faptelor de limbă, iar, pe de altă parte, la cercetarea literaturii culte și la studiul limbii literare.

Din aceste preocupări atât de diferite a ieșit un învățământ variat și pasionant.

Densusianu a inaugurat la București studiul științific al graiurilor vorbite și cercetarea concomitentă a folklorului. O serie de anchete pe teren ale elevilor săi (V. Vîrcol, V. V. Haneș, Titu Dinu, T. Papahagi, A. Istrătescu, etc.) au fost făcute în acest spirit. Pentru îndrumarea cercetătorilor Densusianu a publicat o broșură programatică: *Folklorul: cum trebuie înțeles* (București, 1909). El însuși a consacrat un volum graiului și folklorului din Hațeg, leagănul neamului său (*Graiul din Țara Hațegului*, București, Socec, 1915); tot aici trebuiesc amintite cele două volume consacrate folklorului păstoresc: *Viața păstorească în poezia noastră populară* (București, 1922—1923).

Pentru dezvoltarea studiilor de lingvistică în România, Densusianu înființase la București, în 1905, dimpreună cu câțiva colegi, o Societate filologică. Intronirile Societății erau consacrate comunicărilor științifice ce se publicau ulterior în organul Societății (*Buletinul Societății filologice*, București, Socec, 1905—1907, 5 fascicole). În această publicație au apărut studii prețioase precum și cercetarea d-lui I.-A. Candrea asupra graiului din Țara Oașului (Ardeal). Dar Societatea filologică, pornită atât de bine, și-a întrerupt peste scurt timp activitatea. Se simțea deci nevoia grupării eforturilor răzlețe într'un singur mănunchi. Momentul favorabil pentru o astfel de regrupare se ivește în 1923, când Densusianu lansează o nouă publicație periodică, *Grai și suflet*, al cărei titlu este un întreg program de activitate (București, Socec, 1923—1937, 7 volume). Dar, între timp, Densusianu nu părăsea studiul literaturii culte, ci îi consacra o parte a orelor de curs dela Universitate (lecțiile din 1899—1901 au fost reunite în trei volume: *Literatura română modernă*, București, Alcalay și Viața Românească, 1921—1933; cursul universitar intitulat *Evoluția estetică a limbii române* nu a fost publicat).

Densusianu a avut preocuparea constantă de a nu se cantona într'un singur domeniu, ci de a căuta orizonturi largi (v., în această privință, studiile următoare: *Din istoria migrațiunilor păstorești la popoarele romanice*, *Bulet. Soc. filologice*, III, p. 18 sq.; *Păstoritul la popoarele romanice*, București, 1913; *Irano-romanica, Grai și suflet*, I, p. 39 și 235 sq.; *Păstoritul la Bascii din Soule, Grai și suflet*, II, p. 129 sq.). Fidel pregătirii sale, căpătată la școala lui Gaston Paris, el a fost un romanist în sensul clasic al cuvântului, și, putem spune, unul dintre ultimii romaniști. Cunoștințele sale remarcabile în acest domeniu, căpătate în cursul lungilor ore petrecute în biblioteci, îi îngăduiau să privească problemele în toată complexitatea lor, cu considerarea elementelor din întreaga Românie. *Dicționarul etimologic al limbii române*, scris în colaborare cu d. I.-A. Candrea (*Elementele latine: a — putea*, București, Socec, 1907—1914, 4 fascicole) este o mărturie strălucită a acestei pregătiri.

* * *

Revenind la originile ardelenesti ale lui Densusianu, trebuie pusă în lumină o caracteristică esențială a personalității sale: a fost ultimul dintre latiniști. Dar nu în sensul în care noțiunea aceasta este înțeleasă îndeobște, de consacrare a activității sale dovedirii originilor noastre romane; ci în sensul grupării noastre spirituale cu lumea latină din Occident. Ca o credință foarte adâncă a lui Densusianu vom regăsi într'însul concepția metafizică a latinității noastre, a solidarității noastre cu popoarele romanice din Apusul Europei, mai presus de diferențele de rasă care despart aceste popoare.

În felul acesta a înțeles Densusianu mișcarea literară simbolistă, dându-i o adeziune entusiastă, căutându-i începuturile în vechea poezie provansală și la Dante (v. conferința sa *Dante și latinitatea*, București, Alcalay, 1921) și devenind un propagator înfocat al ei (revista *Vieța nouă* a organizat un ciclu de conferințe asupra literaturii nouă; o parte din aceste conferințe au fost publicate în volum sub titlul *Conferințele « Vieței nouă »*. *Seria întâi*, 1909, București, 1910. De relevant, în acest volum, conferința lui Densusianu despre sufletul nou în poezie și a d-lui D. Caracostea despre poezia română de azi). Căci a insistat întotdeauna asupra

caracterului eminent latin al simbolismului, pe care l-a împământenit la noi în credința că dăruiește literelor române un bun spiritual ce-i aparținea de drept.

Nu ignorăm, prin aceasta, atracția ce trebuie să o fi exercitat mișcarea simbolistă, atunci în floare, prin reprezentanții săi autorizați, asupra tânărului student ieșean, proaspăt sosit la Paris. Dar Densusianu a dat simbolismului o justificare cu totul personală, ce poate fi urmărită în cursurile sale universitare din anii 1905—1906 și 1914—1916, reunite în două volume cu titlu evocator: *Sufletul latin și literatura nouă* (București, Casa Școalelor, 1922).

Simbolismul era o revoluție estetică și deschidea perspective nouă de viață. Dar, mai presus de toate el era, pentru Densusianu, o mișcare înălțătoare a spiritului latin.

* * *

Cu aceste idei, cu aceste credințe Densusianu însuflețea cursurile sale, pe care le predă cu o punctualitate nedesmițită.

Acei care l-au cunoscut nu vor uita persoana sa fizică, suferința ce-i era întipărită deseori pe față, aerul său grav și inspirat. În concepția sa despre Societate, despre răspunderile cetățeanului în Statul modern, Densusianu aducea acea credință nestrămutată de respectare a demnității umane și de largă înțelegere a dreptății sociale. Crezul său nu-l abandona niciodată, și era în stare să meargă până la ultima limită a consecvenței, în apărarea unei idei.

Timid, în relațiile sale cu oamenii aducea o răceală distantă; gesturile și le purta după o etichetă rigidă, ce îngheța orice inițiativă. Intre intimi, putea fi însă încântător de vervă și voie bună.

Poet de înaltă inspirație, a lăsat câteva volume de poeme cu versuri prețioase (*Limanuri albe*, 1912; *Heroica*, 1918; *Raze peste leșpezi*, 1924). Apelul pe care îl reproducem mai jos îi caracterizează, într'o formulă scurtă, viața spirituală:

« Zei, primiți-mă în umbra slavei voastre,

Pribegia

Sufletului meu se 'ncheie în lăcașul vostru sfânt

Și cucernic vă aduc tot prinosul,

Bogăția

Gândurilor ce trecut-au nepătate pe pământ ».

(« *Per Aspera* », în vol. « *Limanuri albe* », p. 142)

La capătul acestei încercări de a-l cunoaște mai bine și de a-l caracteriza pe Ovid Densusianu, ne va mira mai puțin destinul ce i-a fost hărăzit de a fi fost mai mult admirat și respectat, decât iubit.

AL. ROSETTI

M O N O G R A F I E

Narcotizat de tristeți, e orașul o inimă
speriată 'n peisajul sonor
— doar femeile, violele străzilor, au în stimă
ceasornicul deșteptător...
Parcă sâniilor lor nu-s tot îmbufnați
ca toamna asta jilavă, târzie?
(pe alele inimei soldați
de plumb — a sunat stingerea — întârzie...)
și pulpele lor la fel de reci,
ca tulpinele crisantemelor ce mai trăiesc încă,
sau ca strugurii degerați fiindcă
uitați au fost de culegători betegi...
Nu șopti. Amplificate, sunetele vor speria
pasărilor poposite în preajma liricei tale,
de-or sbura în țări siderale
și nu s'or mai înapoia...
Condamnat așa, la tăcere,
vei crea ceea ce nimeni încă n'a creat:
mărturiile nedeslușitului velet,
cu acorduri de mute țitere...
Să le strângi în pumni, iluzorii bobi,
pe care — încălziți la-al tristeții foc —
să-i svârli pasărilor și vor muri pe loc,
otrăvite, ca de prea multă și deodată lumină
cei orbi...

N O S T A L G I E

In povești, în povești Feții-Frumoși
sărută ochii tăi cețoși;
asemeni turelor de biserică
în norii de furtună prevestitori,
urma unei pierdute privighetori...

Pe calmul peisajului ceresc,
urmele fantasmelor se urmăresc
în apele vii, prin care, trecând,
tiparele tălpilor răni au lăsat
nisipului prea afânat...

P A R T H E N O N

In anii cu riduri discrete pe obraji
ne târîm, ne târîm ca năpârcile;
brazii au culoarea lor de brazi,
eu îi scutur soarelui de lumină bucele.
Adormi cu inima 'n mâini ca sânii,
Lia, soarele meu căruia-i scutur de lumină bucele,
— însuși scufița roșie își neagă basmul —
pe bălți nuferii sărută mătasei vânturilor: spasmul...

E C C E H O M O !

Imi trăiesc frumusețea în hrube. Pe culmi
vântul spulberă aprig. Spun :
cine-și îngroapă capul în nisip,
n'are a se teme de simun...

Sunt într'atât în adânc! Nimic
inima, urechea nu-mi scurmă;
sunt o floare ce lumina a crescut-o invers
și s'a pierdut fără urmă.

Ard, mistuit în flacări reci.
Singur; un labirint.
Temeri? Să nu spuneți, *neafându-mă*,
că m'am rătăcit...

GEORGE DEMETRU PAN

CÂTEVA ȘTIRI DESPRE M. EMINESCU

Se știe că Eminescu a fost de două ori în serviciul Bibliotecii Universității din Iași; întâia oară în 1874 și 1875, ca bibliotecar, fiind șeful instituției, și a doua oară în 1884—1886, ca subbibliotecar, bibliotecar fiind I. Caragiani.

În arhiva Bibliotecii există diferite acte din timpul când Eminescu a funcționat, în deosebi de interesante; astfel o corespondență a sa cu Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, unele acte privitoare la boala și internarea sa, iar în inventarele epocii se găsesc numeroase înregistrări de cărți scrise de Eminescu, cu aceeași caligrafie clară și elegantă pe care o cunoaștem din manuscrisele sale.

Cât timp a fost bibliotecar și apoi subbibliotecar, chiar în epoca imediat premergătoare internării din 1886, Eminescu a fost un funcționar conștiincios, competent, cu o deosebită grijă pentru avutul public, manifestând o predilecție constantă pentru tipări-turile vechi românești. Înregistrările în inventare, făcute de dânsul, contrastează cu ale altor funcționari, fie din cei care l-au precedat, fie din cei care l-au urmat, în serviciul Bibliotecii. Cărțile sunt înregistrate și inventariate precis, după regulile biblioteconomice pe atunci în vigoare, cu excepțional de puține erori și cu o grijă care apare în permanență evidentă, pentru lucru ordonat și conștiincios. Inventarul donațiunei cuprinzând cărțile Dr. Szabo, scris și subscris de Eminescu, pe $7\frac{1}{4}$ jumătăți de coală la luarea în primire a volumelor, este un model de precizie, conținând descrierea amănunțită a fiecărei opere în parte, menționându-se autorul, titlul complet, anul imprimării, numărul volumelor, formatul, numărul paginilor, precum și orice alte particularități (broșat, cartonat, file lipsă, rupte, etc.) așa cum nu se obișnuia

pe vremea sa și chiar până mult mai târziu, nu numai în Biblioteca Iașului, dar nici într'o altă bibliotecă din țară. Când se întâmpla ca vre-unui volum să-i lipsească tabla de materie, Eminescu i-o face el însuși, cu o atențiune deosebită, neomițând nici un amănunt, așa cum face revistei *Propășirea*, ținând să adauge la urmă, ceea ce foarte puțini știu și azi, că C. A. Rosetti a scos în Februarie 1847 un *Album științific și literar*, în București, spre a continua foaia suprimată a lui Kogălniceanu, indicând și locul unde se află în Bibliotecă această tipăritură extrem de rară. Nu uita să urmărească cu tenacitate restituirea cărților împrumutate profesorilor, care se știe că sunt în deobște recalcitranți la astfel de restituiri.

Din anii 1874—1875, avem o corespondență a sa cu Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, privitoare la cumpărarea unor cărți vechi românești, din care reiese o vie preocupare pentru astfel de lucrări, a căror importanță istorică, literară și lingvistică ține să o facă cu insistență cunoscută autorităților superioare.

În 15 Octomvrie 1875, înaintează Ministerului un raport cu privire la o ofertă de cărți vechi românești și manuscripte, alăturând următorul tablou cu descrierea fiecăreia în parte, scris de el însuși:

<u>Anul</u>	<u>Aut.</u>	<u>C u p r i n s u l</u>	<u>Prețul</u>
1645	Necunoscut.	<i>Șapte taine</i> din vremea lui Vasile Lupu și a Mitropolitului Varlaam. Lipsesc din ea foi nenumerate, dintr'o scrisoare a Mitropolitului către Domn; foile din urmă a scrisorii domnești și din text foile pag. 249—50, 288—89, 294—95, 302—3; iar la capăt probabil că tabla materiei	100
1673	Dosoteiu.	1. <i>Psaltirea în versuri</i> . Lipsește titlul, probabil că și precuvântarea nepaginată, iar la sfârșit parte din psalm. 149 și întreg 150. 2. Acatist din același an; pare a lipsi sfârșitul	250
1698	Dim. Cantemir.	<i>Divanul</i> sau gâlceava înțeleptului cu lumea. Text român cu traducere grecească. Lipsește titlul. Foile precuvântării stricate. Stampa și foaia întâia a textului lucrate cu mâna. În rest completă	170
1728	Necunoscut.	<i>Manuscript</i> . Viața și fabulele lui Isop. Istoria universală dela zidirea lumii până la Constantin și Iulian. În restul volumului e des-	

<u>Anul</u>	<u>Aut.</u>	<u>Cuprinsul</u>	<u>Prețul</u>
		crisă de o mână mai târzie domnia lui Ne- culai Alexandru Mavrocordat	15
1772	Necunoscut.	<i>Manuscript.</i> Carte filosofică-religioasă a Sf. Grigorie Sinaiteanul. Complectă.	15
Cel mult			
1802	Necunoscut.	<i>Manuscript.</i> Numit Talmud sau pentru sfâr- șitul lumii și pentru Antichrist. Lipsesc șapte foi din început	5
1803	Necunoscut.	<i>Manuscript</i> foarte bine conservat asupra vieții călugărești	30
Total . . .			585

Urmează apoi tratative asupra prețurilor cu anticarul care le oferea. Cere convocarea comisiei Bibliotecii, care se și întrunește sub președinția Rectorului de pe atunci, Ștefan Micle, fiind convocat și Decanul Facultății de Litere, care lipsește, spre a judeca valoarea lor, după cum reiese din procesul-verbal încheiat de Eminescu în 5 Noemvrie 1874. Deși Ministrul aprobă oferta anticarului, fără nici o modificare, totuși Eminescu continuă discuțiunile privitoare la preț și obține o economie de 185 lei, pe care o comunică cu satisfacție Ministerului.

În 25 Noemvrie 1874, primește următoarea adresă din partea Ministerului Cultelor și a Instrucțiunii Publice.

Domnule Bibliotecar,

În urma raportului d-voastră Nr. 67, încuviințând propunerea ce faceți de a se cumpăra cărțile indicate dela d-l Israel Kupermann pe seama acelei Biblioteci, vă înaintez mandatul Nr. 8.656 în sumă de 585 lei, pe care după ce veți primi dela numitul acele cărți și le veți așeza în Bibliotecă, trecându-le în catalogul general, îi veți da zisul mandat sub luare de adeverință pe care mi-o veți înainta.

p. Ministru, (ss) *Nica*

Pe această adresă Eminescu pune următoarea rezoluțiune.

Primit în 1874 Decembrie 8.

Dispozițiile acestei adrese nu s'au urmat întocmai, căci de vreme ce am văzut posibilitatea unei reduceri a prețurilor primitiv

stabilite, am scăzut suma cumpărături la 400 l. n. rămânând o economie de 185 lei despre care se va raporta Ministeriului.

La 17 Ianuarie 1875 înaintează Ministerului următorul raport:
[concept]

Domnule Ministru,

Pe lângă adresa Dv. No. 10.797 din anul trecut mi-ați trimis mandatul Nr. 8.656 de 585 lei noi pentru căștigarea cărților vechi și a manuscrisurilor ce vi le-am fost propus prin adresa subsemnatului Nr. 67. Fiind însă că Dv. nu ați fost redus prețurile cerute de către antiquarul Israel Kupermann de aceea am crezut de datoria mea de a nu urma întocmai cu predarea mandatului după cum mi-ați indicat în citata adresă, ci de a cerca însumi o reducere a prețurilor care mi-a și succes în modul următor și după cum o arată alăturata quitanță.

Șapte taine	în loc de lei	100 numai	62 l. n.
Psaltirea lui Dosoteiu . . . » » » »	250	»	210
Divanul lui Cantemir . . . » » » »	170	»	100
Manuscrisul Isopia » » » »	15	»	10
Manuscrisul Gr. Sinainteanul » » » »	15	»	10
Manuscrisul numit Talmud » » » »	5	»	3
Manuscrisul asupra vieții călugărești » » » »	30	»	<u>5</u>
			400 l. n.

Deci au rămas în păstrarea mea lei noi una sută optzeci și cinci. Aș propune ca acești bani să rămăe în mâinile mele cu aceeași destinație, adică spre a cumpăre alte manuscrisuri ce mi s'ar prezenta; se 'nțelege că cu prealabila Dv. învoire.

Tot cam în același timp, Eminescu înaintează un alt raport, pe care-l dăm mai jos, privind un nou manuscris oferit spre vânzare de Iancu Codrescu, atrăgând atențiunea Ministerului de a reduce din prețul cerut de ofertant.

[concept]

Domnule Ministru,

Manuscrisul alăturat, proprietatea d-lui Iancu Codrescu, având file două sute optzeci și două, conține un dicționar slavoromân și gramatica limbei slave-bisericești.

După aparență se vede a fi compus în diferite epoce, iar epoca concepției lui primitive va fi cred aceea a introducerii limbei române în biserică și stat. Subsemnatul nefiind însă competent în critica limbei slave și a semnelor grafice de pe acea vreme și neputând susține cu siguranță vechimea manuscriptului, am onoarea a vi-l trimite cu aceasta Dv. pentru a-l pune în vederea unui cunoscător al limbei noastre în epocile ei anterioare de dezvoltare și al limbei slave bisericesti. Manuscriptul se oferă de proprietarul său spre cumpărare, iar prețul cerut este de 700 lei noi.

Cred însă de trebuință că prețul cerut sau trebuie redus prin Dv., că oferenții îl propun totdeauna mai mare tocmai în prevederea unei reduceri, sau să mi se deie mie însărcinarea de a-l putea reduce după cât se va putea. Reducerea însă se va pute face numai dupe ce critica manuscriptului făcută de către un bărbat competent va fi arătat cu claritate valoarea sa internă.

Observațiile asupra semnelor grafice a hârtiei și a manuscriptului peste tot, pe care am a le face eu sunt următoarele:

Până la fila 23 sunt însemnări întâmplătoare de cuvinte, fără ordinea alfabetică și făcute în decursul întrebuițării manuscriptului.

Dela f. 23 până la f. 41 e o încercare mai sistematică, întrepută de dese notări întâmplătoare.

Cu fila 41 începe adevăratul manuscript vechi al cărui început, după cum se vede, lipsește. Această lucrare care poate fi foarte importantă, dacă s'ar putea constata, vechimea se continue până la foaia 217 unde începe tălcuirea sau arătarea gramaticii slavonești. Sfârșitul acesteia lipsește, iar foile dela 261 până la 282 sunt goale.

Preocuparea sa de a înzestra Biblioteca cu tipărituri românești vechi îl face să înainteze în 6 Martie 1875 un nou raport Ministerului, arătând însemnătatea acestor lucrări din punct de vedere istoric, stilistic și lexical.

[concept]

Domnule Ministru,

La adresa Dv. No. . . . atingătoare de întrebuițarea restului de 158 lei noi rămași în păstrarea mea, n'am putut răspunde la moment din următoarea cauză:

Prin adresa mea No. . . v'am fost cerut ca acei bani să rămeie

în păstrare-mi cu aceeași destinație, adică pentru a cumpăra cărți sau manuscrise românești, ce mi s'ar prezenta. Fiind însă că aceste cărți nu mi se prezintă decât pe rând și după întâmplare de cineva n'am putut da până acum un răspuns definitiv. Mai jos urmează lista celor ce mi s'au oferit până acum și prețurile lor. Înainte însă îmi permit de a face următoarele observări, cari mi se par de trebuință în cestiunea de față.

Literatura română din secolii XVI, XVII și XVIII e reprezentată prin 269 opuri tipărite, din care cele mai multe bisericești. Sfertul întâi al secolului nostru poartă asemenea caracterul secolului XVIII. Cărțile bisericești ca trebuință generală a poporului prevalează; cărți mirene nu se tipăresc ci se comunică numai în manuscris.

Însuși condica civilă a Moldovei a fost tipărită numai de frica plastografiei dupe cum se vede din prefața-i. Deci se poate stabili în genere principiul că numai cărțile bisericești se tipăreau iar lectura laică din secolii trecuți și din începutul sec. acestuia e cuprinsă în mare parte în manuscrise. Ar fi deci de dorit, ca în marginile restrânselor mijloace ce s'au încuviințat Bibliotecii să se adune această literatură, an cu an, însă continuu și sistematic.

În privirea cărților bisericești mai am să observ că data tipăririi nu e mai niciodată aceea a compunerii sau traducerei, ci când există v'o a doua ediție ea nu-i decât imprimarea celei de'ntăi, fie aceasta ori cât de veche. O altă categorie de manuscrise sunt acelea care există și tipărite, dar care sunt cu mult anterioare epocii tipăririi lor. Acestea sunt numeroase în limba română. Importanța tuturor acestora nu se poate stabili teoretic și de dinainte; ea se vede abia în curgerea vremii și dupe punctele de vedere care predominază studiul lor. [Pentru mine, în special, studiul lor îmi pare cel mai bun mijloc împotriva stricărei limbei și a o mulțime de neologisme ce se introduc astăzi fără trebuință și hotărând între neologisme și arhaisme le cred preferabile pe cele din urmă ¹⁾.
 ²⁾.

¹⁾ Acest pasaj este șters din concept.

²⁾ Urmează un catalog de 18 cărți tipărite în secolul XVIII și prima jumătate a secolului XIX și 7 manuscrise scrise în întregime de Eminescu, clar, precis, amănunțit, indicându-se anul, autorul când e cunoscut, formatul, Nr. paginilor și precizarea diverselor particularități, ale exemplarelor.

Totuși se poate spune că valoarea lor e întâi stilistică, al doilea lexicală.

Stilistică căci nu sunt scrise sub influența limbelor moderne, cel puțin nu a celei franceze și se găsesc în ele locuțiuni cari încep a dispărea din limba scrisă făcând loc unor¹⁾ străine desvoltării de până acum a limbii noastre.

Lexicală prin mulțimea de cuvinte originale pe cari scriitorii bisericești și laici, siliți să recurgă la proprii mijloace, le întrebuițează în compunerile lor.

.²⁾

Ar mai rămâne deci un rest de 80 respectiv 120 lei. Cărțile pe care le-ați trimis în urmă Bibliotecii fiind în parte legate, unele³⁾ chiar, aș propune ca acest rest să se întrebuițeze la legătura cărților acestora.

În sfârșit la 21 Iunie 1875, cu puțin înainte de a părăsi postul de bibliotecar, Eminescu mai trimite Ministerului următoarele două rapoarte cu privire la aceiași chestiune:

[concept]

Domnule Ministru,

Prin adresa mea Nr. 1 din 17 Ianuar a. c., v'am comunicat că la cumpărătura încuviințată și mandată de Dv. cu adresa Nr. 10.797 am realizat o economie de 185 lei n., iar prin raportul meu Nr. 14 din 6 Mart 1875 v'am făcut propuneri pentru întrebuițarea acelei economii aflătoare în mâinile mele. Anume: propunând strângerea sistematică a literaturii noastre vechi laice și bisericești, am dat o listă de 18 opuri tipărite (22 volume) și 7 manuscripte, cele mai multe din secolul trecut, cari mi s'au propus cu suma de 65 lei noi, în fine cartea Archives curieuses de France în 27 volume cu prețul de 40 fr. propusă din cauza efinătății, care după dicționarul bibliografic al lui Brunot, cartea costă 120—150 fr.

În cazul de a nu se fi aproba această cumpăratură, ar fi mai rămas un rest de 80 respectiv 120 lei noi care propunem a se

¹⁾ Indescifrabil.

²⁾ Probabil, lipsă un pasaj din concept.

³⁾ Indescifrabil.

întrebuința pentru legarea mai multora din cărțile aduse dela Leipzig și trimise acestei Biblioteci cu adresa Nr. 860 din 25 Ianuarie a. c.

Reamintindu-vă toate acestea, vă rog, Domnule Ministru, a-mi indica ce am de făcut cu suma economizată, citată mai sus.

[concept]

Domnule Ministru,

Pe lângă adresa mea Nr. 2 din 17 Ianuarie 1875 v'am fost alăturat un dicționar slavo-român scris, conținând două sute opt zeci și două file, despre a cărui inportanță istorică eu neavând o opinie formată v'am rugat de a-l supune criticei unui învățat competent și în caz de a se fi constat valoarea lui, să se cumpere pentru această bibliotecă. Prețul cerut de proprietarul cărții d. Iancu Codrescu era de 700 le noi; am spus însă că era pus în prevederea unei reduceri.

Reamintindu-vă acestea, vă rog, Domnule Ministru, a regula cele ce veți găsi de cuviință și a-mi răspunde înainte de toate dacă manuscriptul se va cumpăra sau se va înapoia proprietarului său.

În Iulie 1875, Eminescu încetează de a mai fi bibliotecar și predă Biblioteca lui D. Petrino, cu un inventar extrem de amănunțit. A continuat totuși să mai aibă unele legături cu instituția. În 20, 22 Noemvrie 1875 și în 4 Martie 1876 este convocat să ia parte la ședința comitetului Bibliotecii în calitate de revizor al județului Vaslui și Iași, ca membru de drept. În cursul anului 1876 are dificultăți la Curtea de Conturi pentru gestiunea sa din 1875, ca bibliotecar. În 17 August 1876 adresează o petiție noului bibliotecar, succesorul său, prin care cere, ca în prezența unui funcționar al Bibliotecii să i se pună la dispoziție dosarele gestiunii sale pentru a extrage note, deoarece este citat înaintea Curții de Conturi. Alăturază în copie, scrisă de el, citația Curții prin care este chemat în ziua de 28 August orele 11 dimineața la «Bara acelei Curți» spre «a justifica motivul nedepunerii contului» pe anul 1875, amintindu-i-se că în caz de neprezentare va fi judecat în lipsă.

După 10 ani, Eminescu este a doua oară în serviciul Bibliotecii Universității, în calitate de subbibliotecar, fiind numit în calitatea

de « absolvent al Facultății de Filosofie din Viena și fost revizor școlar » pe ziua de 24 Septemvrie 1884, în locul lui A. Philippide demisionat. Ministrul care-l numea este istoricul Tocilescu.

Funcționează numai însă până în Octomvrie, căci în Noemvrie 1884 îl găsim bolnav, internat în spitalul Sf. Spiridon, unde după un raport al bibliotecarului Caragiani va fi constrâns să stea cel puțin până la Anul Nou.

În cursul anului 1885, Eminescu lucrează în Bibliotecă; lipsește în Iulie și August, fiind probabil în concediu, lipsește apoi în Noemvrie; continuă în 1886 până în 19 Noemvrie, când, din cauza bolii, este înlocuit. În Noemvrie 1886 îl găsim internat în ospiciul de alienați dela Mânăstirea Neamțului, unde i se trimitte statele de salariu, pentru a le semna. Tot în cursul aceleiași luni, bibliotecarul I. Caragiani înaintează Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii, următorul raport în legătură cu boala lui Eminescu.

[concept]

Domnule Ministru,

Domnul Mihail Eminescu, subbibliotecarul acestei Biblioteci, atins iarăși de boala de care suferea și mai înainte, după un consult medical a fost transportat la ospiciul de alienați dela Mânăstirea Neamțu. Postul său rămânând vacant și lucrările în această bibliotecă fiind multe și urgente, ca să nu sufere serviciul precum a suferit pînă acum din cauza stării sănătății domnului Eminescu, am onoarea a vă recomanda în locul domnului Eminescu, pe actualul custode al Bibliotecii, d. Petru Gârcineanu, absolvent al Facultății de Litere, iar ca custode în locul d-lui Gârcineanu, pe d-l Petru Popp licențiat în Drept.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, etc, etc.

Bibliotecar, *I. Caragiani*

În timpul cât a fost a doua oară în serviciul Bibliotecii, Eminescu a funcționat, după cum se constată din registre, mai ales la serviciul de înregistrare. Inventarierea făcută de dânsul în 1885 arată aceeași grijă de precizie și ordine, pe care o avusese cu 10 ani mai înainte; face totuși uneori și greșeli, de pildă la numerotarea cărților înregistrate. În 1886 se pare că a părăsit serviciul de inventariere. De altminteri în tot cursul timpului cât a funcționat a

doua oară în serviciul Bibliotecii, Eminescu s'a mărginit, când nu a fost bolnav, la roluri cu totul șterse; scrie statele de plată, adresele pentru înaintarea lor, diverse circulări pentru restituirea cărților împrumutate, pentru convocarea comisiei Bibliotecii, etc. Parcă se simte că nu mai era tânărul care luase conducerea Bibliotecii cu zece ani mai înainte, hotărît să-i îmbogățească colecțiile și să o organizeze metodic. De sigur boala contribuia într'o mare măsură, dar și situația nouă în care era, de a fi funcționar subaltern în instituțiunea unde fusese mai înainte conducătorul ei. Apoi, amintirea neplăcerilor suferite cu 10 ani mai înainte, din cauza aceleiași Biblioteci, ancheta judiciară, justificările la Curtea de Conturi, revocarea, totul face ca Eminescu, deși continuând să fie un funcționar conștiincios în lucrările pe care le execută, să rămâie totuși doi ani în serviciul Bibliotecii, fără să lase vre-o urmă deosebită a puternicii sale personalități.

G. ZANE

FALIMENTUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

Orice învățământ trebuie să urmărească ridicarea culturală și educativă a poporului. Dar, cum nu toate popoarele se găsesc la același nivel cultural și educativ și cum structura socială a lumii este diversă, e firesc ca școala să fie și ea divers organizată, ținându-se seama de realitățile și nevoile sociale ale mediului în care ea ființează. Prin urmare, nimic mai greșit decât de a întrebuița programele și metodele dintr'o țară, pentru a le aplica în altă țară. Școala trebuie pusă în cea mai directă și intimă legătură cu societatea. Legătura dintre învățământ și societate este necesară pentru toate gradele de învățământ.

Școala primară dintr'o țară agricolă trebuie să fie alta decât școala primară dintr'o țară industrială. Ea nu poate avea menirea de a produce numai știutori de carte. Ar fi să se piardă prea mult timp numai pentru atâta. Școala primară are datoria, în primul rând, de a crea elemente folositoare mediului social în care absolvenții ei vor trăi. Nu trebuie să uităm că dacă școala primară este, în principiu, o etapă a învățământului, permițând acelor ce au terminat-o să meargă mai înainte, cei mulți rămân cu atâta. Și atunci, se pune întrebarea: aceea ce pregătește școala primară este oare aceea ce trebuie să pregătească? Copiii care au terminat învățământul dela sate și au rămas numai cu el, pentru a trăi mai departe în mediul lor rural, au învățat ei aceea ce le este mai necesar traiului lor de fiecare zi, ținând seama de rolul ce sunt ei chemați să joace în viața Statului?

Învățământul secundar este și o etapă de trecere la învățământul superior, dar această numai în măsura în care o societate are nevoie de elementele pregătite la universități și școlile superioare. Învățământul secundar poate fi considerat ca organizare

de sine stătătoare pentru crearea elementelor folositoare societății. Structura socială și nevoile Statului sunt criteriile călăuzitoare în această materie. A considera liceul și învățământul secundar, în genere, ca o singură verigă în lanțul învățământului de toate gradele, este o evidentă greșeală. Într'o asemenea concepție, absolventul unui liceu devine un om neisprăvit, pe când firesc ar fi ca liceele să nu ducă în mod fatal la aceste rezultate.

Universitățile și academiile superioare au datoria să pregătească tineretul pentru viața profesională și să-l îndrumeze spre cercetările științifice. Dar, aceste instituții de superioară cultură sunt în funcțiune de celelalte grade de învățământ.

În țările în care școlile secundare sunt socotite drept trepte de trecere la învățământul superior, este firesc ca năvala în universități să fie inevitabilă și ca mentalitatea studențimii să fie falsificată.

* * *

Dacă privim dezvoltarea învățământului în România, constatăm, fără să vrem, că, decenii de-a-rândul, școala românească de toate gradele nu a avut o legătură mai adâncă cu societatea românească și cu nevoile Statului nostru.

Mai întâi, programa analitică a învățământului primar rural, până în ultimul timp, a fost cu totul străină de nevoile populației rurale, și părinții, care aveau conștiință că li se dă copiilor o învățatură din care nu se putea scoate foloase gospodăriilor țărănești, zădărniceau legăturile cu școala.

Aceasta este o explicație pentru care, alături de lipsa de școli suficiente, analfabetismul din România persistă.

În timp ce sunt țări în care frecvența școlară este de 100%, la noi în țară ea nu ajunge decât la 59.8%.

Iată câteva cifre mai vechi, destul de edificatoare: Frecvența școlară este în Cehoslovacia de 100%, în Polonia de 96%, în Ungaria de 95%, în Bulgaria de 94%, în Rusia Sovietică de 70%, în Jugoslavia de 69%, iar la noi de 59.8% (vezi: I. Gabrea, Școala românească. București, 1933).

La școlile primare dela sate, copiii de țărani învățau aproape de toate, afară de ceea ce-i mai folositor pentru nevoile lor. Iată ce trebuia să știe un copil dela țară, la vârsta de 10 ani, (cl. IV,

după programa analitică): Geografia Europei, apoi *Asia*, configurația Asiei, etc. Fluvii: Eufратul, Indul, Gangele, Fluviul Galben și Ienisiei. Apoi Statele principale: Siberia, China, Japonia, etc, de asemenea rasele și producțiunile principale și în special acelea ce se aduc și pe la noi.

Africa, situațiunea și configurația Africei, *relieful*, fluvii, Nilul, Nigerul și Congo, apoi statele și orașele mai importante.

America, situația și configurația celor două Americi: Oceanul Inghetăt de Nord, Oceanul Inghetăt de Sud și Oceanul Pacific. Munții Cordilierii de Sud și Nord, platoul Braziliei. Fluvii: Missisipi, St. Laurențiu, Amazonul. State: Canada, Statele Unite, Mexic, Brazilia, Argentina, și tot așa se procedează și cu studierea Oceaniei.

Istoria popoarelor și alte asemenea materii ocupau — în bună parte ocupă și astăzi — un loc important în programele analitice ale școalelor primare, pe când noțiunile agricole sau noțiunile industriei casnice erau complet ignorate. Aceste din urmă cunoștinți sunt însă mai necesare țăranului nostru, chiar decât scrisul sau cetitul.

Plugarul român nu este un emigrant ca locuitorii țărilor coloniale pentru ca să-i fie util să cunoască marile continente cu aspectele lor fizice și sociale. El rămâne lipit — în cele mai multe cazuri — de ogorul lui și are mai multă nevoie de noțiuni de igienă pentru a cunoaște condițiunile unui trai și alimentație sănătoasă, decât de a ști ce produce Oceania și unde se găsește așezat fluviul Missisipi.

Această stare de lucruri ne duce la constatarea că învățământul nostru este o creațiune a concepției burghezo-capitaliste, deși era menit să facă educația unui popor de plugari.

Dar învățământul primar dela sate nu are nevoie numai de o modificare de programe. El trebuie schimbat și în metodele lui, metode care nu corespund nici timpului, nici necesităților sociale ale națiunei. Pentru aceasta se impune reorganizarea școlilor normale, aceste pepeniere de luminători ai satelor. Așa dar, refacerea programelor și mentalității școlilor normale. Viitorul luminător de sate trebuie să fie, în primul rând, un emerit agricultor. Fiecare școală ar trebui să aibă câmpul ei de experiență. Poate chiar orele ar trebui schimbate, ca vara, în timpul mun-

cilor agricole, copilul dela țară să învețe dela dascăl lucruri care să fie de folos și părinților. Învățământul la sate trebuie să fie mai cu seamă un învățământ practic, cu aplicațiune imediată la viața rurală. Tot ce viața de fiecare zi cere unei gospodării țărănești, în legătură cu activitatea agricolă, cu igiena, cu biserica, cu supersitițiile și credințele populare, tot trebuie să cuprindă învățământul dela sate și nimic străin de această sferă de preocupări.

Așa dar, școlile normale trebuiesc refăcute mai înainte de orice.

Absolvenții școlilor normale, viitorii luminatori ai satelor, au un rol mai mare decât profesorii de liceu sau de Universitate.

Aceștia din urmă pot fi mai rigizi, mai unilaterali. Ei se ocupă mai cu seamă cu pregătirea profesională, pe câtă vreme învățătorul trebuie să fie mai puțin rigid și mai variat în acțiunea lui. Fiecare învățător trebuie să pregătească tineretul după nevoile locale ale satelor în care-și împlinește misiunea. Într'o regiune de munte, va fi obligat să se ocupe cu toate problemele care interesează populației dela munte, într'o regiune de șes sau de bălți va trebui să se ocupe cu alte probleme de interes local, și așa mai departe.

Prin urmare, învățătorul care vrea să corespundă necesităților școlare trebuie să aibă o pregătire variată.

Dar, în afară de aceasta, un luminător de sate trebuie să fie și un *misionar*. Educația lui este bine să se facă în acest sens. Cine se face învățător numai pentru a-și asigura o pâine, acela devine un adevărat pericol. Nu poate reuși nimeni — mai ales în acest domeniu — decât dacă socotește catedra drept un *apostolat*.

De aceea școlile normale au datoria ca alături de carte să mai dea și *suflete*. Fără suflet, nu se poate face școală.

Profesorii școlilor normale trebuie ca ei însăși să fie niște apostoli, însuflețiți de marea lor chemare, pentru ca să poată da misionarii de care au nevoie satele noastre.

Un învățător luminat și cu suflet — desbrăcat de preocupări politice — devine înțeleptul satului, sfătuitoarea bună al tuturor, tineri și bătrâni, bărbați și femei.

Judecând astfel lucrurile, trebuie să recunoaștem că în învățământul primar dela sate totul este de refăcut. Să nu mai vorbim de tradiție, să nu ne mai gândim la trecut și să o luăm dela capăt.

Dacă trecem la *învățământul secundar*, constatăm aceleași lacune, aceeași lipsă de înțelegere pentru nevoile vieții noastre de stat. Până acum în urmă — când s'au desființat mai multe licee înființându-se școli industriale și comerciale — putem spune că a existat un total desacord între structura societății românești și învățământul secundar. În adevăr, nu mai departe decât acum câțiva ani, peste 75% din școlile noastre secundare aveau un caracter teoretic și nici 25% nu aveau caracter practic.

Aceasta se datora unei concepții greșite care a dăinuit decenii de-a rândul în România, că liceul este anticamera Universității. Concepție greșită, pentru că de o parte clasa noastră de mijloc rămânea veșnic lipsită de elemente naționale, iar de altă parte Universitățile erau asaltate de toți absolvenții școlilor superioare pentru a deveni solicitanți de slujbe.

Învățământul secundar trebuie îndrumat pe drumurile ocupațiilor practice, care să creeze o clasă de mijloc cu caracter național. Școli de meserii, școli comerciale, școli agricole, iată de ce are nevoie țara noastră.

Dar aceste școli au nevoie de o organizare practică, fără nici o asemănare cu acelea pe care le-am avut până acum. Ele nu trebuiesc socotite scări de trecere la învățământul superior și nu trebuiesc alimentate cu aspiranți la slujbe publice.

Din nenorocire și școlile practice sunt dominate de mentalitatea abstractă și birocratică care a dominat tot învățământul românesc.

Absolvenții școlilor profesionale trebuie să devină factori activi în viața economică, dar pentru aceasta este absolut necesar să se schimbe fundamental mentalitatea acelor care le conduc.

Viața noastră economică niciodată nu a avut mai multe nevoie de meseriași români ca acum, când toate meseriile sunt în mâinile minoritarilor și tot nu sunt destui pentru nevoile mereu crescânde ale unei țări care e pe calea unei remarcabile evoluții economice.

* * *

Dar, în afară de faptul că liceele noastre au fost făcute numai pentru a pregăti tineretul la intrarea în Universități, ele mai au o serie întreagă de lacune. Voi căuta să mă ocup de cele mai grave.

În primul rând, socotesc că programele sunt prea încărcate,

profesorii independenți unii de alții, fiecare socotind că materia lui e cea mai principală, obligând copiii să cuprindă un material peste puterile lor medii.

Acest lucru a făcut din școală o sperietoare. Sunt oameni bătrâni care și astăzi sunt stăpâniți de coșmarul liceului. De câteori nu visăm noi astăzi chiar pe dascălul neîndurător care ne-a prins cu lecția neștiută. Dar, cum să-și cunoască școlarul totdeauna lecțiile când, din lipsa de înțelegere a dascălilor, de multe ori este obligat să învețe pentru aceeași zi trei poezii, una în românește, alta în franceză și alta în limba germană, fără să mai socotim celelalte materii la care urmează să fi pregătit.

Un liceu, spune Jules Payot¹⁾ este o juxtapunere de specialiști. « Fiecare profesor este ca un locatar parisian : el ignorează aceea ce se petrece la etajul de sus și de jos. Niciodată cineva nu stabilește bilanțul acelor ce știe un elev. Profesorul primește copilul fără dosarul acelora ce elevul a învățat mai înainte. Nu este nici o colaborare între profesori, etc. ». (Op. cit. pag. 49). « Trebuie ca un copil să aibă un creier robust ca să reziste la o îndopare anarhică și la șapte ani de grijă asfixiantă » (Idem).

Exact ca la noi, cu deosebire, că perioada de îndopare nu e de șapte, ci de opt ani.

Din cauza faptului că fiecare profesor se ocupă numai de materia lui pe care o socotește mai principală, fără considerare la încărcarea programelor, copiii termină liceul cu o idee aproximativă de ceea ce ar trebui să știe. De multe ori o clasă de liceu este mai grea decât un an de Universitate. La Universitate, materiile sunt apropiate prin natura lor, se înlănțuiesc între ele, iar libertatea academică îți dă timpul necesar să rumegi cunoștințe în liniște. La liceu, diversitatea de materii îngreuiază situația. Chimia, alături de literatură și matematica alături de latină face pe elev să încerce o izolare de preocupare pentru fiecare materie în parte. Și e foarte greu, mai ales când orariile sunt astfel alcătuite, încât în aceeași zi se găsesc cele mai deosebite dintre obiecte. Orariile nu sunt alcătuite după criteriile didactice, ci din motive de alt ordin. Profesorii se aranjează între ei după ocupațiile de ordin extra-școlar. Așa se explică că în unele zile sunt

¹⁾ *La faillite de l'enseignement*, Paris. Alcan. 1937.

materiile cele mai grele pe când în alte zile nu se predau decât dexteritățile.

De altă parte, cărțile noastre didactice sunt prea complicate. Cuprind prea mult. Amănunțele împiedică privirea de ansamblu, în vreme ce elevul de liceu trebuie să termine școala posedând cunoștințele generale, nu speciale.

Efortul ce se cere copiilor dela licee de a memoriza nume, ani și amănunte, îi împiedică de a fixa liniile mari ale unei discipline. Am cetit eu însumi o teză de cl. I liceală, despre secolul lui Pericle, dată de un școlar care știa cum se învață. Cuprindea liniile mari de caracterizare ale secolului, cu caracterele lui dominante și profesorul o notase cu 5, când ea ar fi meritat nota 8. Dar profesorul nu fusese mulțumit pentru că lipseau nume și ani, care și așa sunt menite să fie uitate! Când pretinzi prea mult, nu poți fixa nimic. Este posibil ca pentru un moment să reții toate cifrele și toate numele, dar este imposibil ca să le reții pentru multă vreme.

Iată de ce marele pedagog și psiholog Payot spune: « Elevii noștri sunt ca turiștii care vizitează toate tablourile muzeelor din Italia, dar în amintirile cărora nu rămâne decât o impresiune de buimăceală și de oboseală » (pag. 50).

S'a zis: mai bine ar fi ca copiii să fie surdo-muți până la vârsta rațiunei. Și cred că această afirmație este perfect justă în țările cu un învățământ prost organizat.

În comparație cu alte țări, România are programe prea încărcate. Manualele de liceu sunt de multe ori adevărate cursuri universitare, de aceea socotesc că o primă datorie a Ministerului Educației Naționale este de a crea cărți tip, caracterizate prin claritate și simplitate.

Imi permit a crede că și materiile astfel cum sunt încadrate în cei opt ani de liceu ar trebui să fie revizuite. Așa, bunăoară, studiul istoriei, începe în cl. I-a cu Antichitatea și termină cu istoria contemporană. Mă întreb, dacă această clasificare logică în fond și care poate să-și aibă rostul ei la Universitate se întemeiază pe principiile pedagogice la liceu. Copilul de 10 ani se găsește în fața unei noian de nume cu totul noi, despre care nu a auzit niciodată vorbindu-se în familie (primul for de educație), nume și ani pe care este obligat să le memoreze. Toți regii

asirieni, egipteni și babilonieni cad ca lovituri de ciocan peste creerele fragede ale copilașilor care, terorizați de simțul datoriei, sunt obligați să facă eforturi exagerate de memorie. Cred că ar fi mai normal să se înceapă liceul cu istoria contemporană — în care copiii vor găsi desigur nume de regi și oameni despre care au auzit vorbindu-se în casa părinților lor.

Să nu mi se obiecteze că sunt copii care fac bine față acestor stări de lucruri. Acei care ajung să răspundă acestor exigențe o fac cu jertfa sănătății lor, muncind până noaptea târziu — peste orele de curs. Așa se explică că premianții din România nu ajung oameni de prima mână în viața socială. Ei se sleiesc înainte de a ajunge la maturitate.

Liceul nu trebuie să se întemeieze pe efortul de memorie și pe îngrămădirea de materii, cu riscul de a ucide individualitatea elevilor. Școala trebuie să urmărească, în primul rând, dezvoltarea personalităților. Desigur, programele sunt alcătuite pentru puterile medii ale elevilor. Dar, socotesc că această medie la noi în țară este exagerată. La aceste exagerări se mai adaugă, adeseori, exagerările profesorilor, care cu cât știu mai multă carte, cu atâta își închipuiesc că și elevii lor sunt datori să știe tot atâta.

De multe ori profesorii uită un lucru de o importanță covârșitoare pentru rolul lor de educatori. La un liceu vin copii din toate straturile sociale, cu eredități deosebite, cu sănătate variată. Payot afirmă că din patruzeci și doi de elevi dintr'o clasă, numai patru au o vedere normală. Mulți copii sunt anormali, suferind de insuficiență tiroidiană, vegetațiuni, fermentațiuni intestinale, etc., 39% sunt nervoși la extrem.

Cine se preocupă de aceste lucruri? La Paris 15% din școlari sunt atinși de tuberculoză pulmonară. Fetele de liceu sunt anemice: ele au în general, având aerul de a suferi, figuri semănând a « papier mâché », umeri aduși. (Op. cit. pag. 78).

Atenția copiilor este în directă legătură cu starea lor sanitară. Profesorii au datoria să observe aceste lucruri. Dacă toți profesorii ar fi și pedagogi, nu s'ar mai putea plânge cineva că nu poate urmări cursurile savante ale învațaților lor profesori!

Am constatat din experiența mea de profesor, de aproape două decenii, că nu există elevi proști. Excepțiile sunt atât de mici încât nu contează. Totul este să intri în sufletul și în mintea

fiecăruia. Să nu socotești că ți-ai împlinit datoria dacă ai făcut o lecție frumoasă. Lecția poate fi mai puțin frumoasă, dar să se adreseze direct aceluia cărora le-o faci, privind în ochii fiecăruia să vezi ce ecou are învățăturile tale în mințile ascultătorilor. Fără acea permanentă legătură între elev și profesor, nu se poate clădi nimic temeinic.

Creșterea și dezvoltarea copiilor se face într'un ritm inegal. Totul depinde numai de timpul în care-și desfășoară fiecare energiile vitale. Acela care se dezvoltă într'un tempo mai încet — și sunt foarte multe cazuri de acestea — este pus într'o situație de inferioritate față de colegii lui, dacă profesorii nu fac nimic pentru a lua în considerare aceste esențiale fapte.

Graba cu care unii profesori își fac lecțiile constituie o adevărată povară pentru copii și mai ales pentru acei cu un proces de dezvoltare mai lent.

Iată ce spune în această privință Alain: « De sute și sute de ori, am suferit observând graba trepidantă a maeștrilor instruiți și conștincioși care vorbeau, vorbeau, în timp ce elevii erau atenți tot așa cum ești în fața unui « *faiseur de tours* ».

Își poate oricine închipui ce se petrece în mintea copiilor când dela 8—1, cinci profesori fac exerciții de elocvență, rămânând că după prânz, până seara târziu copii să se căznească a pune ordine în materialul îngrămădit cu atâta grabă! Psihologul Chadwick evaluează la 15 minute durată maximă a atențiunii unui copil de 6 ani; la 20—25 minute aceea a copiilor de șapte până la 12 ani și de 30 minute a copiilor de 12—14 ani.

De aceeași părere este și Payot care se întreabă: Ce să gândim de cele 4 ore de clasă — la noi 5 — impuse copiilor de 15 ani? Și mai departe: « *Et que penser des insensés qui ont imposé les programmes monstrueux de l'enseignement secondaire?* » (op. cit. 243).

Câtă potrivire cu stările dela noi din țară!

Fără îndoială că școala românească trebuie să se inspire din nevoile neamului și să se identifice cu aspirațiunile la care are dreptul poporul românesc. În primul rând, ea trebuie să țină seama de faptul că încă suntem o țară agricolă și că, din toate clasele sociale ale poporului nostru, tot clasa țărănească are mai multă

nevoie de lumină și de îndrumare pentru rosturile ei de gospodărie agricolă. Învățământul dela sate nu poate urmări decât lupta împotriva analfabetismului și lupta pentru luminarea țărâ-nimei asupra nevoilor de ridicare a standardului ei de viață. Numai un astfel de învățământ va putea fi de folos națiunii. « Școala trebuie să fie un model în miniatură a societății » (Sanderson).

Pentru realizarea unei asemenea concepții se impune refacerea totală a școlilor normale în sensul celor arătate mai sus.

Învățământul secundar trebuie schimbat, în direcția în care s'a început acum în urmă, dându-i-se un caracter practic, pentru a umple golurile ce se găsesc în clasa noastră de mijloc. Școlile agricole, industriale și comerciale vor trebui să înlocuiască o bună parte din liceele de astăzi socotite ca niște anticamere pentru studiile universitare.

Daș și școlile profesionale nu pot fi lăsate să funcționeze după modelul cel vechi, dominate de spiritul teoretic și birocratic. Ele trebuiesc să fie adevărate ateliere, în care teoria să se predea numai atât cât este absolut necesară pentru îndeletnicirile practice din viața profesională. Altcum absolvenții vor urmări ca și până acum slujbe și plasamente la stat.

Liceele care rămân au și ele nevoie de o totală reorganizare.

În primul rând, se impune o simplificare de programe și o modificare de metodă.

Simplificarea de programe va da mai mult timp tineretului pentru că îngrijirea fizică și pentru dezvoltarea individuală a personalităților. Modificarea metodei este tot atât de imperioasă, pentru că lipsa de interes a profesorilor pentru elevi « slabi » face totalmente inutilă școala publică. « Prima datorie a școalei este de a veghea la aceea ca orice școlar să-și sporească capacitatea și zelul. Datoria noastră este de a organiza școlile noastre, în așa fel, încât orice școlar, fie slab fie tare, să poată pune în valoare aptitudinile sale particulare. Noi trebuie să căutăm a descoperi facultățile latente și a le procura, la școală, ocazie de a se exercita. Forța unei școli și influența ei depinde de zelul și entuziasmul pe care ea reușește să-l deștepte în fiecare dintre indivizii ce o compun » (Sanderson, vezi: H. Wells. Un grand educateur moderne. Sanderson. Alcan. pag. 84). Și mai departe, tot Sanderson spune: « Un mic număr de indivizi parvin, este adevărat,

la cele mai înalte situațiuni, datorită inteligenței, capacității lor și caracterului, dar veritabila, imperioasă necesitate, este de a ridica nivelul mijlociu al ființelor omenești ». Sunt de părere că trebuie încercat, de timpuriu și prin toate mijloacele, de a face pe școlar să se pasioneze pentru o ramură oarecare de cunoștinți omenești (Op. cit. pag. 85).

Prin urmare, profesorii au datoria să scoată la iveală din orice școlar ceea ce este bun în el, urmărindu-i înclinațiile cu interes, nu de a căuta cu orice preț părțile slabe pentru a ucide în el plăcerea învățământului.

Am cunoscut un profesor care avea o bucurie sadică de câte ori prindea un elev cu lecția neștiută pentru a-și putea satisface per-versitatea de a umili un copil dezarmat în fața sperietoarei școlare. Dascălul crescut la buna școală pedagogică trebuie să sufere văzând lipsurile școlarelor neajutorați. Lipsurile de pregătire sufletească și intelectuală ale copiilor trebuiesc căutate, în primul rând, printre educatorii din licee.

Prin urmare, metoda de lucru și mentalitatea dascălilor noștri urmează să fie schimbate. Schimbarea unei mentalități nu se poate face de azi pe mâine. Dar începutul trebuie să se facă și începutul trebuie făcut prin reorganizarea seminarilor pedagogice al căror spirit este mult învechit pentru nevoile lumii de astăzi. Școala profesorilor e mai necesară decât chiar școala elevilor. Profesorilor trebuie să li se dea sufletul și interesul de care nu dau încă dovadă pentru scopurile de adevărată școală românească, a căror drumuri de abia acum încep să se zărească. Fără aceasta avem și noi dreptul de a vorbi despre falimentul învățământului în România.

GH. N. LEON

INCOTRO MERGE UMANITATEA?

Studiind biologia, aflăm o continuă evoluție a viețuitoarelor care au populat pământul, atât a celor inferioare cât și a celor superioare, atât a speciilor cât și a familiilor și claselor. Toate acestea au avut un timp când condițiile favorabile au permis apariția lor, când condițiile optime le-au permis o mare dezvoltare și extindere și, în fine, condiții externe și poate interne intervenind după un timp mai mult sau mai puțin lung dela apariție, au făcut ca încetul cu încetul o categorie de viețuitoare să dispară complet sau să fie redusă cu totul ca însemnătate. Infățișarea lor s'a modificat și ea în acest timp, exemplarele rămase fiind mult diferite de strămoșii lor. Așa s'a întâmplat cu plantele și tot așa cu animalele.

Exemplele abundă în biologie. Apariția și dispariția Graptoliților și Trilobiților în cambrian și silurian. Apariția reptilelor la sfârșitul primarului și începutul secundarului, marea lor dezvoltare în jurasic, pentru ca încetul cu încetul în quaternarul de astăzi să nu mai rămână decât resturi fără nici o importanță față de strămoșii lor. Același fenomen biologic cu Amoniții și Belemnii, care dispar complet la sfârșitul secundarului și tot așa cu Numuliții care apar și dispar în jumătatea inferioară a terțiarului, în așa numitul paleogen.

Ceea ce s'a întâmplat cu clasele, s'a întâmplat și cu ordinele, familiile și speciile în parte; fiecare având după apariția lor o perioadă de apogeu, pentru ca apoi să dispară.

Astfel: elefantul azi dispare rapid, după ce în terțiar și jumătatea inferioară a quaternarului atinsese apogeul, tot așa hipopotamul, balena; apoi pasărilor ca struțul care este pe cale de dispariție, după

cum alte pasări mai mari ca el *Dinornis Gigantea* și *Epiornis Maximum* au dispărut în zilele noastre.

Paleontologia abundă în exemple de felul acesta.

Unele din ele au avut astfel o viață foarte lungă, durând din era primară până azi, altele foarte scurtă; încât această primenire continuă a formelor de viață pe pământ e foarte inegală. Asistăm deci la o continuă evoluție a viețuitoarelor, cu apariția dezvoltarea și, în fine, dispariția lor după o perioadă mai lungă sau mai scurtă de activitate. În acest interval, ele sunt supuse necentenit influențelor externe de o parte, celor interne purtătoare între altele de toată seria germenilor ereditari moșteniți, de altă parte. Din această cauză, organismul influențat de rezultanta acestor forțe se va modifica adaptându-se noilor condiții create de mediul intern și extern, parvenind la forme noi care, uneori, pot fi așa de depărtate de tipul primitiv, că nu se pot recunoaște. Exemplul e balena, mamifer aquatic provenit dintr'un carnivor terestru.

Omul care e și el un animal, vertebrat, mamifer din ordinul primatelor, de ce să facă excepție și să nu se supună aceluiași legi?

Trebue să ne luăm gândul că omul creat după tradiția biblică ar face excepție dela acestea. Darwin, cu drept euvânt, spunea: «Omul, dacă nu ar fi fost propriul său clasificator, nu s'ar fi gândit niciodată să-și aleagă un grup aparte, un ordin separat pentru a se plasa».

Se pune deci întrebarea ce va fi cu omul în viitor? Omul nefăcând excepție dela legile generale cu caracter biologic, trebue ca mai curând sau mai târziu să urmeze soarta atâtor specii și genuri care, după ce și-au atins apogeul, au degenerat sau au dispărut. Antropomorfele se găsesc azi în plin declin și în curând vor dispărea. Omul le va urma ca successorul lor imediat?

Trebue să știm însă că omul, deși a părut la începutul quaternarului, și-a început adevărata lui evoluție numai din mezolitic și începutul neoliticului, iar acum se găsește în plină ascensiune fără să-și fi atins încă apogeul. În era quaternară, el ocupă numai partea superioară, holocenul geologilor. Omul însă, contrar genurilor dispărute și care au fost la discreția naturii, posedă în cel mai mare grad de dezvoltare creierul și inteligența sa. Această teribilă armă defensivă va influența, dacă poate nu va schimba, cursul evenimentelor defavorabile lui.

Este incontestabil că ceea ce deosebește complet omul de antropomorfele cele mai vecine lui, este mărimea creierului și a inteligenței lui. Cele mai inteligente antropomorfe nu depășesc prin creierul lor 400—450 grame; iar cel mai inferior om nu scade sub 900—1000 grame; între ele s'ar plasa creierul oamenilor mai-muțe intermediare. Dar pe când creierul antropomorfelor rămâne în jurul cifrei de mai sus, omul are posibilitatea de a-și mări creierul dela media de 1350 gr. până la 2000 gr. și chiar mai mult (Tourgheniev, Cromwel, Byron). Această mărire relativă a creierului omului față de masa sa corporală (greutate, talie, suprafață) nu o întâlnim la nici un antropoid, și creierul omului la aceeași masă crește, crește mereu, căci, dela aproximativ 1230 gr. cât cântărea creierul oamenilor primitivi, ajunge la media de 1350—1400—1500 la Europeanii moderni. Capacitatea craniană, care s'a putut studia mai bine, arată că, la începutul neoliticului, populația Franței avea capacitatea de 1300—1400 gr. în proporție de 30,3%, în secolul al XII-lea, 37,7% depășea 1400—1500 cmc; iar azi 47,7% depășesc 1500—1600. Sub 1200 cmc găsim 17% în neolitic și 20,8% sub 1300, ceea ce nu întâlnim la nici un craniu modern; nici un craniu neolitic de altă parte, nu depășea 1700 cmc și nici unul din Evul Mediu 1800 cmc, pe când azi parizienii au în proporție de 5,2% astfel de cranii.

Această creștere a capacității craniene este în legătură cu dezvoltarea creierului și anume cu a scoarței și inteligenței lui care la om e de 222.600 mm² față de 54.000 mm² la antropoide, căci partea destinată celorlalte funcțiuni organice nu a putut crește. Omul, departe de a fi rămas același din acest ultim punct de vedere, a diminuat și diminuează încă mereu. Funcțiunile sale senzoriale, musculare, de nutriție etc. sunt în plină descreștere, compensate în schimb prin această creștere continuă a creierului și a inteligenței sale. Dacă ne gândim la forța musculară și la ascuțimea simțurilor la antropomorfele actuale și, de sigur, și la oameni din primele timpuri, și-i comparăm cu cei de azi, firavi, miopi, cu sensoriu redus, apatici, ne dăm seama imediat de acest adevăr. Oculistul suedez Widmark a demonstrat că vederea noastră diminuează din ce în ce, marele număr de purtători de ochelari crește rapid și fără a spune că vederea va dispărea, în orice caz ea va avea o acuitate și un câmp vizual mult mai redus. Se cunoaște de altfel și experi-

mental că animalele (carii) ținute în grajd își diminuează câmpul vizual și devin miopi. Necesitatea de a converge mereu se pare după unii autori că ar produce o restrângere a câmpului vizual lateral.

Ori, este tocmai ce se întâmplă cu omul civilizată care forțează continuu ochii la citit, lucrat etc., printr'o acomodare dincolo de puterea constituțională a ochilor lui. De altă parte, la orașe o serie de factori dăunători (lumina artificială) măresc și întrețin și mai mult defectele. Omul, deci, din acest punct de vedere, contrar animalelor care și-au întreținut și dezvoltat vederea conform constituției și necesităților lor, depășește puterea constituțională a vederii lui, îndreptând-o mai ales într'o singură direcție, utilă pentru necesitățile lui imediate și limitate, dăunătoare însă speciei lui. Și ceea ce se întâmplă cu acest simț, se întâmplă și cu celelalte. Mirosul atât de dezvoltat la animale, la om e extrem de redus. Auzul la fel e redus și se reduce încă și mai mult.

Aparatul masticator la om e din ce în ce mai redus, maxilarele și în special cel inferior se retrag treptat, dantura, din ce în ce mai slabă, prezintă din ce în ce mai accentuat diminuarea și dispariția unora din dinți. Caninii atât de dezvoltați la antropomorfe și oamenii primitivi, la cei actuali nici nu depășesc pe ceilalți; măsele de minte sunt aproape pe cale de dispariție, aceeași soartă o vor avea și incisivii laterali superiori; iar molarii în general sunt mai reduși, deviați cu rădăcinile puțin solide, mai slabi dezvoltați. Această caracteristică a danturii, bine evidențiată la omul modern și civilizată, mai puțin evidentă la populația primitivă, în legătură incontestabil cu genul de alimentație, se accentuează din ce în ce. Cariile dentare grăbesc și mai mult acest proces; acestea survin la Eschimoși în proporție de 2,5%, la Indieni 3—10%, la Malaezi 3—20%, la Chinezii 40%, la Europeni 80—96% (W. Leche).

Dezvoltarea musculaturii și a puterii ei funcționale este de asemenea mult diminuată și, de sigur, în mare regres la popoarele civilizate. Să ne gândim la forța musculară și la agerimea tuturor simțurilor la popoarele primitive, numite inculte și necivilizate, iar la cele civilizate, comparând populația dela țară și la cea dela orașe, muncitorii și intelectualii. De sigur că muncitorimea are încă dezvoltată puterea musculară, dar mașinismul civilizator se va dispensa în curând de ea.

De altă parte există la om o tendință netă spre o sudare a falangei ultime cu cea de a doua la degetul mic dela picior în afara oricărui proces inflamator.

Anatomistul Pfitzner încă în 1890 atrăgând atenția asupra acestui proces care progresa, remarcă că el, și care e o consecință a adaptării piciorului la stația bipedă. Cum acest proces reduțional se observă constant și pe prima falangă a acestui ultim deget, ca și pe cel de al doilea și al treilea, se crede că piciorul uman e pe cale de a se reduce numai la primele două degete. Nu trebuie să ne mire nicidecum acest fapt, dacă ne gândim la rolul, din ce în ce mai redus azi, al funcțiunii lui primitive (mers, agățat, etc.). Portul încălțăminte, de sigur, că favorizează și mai mult acest proces reduțional.

Prof. Dr. E. Holländer merge și mai departe în unele privințe; astfel din cauza creșterii tipurilor asexuate în timpurile noastre, fapt care nu ar fi de loc o întâmplare, se gândește teoretic dacă nu evoluăm spre un al treilea sex intermediar, infecund?

Nu știu dacă trebuie să mergem așa de departe, dar după cum am accentuat în altă parte, este mare pericol tendința aceasta spre masculinizare ce o au femeile de azi, sub motivul unor egalizări de drepturi ¹⁾. Diminuarea accentuată a nașterilor la orașe și în special în Statele civilizate, față de ceea ce găsim la sate, nu este oare un avertisment?

Procese de natura celor amintite mai sus, probabil că sunt mult mai multe decât se cunosc și chiar decât bănuim noi. Ele sunt în legătură cu evoluția omului, cu depărtarea lui din ce în ce mai mult de starea primitivă și cu adaptarea lui la noile condiții de existență create de civilizație.

Antropomorfele, omul primitiv și chiar strămoșii mai apropiați ai omului de azi, utilizau mai bine aceste funcțiuni. Ele s'au născut încetul cu încetul în decursul miilor de ani, prin încercări repetate, s'au fixat ca o necesitate de conservare a organismului și s'au moștenit ca atare. Născute deci din necesitățile de acomodare și apărare ale organismului împotriva mediului înconjurător, ele s'au dezvoltat armonice și în funcțiune strict cu necesitățile lui. Grație

¹⁾ « *Evoluția biologică a femeii* » conferință făcută la Cluj în cadrul *Grupării femeilor Române*, 1937.

lor, animalele și omul primitiv s'au putut conserva, rezistând mediului care tindea să le distrugă și astfel să se desvolte parvenind până azi.

Dintr'o cauză pe care nu o cunoaștem, omul și-a dezvoltat un organ mai mult decât celelalte, așa cum se întâmplă comun în lumea viețuitoarelor și care constituie cazurile numite de ortogeneză. Numai că la om acest organ ortogenetic, fiind chiar creurul și anume cel anterior, acesta exagerându-și funcțiunea sa normală, cea intelectuală, omul și-a pus-o în folosul lui, luptând împotriva mediului și organizându-și un altul mai comod, dar artificial.

Inteligența noastră a transformat astfel condițiile foarte variate ale mediului, într'o formă aproape invariabilă, standardizând toate mijloacele de luptă împotriva agenților fizici. Astfel încât el azi nu mai are de luptat cu variațiunile de temperatură; efortul muscular, deși în parte utilizat, nu mai este folosit ca în primele timpuri, ci e înlocuit azi prin mașini. Alimentația sa din ce în ce mai concentrată și redusă ca volum, uneori chiar sintetică, a redus la maximum aparatul masticator, musculatura digestivă, secreția glandulară. Gustul din ce în ce mai rafinat a combinat o serie de alimente dăunătoare organismului, de care abuzează și calitativ și cantitativ, intoxicându-se treptat. Viața cotidiană îi creează de altă parte situații care îl împiedecă dela o conduită beneficătoare organismului, intoxicându-l și mai mult prin abuzuri de tot felul.

În modul acesta, a suprimat toate funcțiunile adaptive sau le-a pervertit într'atât, încât ele nu-și mai pot îndeplini azi decât rău și incomplet, uneori chiar de loc destinația lor.

Aceste funcțiuni adaptive sunt în cea mai mare parte înnăscute, altele se câștigă în tot decursul vieții din contactul necesităților organismului cu mediul extern, cele mai multe însă din ele se câștigă sau sunt redeşeptate în timpul copilăriei. Cum e crescut însă copilul oamenilor civilizați? Nimic sau prea puțin influențează organismul lui pentru a-i deșepta sau crea reflexele de care va avea nevoie în viață. Unii din ei ajung adulți, complet străini de mediul în care trăiesc, în afară de cel limitat, artificial și fals care i-a dezvoltat.

Priviți copiii dela țară, cei ai popoarelor necivilizate și inculte, cât de abil sunt pregătiți primii față de ceilalți a face față nevoilor lor de tot felul pe care le oferă zilnic mediul înconjurător și cât de

timpuriu încep lupta cu acest mediu. Toate simțurile lor sunt pregătite și adaptate nevoilor, de aceea ei sunt mai rezistenți mediului, prolificitatea lor incomparabil mai mare; sunt adevărați regeneratori ai rasei și omenirii.

Dacă omul dela Neanderthal și cel dela Cro-Magnon și-ar fi crescut copiii așa cum se cresc azi la noi în Statele civilizate, nu am fi ajuns de sigur aici, umanitatea s'ar fi stins de atunci.

În general, viața civilizată, lipsa oricărei necesități în a susține funcțiunile sale adaptive printr'o activitate și supraactivitate absolut indispensabilă existenței lor, a făcut ca ele să diminueze treptat, conform legilor biologice până la nivelul cerut, destul de scăzut și ceea ce e mai periculos și sub acest nivel; căci acest proces început continuă chiar cu pași rapizi; cauzele care le-au provocat nu numai că persistă, dar chiar cresc, iar încrucișările neselectionate nu fac decât să le grăbească evoluția.

Dacă am amintit aceste fapte, este pentru a evidenția mai bine raportul invers între dezvoltarea inteligenței și culturii care se accentuează și continuă să se accentueze și cea a acestor funcțiuni adaptive care diminuează și continuă să diminueze. Distanța între ele e mare și se va mări încă.

Nu avem decât să examinăm după cum remarcă și Devaux un creier adult de oricare antropoid și unul de om, pentru a observa la primul dezvoltarea excesivă a creierului lui posterior comparativ cu al omului. Această mărime este, de sigur, în legătură cu genul lor de viață, în plină natură, unde toate simțurile sunt îndreptate spre acțiune și nu spre gândire. Ochii, urechia, pielea și mușchii lor sunt constant și continuu în activitate și veșnic hiperexcitate prin această viață și prin pericolele de tot felul de care sunt înconjurați, cu modul acesta se nasc o multitudine de acte reflexe bine coordonate între ele încă din vârsta tânără, de când antropoidul este lăsat la singurele sale posibilități.

Oamenii primitivi până la rasa Cro-Magnon aveau un creier asemănător, deși mai mare. Toate craniile lor prezintă aceeași mare dezvoltare a regiunii posterioare, occipitale. Această caracteristică ține de sigur la aceleași cauze.

La un moment dat, partea anterioară a creierului, lobii frontali încep să crească, dezvoltându-se din ce în ce și continuând și azi să se desvolte.

« Lobii frontali ai creerului la antropoide și la om, remarcă Deniker, dacă îi considerăm din punct de vedere al volumului și circumvoluțiilor, se dezvoltă înaintea lobilor posteriori, numai că la antropoide dezvoltarea se oprește, în timp ce, la om, ea continuă încă și cu o mare vigoare ».

Există deci la om incontestabil o ortogeneză a creerului său și morfologică și funcțională. Această ortogeneză interesează creerul său anterior, *telencefalul* și scoarța sa cerebrală (*neopalium*) și, oricât s'ar părea de paradoxal, omul are prea mult creer, mult mai mult decât i-ar fi necesar.

Toate animalele posedă creerul de care au nevoie sau, mai bine zis, există un paralelism și o armonie între creer și necesități. La om însă dezvoltarea din ce în ce mai mare a creerului său și, consecutiv, a inteligenței sale i-a creat o situație aparte.

Folosind această inteligență mereu crescândă, omul, după cum am amintit, și-a creat un mediu aparte de cel natural, depășind mult necesitățile lui și cu cât a înaintat în inteligență cu atât și-a complicat necesitățile, încât azi, în Statele civilizate și mai ales la locuitorii dela oraș, îndeplinirea tuturor acestora cere eforturi fizice și intelectuale mari și continui, care desorganizează funcțiunile, rupe echilibrul dintre ele, întoxică organismul. Suntem după cum spune *Carell*: « Confundați într'un mediu social ca celulele corpului într'un mediu interior. Ca și ele suntem incapabili de a ne apăra de influențele care ne înconjoară », influențe create de noi, de creerul nostru. Cu cât acest creer și-a creat condiții noi de existență și de apărare împotriva agenților biologici de tot felul, cu atât funcțiunile automate și reflexe ca și simțurile au diminuat, unele dispărând complet. La animale, inclusiv omul primitiv, acestea erau corespunzătoare cu activitatea lor zilnică, cu satisfacerea necesităților lor de tot felul, cu simțul lor de apărare și conservare, pe când la omul modern, grație lobilor lui frontali, creindu-și mijloace mai eficace poate, în orice caz artificiale, a făcut ca ele să se reducă până aproape că unele să dispară.

Numai sensibilitatea generală crește, însă mai mult decât trebuie, peste nevoile omului, dezvoltând stări patologice. Reacțiunile prea vii și demăsurate la majoritatea indivizilor care alcătuiesc societatea de azi denotă o stare de intoxicație, o stare de dezechilibru nervos, care domină toată activitatea noastră.

Astfel că, din acest punct de vedere, creerul omului modern e mai imperfect în raport cu orice creer de animal, iar partea în legătură cu inteligența lui depășește necesarul, devenind uneori chiar dăunătoare printr'o continuă activitate și preocupare de cele mai multe ori fără nici un folos. Așa că, oricât de paradoxal ar părea, creerul omului e cel mai inferior organizat pentru necesitățile lui vegetative și prea mare pentru satisfacerea celorlalte nevoi. O broască, o reptilă sau o pasăre, își utilizează mai perfect tot creerul lor, așa primitiv cum e, în general toate animalele și din utilizarea lui ele își armonizează perfect toate funcțiunile.

Această armonie la om lipsește, într'o parte activitatea lui e insuficientă, în alta ea e depășită, așa încât din această disarmonie care progresa în raport cu activitatea creerului de intelectual, organismul suferă. De aceea, la popoarele civilizate psihozele și tot felul de psihopatii se dezvoltă mereu în raport cu starea de cultură și civilizație. Animalele nu suferă de astfel de boli, tocmai din cauza acestui echilibru și acestei armonie a creerului lor.

Omul primitiv și popoarele inculte prezintă un procent foarte redus de asemenea boli; omul modern civilizat prezintă, dimpotrivă, în ultimul timp, o mărire foarte accentuată a acestora și ele merg crescând paralel cu cultura și civilizația.

Spitalele de boli mintale sunt pline și nu pot satisface necesitățile, maladiile de acest fel fiind mai numeroase decât toate celelalte la un loc.

Carell citează după Dr. C. W. Beers: o persoană la 22 trebuie să intre într'un ospiciu. În Statele-Unite există de opt ori mai mulți bolnavi internați pentru boli mintale decât pentru tuberculoză. În fiecare an, 68.000 de cazuri noi sunt internate. În 1932 erau internați în spitalele de boli mintale ale Statului 340.000 nebuni, câți vor fi fost în sanatoriile private și câți în libertate? Numărul total al celor atinși de maladii psihice trebuie să fie foarte mare și nu numai în Statele-Unite la care se referă această statistică, ci în toate Statele civilizate. În Germania de ex. anual se află 300.000 de internați.

Psihopatiile devin astfel mai amenințătoare ca tuberculoza, cancerul, sifilisul, cu atât mai mult cu cât sunt în plină creștere. S'a simțit de aceea nevoia în ultimul timp de o profilaxie a lor, dar ce profilaxie eficace putem face când cauza rezidă însăși în orga-

nizarea activității noastre hipercivilizate; suntem intoxicați cu produsul propriilor noastre activități intelectuale, un mediu, cum spunea Carell de a cărui influență suntem incapabili să ne apărăm. Iată realitatea care cu siguranță că e și mai crudă, dacă ne gândim la atâția nervoși și nevropați care nu intră în categoria celor de mai sus, dar care alcătuiesc totuși majoritatea în țările civilizate. Dar numărul enorm al sinuciderilor care a crescut înspăimântător și evoluează paralel cu civilizația? Dar cel al crimelor care urmează același ritm? Toate denotă același dezechilibru.

La ce țin toate acestea? Numai la dezechilibrul funcțional despre care vorbeam, sau există și defecte morfologice în structura intimă a creierului, greu de prins, făcând parte chiar din evoluția lui? Această disproporție morfo-fiziologică care sleiește specia umană și asupra căreia am insistat mai sus, dar căreia îi datorăm incontestabil inteligența, cultura și civilizația noastră, poate că dezechilibrează din ce în ce o stare existentă, depășind necesarul într'atât, încât întocmai ca atâtea organe crescute ortogenetic să nu-și mai poată îndeplini în mod util funcțiunea pentru care s'a creat.

Creșterea aceasta a inteligenței lui, consecutiv creșterii ortogenetice a creierului său, și-a folosit-o incontestabil cât a putut mai bine pentru asigurarea existenței lui; dar tot această inteligență și-a utilizat-o și pentru a-și crea și condiții dăunătoare lui.

O funcțiune, o necesitate oarecare a unui animal despre care se spune că are creierul strict suficiente îndeplinită atât cât îi permite starea organului, în orice caz suficient și în armonie cu cerințele lui. Inteligența omului capabil să ia hotărâri forțează dimpotrivă necesitățile organismului, sau depășind utilul, ori nesatisfăcându-l, căci omul nu-și cunoaște totdeauna, cu toată inteligența lui, toate necesitățile lui funcționale; prin aceasta, el își pregătește însă distrugerea lui și a speciei lui. Creierul și inteligența lui care l-a ridicat atât de sus, tot ei poate să și-l distrugă; căci foarte binele este de cele mai multe ori dușmanul binelui.

Cine poate însă nega influența binefăcătoare a dezvoltării creierului, a inteligenței și a civilizației asupra individului, familiei și societății? Ce binefacere poate fi mai mare decât a fi ferit de lupta aprigă pe care strămoșii noștri din paleolitic ca și antropomorfele de azi trebuiau să o ducă cu dușmanii și greutățile de tot felul care urmăreau să-i distrugă? și prin ce mijloace teribile și cu

ce greutatea luptând, au putut aceștia să se mențină? Dar binefacerile civilizației care nu-l mai fac să sufere de intemperii chinuitoare, de foame, de boli distrugătoare? Acestea nu sunt o binefacere? Dar mașinismul care-i cruță puterile și care, în timpurile mai înapoiate ca și la popoarele inculte de azi, sleesc puterile și distrug individul? Dar atâtea alte produse ale creerului său de intelectual, care tind la o satisfacere cât mai completă a plăcerilor lui sufletești și sensoriale din ce în ce mai complicate și rafinate? Astfel că inteligența omului suprimând toate nevoile care-i stau în cale, suprimând timpul și spațiul, putând fi în legătură și comunica cu semenii săi și lua cunoștință de tot ce se întâmplă din orice parte a globului, și-a creat astfel un mediu mult mai plăcut, mult mai binefăcător, mult mai util și, s'ar crede, mult mai fericit ca cel oferit de natură. Azi mediul la popoarele civilizate a devenit atât de bogat și variat, încât nu numai că satisface necesitățile lor cele mai variate ca și dorințele cele mai rafinate, dar, depășindu-le, cu mult le-au obosit.

Rățiunea și conștiința, dezvoltarea personalității, a eului lui și a simțului moral etc., l-au ridicat însă pe om așa de sus față de toate viețuitoarele, încât poate, cu drept cuvânt, ar avea dreptul să nu se mai considere ca făcând parte dintre ele, ci o ființă transmisă de providență pentru a se bucura de toate cele de pe pământ create pentru el.

Oare cunoscutul biolog Broom nu observă că, în ultimii 10 milioane de ani, nu a apărut nici o formă nouă de viață pe glob, ca și când nu mai era nevoie de evoluție după apariția omului?

De sigur că, privite din acest punct de vedere, binefacerile pe care i le-a creat inteligența lui nu pot fi comparate și omul trebuie separat complet de restul viețuitoarelor, așa de mare e diferența dela el la ele.

Dar fericirea lui? Civilizația a mers paralel cu ea? Dimpotrivă, toată această consecință morfo-fiziologică — ortogeneza creerului lui — creatoarea civilizației îi reduce fericirea.

Fericirea e în noi și nu în afară de noi și dacă ea nu e decât satisfacerea cât mai completă a cerințelor noastre conștiente și inconștiente, atunci, cu cât organismul e mai simplu, cu atât cerințele sunt mai puține, mai ușor de obținut, și fericirea, sau mai bine zis mulțumirea, mai aproape.

Omul de azi în faza de inteligență, de complicație civilizatoare la care a ajuns, se depărtează din ce în ce mai mult de ea. De aceea, mulțumirea o găsim mai de grabă în straturile inferioare ale societății decât în cele superioare, la popoarele mai inculte decât la cele civilizate, la copii decât la adulți și sigur la animale decât la oameni. Oare oamenii din primele timpuri de civilizație nu erau și ei fericiți ? sau cei din antichitate, Evul Mediu, Renaștere nu erau tot așa de fericiți ca azi ? A trebuit să vie ultimele binefaceri ale civilizației pentru a fericii omenirea : trenul, vaporul, automobilul, aeroplanul, cinematograful, telefonul sau radio ? Oamenii de acum 15—20 de ani nu erau fericiți pentru că le lipsea radio, cinematograful vorbitor sau nu aveau la îndemână aeroplanele de azi ? Iar cei de acum 40 ani pentru că le lipsea cinematograful sau automobilul nu erau fericiți ? sau, în fine, cei care au trăit acum 80—100 ani erau nenorociți că nu cunoșteau trenul, vaporul sau telefonul ? Atunci ar trebui să nu fim niciodată mulțumiți, pentru că nu vom putea profita de viitoarele descoperiri. De fapt, dacă nu ai cunoștință de ele, nu ai ce dori. Sau civilizația nu face decât să mărească dorințele noastre, complicându-le din ce în ce și depărtându-ne astfel de mulțumire. Așa încât, deși profităm din plin de binefacerile civilizației și ne simțim bine cu ele, acestea însă nu ne asigură fericirea, ci numai comoditatea care, depășind necesitățile organice, pune organismul în condiții speciale de existență față de mediul care l-a produs.

În biologie însă, problema omului nu trebuie privită separat de celelalte probleme, ea face parte din aceeași evoluție a viețuitoarelor și legile care se aplică acestora trebuie să se aplice și omului. A considera problema antropocentric, înseamnă a părăsi terenul științific, și în acest caz nu se poate discuta nimic. Privită pur biologic și în raport cu cele expuse până aci, evoluția umanității trebuie să urmeze soarta impusă speciei sale. Azi tot ceea ce noi numim cultură, civilizație, fericire, nu au sens decât pentru individ ; față de legile biologice care influențează evoluția și sfârșitul speciilor și care se aplică tuturor viețuitoarelor, ele sunt lipsite de sens. Singurile elemente care ar putea influența unele din ele sunt acelea care pun organismul în condiții optime de rezistență față de tendința de distrugere a mediului. Dar acestea nu au nici un raport cu civilizația, comoditatea sau fericirea individului, ba, dimpotrivă,

cele mai multe din ele punând organismul în condiții mai inferioare de rezistență, favorizează acțiunea distrugătoare a mediului.

Influențele cosmice care au împus apariția, evoluția și dispariția speciilor ne sunt încă complet necunoscute; ceea ce știm, e că unele au avut o evoluție extrem de lungă, conservându-se chiar din primar, altele foarte scurtă, între ele găsimu-se toate variațiile. Care va fi durata evoluției speciei umane? Cum ea se găsește în plină dezvoltare, probabil că va trece mult până se va produce dispariția ei. În acest timp, noile condiții ale mediului create de om pot influența ele mersul evenimentelor favorabile sau defavorabile lui? E greu de spus; un lucru pare probabil, dacă acestea nu ar putea influența evoluția speciei umane, în orice caz ele exercită, după cum am văzut, o netăgăduită influență asupra constituției individuale, atât fizic cât și psihic. Aceste influențe desechilibrează funcțiunile, producând o disarmonie a lor și punându-le astfel în condiții desavantajoase față de mediu. Dar ceea ce exagerează și mai mult această disarmonie este lipsa completă de selecțiune. Animalele nedomestice sunt supuse selecțiunii naturale, cele domestice sunt supuse celor artificiale, omul nu e supus nici uneia nici alteia. Din această cauză, se perpetuează o serie de defecte existente sau câștigate în urma activității lui și prin aceasta ele se vor exagera și înmulți într'atât, încât e locul să ne întrebăm dacă nu prin acest mijloc va dispărea umanitatea, sau în orice caz nu acesta va fi un element hotărîtor în evoluția ei.

De aici necesitatea simțită în ultimul timp a unei ameliorări rasiale printr'un echilibru al funcțiunilor și printr'o selecționare raționalizată. Sportul care a luat un avânt așa de mare e de sigur un corectiv. Dar trebuie să recunoaștem că totuși e prea puțin, prea e standardizat, nu e încă suficient de raționalizat și nu este practicat pe o scară suficient de întinsă, mai ales în lumea intelectualilor, tocmai acolo unde nevoia este mai mare.

Sportul însă nu numai ca spectator, ci ca executant constituie totuși un mijloc bun, deși insuficient pentru echilibrarea funcțiunilor. El trebuie însă raționalizat după necesitățile organice și practicat mai sistematic și continuu.

Eugeniei însă i se incumbă sarcina unei selecționări a materialului uman, ea trebuie să aibă primul și ultimul cuvânt. Din

nenorocire, asupra omului nu se poate acționa cum s'ar acționa asupra animalelor, de aceea câmpul ei este din necesitate mult mai restrâns, de unde și rezultatele mai insuficiente. O eliminare a celor slabi, infirmi, etc., nu se poate face, ba chiar dimpotrivă societatea cheltuește cu ei mai mult decât cu sănătoși, dar o împiedecare a încrucișerilor între ei și chiar o sterilizare a lor e indispensabilă. Este tocmai ceea ce urmărește eugenia, reușind în parte în această direcție. De asemenea o dezvoltare a celor tari, bine dotați, e mai necesară pentru regenerarea umanității, decât conservarea prin toate mijloacele de procreație a criminalilor, incapabililor, nedesvoltaților, psihopaților și, în fine, a tuturor degeneraților. Căsătoriile între indivizii prezentând ambii stigmati de degenerescență, mai ales când ele sunt aceleași ca și între bolnavii de maladii cronice care se moștinesc, așa cum se practică azi, este o nenorocire; ele au contribuit cel mai mult la degenerările rasiale și deci ale umanității; de aceea măsurile pentru împiedicarea acestor cauze de degenerare trebuiesc luate cât mai neîntârziat și cât mai radical.

De sigur că s'au opus până acum la luarea măsurilor necesare o serie de considerente de umanitate. Legile biologice sunt severe însă și cei nu țin seamă de aceleași considerente și nu se supun lor sunt exterminați. Intre altele, s'a mai argumentat că multe genii au ieșit din degenerați, desechilibrați etc. Incontestabil că se pot ivi genii și din aceștia, dar până la apariția acestora, aceștia nasc de sigur mii de degenerați, care, fiecare la rândul lor, vor da naștere altora, și umanitatea va putea aștepta mult și bine până va fi refăcută de câteva genii, după ce va fi distrusă de milioane de degenerați.

Cu toate acestea, oare o specie, în general, și cea umană, în special, privită biologic, așa cum am pus-o la început, poate fi influențată în evoluția ei de factori de natură celor amintiți ?

Poate oare creierul omului cu toată inteligența sa și toată civilizația prezentă și viitoare să împiedece, să favorizeze sau să devieze direcția ei de evoluție ? În definitiv, selecția naturală, lupta pentru existență, adaptarea la mediu ca și atâtea influențe ale acestuia, cunoscute în biologie ca legi, sunt în adevăr ele care au făcut să nască, să evolueze și să se stingă o specie ? Au apărut ele ca o consecință a acestora, sau acestea nu constituiesc decât câteva fapte de constatări care în definitiv nu pot influența mersul evenimentelor

decât atât cât putem și noi în economia noastră să producem câteva modificări la animalele și plantele de curte? Speciile nu sunt ele produse de alți factori mai puternici decât cei atribuiți până acum, factori încă necunoscuți și imposibil de influențat, iar specia odată apărută să-și urmeze evoluția ei normală până la dispariția ei, conform unei potențialități vitale proprii, indiferent de micile influențe laterale? Făcând și aici aceeași comparație pe care a făcut-o un alt autor relativ la liberul arbitru; ne-am găsi ca indivizii uneia și aceleiași specii într'un tren mai mult sau mai puțin rapid, care are un punct de plecare, un parcurs și un punct de sosire; noi nu putem influența mersul trenului, oricât ne-am agita în interior, cel mult ce putem face, este a ne plasa cât mai bine, a ne simți cât mai comozi, a conversa sau a ne distra; atât depinde de noi și mai mult nimic. Dar totuși e foarte mult. De aceea, recunoscând că nu cunoaștem încă nimic asupra adevăratei evoluții a umanității și mai ales a sensului ei, să ne căsnim totuși să ne facem călătoria cât mai plăcută, trăind și dezvoltându-ne armonice și sănătoși cu toate facultățile și puterile intacte, pentru a putea profita cât mai bine și cât mai mult de tot ceea ce ne oferă natura.

În acest scop, creerul nostru care și-a creat prin civilizație un mediu defavorabil trebuie să și-l modifice printr'o raționalizare conform necesităților lui biologice și nu numai a plăcerilor lui.

Dr. C. C. VELLUDA

PROBLEMA LITERATURII LA PLATON

Intre atitudinile făcute să înlesnească înțelegerea sistemului platonice de gândire, adoptate de critică în cursul ultimelor decenii, puține mi se par comparabile și nici una mai bogată în rezultate decât tendința de a scoate în evidență preocuparea de reformă socială la filosoful în aparență lipsit de orice atingere cu realul și cu istoria. « În aparență », pentru că, în fapt, dela începutul până la sfârșitul activității lui filosofice, autorul *Statului* n'a încetat de a se arăta preocupat de organizarea societății: o vreme cu intenția mărturisită de a lua parte activă la desfășurarea vieții politice a Athenei; mai târziu, după repetatele desamăgiri legate de călătoriile în Sicilia, unde sperase să-și vadă realizat idealul de guvernământ, cu nădejdea de a putea înrâuri pe calea scrierilor asupra spiritelor capabile să-i pună în practică învățătura. Această aplecare a lui Platon spre social, tot mai mult reliefată, în vremea din urmă, în lucrări ca monumentală *Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt* a lui Robert von Pöhlmann, ori în pătrunzătoarele interpretări ale Canonicului Diès, a format la noi obiectul unui studiu recent al d-lui Alexandru Claudiu: *Colectivismul în filosofia lui Platon* (Iași, 1936).

Intemeiat pe o amănunțită cercetare a textelor și ajutat de o ascuțită înțelegere psihologică, d. Claudiu a urmărit să lămurească, în chip special, mobilele suflătoare ale filosofiei sociale propovăduite de autorul *Legilor*. Studiul d-sale este însă și o contribuție la precizarea locului ocupat de politică între subiectele de meditație ale întemeietorului Academiei: loc atât de însemnat, preocupare atât de statornică, încât se poate spune fără exagerare că, până și în dialogurile socotite străine de asemenea intenții (în *Timaios*,

bunăoară), gândul autorului a fost de a face pe contemporani mai buni, mai virtuoși, pentru ca, transformați moralmente, să poată vieții armonice într'un Stat desbărat de păcatele Statului atenian al vremii.

Alături de aspirația către o rânduială socială superioară, ostilitatea pentru democrația ateniană e, într'adevăr, una din constantele sufletești ale filosofului. Explicabilă prin noblețea obârșiei, prin sentimentele de afecțiune ce-l legau de unii din conducătorii partidului aristocratic, în sfârșit prin întreaga lui formație intelectuală, această ostilitate era de altminteri justificată de excesele îngrijorătoare ale demagogilor timpului. Mai mult decât oricare, condamnarea lui Socrate, lovind deopotrivă în afecțiunea pentru maestrul iubit și în sentimentu-i de dreptate batjocorit de această crimă judiciară, era făcută să-l depărteze de frământările politice ale patriei. Și nu numai ale patriei. Cum avea s'o mărturisească singur, spre sfârșitul vieții, într'un fragment al autobiografiei care e *Scrisoarea* a VII-a: « am înțeles, în cele din urmă, că *toate* Statele din zilele noastre sunt rău cărmuite, că legile lor sunt aproape de neîndreptat fără măsuri energice înlesnite de împrejurări fericite. Am fost atunci în chip irezistibil împins să laud adevărata înțelepciune și să proclam că numai în lumina ei se poate cunoaște unde stă dreptatea, în viața obștii și în viața fiecăruia. Relele nu vor înceta pentru oameni înainte ca neamul înțelepților adevărați să fi ajuns a-i cărmui, sau ca, printr'un har dumnezeesc, mai marii cetățivilor să fi început să se îndeletnicească cu filosofia » (326 b).

În umbra platanilor Academiei, devenită refugiul inaccesibil al meditațiilor lui, Platon avea să continue să reflecteze la condițiile Cetății desăvârșite. În discutarea problemelor celor mai abstracte a căror deslegare a căutat-o; în însăși orientarea sistemului lui de gândire, centrat în jurul unei concepții a dreptății dela care sufletul însetat de absolut să se poată ridica la descoperirea lumii ideale, — singura adevărată, singura desăvârșită, singura eternă, — stăruie nedesmințită aplecarea spre social a primei tinereți. Fără să mai vorbesc de amploarea efortului creator închinat *Statului*, grandioasă viziune a unei societăți întemeiată pe dreptate și pe armonie, în ale cărei pagini grija de buna întocmire a celor pământene se împletește măiestru cu speculația în jurul destinelor ultime ale sufletului. Această îndoită preocupare domină singularea

atitudine adoptată de Platon în judecățile lui asupra fenomenului literar; de ea se cade să țină seamă orice încercare de a-i pătrunde temeiurile adânci.

Intr'adevăr, problema pe care din primul moment și-o pune gânditorul nostru, în legătură cu literatura și cu arta în general, este aceea a naturii operei de artă. Ce fel e această natură și care e rolul pe care arta îl îndeplinește în societate, sunt cele două întrebări la care, din punctul de vedere special care era al lui, Platon își propunea să găsească răspuns. Acest răspuns e cunoscut: arta fiind o amăgire, și anume o amăgire înrăurind regiunea cea mai puțin nobilă a sufletului, cultivarea ei nu poate fi decât dăunătoare artistului ca și iubitorului de frumos. Iar concluzia, — « unica grandioasă negație a artei din istoria ideilor », cum o numește undeva Croce, — concluzia e și ea cunoscută: nici literatura, nici arta, n'au ce căuta într'o societate bine organizată și înțelept cârmuită.

Pe punctul de a cerceta cu oarecare luare aminte temeiurile unei judecăți atât de severe, mi se pare potrivit să împart învinuirile ridicate de Platon împotriva literaturii în trei categorii, potrivit principalelor aspecte sub care, în analizele lui, autorul *Statului* a găsit cu cale să examineze opera de artă ¹⁾. Cea dintâi din aceste categorii ține de concepția lui Platon despre lume și realitate: se cuvin dar rânduite în ea obiecțiile aduse de filosof poeziei sub un raport pe care l-am putea numi *metafizic*. A doua va cuprinde obiecțiile desprinse din examinarea efectelor artei asupra sufletelor iubitorilor de frumos; așa dar, aspectul *psihologic* al problemei. În sfârșit, ultima categorie va îngloba amarele observații ale lui Platon asupra literaturii grecești sub raportul conținutului moral al operelor: cu alte cuvinte, semnificația *etică* a poeziei.

În ce privește cel dintâi aspect al problemei, — acel dela care filosoful aștepta răspuns la întrebarea: care e natura adevărată a poeziei, — nu fac decât să repet un lucru știut, amintind că, pentru Platon, lumea care ne înconjoară nu e decât umbra depărtată a

¹⁾ Întrebuințez fără deosebire termenii de « operă literară » și « operă de artă », pentru că Platon însuși nu deosebește între natura uneia și a celeilalte. De-a-lungul textului *Statului*, artele plastice se confundă cu poezia, deși e neîndoios că speciala inimiciție a filosofului privește pe cea din urmă.

singurei realități adevărate și perfecte, care e lumea ideilor: lume transcendentă, existând dinainte de orice început și făcută să dureze veșnic. Față de această lume desăvârșită și nealterabilă, lumea pământească nu e decât o aparență trecătoare, copie fugară a originalului etern. Intre ele, singura legătură e dată de participarea lumii sensibile la ideile lumii suprasensibile: orice obiect ori ființă a celei dintâi ascunzând în lutul ei ceva din esența eternă din care purcede, către descoperirea căreia ne îndeamnă nostalgic amintirea obârșiei divine sădită în fiecare din noi.

Acum, arta în general înfățișându-se pentru Platon ca o *mimesis*, ca o « imitație » ori « reprezentare » a unui obiect din lumea sensibilă (în ce condiții anume, și cu ce restricții, voi avea prilejul s'o indic mai departe), e lesne de înțeles că, oricum ar fi arătat, creațiile ei nu puteau trece, în ochii filosofului contemplator al realității absolute, decât ca o copie palidă a unui original inaccesibil. Valabilă pentru artele plastice, constatarea e parcă și mai valabilă pentru poezie, ai cărei reprezentanți, scrie undeva Platon, « începând cu Homer, fie că au căutat să exprime virtutea, fie altceva, n'au făcut decât să imite imaginile acestora, fără să atingă adevărul însuși » ¹⁾. Cine se desfată cu cetirea unei opere literare ar trebui, dar, să nu uite nicio clipă că, departe de a oglindi ceea ce filosoful numește « adevărul » (termen prin care trebuie înțeleasă esența eternă, ideea lucrului imitat), asemenea plăsmuiri sunt « depărtate în al treilea grad de realitate, . . . biete umbre, ci nu realități » ²⁾. Atâta luciditate și atâta pătrundere nu se pot pretinde, se înțelege, decât înțelepților, spiritelor științifice preocupate de natura adevărată a lucrurilor și deprinse s'o descopere sub aparențe. Cea mai mare parte a muritorilor se lasă amăgiți de acestea, și riscul unei asemenea amăgiri apare filosofului ca o perpetuă amenințare pentru sănătatea sufletească a cetățenilor unui Stat bine gospodărit ³⁾.

Atât și ar fi destul. În realitate, primejdia îndeletnicirii cu literatura, fie în calitate de creator, fie în calitate de simplu iubitor al ei, e sporită încă de urmările iluziei în care ne întretine.

Ne găsim astfel în fața celei de a doua categorii de învinuiri

¹⁾ *Rep.*, X, 600 e.

²⁾ *Rep.*, X, 598 e — 599 a.

³⁾ *Rep.*, X, 595 b.

formulate de Platon împotriva literaturii, acea care privește deoptrivă condițiile de elaborare și de receptare ale operei poetice, partea sufletului care-i dă naștere și acea care se desfată ascultând-o sau cetind-o.

Despre experiența poetică activă, despre « taina zămislirii poemelor », cum numește Valéry actul creației lirice, voi avea prilejul să mă ocup mai departe, cu mai multă amănunțime. Pentru moment, mă mulțumesc să precizez că Platon se numără printre cei ce văd în activitatea poetică o activitate irațională, — că e poate omul care a dat fenomenului inspirației formularea cea mai hotărât mistică din câte s'au încercat vre-odată.

Oricare ar fi însă condițiile creației poetice, creatorii sunt puțini. Numeroși sunt iubitorii de poezie, mulțimea anonimă a cetitorilor de toată mâna, a spectatorilor grămădiți să aplaude reprezentațiile de teatru. Punctul de vedere din care Platon își propunea să judece « cazul » literaturii, de altă parte, îi impunea și el obligația de a cerceta cu atenție reacțiile acestui public, înainte de a hotărî regimul literelor în cadrul societății pe care o pregătea. Astfel se face că în *Stat*, mai cu seamă, și în al doilea rând în *Legi*, întâlnim o serie întregă de texte consacrate aplecării muritorilor spre scrierile poeților și efectelor acestora asupra bunei stări a sufletelor. Problema e din acelea ce n'au încetat să pasioneze spiritele. Temeiurile psihologice ale « căutării miracolului », *die Suche nach dem Wunder*, cum numește un critic de limbă germană setea de ficțiune care ne adună în sălile de spectacol, ori ne ține încordați pe filele unui roman; ori natura desfătării pe care satisfacerea acestei porniri ne-o procură, sunt până astăzi taine nedeslegate. Simpla lor formulare, încercarea de a le da pentru întâia oară un răspuns, cinstesc pe autorul *Statului*. Acestea spuse, nu e mai puțin adevărat că, după felul nostru de judecată, un punct de vedere care subordonează arta unor criterii altfel decât estetice e un punct de vedere greșit; așa cum greșită ni se pare tendința de a nu vedea în emoțiile artistice altceva decât oarbă pasionalitate.

Să procedăm însă cu rânduială. Vorbind mai înainte, în treacăt, despre atitudinea ostilă a filosofului în fața artei, am avut prilejul să pomenesc, printre argumentele lui de căpetenie, pe lângă învinuirea că orice artă imitativă e sortită să se realizeze pe un plan străin adevărului, pe aceea, nu mai puțin gravă, că se adresează

în deobște părții celei mai puțin înțelepte din noi, acelei regiuni a ființei care nu-i preocupată nici de bine, nici de adevăr ¹⁾. Aluzia trebuie înțeleasă în lumina precizărilor oferite de alte texte platonice în legătura cu întocmirea sufletului, și anume cu bine cunoscuta împărțire a vieții lăuntrice în trei categorii de activități: rațională, inhibitivă și pasională. Intre aceste activități, în judecata lui Platon, nu există numai o deosebire funcțională, ci una calitativă; cea mai înaltă și mai prielnică fiind socotită cea rațională, cea mai josnică și mai vătămătoare echilibrului lăuntric cea pasională. Idealul omului cu judecată trebuind să fie, de altă parte, dobândirea unui caracter « înțelept și calm », datorită fiecăruia din noi se înfățișează singură: nu putem stimula de ajuns facultățile noastre raționale, după cum nu putem înnăbuși cu destulă vigoare pornirile noastre pasionale.

Se întâmplă însă că tocmai aceste porniri, în măsura în care caracterizează pe cei mai mulți oameni, alcătuiesc materia predilectă a poeziei imitative. Și se mai întâmplă că, la sentimentele deslănțuite pe care le înfățișează, participăm într'un fel și noi, pe calea simpatiei ce se stabilește între cititorul ori spectatorul unei opere dramatice, bunăoară, și eroul sau eroii acțiunii închipuite de poet. « Cât privește dragostea, mânia și celelalte patimi plăcute ori neplăcute ale sufletului, se întreabă Platon, . . .imitarea lor poetică nu are asupra-ne aceleași urmări? Le nutrește și le stropește, când s'ar cuveni să le usuce; le face stăpâne pe sufletul nostru, când tocmai ele ar trebui supuse, ca să fim mai buni și mai fericiți, nu mai răi și mai nenorociți » ²⁾. Rezultatele unei asemenea acțiuni de întetire a funcțiunii emotive primejduiesc dar echilibrul nostru moral. Făcându-ne părtași ai unor întâmplări jalnice sau înfricoșătoare, cum sunt în deobște subiectele spectacolelor tragice, autorii ațâță și desfată cea parte obscură a sufletului individual, care simte nevoia să lăcrimeze și să se jeluie până la îndestulare. Cu o lipsă de stăpânire de care ne-am rușina în viața de toate zilele, dar pe care avem slăbiciunea s'o credem scuzabilă când e vorba de nenorociri închipuite, înfățișate cu artă, ne lăsăm pradă unor emoții nevătămătoare în aparență, dar adânc dăunătoare în realitate, ca

¹⁾ *Rep.*, X, 603 a—b.

²⁾ *Rep.*, X, 606 d.

unele ce slăbesc resorturile simțirii și dau părții celei mai neguroase a sufletului întâietatea cuvenită funcțiunii lui raționale. De unde concluzia inevitabilă: dacă nu vroim ca patimile să înnăbușe judecata, așa cum buruiana năpădește semănătura neplivită, sufletele cetățenilor Statului ideal trebuiesc ferite de turburarea emoțiilor de tot felul ¹⁾.

Către o încheiere asemănătoare avea să ducă de altminteri și cercetarea literaturii timpului sub ultimul din cele trei aspecte avute în vedere de Platon: examinarea ei sub raportul etic. Mai mult decât din oricare altă parte a discuției, reiese lămurit din argumentele folosite de filosof în această ordine de idei că ostilitatea manifestată literaturii privește, în primul rând, literatura dramatică. Împreună cu epopeea, — în și mai mare măsură decât aceasta, — producția tragică a secolului al V-lea, despre care Platon putea avea o viziune neasemuit mai completă și mai directă decât a noastră, oferă întemeietorului Academiei cele mai numeroase temeuri de învinuire. În primul rând, pentru lumina defavorabilă în care înfățișează divinitatea, punând în scenă zei însuflețiți de porniri omenești, despuiți de majestatea și de seninătatea atribuite de înțelepți Olympienilor. « Dintre toate spusese oamenilor, se indignează Platon prin gura lui Socrate, — cele mai nesăbuite sunt cele despre zei și despre virtute. De cele mai multe ori, zic ei, Zeii hărăzesc oamenilor de ispravă nenorociri și trai rău, în vreme ce ticăloșilor le dau tocmai dimpotrivă... Vorba asta o repetă... după chezașia poeților... Ba unii, ca să găsească crezare când spun că zeii se lasă înrâuriți de oameni, iau de martor pe Homer » ²⁾. Jignită de atâta necugetare, îngrijorată de urmările rele pe care le-ar putea avea asupra tineretului, evlavia filosofului nu vede alt mijloc de îndreptare decât în măsura legală care ar constrânge pe nelegiuiți să recunoască în scrierile lor că, din câte se petrec în lume, numai cele bune se cuvin puse în seama lui Dumnezeu ³⁾.

O egală indignare și o reacțiune analogă trezesc în sufletul gânditorului și alte subiecte îndrăgite de autorii tragici. Acelea, bunăoară, ce înfățișează « oameni vinovați de cine știe câte nedrep-

¹⁾ *Rep.*, III, 387—388.

²⁾ *Rep.*, II, 364 b-c-d.

³⁾ *Rep.*, II, 380 c.

tăți fericiți, ori oameni drepți nefericiți; ori tind să facă dovada că nedreptatea neștiută e folositoare celui ce o săvârșește, ori că dreptatea e un bine numai pentru alții, dar e un rău pentru cel drept ». În fața unor asemenea situații dramatice, preconizează piosul legiuitor al *Statului*: « am opri pe oricine să grăiască în felul acesta, ba i-am porunci să cânte și să povestească tocmai dimpotrivă ¹⁾ ».

În legătură cu judecățile lui Platon despre natura și rostul literaturii, e de observat că, dacă pentru unul din cele trei neajunsuri de care aceasta i se părea atinsă, și anume pentru imoralitatea subiectelor exploatare, un legiuitor iscusit ar putea găsi leac într'o cenzură riguroasă, celelalte două apăreau filosofului ca niște infirmități incurabile. Lucrul e firesc, dacă ne gândim că infirmitatea pe care am numit-o « metafizică », și care ține de însăși esența poeziei, decurge inevitabil din teoria ideilor, miezul sistemului platonice de gândire. Și firească apare și ireductibilitatea obiecțiilor psihologice ridicate împotriva poeziei, dacă ținem seamă că elementele cu care aceasta operează sunt într'adevăr de natură irațională și că Platon n'a întrevăzut măcar vre-odată o altă modalitate de cunoaștere decât intelectuală.

Așa fiind, ce putea fi, în ochii filosofului, o asemenea experiență, dacă nu o primejdie pentru echilibrul lăuntric, o piedică mai mult în calea dobândirii « caracterul înțelept și senin », acest suprem bun de care ne putem învrednici ca oameni? Și ce putea ea însemna pentru legiuitorul Cetății desăvârșite, preocupat înainte de toate de sănătatea sufletelor încredințate lui, dacă nu transport și extaz, descumpănire și neorânduială? Un important text din *Legi* ²⁾, închipuind într'o patetică opoziție, pe legiuitori explicând poezilor menirea lor superioară, pune în gura celor dintâi aceste cuvinte: « noi înșine suntem autorii unei drame, nesfârșit mai frumoasă și mai bună: întreaga întocmire a Statului nu-i doar și ea imitația unei vieți cu adevărat bune și cu adevărat frumoase? . . . Poeți dară voi, poeți suntem și noi; voi însă potrivnicii și dușmanii dramei celei mai frumoase din toate: aceea pe care singură legea adevărată e în stare s'o desăvârșească ».

Astfel început, desfășurat sub asemenea auspicii, vechiul con-

¹⁾ *Rep.*, III, 392 a-b.

²⁾ 817 b-d.

flict dintre filosofie și poezie — acea *παλαιὰ τις διαφορὰ*, pomenită în *Stat*, X, 607 b — nu se putea sfârși decât cu înfrângerea celei din urmă. Izgonirea poezilor din Cetatea viselor lui nu e pentru Platon o simplă figură de stil: e soluția îndelung meditată a unei probleme de mare însemnătate, e concluzia inevitabilă a unui întreg sistem de cugetare. În fața severității hotărârii, o recunoaștere ca aceea mărturisind propria slăbiciune pentru vinovatele ficțiuni ale poezilor, nu face decât să sublinieze rigoarea gândirii. Căci dacă, așa cum singur spune, «e lucru nelegiuit să trădezi ceea ce ți se pare adevărat», niciodată mai mult decât în cazul poeziei încheierea n'avea să i se pară mai îndreptățită: *ὁ γὰρ λόγος ἡμᾶς ἦρει* sună același text al *Statului*: «rațiunea însăși ne-o cere»¹⁾.

* * *

Atitudinea negativă pe care, după litera textului *Statului*, am încercat s'o schițez, nu înseamnă, cum s'ar putea crede, că, în restul operei lui, Platon ar fi renunțat să se mai intereseze de literatură. Adevărul e că, dacă singura tratare coerentă a problemei se cetește în marea scriere pomenită (și cu deosebire în cărțile III și X), judecăți și afirmații răslețe în legătură cu fenomenul literar, considerat sub un aspect sau altul, se întâlnesc în aproape toți dialogii ajunși până la noi. Problema inspirației, bunăoară, e tratată cu amploare în dialogul de tinerețe *Ion*. Despre inspirație se pot spicui afirmații prețioase în *Apărarea lui Socrate*, în *Menon* și în *Faidros*. O discuție asupra frumosului formează subiectul dialogului *Hippias cel Mare*. În sfârșit, tot în jurul naturii frumosului (identificat cu Binele și cu Adevărul), se desfășoară speculațiile cele mai înalte ale *Banchetului*, cuvântarea lui Socrate și acele neuitate revelații atribuite de filosof Diotimei, preteasa din Mantinea.

Așa cum am mai scris-o însă, din aceste afirmații izolate, din aceste considerații mai mult sau mai puțin vagi, greu se poate desprinde o doctrină. Singura dată când Platon a simțit nevoia să-și organizeze reflecțiile asupra artei, a fost atunci când s'a întrebat dacă poezia poate și merită să joace un rol în alcătuirea Statului ideal. Cu această excepție, observațiile lui sunt restrânse la câte un aspect izolat al problemei și prilejuite aproape totdeauna

¹⁾ *Rep.*, 607 b-c.

de preocupări de altă natură decât artistică. Dacă adăogăm, de altă parte, incertitudinea asupra autenticității anumitor scrieri (ca *Ion*), ori îndoiala asupra adevăratului înțeles al unor texte mult discutate (cum e, între altele, « palinodia » lui Socrate în *Faidros*); dacă ținem seamă de tendința filosofului de a confunda problemele literaturii cu acele ale retoricii (asociate sub semnul unei egale desconsiderări); dacă nu uităm, în sfârșit, anevoința de a traduce în cuvinte limpezi o terminologie încă sumară, pusă în slujba unei psihologii rudimentare, se va înțelege greutatea sarcinii de a da o expresie multumitoare gândirii literare platoniciene.

Înșirarea dificultăților pe care le întâmpină indică singură limitele unei expunerii cum e aceasta. Restrânsă la discutarea a foarte puține aspecte, nevoită a se menține în cadrul unor considerații mai mult generale, ea nu poate fi, se înțelege, nici completă, nici exhaustivă. Abia o trecere în revistă a întrebărilor mai însemnate ridicate de texte, — o trecere în revistă fugară dar, după putință, exactă.

Între aceste întrebări, primul loc îl ține aceea despre natura « imitației » ori « reprezentării » — *mimesis* cu termenul grec — de covârșitoare însemnătate pentru întreaga speculație estetică veche. Așa cum am căutat să arăt, o serie de texte din acele închinat aspectului metafizic al poeziei lasă să se înțeleagă că, în ochii filosofului preocupat de stabilirea esențelor ultime, opera de artă se înfățișa ca reproducerea unui obiect din lumea înconjurătoare, copie depărtată a realității inaccesibile, care e ideea obiectului reprodus. Fără a merge, în această direcție, atât de departe ca Aristotel, care avea să vadă în artă, în înțelesul cel mai larg al cuvântului, înfățișarea lumii sensibile prin orice mijloace sensibile (asimilând, sub raportul scopului urmărit, literatură și muzică, dans și arte plastice), Platon păstra, în această primă serie de mărturii, termenului *mimesis* o semnificație generală, capabilă să îmbrățișeze aspectele felurite ale activității imitative.

Această atitudine nu e însă statornică. Fără să putem preciza în ce moment anume, și fără ca filosoful să ne lămurească singur asupra părăsirii primei accepțiuni, termenul reapare într'o altă legătură de idei, cu un înțeles considerabil restrâns. De unde, în toate textele citate înainte, împrumutate mai cu seamă cărții a X-a a *Statului*, literatura *întreagă* se înfățișa filosofului ca o activitate

mimetică, năzuind să reda cu mijloacele ce-i sunt proprii anume momente din viața naturii sau a sufletului, în pasajele la care mă refer (cele mai multe din cartea a III-a a aceleiași scrieri), o parte numai a producțiilor poetice e considerată *mimesis*: câteva genuri de care va fi vorba îndată.

Ceea ce trebuie relevat din capul locului, în această nouă serie de texte, e o restrângere a obiectului discuției, dela sfera vastă a artei la aceea, mai puțin cuprinzătoare, a literaturii. În ele *mimesis* e definită exclusiv în funcție de poezie, și anume ca « acțiunea de a se asemui altuia, fie în vorbă, fie în gest »¹⁾. Abstrusă în aparență, în realitate simplă (atât de simplă că n'o cetim fără sfială), definiția vrea să spună acest lucru surprinzător că singure acele varietăți de poezie implică « imitație » a căror natură obligă pe poet să vorbească prin gura unui personaj, să se ascundă sub masca propriilor lui făpturi. « Dacă poetul nu s'ar ascunde nicicum — continuă textul citat — întreaga-i compoziție și întreaga-i poveste n'ar implica nici o imitație ».

Din propriul punct de vedere al lui Platon, acel al discuției asupra cunoașterii poetice comparată cu cunoașterea dialectică, ori al realității operei de artă comparată cu absolutul ideii, nu se poate tăgădui că reducerea imitației la proporțiile unui banal artificiu formal însemnează o coborîre. Oricare ar fi însă pricinile pentru care filosoful va fi părăsit planul abstract pe care începuse să discute problema pentru concretul *distinguo*-urilor stilistice, nu putem decât să-l urmăm pe unde ne poartă. Trebuie dar observat că, după termenii definiției citate, o parte însemnată a producției literare, și anume toată câtă se reduce la simpla povestire, nu implică *mimesis*: scapă dar învinuirii de a fi copia în al treilea grad al realității ideale, atât de hotărîtoare (cum am putut vedea în excluderea poeziei din Cetatea desăvârșită²⁾). În schimb, unde *mimesis* se arată în toată nuditatea ei, e în producția dramatică: unde personalitatea poetului se ascunde sub cea a personajelor, unde povestirea lasă loc dialogului singur³⁾.

¹⁾ *Rep.*, III, 393 și urm.

²⁾ Consecința curioasă a acestui criteriu neobișnuit ar fi că romanul, atât de gustat în zilele noastre, ar fi avut poate darul să scape excomunicării platonice; cu oarecare restricții, se înțelege, și cu excluderea « monologului interior », drag unor Joyce, Dujardin ori Valery Larbaud.

³⁾ *Rep.*, III, 394 b.

Ceea ce face că, în total considerată, după mai marea sau mai mica măsură în care implică imitația, producția literară se înfățișa filosofului împărțită în trei categorii: cea dintâi, — « toată numai imitație », — cuprinde, cum era de așteptat, tragedia și comedia; cea de a doua, — « simpla expunere a poetului » îi apărea în forma ei cea mai pură, în versurile dityrambice; în sfârșit, cea de a treia, categoria, « mixtă », era reprezentată în ochii lui Platon de mai multe genuri, între care cel mai important e epopeea.

Intreita împărțire avea să fie păstrată de Aristotel întocmai. Cu această deosebire fundamentală, că, pentru Stagirit, orice producție literară fiind *mimesis*, chiar cea numită de Platon « expunere a poetului » tot *mimesis* avea să fie considerată. Și cu această consecință, că, în vreme ce, imitație prin excelență, poezia dramatică figurează pe ultima treaptă a ierarhiei lui Platon, pentru Aristotel, — tocmai pentru că realizare absolută a procesului de imitație și tocmai pentru că în stare să determine cea mai intensă participare, — tragedia e genul care întrupează arta literară în scopul ei cel mai înalt.

Alături de problema imitației, o luare aminte specială se cuvine problemei inspirației poetice, deopotrivă importantă sub raportul interesului pe care-l va fi prezentat în ochii lui Platon, ca și pentru numărul textelor unde se găsește discutată. Căutându-i o deslegare, filosoful răspundea implicit întrebării: care e locul experienței poetice între activitățile sufletului? Stăruința cu care o repetă, ca și uniformitatea răspunsurilor — același dela cel dintâi până la cel din urmă — se lămuresc astfel în lumina unor mai vaste preocupări, la rândul lor legate de atitudinea lui Platon față de problema cunoașterii.

În această ordine de idei, trebuie amintit că « devenirii » sofiste, lăbilității tuturor valorilor morale și intelectuale, Socrate îi opusese statornicia unor principii descoperite în noi, superioare datelor simțurilor și înzestrate cu valoare universală: conceptele. Reluând problema de unde o lăsase maestrul său, Platon avea să confere conceptelor (denumite de el *idei*) nu numai o valoare logică, așa cum făcuse Socrate, ci o valoare metafizică, atribuindu-le o existență în sine, fără început și fără sfârșit, și o ierarhie riguroasă,

culminând cu Supremul Bine (care e și Adevărul Absolut și Frumusețea Desăvârșită). Contemplarea lumii ideilor într'o existență anterioară, contemplare precedând orice experiență, ne-a lăsat amintirea desăvârșirii din care purcedem. Amintirea întretine în noi îndemnul de a ne apropia pe cale spirituală de acel univers etern, și această năzuință e singura capabilă să înnobileze existența pământească, singura demnă de om.

La cunoașterea realității absolute nu se ajunge însă decât după luptă aspră pentru cucerirea fiecărei fărâme de adevăr: căutând, sub aparența înșelătoare a lucrurilor, ce-i în ele comun și neschimbător; năzuind statornic dela multiplicitate spre unitate; făcând să atârne rezultatele acestor succesive operații de o cauză independentă, suprasensibilă, dincolo de care nu se poate ajunge: principiu increat din care toate purced.

Dacă însă contemplarea ideilor nu e altfel posibilă decât pe calea anevoioasă a științei, decât prin exercițiul neîntrerupt al dialecticii, înțelegem accentele religioase cu care autorul *Banchetului* vorbește de filosofie, valoarea mântuitoare atribuită unei îndeletniciri care i se înfățișa ca singura noastră cheazășie de izbăvire. Înțelegem, în același timp, pentru ce, la întrebarea la care cată să revenim: ce este creația poetică? Platon avea să răspundă fără șovăire: nu este știință.

O pagină cunoscută din *Apărarea lui Socrate*, povestind străduința filosofului de a-și lămuri noima oracolului care-l proclamase cel mai înțelept dintre Greci, amintește, între succesivele lui experiențe neizbutite, desamăgirea încercată în preajma creatorilor de frumos. « Din această scurtă cercetare, — sună textul, în traducerea regretatului Papacostea, — am cunoscut adevărul și asupra poezilor, cum că operele pe care le creează izvorăsc dintr'un dar al naturii, dintr'un entusiasm asemenea proorocilor și preoților profeți... numai din înțelepciune nu! Doar și aceștia spun multe și frumoase lucruri, însă nu cunosc cu adevărat cele ce tratează... » ¹⁾). Vina pe care Socrate o găsește activității poetice ține, prin urmare, de caracterul ei irațional. Astfel trebuie înțeleasă aluzia la starea de « entusiasm » a creatorilor, astfel ne-o înfățișează, mai cu seamă, cu lux de amănunte și de precizări, o faimoasă

¹⁾ 22 c.

descriere din *Ion*: «Intr'adevăr, nu mulțumită cine știe cărui meșteșug, ci stăpâniți fiind de divinitate și transportați, marii poeți epici își compun frumoasele lor cânturi; și adevărații lirici la fel. Așa cum corybanții dănțuiesc fără să-și dea seama ce fac, tot astfel poeții lirici, fără să-și dea seama, compun poemele de toți cunoscute; odată prinși în curgerea muzicii și a ritmului, își ies din fire, la fel cu Bachantele, — în stare să scoată lapte și miere din râuri, câtă vreme Zeul le ține sub stăpânirea lui, ci nu și când se găsc în toate mințile; în sufletele poezilor lirici aceeași taină se petrece, cum ei înșiși mărturisesc. Poeții spun doar singuri că-și caută cânturile printre izvoare de miere, în grădinile și dumbrăvile Muzelor, sburând din loc în loc ca albinele; și nu mint. Căci poetul e făptură ușoară, înaripată și sfântă, ce nu poate cânta înainte de a se simți stăpânit de Zeu — scos din fire — și de a-și fi pierdut mințile. Câtă vreme n'a căpătat asemenea dar, nimeni nu e în stare să facă versuri ori preziceri. Cum dară, nu din pricina vre-unui meșteșug, ci mulțumită harului ceresc născocesc ei tot ce născocesc despre un lucru sau altul, . . . fiecare nu izbutește să compue bine decât ceea ce Muza îl împinge să facă. Incânt, cânturile cele frumoase nu sunt ei cei ce le rostesc, de vreme ce nimeni dintre ei nu e în mințile lui când le spune, ci Zeul însuși, care le compune și le grăiește prin gura lor »¹⁾).

Pasajul abia dacă mai are nevoie să fie comentat. Sub imaginile grațioase, în ciuda epitetelor înflorite, un lucru răzbate neîndoios: că experiența poetică se înfățișează filosofului ca o activitate scăpând controlului rațiunii, că starea de «entusiasm» ori de «posesiune», pe care o presupune și pe care Platon o descrie cu insistență, i se pare a pune în joc forțele cele mai obscure ale sufletului. Mai mult decât atât, cuvântul însuși înaintea căruia Platon pare a fi șovăit, în tot cuprinsul lui *Ion*, revine stăruitor în gura lui Socrate într'un faimos discurs din *Faidros*, în care înțeleptul face să depindă creația poetică de o stare de dezechilibru sufletesc asemănată cu nebunia. «Mai există, spune el, pornind dela Muze, un al treilea soi de posesiune și de nebunie. . . ». Și mai departe «cât privește pe cel ce se apropie de porțile poeziei fără să fie transportat de nebunia Muzelor, convins că meșteșugul

¹⁾ *Ion*, 533 e—534 b.

singur ajunge să facă din el poet adevărat, acela va rămâne veșnic la jumătatea drumului, poezia omului cu cap fiind totdeauna lăsată în umbră de poezia celor ieșiți din minți » ¹⁾).

Patru veacuri mai târziu, făcându-se ecoul acestei poetici mistice, Ovidiu avea să exalte, la rândul lui, darul supranatural al inspirației, în cuvinte identice cu ale înaintașului: « ce cetești aci, nu-s vorbele mele, biet exilat pe malul Istrului, apă băută de Geții nedomoliți: e glasul unui Zeu, al Zeului sălășluit în mine. Câte spun și câte cânt, îndemnul lui mi le desvăluie toate » ²⁾).

Ca unele fraze ale lui Platon însă; ca, mai târziu, cunoscutul « Dieu est en nous » al lui Ronsard :

...et par nous fait miracle,
Si que les vers d'un poète escrivant,
Ce sont des dieux les secrets et oracles
Que par sa bouche ils poussent en avant

— versurile exilatului din Tomis nu sunt, cum s'ar putea presupune, expresia sinceră a unei religiozități străine de firea autorului *Metamorfozelor*. Miracolul atât de răsunător trâmbițat, revelația cântată în termeni în parte ironici, în parte tradiționali e, mai de grabă, expresia figurată a unui tainic proces lăuntric, aspectul superficial al unei activități anevoie de explicat. În ciuda structurii sufletești deosebite, în ciuda unei religiozități ce se cade numărată printre cele mai adânci și mai neîntinate din câte au rodit vre-odată într'un cuget, Platon însuși nu arată să fi acordat întregul lor înțeles epitetelor divine atât de des folosite în textele citate. Cum se exprimă un învățat francez din zilele noastre, autor al unei cărți în care problema dumnezeirii în filosofia platonice e cercetată de aproape: « cu toate că termenul *Θεός* revine în dialoguri de nenumărate ori, ar fi o greșeală să presupunem că teologia ocupă în ele un loc prea mare. De cele mai multe ori e vorba de un fel de a vorbi, de aluzii fără însemnătate la mitologia curentă, sau de o noțiune atât de vagă a dumnezeirii încât nu oglindește vreo convingere filosofică ori religioasă » ³⁾. În cazul special care ne interesează, întrebun-

¹⁾ *Faidr.*, 245 a.

²⁾ *Ex Ponto*, III, 4, 91—94.

³⁾ Percival Frutiger, *Les mythes de Platon*, Paris, 1930, p. 122.

țarea epitetelor relevate mai înainte — « sfânt », « divin » și altele asemenea — aplicate poetului sau îndeletnicirii lui, ori epifania atât de lămurit postulată ca izvor al inspirației, nu trebuie să ne înșele asupra însemnătății atribuite de filosof acestui fel de exprimare, nici, în deobște, asupra prețului în care va fi ținut o activitate ca cea literară.

Cea dintâi se explică în chipul cel mai simplu prin lipsa unei terminologii adecuate, într'o materie în care până astăzi suntem obligați să ne exprimăm în imagini (e destul să amintesc parabola lui Claudel despre *Animus* și *Anima*, sau delicatele încercări de analiză ale abatelui Bremond, în *Prière et Poésie*).

Cât privește prețuirea facultății poetice, în raport cu celelalte forme de creație spirituală, în raport cu dialectica înainte de toate, această supremă cale de cunoaștere a celor eterne, puținul spus mai înainte mă scutește să mai stărui.

Dacă am mai păstra totuși vre-o îndoială despre puțină luare aminte de care se învrednicește « darul Muzelor » în ochi severi ai înțeleptului, fragmentul pe care am să-l citez ne-o poate împrăștia; fragment ce încheie o lungă discuție asupra puținului adevăr ascuns în stihurile poezilor și a și mai puținului folos pe care-l pot trage din ele cetitorii. « Iacă — spune Socrate, în dialogul intitulat, după numele unuia din convorbitori, *Protagoras* — iacă pilda pe care, după chibzuiala mea, trebuie s'o urmărim amândoi: să lăsăm de o parte pe poeți și să stăm de vorbă între noi, cât ne taie capul, punând la încercare adevărul și propria noastră judecată » ¹⁾).

Sub o formă abia diferită, o desconsiderare egală se desprinde din judecățile filosofului asupra a ceea ce, cu propriile lui cuvinte, am putea numi « țelul » ori « efectul » poeziei. Că acest efect n'ar fi, pentru Platon, altul decât plăcerea, am scris-o și mai înainte. Ceea ce trebuie adăogat, ceea ce reiese cu tărie din textele pe care le voi cita îndată, e natura josnică a desfătării produse de operele literare, e de-a-dreptul vătămarea suflotească pe care o aduce cu sine participarea la un spectacol tragic, bunăoară. « Dar ce zici de cea serioasă și minunată poezie, care este tragedia? — întrebă

¹⁾ *Prot.*, 384 a.

ironic Socrate, în unul din aceste pasaje ¹⁾. — Ce țintă urmărește? Unde merge strădania ei? Să fie silința ce pune ea, cum mi se pare, numai o satisfacere a plăcerii privitorilor sau este într'însa și acea pornire de luptă, că dacă un lucru este rău, chiar dacă e plăcut și distractiv, să fie trecut sub tăcere? Și de se întâmplă să fie de folos, deși neplăcut, să se spună, să se cânte: fie că s'ar bucura privitorii, fie că nu. Pentru care din aceste două rosturi crezi că e făcută poezia tragică? ». Iar răspunsul n'am nevoie să-l transcriu, pentru ca să se înțeleagă că numai favorabil dramei nu putea fi. Ideea e de altminteri reluată câteva rânduri mai departe, într'o nouă intervenție a lui Socrate: interogația ironică a devenit afirmație hotărâtă, epitetele glumețe fac loc comparațiilor celor mai puțin binevoitoare. « Iată-ne dar în fața unui fel de retorică, făcută să fie întrebuințată într'o adunare unde, pe lângă bărbați, s'adună la un loc femei și copii; unde vin și robi alătura de oameni liberi; o retorică, pe care ne ferim s'o prețuim foarte, de vreme ce-i zicem « lingușitoare » ²⁾.

Pornit din sferile cerești, inspirat de divinitate, — la atât se reduce, în ultimă instanță, minunatul dar al Muzelor. Pentru mintea îndrăgită de absolut a filosofului, dincolo de adevărul intelectual, nu există decât înșelăciune și confuzie.

D. M. PIPPIDI

¹⁾ *Gorg.*, 502 b. Aici și în celelalte citate din *Gorgias*, folosesc frumoasa traducere a lui Cezar Papacostea (București, 1935).

²⁾ *Gorg.*, 502 d.

COSTACHE CARAGIALE

Una din figurile cele mai de valoare ale teatrului nostru românesc a fost cu adevărat actorul și autorul dramatic Costache Caragiale, care, pe lângă dragostea lui de teatru și strălucirea talentului, și-a pus la contribuție toată energia și priceperea, pentru propășirea teatrului românesc, sacrificându-și viața, familia și averea copiilor, murind sărac lipit pământului.

Costache Caragiale, unchiul lui Ion Luca Caragiale, s'a născut în București la 29 Martie 1812.

Era fiul lui Natis, de origină greco-macedoneană, pripășit în Țara Românească cam pe la începutul veacului al XVIII-lea.

Încă de mic, Costache Caragiale era viori, înzestrat cu o inteligență sclipitoare și foarte sârguitor la carte, fiind dat de părinți la școala grecească, cu gândul să-l facă dascăl (profesor).

Pe la 1825, fiind încă elev la școala grecească, joacă pentru prima oară teatru în limba grecească, împreună cu profesorul său Costache Aristia și cu alți feciori de boieri, în sala dela Cișmeaua Roșie, clădită de Prințesa Ralu — fiica mai mică a lui Vodă Caragea — chiar cu banii săi proprii, și care era situată cam peste drum de Biserica Albă de astăzi din Calea Victoriei.

În anul 1830, spre împlinirea visului părintesc, când împlinise 18 ani, a fost numit dascăl de limba grecească la școala Domnița Bălașa din București.

În marea lui dragoste de teatru, și totodată dornic să învețe carte românească, la 1832 se înscrie la școala dela Sf. Sava, unde Ion Heliade Rădulescu și Colonelul Ioan Câmpineanu înființase Societatea Filarmonică, și unde sub auspiciile căreia Costache Caragiale învăță teatru și arta declamatorie, cu vechiul său profesor de grecească Costache Aristia, împreună cu Ralița Mihăileanu,

Ștefan Mihăileanu, Costache Mihăileanu, Elenca Mihăileanu, C. A. Rosetti, M. Mincu, Olănescu, Curie și alții.

Cu ocazia reprezentației de inaugurare a scenei române dela Sf. Sava în anul 1834, de elevii școlii de declamație a Societății Filarmonice, Costache Caragiale debutează în limba românească, împreună cu Ralița Mihăileanu jucând piesa « Isachar » sau « Echilibru între Antiteze », tradusă din grecește chiar de Ion Heliade Rădulescu.

De acuma lui Costache Caragiale nu-i mai era frică de lumina amețitoare a rampei, căci în Decembrie 1835, cu prilejul reprezentației piesei « Alzira » de Voltaire, tot de elevii Societății Filarmonice dela Sf. Sava, « Gazeta Teatrului Național » Nr. 2 din anul acela, scrie :

« În rola celui dintâi american, în lipsa d-lui Curie, a debutat « unul din școlarii cei noi, d-nul Caragea, ce a dat cele mai bune « nădejdi pentru Tragedie; vorba sa era sonoră, limba curată și « gesturile serioase și clasice ».

Desvoltându-se din ce în ce mai mult gustul de teatru în pătura boierească, pe la 1837 Bucureștii începuse să fie cercetați și vizitați de foarte multe trupe streine, încât boierimea toată se ducea numai la reprezentațiile străine, deși înțelegeau foarte puțin, iar teatrul românesc trecea pe ultimul plan, ba chiar lăsat în părăsire.

Costache Caragiale, cum era ascuțit la minte și văzând limpede perspectivele teatrului românesc, în dorința de a duce și pe alte plaiuri iscusința talentului său artistic, în primăvara anului 1838 demisionează din slujba de dascăl de grecească dela școala Domnița Bălașa, și alcătuește o trupă de teatru cu care pleacă prin țară.

După ce cutreeră mai multe orașe de seamă din Țara Românească (Muntenia), dând reprezentații cu « Saul » de Alfieri și alte piese învățate de el, la școala declamatorie a Societății Filarmonice din București, voind să treacă în Moldova și să ducă până la Iași fama talentului său dramatic, la Milcov, întreaga trupă părăsește pe Costache Caragiale și ia drumul Bucureștilor, deoarece nu voiau să se avânte prin cele streinătăți, cum ziceau ei.

Atunci, în asociație cu actorul Nicolini, pornesc la Iași, cu gândul să joace câteva reprezentații în tovărășie cu vre-o trupă de actori moldoveni.

Zadarnice au fost toate sforțările lor căci n'au realizat nimic, dar auzind prin Iași că la Botoșani ar fi un public foarte bun de teatru, dintre care cea mai mare parte bogătași, au pornit-o după fericire.

Părăsind Iașii, însoțiți de vre-o câteva elemente actoricești fără angajament, și sosind la Botoșani, au fost îmbrățișați cu mare bucurie de foarte mulți tineri entuziaști, care le-au dat cel mai prețios concurs.

După ce improvizară sala și scena, Costache Caragiale începuseră reprezentațiile prin luna Noemvrie 1838, cu gând să stea acolo numai vre-o două luni, până trece iarna.

Succesul lor însă a fost atât de mare și rezultatele atât de neașteptate prin încurajarea publicului botoșenean, încât în loc de două luni, au stat o stagiune întregă, de-au jucat — 1838—1839 — atât piese românești, cum a fost « Ștefan cel Mare » de Gh. Asaki, și altele, precum și traduceri ca « Uniforma lui Welington » de August Kotzebue, « Plumper » sau « Amestecătorul în toate », de J. F. Jungher, astfel că stagiunea au închis-o abia pe la sfârșitul lui Mai 1839.

În legătură cu aceasta, ziarul « Albina Românească » din Iași, Nr. 94, anul 1838, publică următoarele:

« Scriu dela Botoșani, că reprezentațiile Teatrului Național « urmează cu mare plăcere din partea publicului.

« D. Director Nicolini și d. Caragiali câștigă fieșcare dată « vii aplausuri pentru talentul lor și siguranța de a aduce mulțămire « privitorilor, prin alegerea pieselor și a lor mulțămită jucărie ».

În toamna anului 1839, Costache Caragiale desface tovărășia cu Nicolini și părăsește Botoșanii, ducându-se la Iași întru căutarea unor noi orizonturi artistice.

Sosind în capitala Moldovei, găsește trupa Baronesei Frisch, care, pe lângă reprezentațiile sale streine, mai avea obligația prin contract, să joace și un număr de reprezentații în limba românească cu tinerii actorai moldoveni.

Atunci Costache Caragiale face un angajament cu Baroneasa Frisch și este angajat în trupa sa, fiind plătit cu opt galbeni pe lună, cu obligația să joace o serie de reprezentații alături de Luchian, Poni, Bonciu, Theodorini și alții.

Costache Caragiale fiind un talent deosebit și foarte mult

aplaudat de publicul ieșan, Baroneasa Frisch, — directoarea trupei, — drept mulțumire, îi mărește leafa la zece galbeni pe lună.

« Până la sosirea lui Caragiali, Teatrul Românesc din capitala Moldovei rămăsese într'o completă amorțire, din pricina încetării studiilor și reprezentațiilor Conservatorului Filarmonic-Dramatic.

« Atunci Caragiali, împreună cu mai mulți elevi dela Filosofie ai Academiei Mihăilene și totdeodată ai fostului Conservator Filarmonic-Dramatic local, alcătuește o trupă cu care, după 40 de zile de repetiții serioase, izbutește la 16 Septembrie 1839 să reprezinte în sala « Teatrul de Varietăți » din Iași, proprietatea fraților Fouraux una din cele mai grele piese, atât ca concepție, cât și ca interpretare, anume « Saul », tragedie italiană de Alfieri, tradusă la București în versuri de Costache Aristia și tipărită la 1836 de Ion Heliade Rădulescu ». (« Albina Românească » Nr. 35 din 1839, p. 307).

Rolul principal « Saul » a fost jucat de actorul Costache Caragiale, alături de Dimitrie Gusti, Ioan Poni, Dimitrie Gherghel și d-ra Poni, soția de mai târziu a lui Theodor Theodorini, reînțemeietorul teatrului craiovean.

În urma succesului obținut atunci de ei, s'a întemeiat la Iași o asociație teatrală în frunte cu talentatul actor Costache Caragiale, care să dea o serie de 12 reprezentații în limba românească, compuse din comedii, melodrame și tragedii.

După două luni și jumătate de repetiții îndârjite și studii serioase, tânăra asociație dramatică ieșană de sub direcția lui Caragiale, izbuti să pregătească un oarecare număr de piese, dintre care « Elevul Conservatorului », prelucrare de Spătarul Const. Negruzzi; « Grădinarul Orb », vodevil de Logofătul Ioan Văcărescu; « Furiusul », prelucrare de Costache Caragiale, și altele, iar în primele zile ale lui Decembrie 1839 a avut loc prima reprezentație și a continuat până la 1 Aprilie 1840, jucându-se regulat de două ori pe săptămână.

« Cu prilejul acesta, pe scenă s'a hărăzit d-lui Caragiali o cunună de flori, o pungă cu 86 (opt-zeci și șase) galbeni și o alisadă de aur. La asemenea bine-voitoare mărturisire, înduioșatul beneficiant au răspuns:

« Cel mai puternic lanț ce mă leagă către acest așezământ, este a mea mulțumire, și părăsind astăzi titlul de *cosmopolitan*, în veci

« mă fac « moldovan ! ». (« Albina Românească » Nr. 11 din 1840, p. 523).

Tot în vremea aceea mai scrie cronică teatrală despre reprezentarea piesei « Furiosul », în care rolul principal a fost jucat cu mult avânt și tinerețe de Costache Caragiale.

« Așa, cu cea mai mare plăcere, am văzut pe d. Caragiali « în rolul Furiosului. Jocul său patetic și plin de adevăr ne-a « încântat cu totul. Un lucru numai am dori dela dumnealui, « adică mai puțină sentimentalitate și mai mult natural. Noi cerem « cam mult dela d. Caragiali, dar talentul său ne dă dreptate să « așteptăm și mai mult; de aceea suntem grei ». (« Dacia Literară » din 1840, p. 115).

Atât din cronicile de mai sus, cât și cele apărute în anii următori, 1841, 1842, 1843 și 1844 din sus citatele gazete ieșene, se poate constata că actorul Costache Caragiale era un mare talent, un destoinic meșteșugar de teatru, care se bucura de multă considerație față de actorii ieșeni și mai cu deosebire în societatea iubitorilor de teatru.

Ca o dovadă despre aceasta, Direcțiunea Teatrelor din capitala Moldovei încredințează lui Costache Caragiale, cu începere dela 1 Ianuarie 1841, trupa românească de actori ieșeni, de a juca sub directă lui conducere o serie de alte 12 reprezentații, pe lângă cele ale trupei franceze de sub direcția lui Josef Fouraux.

Intre altele s'a jucat atunci « Leonil » sau « Ce produce disprețul », dramă în trei acte compusă de Costache Caragiale.

Cu toate că la 1843, Direcțiunea Teatrului din Iași lăsase aproape în părăsire teatrul românesc, prin faptul că îmbrățișase trupa nemțească a Baronesei Frisch, pe care o angajase, iar boierimea ieșană îi dădea tot concursul cercetând-o, totuși Costache Caragiale cu trupa lui de moldoveni, deși o ducea foarte greu, n'a părăsit Iașul și a continuat să joace din când în când câte o reprezentație.

Astfel, la 17 Noemvrie 1843, joacă iar « *Burghezul gentilom* », și la 18 Ianuarie 1844, reprezintă pentru prima oară « *Iorgu dela Sadagura* » sau « *Nepotul salba dracului* », în beneficiul artistei franceze Macé, obținând unul din cele mai frumoase succese.

La 17 Martie 1844, Costache Caragiale scrie « *O repetiție Moldovenească* », sau « *Noi și iar noi* », o farsă foarte reușită, care a fost

tipărită la Iași în 1845, și căreia marele om de stat Mihalache Kogălniceanu i-a făcut următoarea prefață:

« D. Costachi Caragiali, acel tânăr actor român pre care l-am văzut pe născânda noastră scenă, jucând cu atâta talent « *Conul Iorgu dela Sadagura* », înainte de a se întoarce în Țara Românească, ca un adio al său, ne-au lăsat această piesă compusă de d-lui: « *O repetiție românească* ».

« Cuprinsul ei răspunde cu totul la titlul ce poartă; această nimerire este îndestulă laudă pentru iscusința d-sale autorului.

« In adevăr, cetind cineva această cărticică, cu neputință îi va fi de a nu cunoaște natura, jocul, manierele, metehnele fieștecăruia actor, jucând o rolă pe scenă, și prin urmare atârând de critica publicului.

« Pe lângă acest merit, *repetiția* d-sale Caragiali ne poate sluji pentru trii considerațiuni destul de însemnate. Întâi, ea ne arată cu culoare atât de vie cât și adevărată, starea teatrului național sub direcții streine. Al doilea, ea ne dovedește că nu vom putea avea actori Români, până când nu vom avea un conservatoriu național, o dorință pe care o vedem rostită și de către frații noștri de dincolo de Milcov; și al treilea, această piesă poate sluji de un document foarte important pentru viitorii cercetători al începutului teatrului național. Un autor a cărui scriere îndeplinește atâtea condițiuni poate să fie mândru de opera sa; și, în această privire, noi dăm toată dreptatea d-sale Caragiali de a se fâli de scrierea sa, și prin urmare a nădăjdii pe recunoștința tuturilor iubitorilor literaturii și a scenei naționale ».

Cu adevărat, citind această lucrare a lui Costache Caragiale, care este o icoană vie a vieții teatrului moldovenesc din vremea aceea, se poate constata indisciplina în care se găseau actorii în general.

Reprezentațiile lor erau date în antrepriza unui franțuz anume Macé, regisor la trupa Baronesei Frisch, căruia i se plătea câte 30 de galbeni de fiecare reprezentație românească, cu obligația să îngrijească de toată bucătăria necesară unui spectacol și de reușita lui.

Franțuzului puțin îi păsa de succesul moral al reprezentațiilor românești, el nu urmărea decât partea bănească, afacerile, făcând mai mult speculă cu bieții actori.

În sfârșit, din această « *Repetiție Moldovenească* » se vede clar starea de desordine a actorilor moldoveni, cum făceau repetițiile pe pofte și pe apucate, fără nici o regulă; piesele erau puse în scenă de franțuzul Macé într'un chip caraghios, fiindcă nu știa bine românește și le tălmăcea greșit, iar montarea o făcea cu decoruri nepotrivite și lipsite de costume; actorii dacă n'aveau chef de teatru, trimeteau persoane streine să le joace rolurile în seara aceea și câte altele.

De câțeva vreme însă, pe Costache Caragiale începuse să-l roadă grozav dorul de orașul în care se născuse; îl cuprinsese acea nostalgie chinuitoare, și ar fi părăsit mai de mult Iașul, dacă nu l-ar fi mângâiat considerația de care se bucura în ochii tuturor. În primăvara lui 1844, părăsește cetatea moldovenilor și vine la București.

În acel an, 1844, găsimu-se în București cu toți colegii lui de școală declamatorie, dornic de muncă, alcătuește în tovărășie cu Costache Mihăileanu, o trupă de teatru compusă din elemente tinere, dornice de artă, dintre care au fost, Mihail Pascaly, Costache Dimitriade, Ștefan Velescu, Iorgu Caragiale (frate-său), Marița Costandineasca (Blonda), Fany Tardiny, Elenca Caragiale, Amalia Gornibache, etc., izbutind să formeze o asociație, în care Costache Caragiale își pune micul său avut. (N. Filimon, « Ciocoi vechi și noi »).

În toamna anului 1844, afișe mari tipărite anunțau în *Sala Slătineanu* din București, — care era situată deasupra restaurantului și cofetăriei « Capșa » de astăzi, — deschiderea noului teatru românesc, intitulat « *Teatrul de diletanți români* », sub direcția lui Costache Mihăileanu și Costache Caragiale. (Afiș Academia Română, 1844).

Această trupă și-a deschis stagiunea 1844—1845 cu piesa « *Furiosul* », dramă prelucrată din grecește de Costache Caragiale, după care a urmat « *Plăpămăreasa îngânfată* », « *Andreiașul mamei* », « *Învierea morților* », « *O soarea la mahala* », toate compuse de C. Caragiale.

La 22 Aprilie 1847, Costache Caragiale reprezintă în București, piesa « *O soarea la mahala* » sau « *Amestecul de dorinți* », care a făcut mare furoare. (« *Curierul Românesc* » din Aprilie 1847).

Caragiale era sufletul acestei asociații actricești, și toată trupa îl iubea și-l respecta, pentru felul său blând și drept cu care se

purta față de elevi, și care îl considerau mai mult ca un părinte, nu ca maestru; explicațiile pe care le dădea asupra rolurilor tinerilor actori, le făcea cu vorbă dulce, părintească, povățuindu-i că actorul trebuie să fie pe scenă așa cum este omul și la vorbă, și la răs, și la plâns, căci mulți, foarte mulți, afectau până și mersul, din care cauză le arăta la unii și cum trebuie să pășască pe scenă.

Sub înrăurirea lui Ion Heliade Rădulescu, Costache Caragiale împreună cu toată trupa compusă din colegi și elevi au luat parte activă la desfășurarea evenimentelor politice din 1848, jucând cu entuziasm piese care îmbrățișau în cuprinsul lor ideea națională.

Când s'a produs revoluția din 9 Iulie 1848, și Ion Heliade Rădulescu — sufletul mișcării naționale — timp de tre luni a făcut parte din membrii Locotenenței Domnești, și se găsea în capul trebilor țării, Costache Caragiale, folosindu-se de poziția la care ajunsese fostul lui director de teatru, izbutește să capete pentru Teatrul Național Român un sprijin foarte însemnat.

După încetarea revoluției din 1848, viața Bucureștilor luase o înfățișare mai veselă, mai vie, iar poporul începuse să cerceteze teatrul. Atunci Costache Caragiale continuă ideea lui Ion Heliade Rădulescu, și la 1849 înființează în casele bisericii Sf. Dumitru din București, care erau în spatele Palatului Poștei de astăzi, primul Conservator de Muzică și Declamație, având în vedere pregătirea cât mai completă a tineretului artistic românesc și prosperarea teatrului român.

Tot prin stăruința lui Costache Caragiale, care se bucura de trecere la guvern, ba chiar și la Domnitor, fiind recunoscut ca un bun profesor, școala de declamație pe care o conducea și dădea rezultate mari e subvenționată.

Acest ajutor din partea Statului a continuat până la 1856, când i s'a tăiat, iar școala a trebuit să nu mai funcționeze, fiind lipsită de cheltuelile necesare cursurilor.

Costache Caragiale a fost întemeietorul primului Conservator de Muzică și Declamație din București, după Ion Heliade Rădulescu. (Dos. T. N. Buc. Nr. 18/1856).

În anul 1850, Costache Caragiale secondat de asociatul său Costache Mihăileanu și de întreaga trupă, care devenise foarte numeroasă, părăsind Bucureștii, se duc la Craiova unde înființează primul teatru Național Român, și joacă în Sala Gimnaziului de pe atunci.

Reprezentațiile lui Caragiale în capitala Olteniei au fost primite cu foarte mare bucurie și au fost încununate cu atâta succes, — mai ales comediile, — încât boierii Craioveni, în entuziasmul lor, se întreceau care mai de care să poștească actorii pe la casele lor, să le pună saloanele la dispoziție și să-i ospăteze.

După doi ani de rodnică activitate teatrală, răsplătită de cel mai mare succes, atât în cetatea Banilor cât și în orașele de prim-prejur, la 1852, Costache Caragiale este chemat de guvern la București, să inaugureze « Teatrul cel Mare » din Podul Mogoșoaii (Calea Victoriei de astăzi).

Atunci, se desface de tovărășia amicului și colaboratorul său Costache Mihăileanu, și părăsește Craiova, urmat de majoritatea actorilor cu care venise.

La București guvernul, — prin Ministerul de Interne de care depindea teatrul pe vremea aceea, — concesionează cu forme « Teatrul cel Mare », valorosului artist și profesor Costache Caragiale, pe termen de cinci ani, 1852—1857, în tovărășie cu Adolf Wachmann, muzicant-compozitor și șef de orchestră. (Dos. T. N. Buc. 1852).

Inaugurarea Teatrului cel Mare a avut loc în seara zilei de 31 Decembrie 1852, — adică de revelion, — de Costache Caragiale sub numele de Trupa Română, care a jucat rolul principal de bărbat din piesa « Zoe » sau « Amorul doctor », alături de artista Niny Valery, M. Mincu și alții, în prezența Domnitorului Barbu Știrbey, a soției sale Doamna și a fiului lor George Știrbey, precum și a întregii elite a Bucureștilor.

George Știrbey, — fiul Domnitorului, — era un mare iubitor de teatru, un neprețuit sprijinitor al actorilor, și avea deosebită dragoste și admirație pentru Costache Caragiale. (Dos. T. N. Buc., 1852 și ziarele).

Stagiunea 1852—1853 a mers în plin și cu succes, în care timp Costache Caragiale a fost trimis la Paris cu banii guvernului, pentru a cumpăra costume necesare teatrului și totdeodată să aducă de acolo ceva piese de succes, care se jucau pe atunci la Paris. (Dos. T. N. Buc. Nr. 9 din 1853).

Stagiunea următoare, 1853—1854, în urma intervențiilor făcute pe lângă guvern, concesiunea Teatrului cel Mare a fost acordată numai pe jumătate lui Costache Caragiale, iar cealaltă jumătate

a fost acordată actorului Ștefan Mihăileanu, care își avea trupa lui și fusese coleg de clasă cu Costache Caragiale, la Școala Declamației a Societății Filarmonice dela Sf. Sava din București.

Situația lui Costache Caragiale începuse a fi râvnită de foarte mulți actori, care unelteau să-l surpe.

Intre alții, unul care a izbutit foarte curând a fost actorul Matei Millo, care, la 1852, părăsind Iașul și venind la București, a căutat să-și arate iscusința talentului său dramatic, cu repertoriul care îl făcuse renumit în capitala Moldovei, și debutează în vestita « Sala Bossel » din Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei), care era situată unde se află astăzi Barul Herdan, alături de Magazinul J. Feder.

Cu toate că Matei Millo avea mult succes în Sala Bossel, iar încasările mergeau minunat, totuși ținta lui era peste drum, la Teatrul cel Mare.

Luându-se bine pe lângă Grigore Bengescu, — pe atunci Director General al Teatrelor, — și mai ales în urma stăruințelor depuse de vărul său Dimitrie Plagino, care era atunci Agă (Prefect) al Capitalei și se înrudea prin alianță cu Domnitorul Barbu Știrbey, Comitetul Teatral din 9 Iulie 1853, obligă pe Costache Caragiale, — concesionarul Teatrului cel Mare, — să angajeze pe actorul Matei Millo ca prim artist și director de scenă, pentru stagiunea 1853-1854. (Dos. T. N. Buc., Nr. 13/1853).

Costache Caragiale, în urma loviturilor primite rând pe rând, a trebuit să-și jumătățească întâi concesiunea, apoi direcția de scenă; teatrul începuse să meargă prost și mai ales băntuia cu furie printre culise intrigile și discordia odată cu venirea lui Matei Millo; conștient de valoarea sa artistică, reziliază contractul de concesiune cu Ministerul de Interne, și părăsește direcția Teatrului Român, care a fost încredințată atunci lui Matei Millo și Ștefan Mihăileanu.

Pentru a face față plăților de lichidare, Costache Caragiale a fost silit să-și vândă garderoba, decorurile și tot ce-i mai rămăsese, numai să fie om cinstit și să achite trupa.

Aducându-se la cunoștință Domnitorului Barbu Știrbey, de sacrificiile pe care le făcuse Costache Caragiale pentru teatrul românesc, îi trimite o sumă de bani și-l ridică la rangul de Pitar. (Dos. T. N. Buc., Nr. 6 din 1854).

După o stagiune, pe care Caragiale a petrecut-o jucând prin București și provincie, guvernul constatând starea nenorocită în care ajunsese primul teatru românesc din capitala țării, acordă din nou lui Costache Caragiale întreaga concesiune a Teatrului cel Mare, pentru stagiunea 1855—1856. (Dos. T. N. Buc., Nr. 18 din 1855).

La finele acestei stagiuni, Caragiale desgustat de toate intrigile, precum și de uneltirile din afară pentru obținerea concesiunii Teatrului cel Mare, și mai ales că se încinsese pentru aceasta luptă aprigă între Matei Millo și Mihail Pascaly, renunță la directorat și continuă să joace angajat ca prim actor și director de scenă, atât sub Millo cât și sub elevul său Pascaly.

În 1866, concesiunea Teatrului cel Mare fiind încredințată actorului Costache Dimitriade, — tatăl Aristizzei Romanescu, — pentru stagiunea 1866—1867, Costache Caragiale este angajat ca prim actor și director de scenă.

Mai în urmă, C. A. Rosetti, obținând dela guvern concesiunea Teatrului cel Mare pentru stagiunea 1859—1860, fiind foarte bun prieten cu Costache Caragiale, și având pentru el o deosebită admirație ca actor, îl angajează și director de scenă. (Dos. T. N. Buc., din 1859).

După terminarea acestei stagiuni, Caragiale a continuat să joace la Teatrul cel Mare în aceleași condițiuni.

Pe la 1867, reușind să fuzioneze cei doi campioni ai teatrului românesc, — Millo și Pascaly, — guvernul le-a acordat concesiunea Teatrului cel Mare; unde marele artist Costache Caragiale este angajat ca prim actor și director de scenă, cu salariu lunar de 900 lei vechi, însă fără nici un beneficiu, și a continuat sub aceștia să joace până la 1870, când iar s'au certat și s'au despărțit. (Dos. T. N. Buc. din 1867).

Deoarece avea salariu prea mic, pentru a-și întreține nevasta și copiii, la 1869 s'a angajat ca funcționar la Administrația Teatrului cel Mare, numai să-și poată îndestula casa. (Dos. T. N. Buc. din 1868 și 1869).

Mihail Pascaly obținând din nou dela guvern concesiunea Teatrului cel Mare pentru trei ani, 1871—1874, Costache Caragiale este angajat ca prim actor și director de scenă, căci era foarte priceput în meșteșugul teatral și mai ales dascăl foarte bun.

Despre aprecierile deosebite de care s'a bucurat artistul Costache Caragiale cât a fost în viață, se dovedește prin aceea că, în toate formațiile de trupă din care a făcut parte, totdeauna a fost angajat ca prim actor și director de scenă.

După înființarea Societății Dramatice din București, artiștii și artistele Teatrului Național ca un omagiu de admirație pentru Costache Caragiale, — întemeietorul teatrului românesc, — au scris pe peretele din foaietul de repetiție de lângă regisorat, pe o dungă lată de zece degete, ceva mai jos de tavan, « *O soarea la mahala* » de Costache Caragiale ». (Transmisiune verbală dela d. Paul Gusty). Costache Caragiale, cel mai conștiincios, corect, devotat, și desinteresat director pe care l-a avut vreodată Teatrul Național, — după cum mărturisește d. Paul Gusty într'un articol al său, — fiind suferind de inimă, a fost silit, de împrejurări neprielnice, să renunțe după câțiva ani de colaborare cu Millo și Pascaly, la spinoasa carieră actricească, pentru a îmbrățișa una juridică, lăsând sarcina propășirii artei dramatice române, pe umerii celor doi camarazi, Millo și Pascaly.

Cum nu mai putea fi folositor teatrului din cauza suferinței, covârșit de o mare durere morală, vestitul artist Costache Caragiale ducea o neagră lipsă pecuniară, din care cauză, la 1875, face un apel către Comitetul Teatral, în care își arată marea lui obidă, ca unul ce a avut atâta dragoste de teatru, care a muncit pentru el cu atâta patimă, încât și-a sacrificat viața și averea, rămânând sărac; care din frageda tinerețe a lucrat pentru propășirea artei românești, și care pentru a susține și continua teatrul român, în dragostea lui pentru el, și-a cheltuit până și averea copiilor săi. (Dr. T. N. Buc., Nr. 11/1875).

Cult și înzestrat cu mare talent oratoric, Caragiale îmbrățișează cariera de avocat, pledând pe la judecătoriile de pace, însă câștiga atât de puțin, încât abia putea să agonisească pâinea familiei, ducând o mizerie neagră.

Cu mare greutate, mulțumită vechiului său prieten și coleg de școală dela Sf. Sava, marele român C. A. Rosetti, îl numește judecător de pace în coloarea de Verde din București.

Visul lui era să moară ca Molière pe scenă, dar visul i-a fost numai vis, căci la 13 Februarie 1877, Costache Caragiale moare din cauza bolii sale de inimă, lăsând ca moștenire familiei și copiilor săi, 4 lei și o singură cămașă.

C. A. Roseti, bunul său prieten, care pe atunci ajunsese Președintele Camerei, aducând la cunoștință deputaților din Parlament, moartea celui mai mare artist român Costache Caragiale, după ce le arată marea valoare a dispărutului, ca întemeietor al teatrului național român, și că moare mai sărac decât Iov, Camera votează prin stăruința lui C. A. Rosseti suma de 2000 lei, ca spese de înmormântare. («Monitorul Oficial» din 14 Februarie 1877).

Ziarul «Românul» din 15 Februarie 1877 al lui C. A. Rosseti, dă publicității următorul anunț îndoliat:

COSTACHE CARAGIALY

«Luptătorul cel mai devotat pentru înființarea teatrului național; eminentul artist genial Român; unul din cei dintâi și «mai meritoși actori dramatici este mort!

«Se face apel ca țara care-i datorează atât, să asiste ca omagiu «la înmormântarea marelui martir al culturii naționale.

«Cortegiul va porni din Strada Brezoianu, Marți la ora 1 «p. m.».

C. A. Rosseti, a urmat corpul neînsuflețit al marelui Costache Caragiale pe jos, cu capul descoperit, până la cimitir, alături de toți artiștii și artistele Teatrului Național, care îi acoperise sicriul cu flori și coroane încât nu se mai vedea.

Costache Caragiale a fost înmormântat la cimitirul Bellu din București. (Transmisie verbală dela d. Paul Gusty).

NICOLAE SĂVULESCU

CRITICA D-LUI ȘERBAN CIOCULESCU

În cariera critică a d-lui Șerban Cioculescu, apariția Revistei Fundațiilor Regale, unde a fost chemat să îndeplinească, dela primul număr, oficiul de cronicar literar, marchează un moment atât de hotărîtor, încât, fără abuz, am putea împărți activitatea d-sale în două părți distincte: anterioară și posterioară acestui eveniment.

De sigur, în Ianuarie 1934, d. Cioculescu era un critic deplin afirmat, căci avea în urma sa aproape un deceniu de activitate publicistică și, în orice caz, câțiva ani de cronică regulată. Prezent la « postul său de fiecare săptămână » — cum spune undeva Sainte-Beuve — d. Cioculescu era mai mult decât un martor al vieții noastre literare, era un agent al ei, unul din acei factori de judecată și de selecție ce reprezintă conștiința vie a unei literaturi.

Foiletoanele sale, prin apariția lor regulată și prin atitudinea lor fermă, definiseră cu vremea o poziție critică, ce constituia un element de ordine și de continuitate, mai ales într'un timp în care o întregă generație de tineri scriitori cultivau un gen de eseu mai mult liric și polemic decât critic.

Scrisul d-lui Cioculescu a fost din primul moment un act de judecată. Critica n'a fost pentru d-sa un gen literar și nici, cum se întâmplă uneori, un refugiu pentru ambiții artistice nenorocos încercate pe alte fronturi. Funcțiunea de critic și-o asuma dela început, cu o foarte netedă delimitare de atribuții și cu un simț precis al răspunderilor. Mergând direct spre judecata de valoare, d. Cioculescu n'a încercat niciodată s'o escamoteze prin exerciții de stil. A fost dela primul articol ceva răspicat în scrisul său, care n'a mers de sigur până la brutalitate, dar nici n'a coborît până la reticență.

Nu posedăm o culegere a foiletoanelor sale dinainte de 1934, dar linia lor generală era limpede pentru cine le urmărise regulat. Fără violență în negație, fără efuziuni în afirmare, combativ dar ponderat, nici reticent, nici grăbit, d. Cioculescu reprezenta un post de observație orientată în anumit sens, dar capabilă să înțeleagă și valorile de sens advers. Raționalist, om de sensibilitate controlată, iubitor de claritate și măsură, suspectând manifestările excesive și confuze, spirit critic prin temperament și formație, d-sa înclina, în mod firesc, spre operele de tipul său intelectual, fără însă ca prin această alegere să le opună celorlalte un refuz de principiu.

Foiletonul său era deschis vieții literare în toate manifestările ei, fără deosebire de gen, de școală și de tendință, căci acolo unde d. Cioculescu nu putea să acorde adeziunea sa intelectuală nu refuza însă atenția sa critică. Atâta vreme cât a deținut o cronică literară săptămânală, d-sa a înregistrat cu o reală curiozitate pentru diversitatea peisajului nostru cultural, cărți și evenimente din toate sectoarele scrisului românesc de azi.

Era o activitate critică ce se desfășura în plină actualitate, constituind de altfel ea însăși unul din centrul de control și de mișcare al acestei actualități.

Este însă, în orice activitate de foiletonist, ceva inevitabil risipit. Oricât de unitară ar fi vederea criticului — și era neîndoios cazul d-lui Cioculescu — faptul de a privi lucrurile din imediata lor apropiere împiedică o mai largă cuprindere a lor. Lipsește și timpul și distanța necesară pentru ca evenimentele să-și precizeze raporturile și proporțiile juste.

Oricât de sever ar fi un cronicar, când vine imediat în urma faptelor și lucrează oarecum « pe viu », funcțiunea lui este să înregistreze. El nu poate aștepta ca vremea să rezolve dela sine nici măcar problemele minime — acelea care se uzează și se elimină prin simplă trecere de timp. El este obligat « a lua act » de tot ce se întâmplă. Acest contact direct și neîntârziat cu faptul literar pe măsura producerii lui este, de sigur, un instrument de căutare și el constituie tot ce e mai activ și mai viu în opera unui critic. Nu e însă mai puțin adevărat că această prea intimă conviețuire cu mișcarea literară, atenuază cele mai riguroase criterii.

Criticii severi sunt criticii care scriu puțin. Ei văd lucrurile dela distanță. Ei nu sunt subordonați materialului pe care îl propune și îl impune producția literară curentă. Ei au facultatea de a-și alege temele. Marea lor severitate decurge din dreptul de a nu lua act, drept pe care cronicarul nu-l are.

Venirea d-lui Șerban Cioculescu la Revista Fundațiilor Regale însemnează pentru d-sa trecerea dela foileton la studiu. Noua revistă, prin faptul că era o publicație de sinteză care prin însăși natura ei este sustrasă de sub dominația actualității imediate, îi cerea criticului să întrebuințeze alte instrumente decât cele adecvate foiletonului.

Un studiu critic lunar, spre deosebire de cronica săptămânală, are neapărat un caracter de examen recapitulativ. Cărțile și faptele văzute dela oarecare distanță pierd din importanța lor individuală (pe care o prea mare apropiere o exagerează de obicei) și se integrează într'un cadru mai larg și mai just. Mai puțin absorbit de aspectele izolate ale literaturii, criticul are răgazul de a considera liniile de ansamblu, de a urmări gruparea faptelor, de a degaja directivele generale.

E semnificativ că în cariera d-lui Cioculescu, începerea activității sale la Revista Fundațiilor Regale coincide cu o marcată înclinare spre istoria literară. Câmpul său de cercetare se lărgeste, materialul documentar utilizat se amplifică, chestiunile literare curente sunt tratate în lumina problemelor centrale ale culturii noastre. De sigur nu din motive didactice se devotază criticul istoriei literare, ci din nevoia de a oferi activității sale un teren mai larg de mișcare.

Un autor, o operă, o problemă sunt astfel plasate pe harta culturii românești, cu indicația exactă a dimensiunilor.

Fixând unui fapt literar, antecedentele și consecințele, încadrându-l într'o familie, stabilind locul său într'o serie de evenimente și idei, d. Cioculescu a construit în decursul celor cinci ani de colaborare regulată la Revista Fundațiilor Regale o adevărată geografie a literaturii noastre.

Intre timp, în altă zonă de activitate, foiletonul săptămânal a rămas pentru d-sa un excelent mijloc de căutare și de expunere, mai mobil, mai rapid, servind oarecum de operație preliminară pentru studiul lunar, care rămâne instanța sa ultimă de judecată,

după ce materialul a fost ales, clasificat, redus la elementele sale esențiale.

Din cele 60 de numere ce formează colecția Revistei Fundațiilor Regale, pe primii cinci ani de apariție, d. Cioculescu a lipsit o singură dată, așa încât contribuția d-sale reprezintă astăzi 59 de studii critice.

Este mai mult decât o colaborare regulată: este o operă. Prin dimensiuni, ea oferă material pentru câteva volume, iar prin importanța și varietatea problemelor tratate constituie un examen complet al literaturii românești moderne.

În genere, d. Cioculescu nu s'a abătut dela actualitatea literară, dar a folosit toate prilejurile care-i permiteau o întoarcere spre chestiunile noastre permanente de cultură.

Activitatea sa la Revista Fundațiilor Regale a fost astfel organizată încât, fără a pierde controlul producției literare curente, a putut să atace, în același timp, cele mai esențiale capitole din istoria noastră literară, printr'o dublă străduință de a privi valorile trecutului în lumina unei sensibilități critice de azi și de a încadra, de altă parte, operele și autorii actuali, în liniile mari ale evoluției noastre literare.

Obligațiile de cronică propriu zisă, d. Cioculescu le îndeplinește în studiile ce poartă titlul general de «Aspecte lirice contemporane» și «Aspecte epice contemporane», studii în care grupează de câteva/ori pe an, cărțile de versuri și de proză apărute între timp. Aceste «aspecte» păstrează un caracter de recenzie și sunt mai mult un prilej de a clasa materialul curent, în vederea unei reveniri ulterioare.

Liberat de îndatotirile cronicarului, criticul se poate dedica cercetărilor de ansamblu. Cele mai multe studii ale sale au un caracter monografic Plecând dela un pretext oarecare (o carte nouă, o retipărire, o comemorare), d. Cioculescu face examenul unui autor, în totalitatea operei lui, sau numai într'un sector al acestei opere, dela debut până azi, urmărind-o etapă cu etapă, dar precizându-i mai ales caracterele generale. D-nii Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Adrian Maniu, Ion Vinea, Perpessicius au găsit astfel în același timp un istoric literar și un critic, căci d. Cioculescu a reconstituit, pentru fiecare în parte, procesul de formare a operei, treptele de defnirire a personalității.

Din același grup de studii, pe care le-am denumit « monografice », fac parte și o serie de mari articole de evocare, scrise la moartea scriitorilor de seamă, pierduți în decursul ultimilor cinci ani: Bogdan Duică (Anul I, Nr. 12), Gib. Mihăescu (Anul II, Nr. 12), G. Ibrăileanu (Anul II, Nr. 5), Mateiu I. Caragiale (Anul IV, Nr. 5), Octavian Goga (Anul V, Nr. 7).

D. Cioculescu depășește cu mult în aceste evocări, genul elogiului comemorativ, căci, dacă un sentiment de pietate însuflețește paginile sale, obiectivul lor principal este de a strânge, într'o judecată finală, concluziile unui examen critic complet.

În același spirit de devoțiune literară, dar și de strictă analiză critică, sunt scrise studiile d-lui Cioculescu despre clasicii noștrii, care ocupă de altfel locul cel mai important în activitatea d-sale la Revista Fundațiilor Regale. Eminescu și Caragiale sunt temele sale familiare. Le reia la fiecare nou prilej, fie pentru ca să adauge o contribuție proprie de istoric literar (cum a făcut nu de mult în magistralul studiu din numărul pe Octomvrie 1938 al Revistei) fie pentru a lua în cercetare un nou aspect al operei celor doi mari scriitori.

Poate că o vocație de critic se măsoară nu atât prin confruntarea cu literatura contemporană, cât prin întâlnirea cu autorii vechi, cu probleme « clasate », cu desbaterile de mult închise. Este o probă de maturitate, de siguranță și de răspundere. D. Cioculescu a trecut-o strălucit. Studiile sale despre Eminescu, Caragiale, Creangă și Maiorescu sunt scrise cu cea mai îndreptățită autoritate.

Orientarea d-lui Șerban Cioculescu spre istoria literară a fost remarcată și de d. E. Lovinescu, dar cu o nuanță de dezaprobare. Criticul era învinuit că se pierde în « tranșeele amănunțelor », că stabilește « puncte și virgule », că discută « date minime ».

Când în publicistica noastră s'a abuzat atât de mult de improvizare și de ușurință, când munca de documentare a fost victorios înlocuită cu diverse jocuri de-a metafizica, exemplul unui scriitor care se supune unui travaliu riguros și îl acceptă ca pe o disciplină, este cel puțin remarcabil.

De altfel, credința noastră este că d. Cioculescu nu face istorie, literară pentru istorie literară. Există capitole de literatură în care nimic nu este « minim ». Orice nouă preciziune ce ni se poate

aduce în legătură cu Eminescu și Caragiale este prețioasă. Când d. Cioculescu numără « punctele și virgulele » ediției Scurtu pentru a le confrunța cu ale altor ediții mai recente, nu face numai un act de justiție, reabilitând o lucrare pe nedrept discreditată, dar limpește o desbatere. Felul minuțios în care d-sa verifică textele de care se servește arată o precizie de metodă, pe care ar fi în drept s'o invidieze orice istoric literar de profesie. D. Cioculescu nu utilizează decât informații verificate la sursă. In această privință, sunt interesante observațiile sale despre debutul lui Octavian Goga, observații prin care infirmă propriile mărturisiri ale poetului și rectifică anumite date, deși ele aveau o garanție de adevăr autobiografic.

D. Cioculescu este totuși un spirit prea liber, ca să se lase asuprit de superstiția documentului. Sunt probleme de istorie literară, care nu pot fi rezolvate decât pe cale de prezumție și, acolo unde proba absolută lipsește, intră în joc simțul de orientare al cercetătorului, curajul și instinctul său de a privi dincolo de faptele brute. Angajat într'o ipoteză, d. Cioculescu nu ezită să se rectifice pe sine însuși și să părăsească soluția inițial adoptată, atunci când verificări ulterioare o fac neprobabilă.

La un prim examen, d-sa îndepărtează din opera lui Caragiale o serie de articole publicate în « Voința națională » (Revista Fundațiilor Regale, Anul III, Nr. 10), dar, doi ani mai târziu, cu prilejul editării volumului V al Operelor, revine asupra primei soluții și își ia răspunderea de a i le atribui lui Caragiale. In absența dovezilor materiale sigure, decide intuiția criticului, nu însă fără o lungă și plină de răspunderi deliberare.

Este în acest singur exemplu o probă de suplețe, o lipsă de habotnicie istoriografică, o dovadă de modestie, de care poate un istoric literar de meserie n'ar fi fost în stare.

A fost totdeauna în critica d-lui Cioculescu o îmbinare de combativitate și reținere, dar incursiunile sale în istoria literară, fără să suprime accentul său de convingere, ba chiar de intransigență, i-au sporit acea moderație de ton, sub care se ascund cele mai categorice verdicte. Obișnuința de a privi lucrurile în desfășurarea lor istorică, îi conferă criticului un simț al relativului, care îl dispensează să ia atitudini violente de indignare sau de polemică.

Când în 1935 d. N. Davidescu a lansat într'un fulminant pamflet împotriva lui Caragiale, învinuirea că marele scriitor este un « ocupant fanariot », fără nici o aderență românească, a fost în publicistica noastră o reacțiune generală de protest și de indignare, tradusă în câteva replici fie ironice, fie injurioase, care tocmai prin excesul lor transformau un incident într'un veritabil « caz ». Singur d. Șerban Cioculescu n'a luat parte la această emoție publică și, cu foarte mult calm, cu o neturburată răbdare, a reușit să reducă furtuna provocată de d. Davidescu la justele ei proporții, încadrând-o în istoria noastră literară și arătând că nu era vorba de un fapt nou, ci de repetarea unui atac vechi, intrat în obișnuința, dacă nu în tradiția literaturii noastre.

Cu acest prilej d. Cioculescu a scris un studiu de mare întindere (« Detractorii lui Caragiale », Revista Fundațiilor Regale, Anul II, Nr. 10 și 11), pe care îl socotim definitiv în materie, nu numai prin bogăția lui documentară, dar mai ales prin forța lui probantă.

*

Poziția critică a d-lui Șerban Cioculescu se definește prin activitatea sa. Profesiuni de credință vom găsi foarte rar în paginile acestui critic, căruia nu-i plac mărturisirile directe. Scrisul său este de obicei rece, exact, fără efuziuni și mai ales fără familiaritate. Persoana criticului nu este implicată în judecățile pe care le formulează.

În cinci ani de colaborare la Revista Fundațiilor Regale, d. Cioculescu n'a vorbit decât o singură dată în nume personal, și atunci, nu atât pentru a se defini pe sine, cât pentru a sublinia prin contrast un mod de vedere străin de structura d-sale.

Mă refer anume la frumosul său studiu despre « Critica d-lui Perpessicius » (Anul IV, Nr. 2), în care recunoaște un « critic de afinitate electivă », un « critic de consonanță », precizând însă în același timp că personal face parte din altă « familie de spirite ».

« Impresionismul scrisului este la d. Perpessicius recrearea operei literare, prin virtutea poetică a sensibilității sale... »

« Impresionismul prin alcătuirea organică, prin structurație, d-sa nu revendică pretenția teoretică a unui instrument critic; ci ne oferă reacțiunea permanentă a unei sensibilități simpatice, »

în atingere cu opera literară. Sau, prin alte cuvinte, opera literară este pentru d-sa un reactiv, care îi servește exprimării de sine...

«*Ne este cu atât mai ușor să recunoaștem un lucru, cu cât noi înșine nu facem parte din aceeași familie de spirite ale criticei*». (R. F. R., Anul II, Nr. 2, pag. 397).

Ultimul aliniat este una din puținele declarații programatice ale d-lui Cioculescu. Ea este întregită, la finele aceluiași studiu, de o și mai limpede luare de poziție:

«... *perspectiva noastră critică, obiectivă și axiologică (își) revendică o detașare față de opera literară și o privire exterioară, cu obligația judecății exprese de valoare...*». (Ibid., pag. 398).

De altfel, cine a urmărit activitatea d-lui Cioculescu, nu așteaptă din partea d-sale declarații de principiu. Intreaga sa critică se sprijină pe o categorică discriminare între fenomenul artistic și punctele de vedere străine de artă. Intr'o vreme în care o confuzie progresivă de planuri face ca judecata literară să fie falsificată de tot felul de idei fixe, care vin din politică, din morală, din mistică, din gramatică și din numeroase alte domenii la fel de respectabile și de eterogene, critica d-lui Cioculescu afirmă, apără și promovează autonomia fenomenului estetic. Criteriul d-sale hotărâtor rămâne adevărul. Ceea ce este autentic, este legitim. Impostura, simularea, lipsa de necesitate intimă sunt în artă păcate grave, chiar când se camuflează în mari idealuri.

Dincolo de toate formulele abstracte, critica d-sale se silește să surprindă personalitatea creatoare a artistului. O personalitate realizată conform cu legea ei de viață reprezintă pentru simțirea și inteligența umană un mod nou de exprimare, pe care nu avem dreptul să-l respingem, chiar dacă el contrazice felul nostru personal de a fi. Când d. Cioculescu scrie despre Vasile Pârvan (Revista Fundațiilor Regale, Anul I, Nr. 11), e limpede că nu aderă nici la sensibilitatea, nici la gândirea lui, dar, fără a eluda obstacolele care îl despart de autorul «Geticeii», înțelege și recunoaște tot ce este profund și adevărat în această personalitate dominatoare și, pentru un anumit gen de oameni, crispantă.

De asemenea, când afirmă — în repetate rânduri — valoarea poeziei d-lui Blaga, nu aderă, se înțelege, la misticismul acestui scriitor și nu încetează a fi, întru cât îl privește, un raționalist și

un laic convins, dar nici nu exclude din câmpul experienței umane, o fibră ale cărei vibrații, când sunt nesimulate, dau un sunet atât de profund.

Arta în critica d-lui Cioculescu este un fenomen de conștiință, iar actul creator un act de clarificare.

Explicațiile obscure i se par rudimentare chiar când e vorba de un scriitor de origină și expresie populară ca Ion Creangă. Oricât ar fi de seducătoare legenda unui Creangă necioplit (« un țăran ca oricare altul »), care scrie din instinct, oarecum la întâmplare, din simplul har, d. Cioculescu o respinge și ne propune — lucru definitoriu pentru critica d-sale — o imagine de scriitor conștient, stăpân pe mijloacele lui, o « personalitate literară » cu un « extraordinar simț artistic », ceea ce contrazice în totul « tră-săturile fabuloase ale portretului său moral, dedus din anecdotică » (R. F. R., Anul IV, Nr. 3).

Raționalismul și luciditatea d-lui Cioculescu nu au nimic schematic. În orice caz, ele nu-l împiedică să fie un pasionat cetitor de poezie, ba chiar să opteze în acest domeniu pentru lirismul liber, de sursă directă, neînghețat de un prea mare control analitic. Când recomandă o « direcție salutară în lirica noastră, spre a scoate poezia dintr'un impas » (R. F. R., Anul II, Nr. 9), nu cere altceva decât o eliberare din tiparele unui ermetism formal paralizant și o regăsire a unui filon de lirism natural.

În studiul despre poezia d-lui Ion Vinea (Anul IV, Nr. 1), acțiunea de sărăcire voluntară a unui temperament liric, prin supunerea sa la o neîncetată constrângere critică, este dovedită până la evidență și exprimată în formule ce depășesc prin adevăr cazul special, căruia i se aplică.

« Act lucid de reacțiune, poezia d-lui Ion Vinea rupe cu tradiția lirică, dar își întoarce primejdios asupra-și consecințele extreme ale spiritului de negație. Într'adevăr, ca un revers al spiritului critic, iese la iveală înfrânarea creației libere, mortificarea temperamentului activ al producătorului de poezie ».

Acest « revers al spiritului critic » este oprit în scrisul d-lui Cioculescu — el însuși spirit eminent critic — printr'un simț de moderație și de echilibru, care îl ferește de excese și care nu-l împiedică să fie sensibil la manifestări mai puțin abstracte, mai generoase, mai libere.

Este de altfel în orice atitudine a d-sale, un element moderator, lipsit de exclusivism, care îl ajută să găsească atitudinea justă; în debaterile cele mai susceptibile de aprindere și de exagerare. Se cunoaște rolul pe care l-a jucat, uneori fără de voce, în cele două bătălii literare duse în ultimii ani la noi, împotriva « stricătorilor de limbă » și a « pornografilor ». Prin atitudinea sa critică și prin nivelul scrisului său, care depășește asemenea rudimentare probleme, d. Cioculescu nu putea fi decât un militant al libertății de expresie artistică. Neologismul nu este pentru d-sa o eroare absolută, ci un mod nuanțat de expresie; morala nu este pentru d-sa un criteriu estetic, iar atâta vreme cât rămânem în limitele artei, pornografia este o chestiune care nici nu se pune.

Atitudinea d-lui Cioculescu în aceste două debateri nu făcea îndoială. Mai greu pentru d-sa era să stabilească anumite rezerve și discriminări, fără ca totuși să pară a face cuiva concesii strategice. Partizan al unei limbi vii, mereu reînnoită prin neologisme în mod natural aclimatizate, nu însemnează să legitimizezi o limbă arbitrară, incorectă, falsă, devitalizată prin lipsa de contact cu vorbirea vie. De asemenea, apărător al libertății artistului de a aborda orice zonă a sensibilității umane, nu înseamnă să deschizi aceleași porți falsului artist. Sancțiuni de poliție în această materie nu pot exista, dar sacțiuni critice trebuie să existe.

Aceste discriminări, cu atât mai dificil de făcut, cu cât reaua credință le putea răstălmăci, d. Cioculescu le-a precizat în formule de o concizie și o subtilitate egală.

« Nimic din ceea ce este fatal unei structuri morale și fiziologice nu poate fi scabros » (Anul II, Nr. 8).

« Sexualitatea nu se cuvine să intre în literatură, decât prin interferențele cu viața morală. Numai în măsura în care actul erotic corespunde unui moment de conștiință, el poate fi semnificativ » (Anul III, Nr. 4).

« ... nu dintr'o dispoziție moralizantă regretăm... (acest) strop de noroi, ci de pe o poziție critică exigentă, care dă drept de cetate mărturiilor infernului uman, numai când sunt semnificative și autentice » (Anul III, Nr. 7).

Suntem de sigur departe de a fi îmbrățișat în articolul de față întreaga activitate a d-lui Cioculescu. Lectura unui critic, te

invită, prin toate implicațiile ei directe și indirecte, să refaci itinerariile lui și să revezi întreg materialul, pe marginea căruia a meditat și a scris. Este o operație care trece dincolo de limitele paginilor prezente.

Totuși, nu vom încheia fără a face câteva observații nu atât despre criticul, cât despre scriitorul Șerban Cioculescu. D-sa nu este ceea ce se cheamă un « stilist ». Am mai spus-o, critica nu este pentru d-sa un gen literar, ci o disciplină intelectuală. Fără să fie neîngrijit, scrisul său nu este un scris de artist. D. Cioculescu scrie abstract, rece, fără elan (ceea ce nu-l împiedică să fie convingător), fără plasticitate. Din nevoia de a fi ordonat și clar, d-sa merge deseori spre formule rezumative, didactice, încărcate de expresii tehnice, cărora le lipsește puterea de sugestie imediată.

« Monotonia este în Ioana corolarul statismului psihologic. Deși psihologia teoretică a d-lui Holban este mobilistă, postulând neidentitatea morală a unui ins în timp — ceea ce este foarte modern — structura individuală a eroilor săi, practic rămâne clasică, prin alte cuvinte statică ».

Iată o frază tipică prin abuzul de termeni abstracți și care ajunge la rezultatul neașteptat de a deveni confuză, tocmai prin efortul ei de conciziune. Ne întrebăm dacă acest stil nu constituie un obstacol și dacă el nu oprește acțiunea critică a d-lui Cioculescu să-și exercite întreaga ei influență în marele public cetitor. Nu e însă mai puțin adevărat că în regiunea superioară de cultură, în care se situează activitatea d-sale, obiecția noastră e nevalabilă.

De altfel, d-lui Cioculescu nu-i lipsește darul de a prinde, într'o formulă concisă, o explicație generală. Caracterizările sale nu sunt niciodată « leneșe » (însăși expresia de « caracterizare leneșă » îi aparține), în sensul că nu recurg la epitete și adjective vagi, ci diferențiază, determină, indică, individualizează. Uneori un singur cuvânt îi e de ajuns pentru a exprima tot ce e mai propriu și mai greu de definit într'o operă. Când vorbește de exemplu despre poemele « *sicative* » din « Joc secund », redă cu această notație tot ce este aspru, rece, puțin steril în arta d-lui Barbu.

Pentru Mateiu I. Caragiale găsește la fel de expresive caracterizări: « *proză măreață, substanță decadentă, zgârcenie stearpă* ». Nu sunt adjective; sunt adevărate definiții critice.

Despre d. Arghezi scrie câteva pagini de analiză minuțioasă, pentru a explica de ce marele poet nu se poate realiza în epică, de ce romanele sale se destramă în incidente și imagini magnifice dar neaderente, și acest examen critic foarte amplu îl rezumă în cele din urmă într'o formulă revelatoare: viziunea argheziană se datorește unui « *sistem ocular poliedric* ». Este mai mult decât o explicație ingenioasă; este o precizare de structură.

Astfel de imagini și formule fericite prin conciziunea și adevărul lor se găsesc în mod obișnuit în scrisul d-lui Cioculescu, ceea ce reduce încă odată obiecțiile asupra stilului său, care nu are alte ambiții decât de a fi just și exact. Anumită austeritate stilistică este necesară criticului.

MIHAIL SEBASTIAN

DESPRE POEZIA D-LUI LUCIAN BLAGA

La Curțile Dorului, București, Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II », 1938; celelalte culegeri: 1. *Poemele Luminii*, Cluj, 1919, ediția II-a, București, « Cartea Românească », 1919; 2. *Pașii Profetului*, Cluj, 1921; 3. *In Marea Trecere*, Cluj, 1924; 4. *Lauda Somnului*, Colecția « Gândirea », București, « Cartea Românească », 1929; 5. *La Cumpăna Apelor*, Sibiu, 1933.

O cercetare despre poezia d-lui Lucian Blaga nu își poate istovi obiectul, limitându-se la cadrul strict al culegerilor sale de versuri. Cu această afirmație, de bună seamă nu ne gândim a-l situa pe autor în acea familie spirituală de scriitori multilaterali, al căror lirism de esență temperamentală se realizează adeseori mai eficace în alte planuri de activitate, decât în însăși producerile lor versificate, — categorie în care s'ar situa în cultura noastră d. N. Iorga. Poet cu deosebire în vers, d. Lucian Blaga nu încetează de a fi poet în oricare din manifestările sale spirituale. Cine ar întreprinde un studiu exhaustiv asupra fenomenului liric la d. Lucian Blaga, ar avea să-i însumeze de sigur întreaga sa producție dramatică, începând cu « misterele » și neexcluzând îndrăznețele sale teme psihanalitice, a căror secțiune în subconștient e mai puțin de ordin clinic decât liric. Aceasta va fi însă numai o etapă în străbaterea scării întregi a poeticeii autorului, căreia i se cuvine anexată cu hotărîre și literatura sa filosofică. Să nu se creadă că în alăturarea acestor din urmă doi termeni ar rezida un capriciu sau o confuzie: atât filosofia cunoașterii, cât și filosofia culturii, în trilogiile lor, cu toată rigoarea obiectivelor și dialecticeii lor, sunt permanent străbătute de un efluviu liric care restituie cuvântului de literatură filosofică, sensul plinar. Dacă am pleca numai dela terminologia filosofică a d-lui Lucian

Blaga, de sigur insolită sub privirea specialiștilor « puri », care se folosesc de concepțiile universal admise, ale filosofiei « clasice », dacă ne-am limita, așa dar, numai la mănunchiul, formulelor sale filosofice, am recunoaște din capul locului, în născocitorul lor, un rar poet. Dar toată dialectica sa stringentă este sensibilizată până la pipăire de concrețiuni aparținând ordinii lirice a cunoașterii, dacă se poate spune, adică intuiției. Nu știm, în ultima analiză, dacă realismul vitalist al epistemologiei și al filosofiei culturii își recunoaște în d. Lucian Blaga, un militant cu totul ortodox, dar modalitatea figurativă a sistemului său ne îndeamnă la această situație. Fără a fi clerici în cele două domenii filosofice ale activității poetului, spre a ne îngădui discriminări de specialitate, mărturisim că uneori puterea probantă a tezelor sale se sprijină tocmai prin luminișurile intuitiv metaforice, cu care poetul își plasticează demonstrațiile. Din această perspectivă, considerăm întru totul lacunară, cantonarea genuistică la lirismul pur poetic al autorului, și indicăm totalitatea operii sale de imaginație și de specialitate, nu numai ca un rezervoriu de bogată poezie, dar chiar ca o substanță de perfectă omogenitate. Coloratura poetică în lucrările de filosofie culturală și de gnoseologie ale d-lui Lucian Blaga nu e un procedeu derivat, un artificiu sau o podoabă, ci un mod de exprimare con-substanțială poetului, ale cărui intuiții sunt organic metaforice, iar nu afectiv-retorice. Nu ne-am îngădui să trecem la examinarea lirismului său circumscris versului, fără a oferi cetitorilor noștri, măcar un exemplu de iluminare a prozei sale filosofice, prin intervenția lirică. Deși alegerea e deosebit de grea, dintr'o eflorescență atât de bogată, ca aceea a autorului nostru, ne oprim asupra unui pasaj privitor la reverberarea luminii, în arhitectura bisericască bizantină.

« Intrând într'o biserică bizantină te impresionează, în obscuritatea spațiului închis, fășiile de lumină, care țâșnesc prin ferestrele tăiate sus la baza cupolei, fășii de lumină, pe care le poate tăia cu spada. E aici parcă o lumină neterestră, care se arată invadând de sus în jos lăcașul, o lumină de o materialitate mai pronunțată decât a luminii omni-prezente a zilei. Această material-potențată lumină, sbucnind în fășii groase, ce se întretaie ca niște drepte cascade, e neapărat o parte integrantă a arhitecturii bizantine. Nu e această material-potențată lumină o simbolică exemplificare

a transcendentului, care se face vizibil? În bisericile gotice, lumina pătrunde numai scăzută și modificată de colorile vitraliilor, pentru ca să se difuzeze în obscuritatea spațiului. Luminii vulgare a zilei i se pune în gotic o surdină; ea e trecută printr'un mediu, care o spiritualizează. Față de această lumină spiritualizată coloristic, emanațiile de lumină potențată duc gândul până la lumina originară făcută de Dumnezeu cu întâiul său gând. Dacă asemănăm misticismul oriental, bizantin sau al Asiei Minore, chiar în variantele ei necreștine, cu misticismul apusean, gotic-germanic, constatăm o diferență care ar putea alcătui un interesant subiect de cercetare. Misticismul oriental e un misticism al luminii. Misterul suprem al cosmosului e cel al luminii. Misticismul apusean e un misticism al întunecosului, misterul e aici totdeauna un mister al obscurității. Omul gotic spiritualizându-se de jos în sus, are în catedralele sale sentimentul unei pierderi în obscuritatea transcendentă; omul bizantin, așteptând în bisericile sale revelația de sus în jos, se pierde în viziunea unei lumini înteețite (« Transcendentul care coboară », *Trilogia Culturii, Spațiul mioritic*, pag. 88—90) ».

Se va recunoaște aici, o replică admirabilă la binecunoscutul fragment corespunzător din « Génie du Christianisme » de Chateaubriand, a cărui somptuoasă proză poetică este armătura teoriilor sale în favoarea artei gotice; fără a insinua că foarte frumoasa proză a d-lui Lucian Blaga servește în același fel de armătură a doctrinei, ca la filosoful ocazional al catolicismului, vom reține că ideologia sa aterizează în concret, spre a se face simțită, oarecum ca... transcendentul care coboară.

* * *

În măsura în care trebuie să se vorbească de potențialul liric din opera filosofică a poetului, tot așa dialectica sa filosofică aruncă lumini neașteptate asupra propriei sale opere poetice: este ceea ce vom numi, printr'un foarte urît neologism, un « ecleraj » de reciprocitate, între cele două domenii. Rămâne ca un obiect al cercetătorului eseistice sale filosofice, să recurgă la un fel de explicare a ei, pe cale subiectivă, arătând în ce mod unele intuiții poetice, anterior generate în poezia sa, i-au servit pentru vivificarea tezelor sale abstracte; un câmp de sugestii ce ni se propune

nouă este, invers, lămurirea substanței spirituale a poeziei d-lui Lucian Blaga, prin câteva din ideile sale fundamentale de natură intuitivă. Ne simțim însă datori să precizăm că nu urmărim a slei această metodă, pe care o indicăm numai fervenților autorului. De altfel, indicația noastră se îndreptățește prin aceea că, astăzi, tinerele generații se găsesc mai covârșitor sub stăpânirea tezelor sale filosofice, decât sub farmecul lirei sale. Se poate de pe acum afirma, înainte ca d. Lucian Blaga să-și fi sistematizat ideile, că ele își verifică eficacitatea, prin lărgimea răspândirii lor. Mai fiecare din interpretările sale de filosofie culturală sunt investite, pentru mai tinerii, esești cu prestigiul autorității, care conferă ipotezelor sale caracterul unor adevăruri dogmatice. E de ajuns să pomenim răspândirea de care se bucură ingenioasa teorie, zisă a « spațiului mioritic », derivată din balada populară și sortită a fi o cheie a filosofiei noastre etnice. Filosof al subconștientului, orientat către organic, d. Lucian Blaga împrumută însă tuturor teoriilor sale un potențial de spiritualitate, care-i asigură adeziunea tuturor « disponibililor » spiritualității. Unuia din aceștia i-ar reveni, înaintea noastră, îndatorirea onorifică de a stabili toată scara de corespondențe posibile, dintre intuițiile lirice și cele filosofice ale gânditorului. Se va vedea atunci cât de unitar se leagă cele două domenii, de ordine diferită. Mulțumindu-ne deocamdată cu mai puțin, vom privi cât mai pe larg și liber, nemetodic totodată, substanța spirituală a poeziei d-lui Lucian Blaga și atingerile ei cu duhul creștin.

Dacă se poate vorbi, în ordinea liberă a fantasticului, de un spirit programatic, atunci de sigur că d. Lucian Blaga și l-a exprimat printr'o norocoasă intuiție, din clipa primei sale prezentări. Se cunoaște cuprinsul și răsunetul poemei. « Eu nu strivesc corola de minuni a lumii », care figurează în fruntea culegerii « Poemele luminii ». De ea se leagă mai ales caracterizarea poetului în conștiința publicului, altă dată mai difuz, mai selectat astăzi. Cartea de vizită a poetului îl înfățișează, în esența sa, ca un sporiitor al tainelor cosmice, așa cum a rămas neschimbat în decursul a două decenii de carieră lirică, variând în structură, dar nu esențial. Verslibristica sa, fluidă, grațioasă și elementar « poetică », din « Poemele luminii » și oarecum prozaică în « Pașii Profetului », și-a pierdut apoi accentul retoric (« În marea trecere »), printr'un

proces de interiorizare și de sublimare a materiei lirice, transformându-se într'un mesaj secret, care a făcut arta sa cu totul impopulară. Mutațiile fenomenului liric al d-lui Lucian Blaga înregistrează un spor al calitativului, în dauna doar a ecoului public, care culege cu mai multă ușurință, poate chiar cu exclusivitate, tălmăcirile limpezi ale stărilor interioare. În sensibilitatea publicului, anumite coordonate ale lirismului poetului au avut darul să placă, numai atâta vreme cât vehiculau sensuri transparente, larg legănate ritmic.

Una din aceste coordonate invariabile, asupra căreia vom reveni, este însuflețirea, ipostazarea elementelor cosmice ale vieții anorganice. Astfel în « Poemele Luminii », vântul, norii, soarele, luceafărul, din domeniul pomenit, dar și din tărîmul mitic, demonul nopții, lumina, moartea și soarta sau din acela al gândirii abstracte, nemărginirea și păcatul, iau ființă, încorporându-se. Procesul merge sporind, în « Pașii Profetului », și tinde a universaliza animismul, anexând vieții organice lumea vegetală. În forma fluentă și cu accentul discursiv din primele două culegeri, procedeul poetic, a cărui semnificație o vom desluși mai departe, e deosebit de sugestiv pentru imaginația publicului, saturată de peisajistica neînsuflețită a pastelului clasic (pe care suntem ispițiți să-l alăturăm « naturii moarte » din arta picturii). Mai târziu, procedeul stăruie, găsindu-și o justificare filosofică, în volumele următoare, dar prin filtrul nou poetic, care dematerializează viziunea, spiritualizând-o, ipostazările poetului își pierd o parte din eficacitatea asupra publicului mijlociu. Vom da două exemple lămuritoare:

« Un vânt de seară
Aprins sărută cerul la apus
Și-i scoate rugi de sânge pe obraji... »

(« Mugurii », *Poemele luminii*)

« Pe patru vânturi adânci
pătrunde somnul în fagi bătrâni ».

(« În munți », *Lauda somnului*)

Cercetarea fenomenologică a celor două citate ne duce la rezultate relevante: în timp ce primul, ipostazează dezvoltat și plastic, în sensul oarecum pictural, proiectând pe ecranul închipuirii

reprezentări colorate și cu contur, celălalt nu operează asupra închipuirii cetitorilor, neoferindu-le reprezentări de nici un fel; cel dintâi este plastic și în sens curent viu, al doilea e lipsit de aceste atribute: unul are, așa dar, « priză » figurativă, iar celalt nu. Decurge de aici o ierarhie în favoarea versurilor din « Poemele luminii »? Dacă ne așezăm în perspectiva unei estetice sociale, de ecou în simțirea cetitorului mijlociu, răspunsul este afirmativ. Dacă însă ierarhizăm axiologic, postulând oarecum axiomatic superioritatea unei estetice care nu vorbește direct simțurilor, ci apelează la intuirea latențelor poetice, vom recunoaște treapta superioară pe care se așează indicația ipostazantă din al doilea citat. Atunci vom prefera tocmai cumpătarea mijloacelor poetice, care sugerează pătrunderea somnului în fagii bătrâni, « pe patru vânturi adânci », care stârnesc viziunea spirituală a onyricului, din cele patru puncte cardinale, cu un caracter de cosmică necesitate.

În gândirea autorului, cele două exemple se caracterizează deslușit, primul intrând în categoria metaforelor « plasticizante », iar al doilea în rândul metaforelor « revelatorii » (« Geneza metaforei », în *Geneza metaforei și sensul culturii*, 1937). « Câtă vreme, scrie d. Lucian Blaga, metaforele tip I nu sporesc semnificația faptelor, la care se referă, ci întregesc expresia lor directă, cuvântul ca atare, metaforele tip II sporesc semnificația faptelor înșile, la care se referă ». Și mai departe: « Câtă vreme metaforele plasticizante rezultă, după cum văzurăm, dintr'un dezacord immanent al structurilor spirituale ale omului (dezacordul dintre concret și abstracțiune), metaforele revelatorii rezultă *din modul specific uman de a exista, din existența în orizontul misterului și al revelării* ».

Înainte de a privi interpretarea metafizică a metaforelor, așa cum reiese de mai sus, vom trece la o altă coordonată invariabilă a poeziei d-lui Lucian Blaga. Este vorba de permanenta sa deprindere lirică, de a îmbogăți miturile cu tâlmăciri personale. Se cunoaște, bunăoară, din « Poemele luminii », seria, altă dată fermecătoare, a motivelor biblice reînnoite printr'o delectabilă fantazie. În « Eva », șarpele a șoptit femeii, când i-a întins mărul, un cuvânt neuzit de însuși Dumnezeu și neîmpărțășit lui Adam. Care să fi fost acel cuvânt? Poetul nu răspunde curiozității cetitorului. Dar el se lasă ghicit în finalul micii poeme mitice.

« De-atunci femeia-ascunde sub pleoape-o taină
 Și-și mișcă genele șireată parc'ar zice,

Că ea știe ceva
 Ce noi nu știm,
 Ce nimenea nu știe,
 Nici Dumnezeu chiar... »

Se lasă totuși întrevăzută deslegarea acestei enigme, în sensul bine cunoscut în care ni s'a transmis intuiția goetheană despre « eternul feminin », intraductibil în cuvinte, dar parcă satisfăcător, ca formulă încheată, pentru nevoia de claritate a spiritului. Miturile se găsesc în toate culegerile d-lui Lucian Blaga, dar vom cita unul mai recent, de altă esență.

« În pâlania muntelui iezorul neturburat
 Ca un ochi al lumii, ascuns, s'a deschis.
 Oglindește un sbor prea înalt și ceasul
 curat, ce i-a fost odată promis.

Cată lung Ochiul spre Nord și spre vârste,
 și mulcom apoi spre vânățul cer.
 Visează 'n amiazi despre rodii de aur,
 care se coc, senine, în ger.

(« Iezerul », *La curțile dorului*)

Ca și versurile citate din *Lauda somnului*, scurta poemă nu mai oferă un pastel cu reprezentări pentru psihologia obștească, ci un motiv spiritualizat. Iezerul, ochi al lumii, în locul unui tablou realist, e menit să sugere intuiției noastre, însăși cunoașterea supra-sensibilă, adică treapta cea mai ridicată a structurii spiritului uman. Ca și în alte mituri, familiare d-lui Lucian Blaga dela *In Marea trecere* încoace, și în deosebi ca în mitul fântâni, suntem invitați să ne apropiem de absolutul cunoașterii, organic orientat către regăsirea sensurilor pierdute, prin reflectarea gândului în spirit, conceput ca o fântână fără fund sau chiar ca un iezor. Și de rândul acesta ne putem pune din nou o întrebare de ordin ierarhizator axiologic, asupra treptei de valoare pe care se așează fiecare din cele două mituri, al Evei sau al Iezerului.

Situându-ne iarăși pe planul unei estetice accesibile, virtutea sugestivă e mai directă și mai eficace în prima poemă, decât în cea de a doua. Dacă admitem aici, din terminologia exegetică a d-lui Lucian Blaga, conceptul de « mister deschis », pentru indicarea rostului înalt al spiritului, de a pune întrebări și de a le lăsa nedeslegate, vom observa că, în « Eva », enigma își găsește ușor cheia, ca într'un plăcut joc de societate. Această esență transparentă a mitului îi scade demnitatea. Vom atrage atenția că ierarhizările noastre, suprapunându-se pe un alt plan decât acela al gânditorului, cu ale sale proprii, nu au ambiția de a fi de ordin metafizic: ele decurg dintr'o axiomatică psihologică, în care se recunoaște superioritatea unui tip psihic mai evoluat, asupra unuia de treaptă elementară. Aceste judecăți de valoare nu încalcă drepturile judecății estetice, deoarece confruntările privesc două tipuri de poezie, realizat fiecare după condițiile sale firești. A face, așa dar, o paralelă axiologică între un pastel reprezentabil (cu reprezentări) și altul spiritualizat sau între un mit învecinat jocului de societate și un mit divulgat pur spiritualicește, nu ar însemna un vițiu de judecată artistică, decât din momentul în care cele dintâi ar fi ele singure realizate, iar cele din urmă numai veleitare. Când însă condițiile de realizare sunt corespunzătoare, pe planurile respective, ne este îngăduită examinarea situării lor ierarhice, raportată la nobleța unui ideal de artă. (Cu atât mai prielnică ierarhizării e împrejurarea, când temperamentul artistic, ca acela al d-lui Lucian Blaga, își găsește tărâmul potrivit, în poezia spirituală, realizându-se mai puțin în descriptiv sau în exuberanța de tip panteistic, « nietzscheană », a începuturilor). Nu e vorba numai de a distinge între două idealuri de artă, de a le defini fiecăruia planul, pentru a le lăsa să cadă alături, printr'un indiferentism, greșit întemeiat pe îndatorirea de obiectivitate a criticei. Un asemenea mod al criticei ni se pare nedemn, înstrăinat dela funcția sa originară, care este axiologică și ierarhizatoare, chiar când nu pretinde a se întregi cu considerații metafizice.

După cum a despiciat metafora în două despărțăminte, filosoful culturii distinge și în domeniul mitic două categorii deosebite: « miturile semnificative », care « pot avea și un echivalent logic » și « miturile trans-semnificative » care « încearcă să reveleze ceva fără echivalent logic (« Despre mituri », *Geneza metaforei și sensul*

culturii) ». Mai mult încă, acestea din urmă « au fost simțite totdeauna ca un fel de revelații, care ele înșile ascund o ultimă taină », refuzându-se exegezei raționaliste care le transformă în alegorii. În eseu « Despre mituri », d. Lucian Blaga definește cosmosul « împletit din *serii* de semnificații », cu o sumă de « corespondențe ». Și fără această formulație, interesantă doar prin complementul ideologic adus poeticei sale, noi am învederat altădată concepția criptică de viață, din foarte frumoasa poemă « Rune » în *La cumpăna apelor*.

Înainte de a încheia cu privire la poziția noii sale poezii față de sensibilitatea publică, ne vom întoarce la sensul pe care-l îmbracă în poezia d-lui Lucian Blaga, animismul cosmic, însuflețirea anorganicului și a vegetalului. Constatând acest mod, pe care l-am desvăluit ca permanent poeticei autorului, câte un exeget, ca d. Vladimir Streinu, l-a socotit ca un amestec inextricabil al naturalului cu supra-naturalul, al divinului cu umanul, « făcând astfel ca om și Dumnezeu să guste din familiaritatea unei dulci coabitări », într-o « logică sensibilă a supra-naturalului » și pentru construirea unui « climat într'adevăr legendar (*Pagini de critică literară*) »; tot d-sa a remarcat legătura acestui animism cu psihologia primitivilor, observând că « stările poetice ale d-lui Blaga, își pierd contururile în categoria primitivă ». Avem impresia hotărâtă că aceste constatări, numai în parte juste, nu urmează cu stricteță traectoria voluntară a demersului poetic și nu-i surprind finalitatea. Sunt în poezia noastră modernă mai multe orientări primitiviste. La d. Adrian Maniu de pildă, primitivismul este ancorarea unui « civilizată », ostent de paradările cosmopolit moderniste, într'un univers decorativ, de rafinată stilizare bizantină, care își găsește corespondentul plastic occidental în pictura pre-rafaelită. Un asemenea fenomen poetic se încadrează de minune sensului decorativ al artei. Printr'o judecată de inferență logică, s'ar atribui greșit d-lui Lucian Blaga o intenție paralelă, de înnoire a impresiilor lirice, secătuite, prin plăsmuirea unei psihologii genuine, a omului primitiv. Direcția conștientă a liricei d-lui Lucian Blaga trebuie văzută invers, într'o operație care are ca scop regăsirea sufletului primitiv nu ca atare, ci ca factor exclusiv de contact nemijlocit cu misterul cosmic. În alcătuirea sufletească a primitivului, d. Lucian Blaga nu vede

în primul rând un mod de întinerire a impresiilor lirice, istovite de civilizație, ci o regăsire a esențialității omului, într'un sistem criptografic al cosmosului. Nu e vorba, așa dar, de « desfășurarea boltită a unei naivități de mitologie creștină », ci de reconstituirea structurii imanente a omului, în stare ideală, numai când este în atingere directă cu misterele cosmice înnourate în cursul evoluției sale. Starea genuină este o coordonată permanentă a liricei d-lui Lucian Blaga, care a oscilat numai cu privire la mijloacele artistice apropiate. Așa, în prima sa fază, poetul s'a folosit de o discursivitate neconstrânsă, curgătoare și de instrumentul, ca să ne folosim de propria-i terminologie, al metaforei plasticizante și al mitului semnificativ, până a-și desluși și născoci uneltele mai potrivite re-creării cosmosului primitiv.

Care este poziția limpede a poetului, între duhul primitiv păgân și creștinismul revelat, care se împletesc uneori parcă inextricabil? Comentatorul modern al fenomenului poetic e înclinat să scoată la iveală tot atâtea antinomii, în concepția scriitorilor, câte juxtapuneri aparent contradictorii se întâlnesc în operele lor. Credincios acestui mod disociativ, exegetul poeziei d-lui Lucian Blaga nu poate să nu se lase surprins de întrepătrunderile osmotice ale substratului păgân, cu supra-structura creștinească. Sunt într'adevăr contradicții flagrante de conștiință, sub unghiul cultural, care își găsesc deslegarea doar în sinteza pe care o oferă subconștientul popular. În această structură, într'adevăr creștinismul nu a amortizat cu desăvârșire memoria ancestrală, care liber manifestată, în creațiile folklorului și ale artei populare, scoate, din străfunduri imemorabile, izvoare mereu vii de simțire păgână, cu mituri și eresuri eterodoxe.

Ca filosof al stilului bizantin, d. Lucian Blaga a remarcat că tendințele schismatice lipsesc în genere sufletului nostru popular, care și le sublimază « pe planul imaginației legendare și poetice (« Despre asimilare », *Spațiul mioritic*) ». Schisma se rezolvă, așa dar, în viziunile creației anonime, neturburând ortodoxia canonică prin atitudini individualiste, ca în lumea catolică și protestantă.

De altfel, însăși revelația, în interpretarea diverselor ramuri ale creștinismului, la d. Lucian Blaga, când e vorba de biserica ortodoxă răsăriteană, nu cere un proces individual de adeziune conștientă și de faptă, ca la protestanți și catolici, deoarece crești-

nătatea răsăriteană ar fi ca un recipient, în care transcendentul coboară și transfigurează. Va trebui totuși, fără să intrăm în examinarea strălucitelor ipoteze ale filosofului, să deslușim două zone deosebite în poezia sa. E, de o parte, o re-creare a sufletului primitiv, care îmbină armonic contradicțiile dintre cosmologia păgână și adaosurile religiei creștine; pe acest plan, să admitem, nu este contradicție, ci sinteză. Nu putem însă trece cu vederea un alt sector, tot atât de important al poeziei d-lui Lucian Blaga, alături de acela al miturilor și eresurilor populare. Este poezia de esență metafizică, în care creatorul iese din structura sufletului primitiv ce și-l recâștigase. Accentul acestei poezii e profund individualist și, din confruntarea sufletului său cu dumnezeirea, poetul ajunge la tăgăduirea ei dramatică. Dacă, așa dar, dumnezeirea se revelează universal, însuflețind cosmosul vegetal și anorganic, ea își vedește neputința, în fața conștiinței individuale a celui ce o caută. Intre acești doi poli, ai revelării « octroiate » cosmosului, dar refuzată individului conștient, pendulează creația poetică a d-lui Lucian Blaga. Valorile pozitive, sub raportul etic ale universului său poetic, ar fi deci sufletul primitiv și anorganicul, potențate divin precum și satul, ca un Eden lăsat omenirii și după consumarea păcatului originar. Omul modern, de tipul civilizației citadine, care și-a adaos vieții subconștiente, singura de robustă sănătate morală, în noul său « orizont spațial », o serie de chinuitoare neliniști, este un damnat. Fericirea nu îi este îngăduită în cadrul așezării sale geografice și în cercul nedumeririlor lui morale, ci se recâștigă prin terapeutica sufletească a regăsirii sufletului primitiv, sau în viața vegetativă, ori mai sigur în starea onyrică. Suntem readuși fără voce, cu toată puțină noastră aplecare teologică, a reveni asupra conceptului de Dumnezeu, din gândirea lirică a d-lui Lucian Blaga. Rareori direct înfruntat, Dumnezeu, într'un impresionant « Psalm » (*In marea trecere*), e astfel definit:

« ...In cer te-ai închis ca 'ntr'un cosciug —
o, de n'ai fi mai înrudit cu moartea
decât cu viața,
mi-ai vorbi. De-acolo unde ești,
din pământ ori din povești mi-ai vorbi...
Ești muta, neclintita identitate

(rotunjit în sine *a* este *a*)
nu ceri nimic; nici măcar rugăciunea mea.

Iar, după ce a învederat absenteismul dumnezeirii, poetul, în noua sa culegere, denumește undeva însuși somnul, starea dumnezeiască (« Trezire »). Se va recunoaște ușor că onyricul, transfigurat în stare divină, nu se mai poate întemeia pe un eres popular, ci este, mai curând, o erezie culturală, de esență individualistă. Această constatare, firește, nu aduce nici o atingere valorii artistice, autonomă față de ortodoxia religioasă. În poezia d-lui Lucian Blaga, disperarea religioasă, tradusă fie în transpuneri biblice, fie în personală anxietate, constituie tonusul individualist al mesajului său liric. Ieșind adesea din sistemul criptografic al semnificației « runice » (« adică o semnificație cu sensul pierdut și care cere să fie redescoperit », *Spațiul mioritic*, pag. 119), care îi amenința poezia cu fixarea într'un cadru cu nesfârșite posibilități de variație, dar orișicum pândite de monotonie, poetul nu s'a crezut dator să-și interzică unele din eternele întrebări ale conștiinței. Deși îi rămâne meritul de a fi abătut interesul exclusiv al liricei pentru faptele conștiinței, în direcția vieții organice și a subconștientului ancestral, de a fi rechemat la viață iraționalul ethosului popular prin procedee de savantă poetică, d. Lucian Blaga și-a revendicat dreptul de a înfrunța și problematica lirică, a căutării dumnezeirii. Poezia d-sale cuprinde, așa dar, în sensuri divergente, preocuparea modernă pentru latențele vieții alogice și iraționale, dar și tot atât de modernele neliniști metafizice. Un studiu ce și-ar propune sleirea analitică a poeziei sale ar fi îndatorat să nu jertfescă nici una din cele două mari polarități ale lirismului său, fixându-se de sigur cu mai multă tenacitate în deslușirea mijloacelor de re-creare a sensibilității primitive (prin folosirea foarte personală a folklorului, căruia îi adaugă semnificații inedite). Dar chiar în construirea cosmogoniei sale runice, să nu se treacă cu vederea acea tonalitate sufletească de regret, care i-a servit de impuls inițial:

« ... Străvechile zodii
mi le-am pierdut

(« Cuvântul din urmă », *In marea trecere*)

sau melancolia obârșită din zădărnicia întreprinderii, ce i-a apărut câteodată aventuroasă:

O, de ce am tălmăcit vremea și zodiile
 altfel decât baba ce-și topește cânepa în baltă? »
 (« Am înțeles păcatul ce apasă peste casa mea », *ibid.*)

Venit după epoca semănătorismului, care a conceput autohtonismul în cadrul unei sensibilități colective, de origine rurală, cu mijloace poetice conformiste, de accent oral, d. Lucian Blaga poate fi privit, de bună seamă, ca un exponent somatic al neamului nostru, care i-a căutat cu ardoare « matca stilistică », i-a definit-o în încăpătorea sa trilogie a culturii și i-a revelat-o în majora parte a poeziei d-sale. Neîngăduindu-ne să rostim o judecată asupra seducătoarelor sale ipoteze filosofice, ne limităm a prețui realizările așa de originale, din domeniul lirice. Pentru întâia oară la noi, din același izvor al sufletului anonim, care este folklorul, ca expresie a sensibilității colective ancestrale, dar cu o privire adâncită, în structura universală a cosmosului rural primitiv, s'a scos o serie de semnificații, până la d. Lucian Blaga, nebănuite. Deosebirea dintre o întreagă literatură orientată către rural, dela « Dacia literară » încoace și creația poetului modern, rezidă în deosebi în structura sa mistică, cu corelatul unei arte poetice, de sugestie spirituală. Dar tocmai această corelație, de o netăgăduită noblețe, scoate cosmologia lirică a marelui poet din sfera de simțire a colectivității. Sensibilitatea obștească rămâne deschisă baladicii simple, în ordinea epică, dintr'un material aperceptiv obișnuit și elegiei directe, mai adesea erotică, de « frunză verde » și « micul dor », refuzându-i-se orice semnificație spirituală mai înaltă și sublimată prin modul « metaforei revelatorii » și al « mitului trans-semnificativ ». Paradoxul esențial al poeziei d-lui Lucian Blaga stă în neaderența sensibilității publice contemporane la rezervoriile trudnic descuiate ale simțirii primitive.

Deși modul liric al autorului are în vedere o reacțiune împotriva intelectualizării fenomenului poetic, rezultatele lui, ca un al doilea paradox, sunt îmbrățișate de o elită spirituală, neatingându-și scopul firesc de a vorbi închipuirilor simple. Antiintelectuală în obârșia precum și în finalitățile ei, o asemenea lirică găsește ade-

rențe tocmai în sensibilitățile intelectualizate. Fruct al unei reacțiuni împotriva supra-saturării intelectuale, lirica d-lui Lucian Blaga găsește, așa dar, rezonanțe adânci în cetitorii de tipul care a stârnit tocmai reacția autorului. Pricina acestei devieri dela finalitatea naturală trebuie căutată în modul de expresie al poetului. Definită de unii critici ca expresionistă, modalitatea expresivă a d-lui Lucian Blaga se încadrează, potrivit propriilor sale definiții din eseul «Năzuința formativă» (*Orizont și stil*), în modul pe care l-a numit *stihial* (după cuvântul grecesc *steichion*), sau elementarizant. Prin redări sumare și sintetice, lucrul devine «purtător al unui duh sau al unei stihii universale, de multe ori prea ascunse ca să poarte un nume, al unei stihii universale, care depășește specia». Dar prin figurația metaforică și prin născocirile mitice amintite, poetul nu și-a găsit modul cel mai potrivit al răsunetului în conștiința publică, care a rămas legată tocmai de simplismul prozaic al poeziei tradiționale. De aceea nu putem accepta ca adevărată încadrarea lirismului d-lui Lucian Blaga în «poezia tradiționalistă», așa cum cetim în *Istoria literaturii române contemporane, 1900—1937*, de d. E. Lovinescu. Atât prin valorile expresiei figurative și mitice, revoluționare în sine, chiar dacă urmăresc restaurarea sufletului primitiv, cât și prin această orientare cu totul nouă, spre originile sensibilității elementare, opera poetică a d-lui Lucian Blaga nu poate fi de pe acum încadrată rosturilor noastre tradiționale. Abia dacă ne este îngăduit să sperăm că prin marile ei virtuți lirice, această poezie este încărcată de valențe pedagogice (de ordin artistic și etnografic) și ca atare e menită unei înalte soarte de educare a gustului public. Oricum ar fi, destinul acestei poezii nu pare de pe acum a se realiza roditor, în împrejurările culturale date.

Față de acest fenomen liric, ne-am numărat cândva printre sensibilitățile cărturărești, închise farmecului său imponderabil; rezerva noastră din trecut a pornit dintr'o conformare impropriu raționalistă, față de invitările la evaziune din real și rațional, care sunt esențiale poeziei. Ne-a trebuit o disciplină de scuturare din inerția unei metodologii eronate și, prin reeducarea apetenței lirice, am izbutit să ne familiarizăm cu puternicele virtuți sugestive ale unei asemenea poezii. În aceeași ordine a mărturisirilor intelectuale, poate nelipsite de un sens generic,

vom spune că cetirea unui volum de poezii a d-lui Lucian Blaga, începând cu *Lauda somnului* și sfârșind cu *La curțile dorului*, ne stârnește simțul misterului, altădată pierdut, poate însă, în ultima analiză, tot de esență intelectuală. Nu credem deci a fi trădat valorile inteligenței, supunându-ne farmecului deosebit al unei poezii, cu mare potențial de emoție intelectuală. Până la proba contrarie, când ne-ar fi dat să asistăm la eficacitatea poetice d-lui Lucian Blaga asupra sensibilității primare, rămânem încredințați că misticismul ei savant îi rezervă pentru multă vreme sensul unui mesaj ermetic.

Să experimentăm de pildă cu o poezie de ritm popular, vădit înrudită cu poema eminesciană « Ce te legeni, codrule? »:

— Negrule, cireșule,
gândul rău te 'mprejmue.

Jinduesc la tine coapte
guri sosite 'n miez de noapte.

Om și păsări, duhuri, fluturi
nu așteaptă să te scuturi.

Prea ești plin de rod și vrajă,
vine furul, pune-ți strajă!

— Las' să vie, să culeagă,
Vara mea rămâne 'ntreagă.

Stelele deasupra mea
nimeni nu mi le-a fura!

(« Belșug », *La curțile dorului*).

Cadența ei și aleasa simplitate a limbajului înlătură orice rezistență a cetitorului. Frumusețea ei nu rezidă însă în ceea ce amintește, prin similitudine, adică în inserțiunea ei în cultură, ci în sugestia versului final. Spre a fi deplin simțit, stihul cere din partea publicului un apetit al transcendenței, și numai apoi amintirea unei ordini a frumosului, dobândită în școală.

Să trecem la o altă poemă din aceeași serie, cu puternic accent de slăvire, din odele închinete de autor ființelor vegetale.

« Mocenește copacul. Martie sună.
 Albinele 'n faguri adună
 și-amestecă învierea,
 ceara și mierea.

Nehotărît între două hotare,
 cu vine trimise sub șapte ogoare,
 în văzduhu-i smeu,
 doarme alesul, copacul meu.

Copacul meu.
 Vântul îl scutură, Martie sună.
 Câte puteri sunt, se leagă împreună,
 din greul ființei să mi-l urnească,
 din somn, din starea dumnezeiască.

Cine vântură de pe muncel
 atâta lumină peste el ?

Ca lacrimi — mugurii l-au podidit.
 Soare, soare, de ce l-ai trezit ? »

(« Trezire »)

Cu această poemă, de aceeași părelnică transparență, intuirea semnificațiilor sau, cum ar spune autorul, a trans-semnificațiilor, își sporește dificultatea. Sunt câteva elemente de sensibilitate magică, în cifra șapte, atât de obișnuită poetului și în locul unde e vorba de puterile ce se leagă ca să urnească pomul « din greul ființei », din starea divină a onyricului. Mugurii, semnele împărimăveririi, învederează chemarea la viață și prin aceasta la suferință, a vegetalului, care întocmai ființei umane, cunoaște « le mal de vivre ». Pentru o sensibilitate neorientată în mistic, înțelegerea rațională a semnificațiilor echivalează cu neînțelegerea suprasensibilului și îndeamnă la reacțiunea slobodă a râsului, sau în împrejurarea cea mai favorabilă nu se transmută în simțire lirică. Asemenea poezii cer, prin urmare, un proces de mutație a stării de conștiință intelectuală, în emoție spirituală.

Să încheiem ciclul numit, cu citarea unei alte foarte frumoase poeme, *Bunavestire pentru floarea mărilor*:

« Bucură-te floarea mărilor, bucură-te !
 Uite în preajmă-ți pulberi de aur
 ca un nor în aer !
 Țâșnesc firele ca dintr'un caer
 de pretutindeni și de nicăiri ! Nici o făptură
 nu 'ntreabă, — polenul căzut în potire
 ca un jar îl îndură
 toate florile, în dulci suferinți
 peste măsură
 și peste fire.

Bucură-te floare ca ghiocul
 și dumirește-te !
 Nu trebuie fiecare
 să știm cine-aduce și 'mprăștie focul.
 Dar vezi, arhanghel sunt, iar tu ești floare,
 și dacă 'ntrebi, nu pot să tac
 și să mă strâng în cingătoare.
 Cine-l aduce, caldul, cutremurul ? Iată
 acesta e Vântul, nimenea altul. E Vântul,
 nevăzutul voevod
 fără trup, fără mâini,
 al acestor săptămâni.
 Bucură-te floarea mărilor
 și nu te speria de rod ! »

Ca în poema precedentă, reîntâlnim intuiția suferinței vegetalului, de astădată iscată de teama fecundației. Vegetalul participă încă odată la ordinea conștiinței pe care psihologia culturală a răpit-o regnului respectiv, socotind-o ca un privilegiu uman. Consecvent spiritului animistic, al epocii pre-logice, poetul ipostazează vântul, înfățișat ca un voevod al florei autohtone, căruia îi este încredințată taina rodirii, investită cu prestigiul creștineștilor taine. Și în această poemă, elementele neconformiste din inspi-

rația autorului, ca neînregistrarea deplină a elementului ipostazat cu toate atributele antropomorfe, pot îndruma cugetul la felurite reacțiuni de nedumerire. Dacă poetul s'ar fi datat puțin unui confortabil spirit tranzacțional și ar fi rotunjit viziunea antropomorfică, suprimând totodată cele trei versuri, începând cu: «Dar vezi...», poema ar fi avut dreptul suprem să năzuiască la o încadrare didactică. Așa cum este, ea rămâne să fie primită ca un fragment admirabil din simfonia unitară a unui «logos lațvar», așa cum își numește însuși creatorul ei, principiul «mitic ipostazat», al împărățiilor clar-obscur (Orizont și stil, pag. 186).

Ne apropiem de sfârșitul prea sumarei noastre cercetări, fără să fi stăruit asupra virtuții poetice a «lied»-ului cu care autorul a îmbogățit specia, întâia oară împământenită la noi de Eminescu. D. Lucian Blaga a transpus marile sale teme familiare într'o muzică riguroasă, arătând în ce fel un anume tipar sortit să le-gene aleanuri lumești, se poate transfigura mistic.

Dar și în versificația liberă, ritmată sau cu stihuri albe, poetul păstrează arta de a-și înlănțui cu strictețe sensibilitatea. Ca o mărturie a acestei lucide dominări artistice, vom cita din admirabila poemă «Ani, pribegie și somn, finalul:

«...Podișul m'alungă, șesul mă cere, tot altul.
Singură vatra nu mi-e îngăduită,
și cum aș slăvi scânteia 'mpământenită,
cenușa și pravila, fumul — înaltul!

Stau acu iarăși cu fața spre țară.
Intoarcerea va să rămână un vis,
Să nu calc o nespasă poruncă
sau poate fiindcă făpturii așa-i este scris.
Numai noaptea, în fiecare noapte
somnul mai vine,
Sosindu-mi din depărtatele plaiuri
mi-aduce un pic de 'ntuneric,
ca un pumn de țărână din patria mumelor,
din cimitire de plaiuri ».

La capătul unei așa de frumoase rostiri a dorului de țară, ne simțim datori cu o precizare. Poet, de sigur, al unei simțiri ce se vrea întoarsă la «matca stilistică» a tradiției noastre, d. Lucian Blaga aduce, de pe alte țărâmurî culturale, cheia regăsirii ancestrale, dar și simțul misterului cosmic. Nu înseamnă a-l respinge de pe un țărâm, cucerit prin atâtea izbânzi de ordin poetic și filosofic, recunoscând în creațiile sale orientarea majoră a lirismului, depășind planul etnicului.

ȘERBAN CIOCULESCU

DRUMURILE MĂRII

Dacă ar fi să se scrie o cronică de încheiere de an a ceea ce au însemnat cele din urmă douăsprezece luni pentru fiecare parte de țară, malul mării românești și în deosebi Dobrogea, pe care, cu toată coasta basarabeană am ajuns treptat s'o privim ca însăși poarta noastră la apele cele mari, ar avea locul cel dintâi. Lucrări de știință, lucrări de artă, lucrări de tehnică au stârnit și au ținut deopotrivă trează luarea aminte spre acest hotar mișcător dela Răsărit. Marea și-a ridicat pentru toată țara linia albastră în zare.

Cuvântul cel mai răsunător l-a avut Liga Navală. Ea a pus la cale o subscripție publică pentru un vas școală cu pânze, care să înlocuiască vestitul bric Mircea, ajuns un moșneag, legat pentru totdeauna la un chei cu iarbă și bun de acum numai pentru serbări de apă. N'a fost atât vorba să se strângă toată suma de bani cerută de o asemenea construcție. Grija flotei noastre de război și a vaselor ajutătoare cade în sarcina altor organe. Dovadă că noul bric Mircea a fost comandat de Ministerul Marinei înainte să se cunoască rezultatul subscripției, care a putut fi oprită la 5—6 milioane de lei, cât era îndestulător ca să-i dea caracterul de manifestație de opinie publică. Liga Navală urmărise tocmai, prin inițiativa ei, să pună în mișcare această opinie publică, s'o facă părtașe la o asemenea faptă, tot pe atât de eroism pe cât de evlavie față de un vechi luptător cu valurile, încărcat acum mai mult de amintiri și de istorie decât de oameni, de busole și de tunuri, și să ne apropie de Mare. Scopul și l-a împlinit. Bricul Mircea a stat un an întreg înaintea noastră, cu toate pânzele umflate. Atâtea fapte legate de el, călătorii de tinerețe, furtuni de basm, visuri de marinari și visuri de literați s'au întors și au trăit din nou între noi cu toată puterea celor 50 de ani așternuți ca o poleială peste ele. « Jurnalul de bord » al lui Jean Bart face parte din aceste drepturi la mândrie ale bătrânului vas. Cu el bricul Mircea intră, nu numai în istoria marinei, dar și în istoria literaturii marinărești la Români. Tot Jean Bart a scris, cu puțin înainte să plece și el dintre noi, în cartea lui, frumoasă ca un testament de marinari și

de poet, «Istoria unei corăbii românești», întâia monografie a unui vas al flotei noastre. Ca să ajungă bunul unui neam, nu este destul ca Marea să bată numai în țărml cu nisip dintr'un hotar al lui, ci să bată, mai ales, în țărml sufletului. Iată pentru noi și acel țărml, ieșind încet din ceață!

Dela Bugaz până la Ecrene, care sunt ca doi țaruși de argint la două capete ale țării, ținând firul lung de 450 de kilometri al mării românești, multe sunt așezările de pescari și de negustori, cu rădăcini și cu nume mai vechi sau mai noi. Câte o faimă vremelnică ridică pe una în paguba celeilalte. Anul acesta Mangalia a fost rostită mai mult decât digul genovez și plaja frumoasă erau altădată prilej, pentrucă printr'o silință aprigă și neașteptată ea a fost legată printr'o cale ferată de Constanța. Planul unei căi ferate și al unei autostrade de coastă până la Balçic apărea deodată ca o puțință apropiată. A fost ca o învâlvorare de încredere și de însuflețire, care a luminat toată marea. Un pământ plin de ruine arheologice, și de aceea parcă sortit păraginii, se umpluse de muncă și de zămislirile ei înviorătoare.

La marginea Constanței, între Tăbăcărie și Mamaia, Institutul hidro-biologic a putut să se înzestreze, pe lângă laboratoarele lui, colecția ornitologică, biblioteca, stațiunea de pescari și școala de pescărie, cu o secție căreia de mult îi duceam dorul: un aquarium. În felul acesta, casa albă de pe micul promontoriu, care era de atâtea ori întrebarea fără răspuns a tuturor plimbătorilor în goana autobuzelor spre plaja dela Mamaia, capătă o întregire și o însemnătate nouă, tot atât națională cât internațională. Mai anii trecuți ne gândeam, după pilda Varnei, la un aquarium public, în aceeași măsură realizare științifică și atracție. Ne înjghebasem, noi dela noi, într'un fel de comisie din care făceau parte Jean Bart, amirali, naturaliști, urbaniști și colindam Constanța după un colț potrivit. Dorința de atunci s'a împlinit mai curată și mai întregă decât o visam noi.

Ceva mai la miazănoapte un lac, pe care nimeni nu l-ar fi crezut menit unui așa de falnic rost, a primit anul acesta cel mai mare număr de drage, de mașini și de ingineri, pomenit de Marea Neagră românească din cele mai harnice zile de lucru ale Constanței. Ceea ce este Constanța pentru flota noastră de comerț trebuie să fie în cel mai scurt răstimp lacul Tașaul pentru flota de război. Vasele românești nu vor mai sta atunci înghesuite la un singur chei și sub toți ochii, prieteni și dușmani, ci se vor mișca în voie și la adăpost, în acest golf larg priveghiat de tunuri. Este ca încă o pafta de oțel cu meșteșugite încuietori, care strânge mantia înstelată a mării de trupul țării. În legătură cu lucrurile dela lacul Tașaul, dar și neatârnat de ele, s'a vorbit și s'a scris în timpul din urmă tot mai stăruitor despre vechiul Canal dintre

Cernavodă și Mare delă Cara-Su. Am văzut tot felul de calcule ingineresti și bugete de cheltueli.

Constanța însăși, portul de 60.000 de suflete și miezul tuturor acestor îmbunătățiri și schimbări, se simte fremătând de o viață nouă. Flota ei de comerț s'a îmbogățit în toamnă cu două din cele mai mândre vapoare de călători pe care le cunoaște Marea Neagră. Un doc plutitor i-a dat o capacitate de șantier după care suspina și de a căruia lipsă suferea de mult. Vase și un serviciu de salvare au modernizat-o. Rezervorii, magazii și silozuri noi au făcut-o unul din cele mai puternice târguri de cereale și de petrol ale Răsăritului. Statui, ca Eminescul mai vechi al lui Han, care privește la mișcătoarea mărilor singurătate, și Carmen Sylva de acum a lui Jalea, care ascultă acordurile furtunoase ale harfei, îi pun începuturile de oraș de artă. Datorită dezvoltării sporturilor de apă, Constanța a ajuns punctul terminus a tot felul de îmbarcații de vâsle sau de pânze, plecate de pe toată Dunărea, uneori tocmai din Germania, și de obicei din porturile de pe latura românească a fluviului și strecurate pe marile canale ale P.A.R.I.D.-ului de împropătare a bălților Deltei, prin Portiță și de-a-lungul coastei, până aici. La unul din cheiuri s'a arătat un oaspe neașteptat, care schimbă aceste ape într'o Mare regală și e o dovadă de noi îndreptări, Yachtul «Lucefărul» al M. S. Regelui Carol II. Nici o parte din pământurile neamului românesc nu este parcă atât de legată de ființa și de fapta regilor noștri ca Dobrogea și malul mării. Regele Carol I le-a câștigat cu sabia și le-a dat o capitală și un port european; Regina Elisabeta s'a așezat aici verile, ca să atragă lumea și prefacerile, așa cum le atrăsese și în jurul Peleşului; Regina Maria și-a zidit o casă albă, ascunsă între terase de flori și de izvoare, la golful Balcicului, unde a lăsat să i se aducă inima într'un paraclis bizantin, ca să bată de-a-pururi cu tot acest pământ dobrogean; iar Regele Carol al II-lea a dat o viață nouă Mării Românești și ca un semn de putere și de încăodată luare în stăpânire și-a clădit castelul Lui chiar pe valurile neastâmpărate: acest mândru Yacht «Lucefărul». Nicăiri nu ne simțim mai tari, pentrucă nicăiri nu simțim pe Regii noștri mai aproape de noi decât aici.

Când s'a împlinit, în 1928, o jumătate de secol de când România, călcând în urmele lui Mircea cel Bătrân a pus din nou stăpânire pe pământul dintre Dunăre și Mare, s'a hotărît, în afară de alte forme mai trecătoare de sărbătorire, să se tipărească o lucrare cuprinzătoare de unde să se vadă ce era Dobrogea și ce făcuseră în ea Românii în tot acest răstimp. Cartea a ieșit și a avut un atât de mare răsunet, încât peste puțin, când a trebuit să se sărbătorească întâi zece ani dela unirea Transilvaniei cu țara mamă, a părut foarte firesc să se scoată, după pilda ei, un volum

asemănător. Astfel am avut două monografii una mai puternică decât cealaltă, dar deopotrivă de temeinice, cum nu cunoscuseră mai înainte provinciile românești. Pe calea deschisă atunci, literatura științifică românească s'a îmbogățit de câteva zile, cu prilejul împlinirii a 25 de ani de când cele două județe ale Cadrilaterului au sporit Dobrogea, cu alte două lucrări, care depășesc însă cu mult puțințele și orizontul unor publicații obișnuite comemorative, unde cele mai adesea știința pune piedici propagandei și propaganda întunecă știința. Una din lucrări poartă chiar acest titlu « Cadrilaterul » 1913—1938 și s'a tipărit în două volume la Cernăuți, sub îngrijirea marelui cunoscător de probleme dobrogene, profesorul de geografie dela Universitatea bucovineană, d. Constantin Brătescu, iar a doua « La Dobroudja », în limba franceză, între publicațiile apărute din inițiativa d-lui Dimitrie Gusti, fostul Comisar General al Expoziției române dela Paris, pentru o informare obiectivă a străinătății despre cele mai caracteristice înfățișeri ale țării și culturii românești. Această din urmă lucrare s'a nimerit să aibe prin data când a apărut și un caracter jubilar, deși nu fusese gândită dela început ca atare. Ii putem răsfoi cu atât mai multă încredere cele 700 de pagini, cu nenumărate hărți și fotografii. Stă înaintea noastră nu numai o Dobroge, pământ de muncă și de colonizare, dar și o Dobroge, prilej și vatră de știință.

Văd între aceste fotografii două locuri asupra cărora nu se poate să nu ne oprim, pentrucă vorbesc mai limpede decât oricare altele despre ceea ce a fost și este Dobrogea pentru noi. Cel dintâi este Turtucaia, nu vre-un orășel într'un fund depărtat și închis de lume, ci port călare pe Dunăre la 70 de kilometri de București, cu jumătatea de pe malul de dincoace, Oltenița, și cu jumătatea de pe malul de dincolo, cu nume turanic și cu sălașuri ca niște cuiburi în malul înalt, de pescari români din vechi. Pe o școală de aici s'a zidit o placă de piatră, cu o inscripție mai de preț decât un hrisov dimnesc. Ea amintește de întâii dascăli de carte românească pe aceste locuri, mult mai bătrână decât stăpânirea noastră, pe care însă o aștepta și o pregătea. De atunci, dela 1774, s'au păstrat numele lor pe scoarțe de cărți bisericești, ceea ce nu înseamnă că îndărătul celui an, peste care cade lumina acestor însemnări, n'ar mai fi fost altele, îngrijind de sufletul neamului nostru de pe malul drept al Dunării. Ca un răspuns la ceea ce au lucrat ei în secolele trecute, Fundația Culturală Regală « Principele Carol » s'a ostenit anul celălalt și s'a ostenit și anul acesta, într'un sat care e aproape un cartier al Turtucaei să mute viața mai vie de aici dincolo. Satul se chiamă Cusuiul din Vale, e așezat pe Dunăre și e înjghebat din Români veniți din Bulgaria, din părțile Vidinului. Printre casele cu țigla nouă, prin verdeață, de

coloniști proaspeți, începe să se ridice o mare casă culturală. În fața ei va sta un monument al lui Popa Dragsin, care pe la 1870 păstorea într'un sat pe lângă Vidin și încerca să-i apere de primejdia înstrăinării. E singurul nume istoric pe care l-au avut și cu care au plecat de acasă, aducându-l ca niște moaște în aceste coturi de apă. Un drum de piatră, făcut cu mâinile lor, la îndemnul și sub supravegherea Fundației, urcă pe înălțimi și trece prin păduri, ca să-i scoată la loc deschis și să-i lege cu lumea. Este aici ca un picior de pod la care lucrează Români de dincolo de Dunăre, adunați mai din susul ei și ruși de bună voie de sub o stăpânire străină, și Români localnici sau trecuți cu bărcile dela noi. Sunt la un capăt de țară, păzitori de graniță și țărani, între care am dus o mai mare lumină a cunoștinței și un îndemn de muncă nouă.

Al doilea loc este Balcicul, la celălalt capăt al acestei granițe. El este, mai mult decât orice așezare din țară, orașul nostru de artă. Din ceea ce i-au dat malul alb cu firide, marea arcuită și senină, lumina de migdali și oamenii și ulițele răsăritene s'a născut o nouă pictură românească. Toți artiștii români ai paletei s'au abătut pe aici, iar unii au urzit din popasul lor încântat opere care pun pecetea pe o întreagă vreme. Cu ei Balcicul a ieșit din marginile lui strămte, a pătruns în muzee și în case de iubitori de frumos și a cucerit țara. Au început în schimb să se îndrepte din toate părțile spre el, aduși atunci de faimă, căutătorii farmecului, pe care orașul îl făgăduia. Era nevoie de un Balcic nou ca să-i primească. O altă arhitectură, cu motive locale turcești și cu streșini late, prispe deschise și ferestre ascuțite italiene s'a cuibărit pe țarm cu temelii în apă, ori s'a cățarat pe înălțimi și prin grădini. Regina Maria și câțiva artiști au făcut începutul. Ceilalți i-au urmat, în fiecare an mai mulți. Balcicul este astăzi o creație ideală românească și numai românească, de care putem fi mândri. Ca un popor de vlagă tânără știam că putem să căștigăm pustiului pământuri și să le colonizăm, cum am făcut cu Bărăganul și cum am făcut cu Dobrogea. Nu știam că avem și darul și puterea să făurim un nou stil și să facem, ca popoarele de veche cultură, nu numai din viață artă, ceea ce este mai ușor, dar din artă viață, ceea ce este negrăit mai anevoie. Balcicul ne-a adus această dovadă. El ne este de aceia cu deosebire scump. Stă aici la graniță, înălțat și chivernisit de noi, ca s'o apere și s'o împodobească, nu ca o ispravă a țării de țărani, ci ca o faptă a unei țări de gândire și de artă subțire orășenească. El este în totul vrednic să fie reședință regească și să aibe toate foloasele la care această însușire îi dă dreptul, drumuri mai ales pe apă și drumuri pe uscat, pe unde să ajungem mai repede și mai ușor ca să ne bucurăm de tot ce a adunat și ne poate împărtăși. În prag ne așteaptă Dionysos, zeul

trac al vinului, înconjurat de amintiri clasice și cu fruntea încununată de struguri.

EMANOIL BUCUȚA

DESPRE O CARTE DE CĂLĂTORIE ¹⁾

Cărturari avem mulți în țara românească, dar cei mai cunoscuți dintre ei nu-și iubesc decât propriile lor cărți, cu devotament multiplicat neconținut. D. Al. Rosetti e unul dintre cei din cale afară de rari care nu-și iubește propria lui operă în ființă de pagini tipărite, ci cartea însăși. Ani de zile a slujit cu devoțiune — și nu a făcut decât aceasta — numai graiul românesc și cărțile altora.

Acest rafinat al literelor clasice și doct profesor al filologiei a fost cunoscut mai întâi publicului românesc ca... editor. Ce a însemnat (și cu ce reduse mijloace) «Cultura Națională» în cea de a doua formă aici, se va ști și prețui mult mai târziu.

«Editorul» lui Eminescu și al lui Caragiale, în forme de care cultura românească nu se învrednicise încă, e un cucernic cu bucurii închise al cărții, dela literă a cărei floare o cercetează cu grije, dela hârtia pe care o comandă anume, cu specificări iscusite, dela coperta de care nu e niciodată mulțumit și până la structurile adânci și vaste ale cuprinsurilor.

Când s'a întors dintr'o călătorie în ținuturile rămășițelor neasemănate ale frumuseții antice, cu ascunzișuri mizantropice de hagiofil și hagiofotograf, cel care a sporit dimensiunile literaturii românești solicitând autorii (de multe ori în sensuri la care ei nu se gândiseră până atunci) a fost aproape somat de R.F.R. să împărtășească și altora bucuriile lui de fur al frumosului, să resfrângă lumina dinăuntru și în pagini de carte.

A fost nevoit să asculte, iar cetitorii noștri au putut urmări în câteva numere de revistă, însemnări pline de substanță, în care frăgezimi de ale condeiului luptau să înnăbușe năzuința firească a erudiției austere. E atâta lumină în pagini puține și o fervoare atât de smerită, încât ai imaginea unei simțiri copleșite, care își face loc cu greu printre marile vestigii.

«Dar morile de vânt și piețele mititele, dalate, ale orașelului spre interior și fântânile circulare zidite, rezervă vizitatorului spectacole de o gingăsie și intimitate de pictură olandeză. Viața este aici umilă și fricoasă, ca o plantă ce de abia îndrăznește să-și facă loc printre pietre.»

¹⁾ Note din Grecia, Editura Fundației pentru literatură și artă «Regele Carol II», București, 1938.

E un simț modest al afinităților și al propriei sale măsurii; de altfel meticulozitatea luminoasă a descrierii amintește parcă în transpunere mediteraneană de acel geniu așezat și pios al paletei transparente Vermeer van Delft.

În volum, aceste însemnări sunt sporite și cu prețioase reproduceri fotografice, luate de autor însuși. Decalajul schimbării de format dă acestor reproduceri un soi de neașteptată și ireală patină, care nu e unul dintre cele mai mici farmece ale acestei cărți prețioase.

CAMIL PETRESCU

LINIILE CULTURALE FRANCEZE ÎN 1938

Vom căuta să schițăm liniile de forță ale culturii franceze în 1938. Pentru a simplifica, vom întrebuița o metodă oarecum didactică, tratând separat fiecare gen de manifestare culturală, urmând ca la sfârșit să arătăm care sunt concluziile noastre.

Faptul de remarcat în poezia franceză în anul ce a trecut este că dela inovații îndrăznețe s'a întors pe fâgașul calm al poeziei pure și simple. Evident, suprarealiștii Aragon și Breton (divizați profund pe chestiuni politice) manifestează încă; ecoul acestor manifestații e departe de a fi cel de acum câțiva ani. Publicul revine spre idolii Valéry, Claudel și Fargue. Poezia lui Paul Eluard, fără a putea fi precis categorisită, se impune tot mai mult în stima publicului. Ultimul său volum: « Cours Naturel » conține aceeași poezie aeriană și diafană din cărțile mai vechi.

Mesures, *N. R. F.* și *Cahiers du sud* continuă a da importanță fenomenului poetic, fără a ne fi relevat totuși poeți noi.

În epică, vom nota *Bataille dans la montagne* a lui Jean Giono, unde țărani munteni sunt arătați în luptă cu dificultățile telurice. Este o carte de o spontaneitate oarecum căutată. Importanța lui Giono consistă în altceva: în influența pe care cărțile sale anterioare au avut-o asupra tineretului dela orașe, prin descrierea măiastră a naturii.

Ceea ce caracterizează opera lui Malraux este că, în cadrul mișcării colective, plasează preocuparea sa continuă de destinul omului. În ultima sa carte, *Espoir*, această preocupare e mai accentuată ca în cele anterioare.

Georges Bernanos în *Les grandes cimetières sur la lune* se ridică împotriva minciunii și ipocriziei.

Montherlant republicat *Les olympiques*, un imn închinat vieții sportive și a spiritului de camaraderie ce se leagă între cei ce-l practică. După Montherlant, sportul este activitatea în care

tineretul de astăzi poate să încarneze idealul său de devotament și sacrificiu.

Francois Mauriac n'a publicat în acest an decât o culegere de trei nuvele întitulate *Plongées*. Găsim în acest volum aceeași preocupare de analiză ascuțită a unui suflet creat pentru păcat și care nu își găsește izbăvirea.

Jules Romains în ultimele sale 2 volume din ciclul « Les hommes de bonne volonté ». *Prélude à Verdun et Verdun* pictează o magistrală frescă a vieții de tranșee, insistând asupra reacțiilor unui intelectual în fața răspunderilor morale și materiale ce-l apasă.

Roger Martin du Gard care și-a întrerupt romanul-fluviu *Les Thibault* în 1929, a încheiat anul acesta ciclul cu două volume întitulate *L'été* 14.

André Maurois a devenit biograful francez prin excelență. Ultima sa lucrare *Chateaubriand* este un model al genului.

În sfârșit, câteva cuvinte despre premiile literare franceze în 1938. Premiul « Femina » a fost decernat contelui Félix de Chazournes pentru romanul *Départ pour les Iles*, o istorie a insulelor pierdute în Pacific, cu toată poezia și misterul acestor tărîmuri de vis. Premiul « Interaliat » a încununat opera unui foarte tânăr creator: Paul Nizan pentru ultima sa lucrare *La Conspiration*. Este un amestec de sumbru realism cu destul de rare puncte luminoase această pictură a vieții din zilele noastre, atât de fertile în evenimente. Sociologul și dialecticianul politic intervin aproape la fiecare pagină.

Pierre-Jean Launay a luat premiul « Théophraste Renaudot » pentru romanul *Léonie la Bienheureuse*, inspirat din viața țărănilor normanzi; același material i-a servit construcției anterioarei sale cărți *Le maître de logis*, apărut anul trecut și foarte favorabil primit de critică.

De sigur însă că revelația anului acesta a fost acordarea premiului « Goncourt » lui Henry Troyat. Foarte tânăr, 26 ani, se dovedește în *L'araigné* un puternic analist al mizeriilor umane. Amintește pe alocuri de Dostoewski. Și nu e puțin.

* * *

În teatru, cei patru « cartelați »: Dullin, Jouvet, Baty și Pitoeff au continuat să reprezinte lucrări dramatice potrivite idealului lor artistic: « L'Atelier » a lui Dullin a reprezentat Plutus de Aristofan; la « Athenée », Jouvet a reprezentat « La guerre de Troie n'aura pas lieu » a lui Girandoux; Baty a jucat numai lucrări romantice: « Madame Capet », « Le raté » (Lenormand) și « Arden » de Feversham; la « Théâtre des Mathurins », în sfârșit, soții Pitoeff au jucat în lucrări de Ibsen și Bernard Shaw.

Un loc aparte trebuie rezervat teatrului « Ambassadeurs », condus de d-șoara Alice Cocea. « Le misanthrope », lucrare clasică prin excelență a fost montată și jucată într'o manieră care a cucerit Parisul. Ultimul spectacol « Les parents terribles » a lui Jean Cocteau are un succes uluitor. Tema autorului e, într'adevăr, foarte îndrăzneată (e vorba și de un incest).

« Le terre est ronde » a lui Armand Salacrou, jucată la « Rideau de Paris » are un succes de stimă.

Comedia Franceză, fără a părăsi vechiul repertoriu, s'a întinerit, acceptând pe cei patru regisori ai « cartelului » să monteze câteva spectacole.

* * *

În sociologie, lucrări prea importante nu sunt de remarcat în afară de « Histoire de la pédagogie en France » a lui Durkheim, tipărită prin îngrijirea profesorului Halvachs și « Morphologie sociale » a acestuia din urmă.

La Sorbonna s'a creat o catedră de sociologie economică. Revista « Annales d'histoire économique et sociale » încearcă să dea viață nouă științelor sociale în Franța. Trei profesori dela Sorbonna scriu în întregime revista : Labrousse, Halvachs și Marc Bloch.

În filosofia propriu-zisă, nimic de semnalat. Bergson, imobilizat de boală, n'a scris nimic în anul trecut, iar d-nii Brunschwig și Bachelard se mențin la o activitate de articlieri. O lucrare de filosofie politică este « Relevement de l'Allemagne » a lui Albert Rivaud, iar într'o serie de conferințe și studii, d. Guillaume a încercat să popularizeze ideile sale relativ la psihologia formei.

* * *

Ca să terminăm acest sumar expozeu, vom nota că forțele culturale franceze n'au adus lucruri extraordinare în anul 1938. Contribuția lor a consistat mai mult în a continua un drum trasat. Idei noi și îndrăznețe, reforme de structură nu au fost. S'a perfecționat un material vechi. Scriitorii, în afară de Giono, n'au priză în rândurile tineretului; unii că preferă turnul de fildeș, iar alții acțiunea politică. Evenimentele din Septemvrie au readus în actualitate cărțile ce vorbesc despre război. Recentele probleme coloniale au readus în preocupările scriitorilor francezi ideea de a utiliza un material nepuizabil de folklor, legende și aventuri, oferit de viața celor 60 milioane de indigeni aflați sub protectoratul Franței.

Inchidem această scurtă dare de seamă, în convingerea că anul 1939 va aduce o serie de evenimente în cultura franceză. Vom fi bucuroși să le analizăm treptat în rândurile acestei reviste.

L. B.

EMINESCU ÎN ENGLEZEȘTE

O nouă traducere a poeziilor lui Eminescu în limba engleză a apărut de curând, datorită profesorului P. Grimm, dela Universitatea din Cluj (*Poems*, Tipografia «Cartea Românească», Cluj, 1938). A reda pe cel mai mare poet al nostru în englezește nu este o întreprindere ușoară. Incercările din trecut s'au izbit în primul rând de bogăția sinonimelor din vocabularul englez, care, pentru străin, și, în deosebi, pentru român, constituie una din piedicele de frunte în a găsi cuvântul echivalent.

Versiunea d-lui Grimm se distinge prin redarea fidelă, nu numai a cuprinsului, dar și a ritmului, rimei și, ceea ce era și mai greu, a muzicalității lui Eminescu. Numai o muncă stăruitoare și stăpânirea celor două limbi din partea tălmăcitorului puteau duce la un asemenea rezultat. Cine citește, bunăoară, «O, Mamă», sau «Scrisoarea întâia», nu poate să nu admire realizarea. Caracterul adecuat al traducerii, ca formă și fond, se reflectă și în celelalte bucăți. Cele mai subtile nuanțe din original au fost redată cu adâncă înțelegere. Cititorul englez are astfel posibilitatea pentru întâia oară de a cunoaște de aproape și de a gusta din plin pe Eminescu.

Traducătorul a prezentat numai o parte din poeziile lui Eminescu. «Luceafărul» lipsește. Bănuim că numai un scrupul de artist l-a făcut să amâne pentru mai târziu publicarea unei traduceri complete. Dar și cu numărul limitat de poeme, traducerea rămâne o contribuție serioasă la cunoașterea literaturii noastre peste hotare.

Nu cunoaștem în ce măsură traducerea d-lui Grimm va fi răspândită. Ne exprimăm speranța că autoritățile noastre însărcinate cu propaganda în străinătate vor ști să îngrijească de această traducere excepțională ca să ajungă în cât mai multe exemplare în lumea anglo-saxonă, unde suntem puțin cunoscuți din punctul de vedere cultural.

N. P.

O INTRODUCERE ÎN STUDIUL LIMBILOR ROMANICE A UNUI LINGVIST ROMÂN ÎN LIMBA ENGLEZĂ

D. Iorgu Iordan, actualul decan al facultății de litere din Iași, a publicat în 1932, în limba română, o *Introducere în studiul limbilor romanice (Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice)*, un impresionant volum de aproape 500 de pagini, în care era

condensată o istorie a lingvisticii romanice dela începuturi și până la data publicării volumului în chestiune.

Cartea conține patru capitole: Studiile romanice până la 1900; Școala «estetică» a d-lui Vossler; Geografia lingvistică; Școala franceză. Fiecare dintre aceste despărțituri în timp și în spațiu este analizată cu amănunțime, astfel reies clar ideile conducătoare ale școlilor principale, aportul fiecărui savant în parte și progresul realizat de la o epocă la alta. Pentru a prezenta o icoană mai veridică a ideilor diferiților autori, d. I. Iordan, după ce a tradus în românește toate textele citate, a pus în note și originalul, german, italian, etc., astfel încât cititorii care cunosc aceste limbi să poată imediat verifica.

Această lucrare a fost primită în chip foarte favorabil de critica internațională și totul lăsa să se prevadă o nouă ediție. În orice caz, autorul a căutat să o țină la curent cu toate noile publicații și cu noile curente și teorii. În loc însă ca ediția a doua să apară tot la Iași, ea a apărut la Londra sub titlul «An introduction to romance linguistics, its schools and scholars» (Methuen et Co. Ltd.), în traducere engleză.

D. John Orr, profesor la universitatea din Edinburgh și cunoscut romanist, socotind că lucrarea d-lui Iordan trebuie să fie pusă la dispoziția studenților englezi și, implicit, a tuturor specialiștilor care nu știau românește, dar pot citi englezește, a hotărât să traducă «Introducerea» și să o publice în englezește.

Versiunea engleză este superioară cu mult celei românești, întâi pentru că autorul a completat unele lacune și a adăugat informații cu privire la lucrările apărute după publicarea ediției întâi, și în doilea rând pentru că traducătorul a adus și el unele modificări, mai ales în ce privește prezentarea, și bine înțeles cu consimțământul prealabil al d-lui Iordan. Cu toate adaosurile, volumul englez conține cu aproape o sută de pagini mai puțin decât cel român, fapt care se datorește în primul rând suprimării traducerilor.

Semnalăm apariția acestei traduceri fiind convinși că cititorii noștri, chiar și aceia care nu se interesează de loc de lingvistică, se vor bucura auzind că opera unui savant român a avut onoarea unei traduceri într-o limbă occidentală, lucru destul de rar în știință și ne mai întâmplat în materie de lingvistică. Chiar cititorii englezi, de altfel, vor trebui să arate ceva mai mult interes pentru limba română, deoarece o bună parte dintre faptele prezentate ca exemplificare a teoriilor aparțin limbii române și au fost păstrate în versiunea d-lui Orr.

CRONICA MUZICALĂ

FILARMONICA — CONCORTE

Obișnuita absență a maestrului George Georgescu dela pitrul Filarmoniceii, cu ocazia invitațiilor periodice și regulate în străinătate, unde este primit călduros și apreciat unanim de critică și melomani drept unul dintre cei mai înzestrați conducători de orchestră europeni, a dat acces și celorlalți profesioniști stimati ai baghetei românești să apară onorabil la conducerea acestei eminente orchestre.

D. Alfred Alessandrescu s'a distins ca totdeauna prin noblețea expresiunii muzicale, prin calitatea poetică a nuanțelor și printr'o feminină gingășie — câteodată inoportună și neadmisă de partizanii artei energice, brutale, unde animatorul capătă relieful de profet și când bagheta se preschimbă în bici gonitor de stihii. Totul nu e decât o chestiune de temperament. D. Alessandrescu rămâne tot atât de valabil și interesant la audiție, în sfera d-sale de intențiuni și vrăji minore. Ceea ce trebuie considerat la un dirijor drept o dovadă incontestabilă de talent e darul frazării, găsirea unui limbaj sonor dintre miile de dialecte, respectul sfânt pentru indicațiile din partitură și cunoașterea meșteșugului de a se face ascultat de orchestrați prin convenția mâinilor. Ultimul dar s'ar părea că ține mai mult de autoritate decât de aptitudine. Alfabetul degetelor elastice, care leagă intenția cu execuția, variază dela dirijor la dirijor și e de natură pur subiectivă. Câteodată acest mecanism digital poate nici să nu existe. Mișcările directe ale brațelor, privirea, mimica, șoptitul îl înlocuiesc. D. Alfred Alessandrescu se descurcă destul de bine și fără motivul gesturilor; făcând de multe ori impresia falsă că nu știe și nu vrea să participe la actul muzical și că se bizue cu încredere numai în virtuțile interpretative ale orchestrei. Astfel pare un dirijor neutru, izolat pe stânca de lemn a scenei, privind fantomele melodiei cum trec în uitare.

Iluzia însingurării d-lui Alessandrescu e însă risipită de cea constatare a echilibrului dintre liniștea d-sale și calmul realizărilor. Aceasta presupune o corespondență tainică. Dacă potolirea și ținerea furtunii în lanțuri (ca și acele vânturi din Mitologie închise într'o grotă din Sicilia) ar fi consecința unui sbucium și torziuni inutile, atunci am avea toate motivele să ne îndoim de valoarea d-lui Alessandrescu. Reținerea și discreția elegantului dirijor sunt dictate de un armonios vis lăuntric.

D. Alessandrescu a prezentat în cadrul concertului simfonic pe d. Alfred Hoehn, un pianist crescut în cultul tehniceii, abil, puternic și amplu. Concertul dificil de Ceikowsky (și bemol minor) i-a slujit cauza. Materialul tematic descriptiv, pasajele,

închinată în genere bravurii de arpegiu și acordurilor placate, au pus în evidență seriozitatea în studiu a interpretului. Concertul a sunat clar ca o boltă de iarnă prin păduri de ghiață, pe sub care luncă o sanie rusească. Transparență de cristal, clopoței, reverie feerică și viziuni de dansuri populare se iscau cu fondul lor sătesc în plimbarea de armonii romantice occidentale. D. Alfred Hoehn s'a impus ca un pianist de virtuozitate. Publicul l-a omagiat cum se cuvine. În aceeași linie de realizări, d. Hoehn s'a manifestat și în recitalul dela sala Dalles, excelând în « Studiile simfonice » de Schumann.

Atent față de producția autohtonă muzicală, d. Alfred Alessandrescu a ales din generația proaspătă de muzicani pe d. Paul Constantinescu, a cărui « Simfonieta » a trecut-o în programul concertului, în tovărășia de cinste a « Nocturnelor » lui Debussy, a Rapsodiei spaniole de Ravel și a poemului « Don Juan » de Richard Strauss. D. Paul Constantinescu scrie românește. În tot ceea ce pare savant, rece și politonal, pătrunde ca o boare melosul nostru, sugestia neaoșă; e o proiecție indirectă, neobservabilă, gândită și prudent împărțită. « Simfonieta » cuprinde mult fior rustic, mult câmp și cântare românească, în discreția motivelor ei. D. Paul Constantinescu e un real talent componistic a cărui consacrare nu va putea întârzia în măsura în care d-sa va fi și productiv.

D. Alessandrescu a dat contururi impresioniste de pastel, celor două Nocturne de Debussy, « Fêtes » și « Nuages », cu efecte schimbătoare de lumină; am dori ca să ascultăm într'un concert al Filarmoniceii și a treia nocturnă, cunoscută în România doar prin discurile dela Radio-Sirènes, unde voci de femei în cor cântă pe vocala *a* fără de cuvinte, dând prin aceasta o contribuție instrumentală.

S'a executat în aceeași seară suita de orchestră « Rapsodia « Spaniolă » de Ravel. Ea a fost creată în 1908 de Eduard Colonne. Se compune din tabloul poetic « Preludiul Noptii » unde calmul zilei sfârșite e redat de patru sunete coboritoare, de Malaguena, Habanera și Feria, aceasta din urmă de o mare ingeniozitate orchestrală și strălucire sonoră.

În locul compozitorului Igor Strawinsky, care trebuia să vină și să conducă un concert la Ateneu, tot d. Alfred Alessandrescu a fost împuternicit să ia bagheta. Audiția a avut loc la Radio. După o execuție strict clasică a simfoniei a 8-a de Beethoven, un solist român de valoare deosebită și-a dat muzicalul concurs. D. Vasile Jianu a cântat concertul în re major de Mozart, pur, elegant, cu grație franceză. Completarea serii a fost făcută, de sigur pe neașteptate, cu poemul lui Debussy « După amiaza unui faun » și « Pasărea de foc » de Strawinsky.

Înainte de Crăciun, societățile corale românești au activat intens concertând și reamintindu-ne colindele copilăriei. Între aceste ansambluri vocale relevăm pe acela al « Ligii Culturale » din Botoșani și « Corul Gavril Muzicescu » conduse respectiv de d. Georgescu Postelnicu și Ștefan Stoicescu, doi muzicanți destoinici, iubitori de muzică și pricepuți în arta nuanțelor. Programul a fost de o mare bogăție și varietate a autorilor. Brediceanu, Monția, Borgovan, I. Brătianu, T. Popovici, Hubic, etc, erau reprezentați cu sentimentale romanețe și cântece de leagăn. Dorim continuitate activă Corului « Gavril Muzicescu » și « Ligii Culturale » și așteptăm concerte nu numai cu ocazia sărbătorilor, dar și în plină stagiune, unde ele pot fi consolatoare de proștii soliști instrumentiști pe care îi ascultăm.

Muzica de cameră a ultimei luni a anului nu a fost susținută decât de quartetele Teodorescu și al Fundațiilor Culturale Regale. D-nii Teodorescu și Adrian Sarvaș au reușit să dea audiții de superioară artă; compozitorii interpretați nu au suferit nici în stil, nici în claritate. Instrumentiștii își motivau unul altuia intrările, își menajau puterile și se înțelegeau în privința dozării, intensității sonore; se urmăreau în același suflu nuanțat și se întâlneau în unitate de melodie, omogen, calmi, stăpâni și expresivi. Totuși la aceste audiții, și în special la ședințele d-lui Al. Teodorescu, lumea noastră muzicală a binevoit să absenteze. Sala Dalles întristător de goală a scăzut dorul unei reluări de concerte bunului ansamblu de coarde format din instrumentiști de valoarea unui I. Fotino, violoncelist care ar trebui să se manifeste și singur în recitaluri proprii, unui Rădulescu și unui Jelescu.

Celelalte concerte dela sala Dalles, spre deosebire de alți ani fecunzi, s'au numărat pe degetele unei singure mâini. Nu rețin decât seara de operetă franceză a d-nei Viorica Anghel și Constantin Stroescu, parteneri de cântec agreabili volubili, degajați pe scenă, mimici. Au plăcut, au fost bisati și s'a râs.

D. Stroescu a făcut aproape teatru, sugerând sensul muzicii prin modulația cuvântului și prin riposte de pantomimă.

Pianul a fost reprezentat prin d. Radu Negreanu. Tânărul muzician ne-a demonstrat că știe să lucreze serios și inteligent. În Masques și Preludii de Debussy a realizat farmece unice, oglindiri și ecouri, accente de sărbătoare în Feux d'artifices și în Collines d'Anacapri.

În totul considerat, recitalul d-lui Radu Negreanu e o mărturie a unui autentic talent, care începe să aspire spre arta mare.

Între soliștii microfonului, d-na Silvia Șerbescu s'a distins dovedind aceleași preocupări de acuratețe sonoră și exactitate.

VIRGIL GHEORGHIU

„MUNCĂ ȘI VOIE BUNĂ“ SAU DESPRE O NOUĂ EDUCAȚIE POPULARĂ

Organizarea timpului liber al muncitorilor este de fapt organizarea unei noi metode de educație a maselor populare.

Falimentul individualismului politic și filosofic a înscris printre efectele sale determinante și insuficiența educației populare. Pentru școala populară a învățământului democratic, realitatea umană asupra căreia educația avea să-și exercite influența ei dirijată era individul abstract, omul considerat în însușirile lui generale, iar metoda, admisă ca bună, era metoda expositivă, educatorul având în vedere un om mijlociu, în raport cu care el trebuia să opereze o adevărată nivelare, pentru omogenizarea completă a clasei. Ca scop material, acest învățământ tindea să treacă în memoria elevilor o cantitate de cunoștințe, socotită minimă, individul având a face doar dovada unei memorii bune. Cum se descurca el cu aceste cunoștințe în viața socială obișnuită și cum avea să-și regleze raporturile sale cu ceilalți semeni, educația aceasta nu se interesa prea mult. Adăoga, la acestea câteva precepte, deduse rațional din același concept abstract al omului, și astfel societatea obținea prin educație serii după serii de indivizi îndopați cu idei abstracte. O hipertrofie a memoriei și o hipofuncțiune a celorlalte funcții psihice făcea din societatea umană un conglomerat de individualități, mai mult sau mai puțin autonome, al căror element de legătură era concepția juridică a raporturilor dintre persoanele civile. Considerațiile etice, aspectul dinamic al vieții în colectivitate, promovarea motivelor de afectivitate și urmărirea unui ideal de umanitate întemeiat pe puterea de coeziune și simpatie a unei vieți colective prin excelență, nu intrau în mijloacele și țelurile învățământului individualist al secolului trecut.

De aceea, singura solidaritate la care a putut să ajungă veacul trecut a fost « conștiința de clasă », fraternizarea în mizerie, viziunea materialistă a vieții. Rezultatul acestui sistem a fost ura acerbă între diversele categorii sociale, crearea unor complexe de psihologie colectivă de intoleranță, dând vieții politico-sociale a națiunii, aspectul unei mări adânc turburate.

Secolele trecute au fost secole de profundă tristețe, de adânci opresiuni morale, de injustiții și inegalități sociale, de întunecare a omului și scoborire a umanității. În ciuda strălucirii civilizației ajunsă la o tehnică din ce în ce mai perfecționată și la o prodigioasă utilizare a materiei prin știință în folosul confortului și înlesnirii vieții, participarea marelui mase a poporului la bunurile spirituale ale acestei civilizații a fost din ce în ce mai îngustată, în raport cu numărul lui și cu munca pe care o încorporează în aceste bunuri.

Somajul și pauperismul a fost desnodământul fatal al sistemului veacului trecut.

Este meritul Tratatului dela Versailles de a fi decretat în chip solemn că, pe viitor, munca nu va mai trebui să fie tratată ca o « marfă ». Respectul persoanei omenești și a drepturilor ei imprescriptibile deveni unul din pilonii pe care trebuia să se reazeme noua ordine morală a lumii. Pacea socială deveni una din condițiile elementare ale noului ideal de civilizație spre care se îndrepta lumea. Cele 14 puncte wilsoniene ale Păcii dela Versailles au fost adoptate de toate națiunile, ca idei cardinale în dorința de reconstrucție a omenirii. Iar în noua viziune a păcii, *regimul muncii* a devenit cheia de boltă a sistemului. Tot ceea ce fusese teribila « chestiune socială » a veacului trecut, trebuia așezat pe noi temeuri. Muncitorimea care-și făcuse datoria pe câmpurile de bătaie și se întorsese cu formidabila experiență a ficțiunii tuturor privilegiilor capitalului, singură munca fiind adevărata valoare nedepreciabilă, nu mai putea admite vechiul regim de servituți și extorcarea a energiilor sale.

De aceea, problema fundamentală a păcii a fost regimul muncii. Trebuia găsită o nouă bază de armonie între capital și muncă, un sistem de conciliere cât mai echitabil. Ideea sau declarația de principiu dela care s'a pornit a fost aceea că « *munca nu este o marfă* ».

Deci capitalul nu va avea să mai trateze munca ca pe o valoare pur economică și după criteriile strict materiale și utilitariste. Ci va avea să ducă o politică socială, în care munca intră ca o colaboratoare cu drepturi egale, iar criteriul de valorificare al muncii va fi respectul persoanei umane, în integritatea drepturilor și aspirațiilor sale permanente.

Astfel s'au pus bazele principiale pe care se organizează Biroul Internațional al Muncii și Conferința Internațională a Muncii, a căror menire este organizarea și reglementarea internațională a muncii.

Tot ce s'a făcut în acest domeniu se oglindește în legislațiile naționale asupra muncii, ca reflex al operei săvârșite de cele două organe internaționale.

Ceea ce însă s'a simțit dela început ca o necesitate imperioasă a fost faptul, firesc tuturor timpurilor, că pacea și ordinea socială nu se apără și nu se menține cu legi propriu zise, care totdeauna vor fi imperfecte, ci cu spiritul de echitate al oamenilor și cu disciplina interioară a valorilor spirituale, care ele înalță demnitatea și conștiința omului și creează adevăratele epoci organice de civilizație. O nouă orânduire a valorilor și o nouă educație au fost postulatele reconstrucției civilizației.

Nevoia unei noi metode de educație populară s'a simțit, deci, dela început. Reconstrucția civilizației nu se putea face fără

reconstrucția omului însuși, fără un element spiritual nou, fără restabilirea unei scări a valorilor în conformitate cu realitățile pe care războiul le promovase la rangul de valori abstracte: munca, meritul, primatul persoanei, etc. O nouă etică a procesului muncii trebuia întemeiată.

Astfel Munca, devenită obiect principal de studiu și meditație, de legiferare și organizare, și-a pus dela început toate tezele a căror rezolvare ținea de natura regimului însuși. Încă dela prima sesiune a Conferinței Internaționale a Muncii ținută la Washington, în 1919, odată cu adoptarea proiectului de convenție pentru ziua de opt ore de lucru, problema timpului liber al muncitorilor deveni corelatul acesteia. Din 1924, când Conferința Internațională a Muncii, în cea de-a 6-a sesiune a ei, a adoptat propunerea lui Albert Thomas cu privire la problema timpului liber, aceasta a devenit centrul politicii sociale ce avea să se inaugureze în curând în mai toate Statele lumii, ea confundându-se cu descoperirea unei noi metode de educație a maselor. Căci era de temut ca sporirea bruscă a orelor libere să nu provoace în viața muncitorului un dezechilibru dăunător, și să fie rătăcirea a doua mai rea ca cea dintâi.

Care au fost metodele care se preconizează și s'au și aplicat în diversele State, aceasta se poate vedea din studiul pe care îl publică d. inginer Stavri C. Cunescu, directorul general al Muncii, în broșura « Muncă și Voe Bună » pe care Ministerul Muncii a scos-o recent de sub tipar.

Ceea ce caracterizează organizațiile și instituțiile tuturor statelor este caracterul lor educativ.

Astfel în Statele-Unite este « Workers Education Bureau »; în Canada « Asociația de educație muncitorească și « Agricole Study Club »; în Anglia « Biroul Educației și Secretariatul de Stat pentru Scoția », « Community centre », « Oficiul Central al Educației fizice », « Carnegie United Kington Trust »; în Belgia, « Oficiul Național pentru organizarea timpului liber al muncitorilor », « Oficiul central de concedii » alipit Centralei pentru educația popoului, « Universitățile » muncii din regiunea Charleroi; în Franța inițiativa particulară prin așa numitele « Centre sociale » îmbrățișează întreaga familie, începând cu copiii dela cea mai fragedă vârstă pentru care are leagăne, grădinițe, apoi mai târziu terenuri de sport, spectacole pentru tineret; iar pentru cei mari biblioteci, coruri, cercuri culturale, cinematograf, cursuri de gospodărie, turism, colonii de vacanță, teatre de amatori, etc.; vin apoi « Amicii artelor populare », Subsecretariatul de Stat al recreațiilor și sporturilor, opera educativă a C. G. T.-ului, universitățile muncitorește, teatrele populare și serbările populare cu un caracter impresionant de comunitate; în Italia « Dopolavoro » este o operă vastă de edu-

cație populară, ramificată pe tot întinsul țării, cuprinzând copiii, tineretul, femeile și bărbații. Ținzând la formarea unei noi conștiințe naționale, Dopolavoro se folosește de toate mijloacele educative și recreative, dintre care teatrul este considerat unul dintre cele mai bune. Despre ea, d. Mussolini spune că « este o operă de pace, slujind idealul fraternității iubirii aproapelui și al civilizației ». În Germania, « Kraft durch Freude » este cea mai importantă realizare în această direcție. Ea are o secție specială « Opera de educare a poporului german », care colaborează la acțiunea educativă a întregii națiuni. Pentru atingerea acestui scop, a organizat 300 centre de educație, unde se țin cursuri și conferințe despre: Comunitatea muncii, chestiunea rasei, istorie, politică, economie, artă, tehnică, limbi streine, etc. În Rusia « Comitetul de educație fizică » a înființat « case culturale » și « baze culturale » instalate pe domenii întinse, unde numeroase mijloace de recreație stau la dispoziția amatorilor, iar în marile orașe sunt « parcurile de recreație ». Teatrul popular permanent este iarăși o creațiune importantă la Moscova.

În celelalte țări mai mici, mișcarea organizării timpului liber al muncitorilor este urmărită în același sens de educare a maselor populare.

În România, acțiunea aceasta de organizare a timpului liber s'a pus abia după război, odată cu crearea Ministerului Muncii în 1920. Mărginindu-se la început la crearea curentului de opinie preliminar, și lucrând mai mult indirect, prin organizarea unui învățământ muncitoresc temeinic, problema timpului liber se pune mai stăruitor abia după legea repaosului duminical (1925) și legea pentru durata muncii (1928). După această dată, acțiunea a fost dusă din diferite inițiative ale unor autorități de Stat, ale diferitelor instituții și asociații, precum și ale întreprinderilor particulare. Ministerul Muncii, pe lângă operele inițiate de el, intervenea în sprijinul celorlalte, cu subsidii, îndemnuri și înlesniri.

În momentul de față, inițiativa « Muncă și Voe Bună » este menită să pună bazele unei vaste și temeinice colaborări între autoritățile de Stat și diversele inițiative particulare, stabilind mai ales o *unitate de direcție*, un *program de realizări*, un *spirit comun de avânt și entusiasm*.

Ceea ce este interesant de precizat dela început este caracterul acestei mișcări și spiritul particular în care cată a-l realiza.

Caracterul ei vine din întreg acel proces al culturii contemporane, care de 40 de ani încoace își caută noi temeuri, pentru așezarea câștigurilor reale ale științelor pozitive într'o nouă imagine sintetică creatoare de echilibru și armonie, pentru cadrul în care are să se desfășoare viața umană, de o parte; iar de alta, armonizarea acestora cu câștigurile științelor morale și politice

care au aruncat la rebut, ca învechite, multe din noțiunile și conceptele operante ale veacului trecut și au croit în schimb altele, care deschid destinului uman noi orizonturi și întrevăd noi certitudini.

Astfel, tot ce ținea de ideea de «școală», în sensul și cu caracterul imprimat de Revoluția Franceză și de geniul lui Napoleon, este astăzi depășit; educația este astăzi pe drumuri noi și, chiar dacă nu este destul de clarificată și de sigură asupra roadelor finale, are, în schimb, o certitudine definitivă: trecutul nu-i mai aparține. Tot astfel, în ordine politică, termeni ca «republică», «monarhie», «constituție», în sensul vechi al cuvântului, sunt complet reformati. După cum în ordine economică, noțiunile sacrosancte de odinioară ca «muncă», «plus-valoare», «capital», «lupta de clasă», «materialism istoric», etc., sunt definitiv demodate, o nouă Teorie a avuțiilor și o nouă explicație a procesului producției, împărțirii și consumării bogățiilor fiind elaborate.

În schimb, se observă peste tot semne de solidarizare a ziselor clase sociale, de alcătuire organică a unităților vieții colective, un solidarism organic pare a se instaura, în funcție de care sensul vechilor noțiuni devine inoperant și iluzoriu (N. Iorga, «Idei asupra problemelor actuale»).

Dintre toate noțiunile economice supuse schimbării, noțiunea de «muncă» suferă cea mai profundă transformare, părănd investită cu un înalt destin de regenerare a umanității, prin forța și noutatea zăcămintelor ei de idealism și umanitate. Este de altfel un lucru verificat istoricește că «desvoltarea oricărei societăți e în directă legătură cu concepția pe care acea societate o are despre muncă, precum și de instituțiile prin care ea se realizează în viața practică (G. Strat, «Curs de istoria doctrinelor economice», p. 20).

Sunt însă câteva certitudini definitiv câștigate pentru sufletul contemporan. Astfel, în *ordinea economiei politice*, marxismul este depășit. Falimentul suferit în Rusia, eșecurile obținute pe plan internațional, lipsa de priză asupra conștiinței claselor muncitoare intrate într'un complex cu totul nou de condițiuni și perspective, au făcut din el un fapt de domeniul istoriei. În *ordinea libertății și a spiritului*, se simte o reînviore a valorilor morale specifice creștinismului și ethosului european, o întoarcere spre virtuțile unui spiritualism și spre o cultivare a omului integral. În sfârșit, în *ordinea culturii*, este un adevăr câștigat definitiv, și împotriva vechei teorii a armonizării dela sine a valorilor economice cu valorile ideale, a acelu «laissez faire laissez passer» al Școlii liberale, că, dimpotrivă, este nevoie de un aspru efort de organizare rațională, pentru a apăra în mod sistematic valorile ideale, împotriva cotozirii valorilor economice. Experiența pare a fi dovedit că lucrurile nu se armonizează dela sine și că este nevoie de a interveni, în

numele drepturilor umanității, în mecanismul economic, pentru ca cu adevărat munca să nu mai poată fi tratată ca omarfă, așa cum a stipulat în preambulul părții a XIII-a Tratatul dela Versailles. (Ch. Bouglé, « Leçons de sociologie sur l'évolution des valeurs », pp. 120—121).

Dar, toate aceste demodări de noțiuni și aprehensiuni de certitudini duc spre întemeierea unor noi moravuri și spre instaurarea unei noi metode de educație, întrucât întreaga această mișcare are un caracter educativ, tinzând a crea deprinderile adecuate și climatul prielnic pentru organizarea vieții în funcție de noile certitudini spre care navighează sufletul contemporan.

Spiritul în care se va face această mișcare este acela al întoarcerii spre omul real, integral, concret, luat în aspirațiile sale generic umane și sporit în puterea lui de creație și idealism. Este aici tot desgustul pentru devastarea spirituală adusă de tehnica veacului trecut, și întoarcerea spre domeniul lucrurilor sufletești. Trebuie să ne liberăm de tehnologia oarbă, să realizăm, în complexitatea și bogăția lor, toate virtualitățile noastre, iată calea reconstrucției omului, după doctorul Alexis Carrel, (« L'homme, cet inconnu »).

Direcția în care se va realiza această vastă mișcare va fi cea a « educației în comun ». Caracterul educativ al comunităților este astăzi faptul care stă la baza întregii educații. El a fost îmbrățișat aiurea cu toată vigoarea și nu este în zadar să amintim că pe acest factor se întemeiază toată forța de înnoire a popoarelor.

Renovarea individului cere afilierea sa la un grup destul de numeros pentru a-l izola de « mulțime », pentru a-și impune reguli necesare și a poseda propriile sale școli. Iar aceasta, pentru a găsi și a institui alte moduri de existență și de civilizație. O civilizație în care cultura, frumusețea, mașina și știința să permită oamenilor să se desvolte indefinit, păstrându-și inteligența, simțul moral și virilitatea (A. Carrel, op. cit.).

Această nouă viziune a vieții nu se poate face decât printr'o educație a maselor, prin completarea deprinderilor din punctul în care le-a lăsat familia și școala primară. Pentru umplerea acestui gol în educația individuală și cetățenească a tuturor, s'au creat câteva instituții, între care și « Muncă și Voe Bună ». Incadrarea tineretului, a adulților, a femeilor și chiar a întregii mase a popoului într'un sistem suplu de muncă colectivă, concepută organic și totalitar, pentru ridicarea tuturoră spre un nivel de civilizație superior, și alternarea ei cu trăirea voioasă și senină a timpului liber, iată caracterul și spiritul acestei noi educații populare. Ea se încadrează perfect într'o nouă concepție despre viață și despre Stat, și tinde la realizarea unei noi etici sociale. Iar scopul ultim, reconstrucția individului prin rectificarea erorilor individualismului. Întoarcerea individului în societate și a « claselor sociale » în sânul națiunii, întoarcerea omului în sânul naturii și găsirea unui destin

uman propriu, iată conspectul general al temeiurilor noilor instituții și noii educații populare.

Nevoia acestei educații populare era de mult simțită și în țara noastră. Încă din 1923, în prefața unei broșuri, « Căminul Cultural », pe care o scosese Fundația Culturală « Principele Carol », se vorbea de insuficiența școlii primare în ce privește educația poporului, de golul și întunecul în care reintra săteanul după cei 4—5 ani de învățământ primar, rupt definitiv dela orice contact cu cartea. Ideea salvatoare era *Căminul Cultural*, care de abia azi este pe cale de a deveni o instituție organică pentru ridicarea culturală a satelor noastre, prin organizarea *Serviciului Social*, de curând legiferat.

Organizarea timpului liber al muncitorului punându-i la dispoziție toate mijloacele de care dispune știința și civilizația contemporană, pentru a face din acest « timp liber », un timp petrecut și bine și cu folos, creând câteva instituții permanente, cu ajutorul cărora muncitorul să se poată bucura de bunurile spirituale ale civilizației și culturii, este una din operele de înaltă umanitate pe care le postula noua viziune a destinului omenirii. El s'a realizat în mai toate statele civilizate. În unele mai puternic și mai autoritar (Rusia, Germania, Italia), în altele păstrând un caracter de oarecare libertate (Franța, Belgia, America). Ceea ce este de menționat este faptul că a devenit o chestiune de interes internațional, îmbrăcând, pe lângă caracterul de educație populară, pe cel de propagandă în sensul unor anumite doctrine.

La noi, această organizație va trebui să fie, alături de celelalte instituții similare pentru alte categorii de cetățeni ca: *Străjeria* pentru copii între 7—18 ani, *Premilităria* pentru tineretul între 18—21 ani și *Serviciul Social* pentru titrații de toate categoriile și pentru lumea satelor, o puternică instituție a tuturor categoriilor de muncitori, meseriași și funcționari particulari, cărora să le dea posibilitatea să-și desvolte o viață proprie, originală și autentică, pe care să se sprijine temeinic Statul, creat prin noua Constituție din Februarie 1938.

Un Stat sprijinit pe categoriile profesionale nu poate dura, dacă aceste categorii nu-și vor găsi și temeiul unei vieți proprii înălțate și conștiente.

Timpul liber, care, evaluat statistic și negativ, poate fi considerat ca o imensă energie ruptă din capitalul energetic al muncii românești, dacă este lăsat neorganizat, poate deveni însă un imens rezervoriu de energie morală și de avânt, dacă este întrebuițat după principiile raționale ale civilizației actuale, deschizând individului vaste posibilități de integrare în dinamica culturii contemporane, iar clasei muncitorești perspectiva unei împăcări cu societatea, în ritmul creator al națiunii solidare. ȘTEFAN CÂRSTOIU

RADIESTEZIA

Nu este exclus ca radiestezia să devină un capitol al științelor exacte.

Deocamdată radioestezia își are apărătorii ei fervenți și de-tractorii ei activi, iar oamenii de știință, cu toată buna lor voință, n'au reușit să aplaneze un conflict serios și penibil în același timp.

Acei care îi refuză titlul de știință spun — și pe drept cuvânt — că, pentru a-l dobândi, radiestezia trebuie să facă dovada că experiențele care formează obiectul ei pot să fie executate în condițiunile fixate de laborator.

Ori, se constată că numai anumiți oameni sunt în stare să mănuiască bagheta sau pendulul radiestezic și, ceea ce este încă mai grav, se observă că rezultatele lor nu sunt decât rareori concordate.

Radiesteziștii pretind totuși că le stă în putință să descopere, cu ajutorul unei baghete sau unui pendul simplu, izvoare subterane, zăcăminte de petrol sau zăcăminte de metale, și există astăzi societăți care îi utilizează, alături de geologi, la descoperirea de terenuri noi care să merite cheltuelile ridicate ale unei exploatări.

Dacă radiestezia nu este încă o știință, ea este fără îndoială o tehnică și, în orice caz, o meserie care își revendică drepturile și aspiră să-și justifice pretențiunile, mai ales în fața acelora care nu se sfiesc s'o considere o curată înșelătorie.

Numărul sursierilor (așa se mai numesc radiesteziștii) și al partizanilor este destul de însemnat, și faptul s'a înregistrat cu prilejul celor câteva congrese pe care le-au ținut (ultimul dacă nu ne înșelăm a fost la Lausanne, sub patronajul lui d'Arsonval și Branly) și în care au desbătut probleme în legătură cu radiestezia, prezentând fapte și căutându-le o explicație înlăuntrul datelor actuale ale științei.

Sursierii nu întrebunțează toți aceleași aparate, dar la mijloc este numai o chestiune de preferințe, aparatul fiind mai de grabă un semnalizator decât elementul esențial al experienței.

Unii întrebunțează o baghetă, un lemn bifurcat; alții întrebunțează un mic pendul de 10—15 cm lungime.

Când sursierul se găsește pe locul care ascunde izvorul de apă sau zăcământul prețios, bagheta printr'o ușoară smucitură se ridică cu vârful în sus, iar pendulul începe să oscileze.

După numărul și amploarea oscilațiilor, după felul smuciturii, sursierul nu se va codi să întocmească un mic studiu asupra descoperirii sale, indicând odată cu natura zăcământului și cantitatea de material prețios pe care o conține.

Unii — cum este de pildă abatele Mermet — pretind că deplasarea pe teren este inutilă și că o hartă bine întocmită este suficientă.

Dar iată chiar cuvintele abatelui: « Da, este absolut sigur că pot, din cabinetul meu de lucru, să fac prospecțiuni hidrologice, mineralogice, geologice și altele, la orice distanță.

E de ajuns să am sub ochi un plan bine întocmit, și orientat în raport cu punctele cardinale și la scara de cel puțin 5/1000... Cu aceste indicații pot să lucrez la mine acasă ca și cum aș fi pe teren și să determin existența, amplasamentul, adâncimea și volumul. Am și făcut-o de mai multe sute de ori și în regiunile cele mai îndepărtate, cele mai felurite, India, Japonia, Oceania, Brazilia, Maroc, Algeria, Galiția, Ucraina ».

Se vede clar, ne aflăm în fața unui fenomen extrem de important, care, dacă nu e o mistificare, este de-a-dreptul minunat, iar afirmațiile abatelui Mermet pur și simplu uluitoare.

Oamenii de știință, care apreciază că radiestezia merită un examen serios, au propus următoarea explicație: ei cred că fiecare corp are proprietatea să emită radiațiuni încă necunoscute, dar caracterizate printr'o anumită lungime de undă; sursierul, care beneficiază de un sistem nervos mai delicat decât al oamenilor obișnuiți, are calitatea de a se acorda — de a se sintoniza — cu radiațiunile emise de corpuri și, sub influența lor, să provoace o vibrație mușchulară, care, la rândul ei, se transmite baghetei sau pendulului, făcându-le să reacționeze.

Evident, punctul acesta de vedere nu aduce nici o lămurire pentru cazurile sursierilor, care își exercită meseria lor la masa de lucru.

Alți oameni de știință, mai greu de urnit în favoarea « noii științe », au arătat că experiențele sursierilor rămân valabile numai în limitele hazardului.

Cu alte cuvinte, radiestezia este sinonimă cu întâmplarea și ascultă de jocul hazardului. Și, ceea ce este destul de grav, e că această — să spunem — ipoteză a și fost confruntată cu faptele.

Pentru a nu cita decât un exemplu foarte elocvent prin cifrele lui, vom pomeni de un concurs, care a avut loc în anul 1935 și la care au participat 86 de sursieri.

Aplicându-se calculele hazardului, s'au stabilit atunci următoarele rezultate teoretice:

31 nu vor găsi nici o soluție.

31 sursieri vor trebui să găsească o soluție justă din 10.

15 sursieri vor trebui să găsească 2 soluții juste din 10.

5 sursieri vor trebui să găsească 3 soluții juste din 10.

1 sursier va trebui să găsească cel puțin 4 soluții juste din 10.

Puși să experimenteze s'au obținut următoarele rezultate practice:

31 dintre ei n'au găsit nici o soluție.

33 au obținut 1 soluție.

14 au obținut 2 soluții.

7 au obținut 3 soluții.

1 a obținut 4 soluții.

Lucrurile s'au petrecut, așa dar, cu excluderea oricărui principiu misterios și conform prevederilor matematice.

Alte încercări sistematice au condus de asemenea la rezultate previzibile pe temeiul calculelor matematice; sau n'au dat rezultate neconcludente. Problema rămâne totuși deschisă, tocmai pentru valoarea determinărilor pozitive, uneori surprinzătoare, care au amânat o încheiere defavorabilă.

Înainte de a încheia, să ne fie îngăduit a vorbi, în aceeași ordine de idei, de curioasele experiențe ale doctorului Abel Martin, executate în fața unui distins juriu de medici profesori și membri ai Academiei de Medicină din Paris.

Experiențele lui Abel Martin sunt o generalizare a metodei radiestezice și o aplicare a ei la om, în scopul de a pune un diagnostic și a găsi un remediu.

În mod obișnuit, medicul se pronunță asupra unei maladii după ce a procedat la o ascultare și la o palpăre a pacientului și după ce la constatările sale a adăogat informațiile buletinelor de analiză.

Doctorul Abel Martin răstoarnă procedeele convenționale și indică un procedeu de o simplitate uimitoare. Doctorul Martin admite că animalul este sediul unor radiațiuni, care emană cu regularitate din corpul sănătos în plin echilibru, radiațiuni care pot fi turburate în cazul că animalul suferă de o maladie sau de un accident intern. În urma unui număr imens de încercări și de observațiuni, medicul francez s'a oprit la concluziuni surprinzătoare. Instrumentul întrebuințat se compune dintr'un fir de lână, cât mai flexibil, cu un capăt răsucit pe un baston scurt de câțiva centimetri; de celălalt capăt al firului se leagă o greutate, spre exemplu o bucată de lemn, de plumb, de sticlă, o cheie sau chiar un ceasornic. Micul baston cu firul răsucit se ține între degetele mâinei drepte, între cel mare și arătător.

Se realizează astfel ceea ce se numește un pendul, adică o greutate suspendată cu ajutorul unui fir și capabilă să execute mișcările limbi unei pendule de ceasornic. Mâna stângă adusă în unghi drept prezintă degetele înainte și servește drept antenă.

Înainte de a experimenta, se determină cu grijă lungimea firului, răsucind sau desrăsucind firul sub lumina unui bec electric, de care apropiem convenabil mâna, care slujește de antenă. Ne oprim la acea lungime, când mișcările pendulului se transformă într'o mișcare de rotație și când, retrăgând mâna-antena rotațiunea încetează și rămâne oscilațiunea. Lungimea rămâne cuprinsă între 10—15 centimetri.

Cu un asemenea instrument simplu, doctorul Martin explorează suprafața unui animal bolnav. Sau, mai exact spus, explorează cu mâna-antena și constată că pentru toate regiunile sănătoase ale corpului, pendulul se pune într'o mișcare de rotațiune, care se păstrează neturburată, iar în zona bolnavă pendulul încetează să oscileze.

Prin urmare, examinând un bolnav cu un astfel de pendul, descoperim, după natura mișcării pendulului, regiunea bolnavă. Mai mult. Distanța care desparte vârful degetelor mâinei-antene de suprafața pielii indică și profunzimea, nu numai locul anume unde se află organul bolnav. Mai departe. Odată afecțiunea localizată, ne putem da seama de natura răului ținând cu degetele disponibile ale mâinei, care susține pendulul, diferite fiole cu culturi microbiene. Vom constata uluiți, că atunci când microbii din fiolă corespund cu cei ai maladiei, pendulul, în loc să oscileze, va căpăta o mișcare rotatorie, ca și cum s'ar produce o neutralizare a maladiei. Sau, dacă e vorba de o intoxicațiune, se vor produce fenomene asemănătoare ținând în mână un eșantion din corpul care a provocat intoxicațiunea sau încă dacă e o fractură vom constata același lucru ținând în mână un os. În sfârșit, dacă animalul a înghițit un ac, e suficient să ținem în mână o bucată de metal.

Și pentru ca mirarea noastră să urce toate culmile, să adăogăm că după ce se determină locul și natura răului, cu același instrument se indică și tratamentul. În adevăr, ținând de data aceasta în mână anumite medicamente, după felul mișcării pendulului, vom găsi exact soluțiunea cea mai adecuată. Efectele medicamentului sau faptul dacă e necesar să-l înlocuim, se determină pe aceeași cale.

Să recunoaștem. Suntem în fața unei descoperiri de necrezut, dacă marile autorități medicale, care au asistat la experiențe, nu le-ar confirma.

Se cunoaște până acum că anumite persoane nervoase, cu ajutorul unei baghete, pot să spună că se află sub ele la o anumită adâncime a subsolului, dar de aici până la experiențele d-ului Martin s'a parcurs o cale extrem de interesantă. Experiențele au fost efectuate cu succes desăvârșit pe animale mari și nu se întrevede nici un inconvenient să fie generalizate la om.

Să așteptăm desnodământul acestor curioase încercări.

AL. MIRONESCU

PLANIFICARE INTERNAȚIONALĂ ȘI ECONOMIE DE RĂZBOI

După conferința dela München, spiritul public de pretutindenii, dar îndeosebi din țările pacifice, adică din acele țări care nu au avut și nu dețin inițiativa războiului eventual, a cunoscut o scurtă fază de destindere. De ușurare până la iluzia păcii. Nu a întârziat însă adevărata reculegere, manifestată prin simțul realist al acelor guverne care au fost nevoite să consimtă la consumarea loviturii prin surprindere, fără a putea să reacționeze în vre-un fel.

Nu se poate contesta valabilitatea criteriului etnic în materie de aliniere a hotarelor țărilor europene, cu atât mai mult cu cât aceste hotare sunt urmarea unui tratat încheiat pe baza principiului naționalităților. Dar dacă până aici veleitățile neo-imperialiste și desăvârșirea practică în aplicarea principiului naționalităților au mers mână în mână; dacă, prin alte cuvinte, tendințele de hegemonie în Europa centrală s'au prezentat, în această fază, remorcate de cerințele rațiunii etnice în revendicările teritoriale, după München Europa cunoaște manifestarea unor poftă de expansiune, pur politice.

Perspectiva de pace ar fi putut câștiga teren dacă cel puțin — în ordine politică — nu ar mai fi existat teritorii care să se preteze la revizuire de fruntarii în virtutea principiului etnic, și dacă — în ordine economică —, « pacea » dela München ar fi fost de natură nu să provoace o recrudescență a eforturilor de pregătire a războiului, ci să înlesnească o indispensabilă reîntoarcere la așa numita economie « liberă » în relațiunile internaționale, adică *o trecere la economia de pace*.

Economia de război este economia în regimul căreia actele de politică economică și de politică financiară ale guvernelor se inspiră din eventualitatea izbucnirii conflictului armat, concretizându-se în măsuri și eforturi care sunt destinate să realizeze *mai mult decât întreținerea unei armate regulate cu efective de pace și cu un utilaj redus la strictul necesar*.

În regimul acestei economii de război, o parte importantă din venitul național și chiar din capital este încorporată în stocuri de bunuri care nu îndeplinesc nici o funcțiune economică. Alături de procesul de acumulare a bunurilor economice, amenință să ia proporții un proces de acumulare enormă de bunuri ne-economice.

Trecerea la o economie de pace presupune reîntoarcerea la procesul normal al producției, al circulației și al acumulării economice.

Bine înțeles, mari dificultăți se leagă azi de această transformare a economiei mondiale. Producția de război imensă a deplasat în acest nou sector de activitate, un important număr de brațe. Ar fi deci de prevăzut că revenirea la o producție normală

de mărfuri de consumație sau de bunuri de capital ar agrava problema șomajului, care ca problemă de ordine internă a statelor industriale nu poate să aibă decât două ieșiri: fie plasarea brațelor în producția organizată de stat (lucrări publice și înarmare) sub egida războiului de cucerire, dătător de teritorii și debușee sau de speranțe corespunzătoare; fie — redistribuția marilor piețe de consum industrial (colonii, sfere de influență) pe cale pașnică, lucru care nu este așa ușor de realizat. Principial, se poate spune că până când puterea de muncă a brațelor din statele capitaliste industriale nu va putea fi valorificată prin export, la nivelul capacității ei de producție, nu ne putem aștepta la o calmare a spiritelor în țările care au ales cea dintâi cale de ieșire din această situație: războiul de cucerire. Alături de avatarele de natură politică sau care țin de aspirații politice cu caracter imperialist, nu trebuie să uităm că militarismul și războiul, ca mijloc extrem de punere sub autoritate a unor teritorii de consum, la dispoziția unui stat cu mare capacitate de producție industrială, este un instrument de politică economică propriu capitalismului.

O a doua dificultate esențială este existența unei mentalități refractare circulației normale a creditelor, în statele cu mari rezerve de capitaluri. Creditul internațional nu funcționează din cauze care azi se revelează a fi de natură mai mult politică. Conflictul de ideologie cu temerile la care dau naștere, animozități în relațiunile diplomatice, diferențe de *Weltanschauung* al vieții publice, au creat o stare durabilă de repulsie între populațiile și mai ales între conducătorii statelor care guvernează marile piețe capitaliste. Atâta vreme cât condiții de depresiune economică au contribuit substanțial la menținerea unei stări de incertitudine pentru capitaluri, era de înțeles greutatea de a se înlătura obstacolele ce stăteau în calea circulației internaționale a creditului. Ele erau de natură economică. Astăzi însă, asemenea cauze nu ar mai putea fi invocate. Realitatea este că atâta vreme cât pregătirea războiului defensiv, în anumite țări, este pricinuită de inițiativa războiului ofensiv în alte țări, iar această inițiativă este fundamental în funcție de o cauză economică: deficiența posibilităților de valorificare și utilizare a muncii în țările capitaliste lipsite de teritorii de desfacere, deci și de resurse financiare îndestulătoare (devize-aur, credite), faptul constituind un obstacol categoric în calea reconstrucției economiei internaționale, lucrurile evoluează în cerc vicios.

În sfârșit, în al treilea rând, trecerea la o economie de pace întâmpină astăzi, după conferința dela München, dificultatea cea mai mare, în necesitatea pregătirii războiului de apărare în țările a căror poziție economică și politică nu impun inițiativa unui război ofensiv.

Este de văzut că nu se poate ajunge la un regim de economie de pace câtă vreme politica economică a tuturor statelor stă sub inspirația necesităților de înarmare, și că — pentru a se înlătura atare situație — războiul ar trebui să fie desbrăcat de scopurile, de rațiunea lui economică. Cu alte cuvinte, cercul vițios despre care vorbeam mai sus ar trebui să fie rupt. Acest lucru nu se poate realiza decât în două feluri: primul, pregătindu-se în continuare o evoluție a lucrurilor care să ducă situația internațională până la ultimul grad de tensiune, pentru ca războiul însuși să-și compromită finalitatea lui economică, printr'un dezastru general pe care nu-l dorește nimeni, dar care nu poate fi evitat atâta vreme cât se mai găsesc state care cred în eficiența și inevitabilul acestui mijloc de soluționare a problemei; al doilea, concertarea factorilor politici care au puterea de a hotărî în problema economiei capitaliste, o *redistribuire a izvoarelor de îmbogățire și, în primul rând, a piețelor de consum industrial*. Acest mijloc pașnic s'ar caracteriza printr'o raționalizare a politicii economice internaționale, ceea ce presupune o altă mentalitate decât aceea care asmute azi guvernele celor mai importante state, unele împotriva altora; un spirit de înțelegere reciprocă, de concesiune și de îmblânzire a metodelor economice abuzive, în așa măsură încât contactul între guverne să nu fie mai prejos decât simțul de responsabilitate umană pe care toți conducătorii de state și toți oamenii trebuie să-l aibă în fața perspectivei celei mai formidabile catastrofe generale: războiul fără învingători. Această soluție ar fi o soluție de *planificare economică internațională*.

Ideea de planificare economică internațională, așa cum ea este concepută în remarcabile lucrări ale specialiștilor, este mai de grabă o idee de *tehnică* economică. Nu cu acest înțeles folosim noi însă aici termenul. Intru cât el exprimă o idee tehnică, socotim că nu mai este nevoie să demonstrăm puțința unei raționalizări în politica economică internațională, sub raportul organizării funcțiunilor ei. Din acest punct de vedere, administrarea unui plan economic internațional în cadrul economiei capitaliste nu ar avea de întâmpinat alte dificultăți decât acelea caracteristice oricărui început al unei opere, care — în cazul de față — nu ar fi lipsită de măreție.

Dar aici, înțelegem prin planificare economică internațională un act de raționalizare a folosirii mijloacelor de existență a popoarelor pe suprafața pământului. Dacă populația s'a înmulțit în toate țările și dacă, în schimb, sistemul capitalist pune la îndemână un formidabil aparat de creație a valorilor necesare întreținerii vieții, toate statele ar trebui să vadă că un sistem de raționalizare în procesul de extracție și circulație a valorilor este

o soluție mai bună, decât paleativul trecătoarei împuținări masive a populației prin metoda masacrului colectiv.

Planificarea economică în ordine internațională este o idee politică, o idee de politică economică ce presupune renunțarea definitivă la credința într'o reîntoarcere la liberalismul economic. Este o idee propulsivă, nu reacționară. Căci nici un automatism economic nu va mai fi în stare să anihileze pe viitor funcțiunea economică a statului. Nu mai este cu puțință o revenire la libertatea economică « naturală », în domeniul relațiilor internaționale. Numai o libertate *organizată, deliberată* poate să mai scoată economiile naționale din regimul izolării, din regimul autarhiilor de război.

Ideea de planificare ar acționa ca o idee ordonatoare într'o lume de inițiative economice de stat, care lucrează anarhic, independent unele de altele. Dar, mai presus de orice, planificarea economică internațională ar trebui să înceapă prin a face o fundamentală operă de repartitie economică mondială, o redistribuție și o nouă canalizare a mijloacelor economice (teritorii de desfacere, izvoare de materii prime, monopoluri imperialiste, aur, etc.).

Dacă marile democrații capitaliste și în deosebi Statele Unite și Anglia vor pacea cu adevărat, ele trebuie să facă ceva în plus, pe deasupra celei mai formidabile înarmări defensive. Ele trebuie să pășească la un act de planificare economică internațională. Este singura cale eficace împotriva inițiativei războiului ofensiv al statelor care au organizat economia de război: inițiativa trecerii la o economie de pace.

* * *

Din nefericire, aspectul cauzalității economice se complică cu aspecte de ordin pur politic, cu stări de spirit care aduc, în totul, o notă tragică. Succesul presiunii în aplicațiunea principiului etnic în Octomvrie trecut a trezit veleități ce nu mai sunt acționate de resorturi și de necesități obiective în care se pot recunoaște neajunsuri și suferințe autentice ale unor popoare; ci sunt expresiunea unei lăcomii pure și simple prezentată ca aspirații ale unor colectivități naționale.

Politica internațională se sprijină azi pe o doctrină mai agresivă: *doctrina descoperirii de « teritorii indispensabile », acolo unde toate teritoriile sunt economicește, politicește și demograficește, indisponibile.*

Sud-Estul Europei, în deosebi, este prin poziția lui geografică predispus la « indoctrinare », ca regiune obligată regimului disponibilităților teritoriale.

Unele tendințe de expansiune comercială în această parte a Europei trebuie să ducă, de o parte la întărirea economiei expansio-

niste prin desvoltarea exportului ei, iar de altă parte la asigurarea unor rezervoarii de materii prime la dispoziția scopurilor de ordin politic ale interesaților. În realizarea acestor scopuri, guvernul în cauză nu economisește nici un efort; și mai ales nu manifestă scrupule în alegerea metodelor. Primele de export au ajuns astăzi o banalitate, o metodă « clasică », cu o eficacitate privită ca nesatisfăcătoare. Deprecierea monetară în relațiile comerciale cu anumite țări (ex.: țările din America latină), cumpărările masive de produse ale țărilor Sud-Est-europene, urmate apoi de un important export industrial în aceste țări, necerut dar promovat de necesitatea lichidării disponibilităților înghețate ale statului exportator în conturile de clearing; în fine, crearea de industrii cu capital investit în unele țări din Balcani, exportul de avioane, tancuri și guri de foc pentru apărarea anti-aeriană, au întregit opera de silnică infiltrațiune economică în aceste țări.

Față cu această situație, dacă în politica economică uzuală există mijloace pașnice de reacțiune împotriva pericolelor de acaparare și dictatură comercială din afară, în materie de tendințe de dominațiune politică, o completă pregătire a apărării naționale constituie singura garanție efectivă de conservare a ființei statului național.

Inițiativa înarmării unor state cu populație numeroasă scoate implicit relațiile internaționale din sfera garanțiilor de drept. Iar întrecerea înarmărilor este în momentul de față mai mult un efect al supralicitării avidității molipsitoare.

* * *

Fapt este că atare date de natură psihologică, inerente pare-se unor anumite forme de stat, favorizează intens dănuirea cercului vițios în economia mondială și *desvoltarea economiei de război*.

Economia de război este, în această stare de spirit, de neînălțurat. Oricât ar fi ea de criticabilă, un elementar simț realist în politica economică și în politica generală de stat impune organizarea vieții economice în vederea războiului de apărare. Dacă acest proces va duce la război sau la o altă deslegare, este greu de întrevăzut. Previțiunea războiului este însă pe planul întâi al preocupărilor lumii și acest fapt îi dă prioritate.

Este adevărat, că, într'un atare regim, ideea de armonie economică, de compatibilitate între mijloace și scopuri, sau, cu un cuvânt, *economia ca idee de echilibru* își pierde mult din însemnătatea ei.

Locul circulației economice este în mare parte luat de o circulație de valori, ne-economică. Munca se încorporează din ce în ce mai mult în bunuri care nu servesc nici la consumația de

întreținere a vieții omenești, nici la producția de noi bunuri. Ea nu se mai transformă numai în elemente de natură să regenereze energia de muncă (cine nu are unt, are în schimb tunuri!) și nici nu se mai depozitează în aceeași măsură în bunuri care fac funcție de capital. Procesul acumulării valorilor în sectorul economiei de război nu mai evoluează în ciclul deschis, productiv, creator; ci se epuizează, se stinge în cerc închis, deși aparent el dă impresia de viață economică în plin mers, prin faptul că, în ordine socială, el operează importante transferuri de bogăție.

Ciclul activității economice de pregătire a războiului se închide în moarte: în potențial ucigător de vieți omenești și distrugător de capacitate economică. Nu este o economie de creație, ci o economie de holocaust. Se retrimite neantului produsul eforturilor unor generații care consimt la o viață de uzură pentru a se pregăti de moarte, apărându-se împotriva stihiei, împotriva spiritului de dominațiune, împotriva lăcomiei neo-imperialiste, organizată în sistemul celei mai desăvârșite concentrări a puterii de comandă statală.

Economia temerii de război, ca și economia războiului însuși, nu este economia maximumului de creativitate cu minimum de efortare, ci economia maximumului de sterilitate, de nimicnicie, cu maximum de sacrificiu. O parte din ce în ce mai mare din energia de muncă socială și din capitalul acumulat de generații își pierde la un moment dat funcția ei economică, funcție esențialmente umană (consumație regeneratoare sau acumulabilitate).

Fenomenul economic de război în sine este un fenomen de *sterilizare economică, de sterilizare a mijloacelor de existență ale omenirii.*

Cu toate acestea, dacă teoretic se poate face o critică valabilă sistemului economiei de război ca sistem prin excelență ne-economic, este de interes vital să se ia aminte că aceasta e economia ceasului de față. Atâta vreme cât între sistemul de rațională planificare economică internațională și sistemul economiei de război, națiunile sunt mânate către cel din urmă, orice întârziere pe această cale pieptișă este de natură să creeze, oriunde forța armată ar fi mai slab pregătită, *alte teritorii indispensabile «vieții» statelor care practică noua expansiune imperialistă în Europa.* De aceea, pentru statele din Sud-Estul-european, economia de război trebuie să fie astăzi o adevărată lozincă de politică economică și financiară.

EUGEN DEMETRESCU

FINANȚAREA REDRESĂRII ECONOMICE A GERMANIEI 1933—1938

Refacerea economică a Germaniei în perioada de conjunctură favorabilă, 1924—1929, a fost în mare parte realizată cu sprijinul financiar al marelor State capitaliste și mai ales al Statelor-Unite ale Americii de Nord. Astfel, după calculele Institutului German de Conjunctură, valoarea noilor investițiuni ale economiei germane, în perioada 1924—1930, s'a ridicat la 44,7 miliarde RM, cifră căreia i-a corespuns o datorie externă de aproximativ 26 miliarde RM. Din acestea, peste 60% erau împrumuturi pe termen scurt. Pericolul acestei situații nu a apărut însă, decât în vara anului 1930, când a avut loc retragerea bruscă a capitalurilor, de către debitorii străini. Consecința acestui fapt a fost paralizarea întregii economii germane.

În anul 1932, criza economică a atins maximul. Numărul celor fără de lucru, care în 1929 era de 1.891.956, a trecut la 5.575.492 (media anului 1932) și a ajuns în iarna 1932—33, la cifra de 6,1 milioane. Această situațiune a reprezentat de sigur o teribilă amenințare pentru Statul german, fiindcă organizația sa politică, economică și socială a fost puternic zdruncinată. Voința de a întreprinde ceva pentru a înlătura acest pericol a fost comună tuturor guvernelor germane dela 1929 până la 1933. De data aceasta, Germania nu mai putea conta pe nici un sprijin din afară și nu putea să se reazime decât pe propriile ei forțe ca să poată ajunge la o redresare economică. Trebuia neapărat să se găsească o cale, care să folosească toate forțele naționale ale Germaniei, căutând în același timp să se stabilească legătura între masa celor fără de lucru și cantitatea de lucru neefectuat. Sarcina de a găsi această cale a fost îngreunată și de faptul că o asemenea acțiune nu se putea sprijini pe nici o experiență trecută, afară, cel mult, de experiența războiului.

Nu este locul să insistăm aici asupra încercărilor de tot felul făcute în această direcție de guvernele germane, ce s'au succedat până la 1933, anul când național-socialiștii au luat conducerea Statului german.

Toate programele acestea s'au dovedit insuficiente și nu au condus la nici un rezultat practic.

Sarcina pe care o preia, la 30 Ianuarie 1933, partidul național-socialist a fost din cele mai grele. Venit la putere cu un program de mari cheltueli pentru înarmare, căi de comunicație, locuințe și alte lucrări publice, acest partid a trebuit să găsească neapărat și mijloacele de finanțare trebuincioase. Problema, ce s'a pus, a fost aceea de a încuraja producția, înlăturând șomajul, printr'o serie de lucrări publice uriașe, ce nu se puteau realiza decât cu

cheltueli enorme, care trebuiau acoperite fără să se recurgă la noi impozite sau la inflație și fără să se încarce bugetul Statului. La prima vedere, problema părea insolubilă; și totuși o soluție a putut fi găsită împotriva tuturor principiilor economiei clasice; soluție simplă, curajoasă, ce nu a făcut, în realitate, decât să reediteze în condițiuni mai favorabile o metodă deja experimentată în timpul războiului.

Meritul de a fi realizat organizația economică necesară acestui program de înfăptuiri revine în primul rând d-lui Dr. Hjalmar Schacht, Președinte al Băncii Reichului și Ministru al Economiei. În opera sa, Dr. Schacht a fost susținut de întreaga organizație politică a partidului național-socialist, care i-a pus la dispoziție un neîntrecut aparat de control, de constrângere și de propagandă.

Odată planul de lucrări publice stabilit, trebuiau găsite resursele trebuincioase înfăptuirii lui. Cu toate greutatele problemei, reușita acestei acțiuni nu mai poate fi astăzi tăgăduită. Pentru a ne convinge de aceasta, e suficient să urmărim evoluția cifrei șomajului în Germania dela 1933 până astăzi. Dela cifra maximă de 6,1 milioane în iarna anului 1932—33, șomajul scade progresiv la 4,8 milioane în 1933, 2,7 milioane în 1934, 2,1 milioane în 1935, 1,6 milioane în 1936, 912.312 în 1937, coborînd în Septembrie 1938 la 155.000.

* * *

Folosirea capitalurilor disponibile pe termen scurt. Tehnica finanțării anticipate prin trate de procurare de muncă (Arbeitsbeschaffungswchsel).

Finanțarea acestei largi campanii de lucrări a fost făcută împotriva principiilor financiare clasice, aproape numai cu ajutorul capitalurilor în căutare de plasamente pe termen scurt. La împrumuturi pe termen lung nu s'a recurs decât mai târziu, începând din 1935, când, ca urmare a acțiunii de redresare finanțată pe termen scurt, s'au format în Germania capitaluri suficiente ce au putut fi plasate în astfel de împrumuturi.

În 1933, la începutul campaniei de lucrări, plasarea unor asemenea împrumuturi ar fi constituit o imposibilitate. Cererea de capitaluri ce puteau fi plasate pe termen lung depășea cu mult oferta lor. Chiar dacă Statul ar fi reușit să absoarbă o parte din aceste capitaluri, utilizându-le pentru scopurile sale, nu s'ar fi ajuns în fapt la alt rezultat, decât să se înlocuiască investițiunile particulare (de ex. cele folosite pentru locuințe) printr'altelile de Stat (de ex. șosele), fără puțința de a se da un impuls nou economiei generale printr'un spor de activitate, absolut indispensabil pentru combaterea șomajului.

Mijlocul, prin care s'a ajuns totuși la procurarea de capitaluri, fără a se recurge la împrumuturi pe termen lung, folosindu-se

numai capitalurile în căutare de plasamente pe termen scurt, îl constituie așa numitele « *trate pentru procurare de muncă* ». Aceste trate au luat naștere cu ocazia diferitelor lucrări sau furnituri în cadrul programelor de lucrări publice ale Statului, comunelor, căilor ferate, poștelor ș. a. Ele poartă următoarele semnături: semnătura societății sau entității autorizată să ia măsuri în vederea procurării de lucru (de ex. calea ferată, poșta, comunele etc.), semnătura întreprinzătorului însărcinat cu efectuarea lucrărilor precum și acceptul uneia din următoarele 4 bănci asupra căreia s'au tras tratele: 1. *Deutsche Bau-und Bodenbank*, al cărui scop este finanțarea construcțiilor de locuințe; 2. *Deutsche Rentenbank-Kreditanstalt*, însărcinată cu finanțarea măsurilor cu caracter agricol; 3. *Deutsche Verkehrsgesellschaft*, institut de credit al căilor ferate germane, specializat ulterior și în finanțarea lucrărilor de autostrade. 4. *Gesellschaft für öffentliche Arbeiten (Öffa)*, finanțând orice altă lucrare în cadrul acțiunii de procurare de muncă. Toate aceste trate beneficiază de garanția de scont și de reescont a Băncii Reichului. La scadența de 3 luni a fiecărei trate, ele se preschimbă în mod automat. Garanția Statului și angajamentul de scont și de reescont al Băncii Reichului fac din aceste trate un plasament avantajos pentru băncile de credit în căutare de plasamente pe termen scurt, servind deci la mobilizarea unor mari capitaluri, care, în lipsă de asemenea plasamente, ar fi rămas fără întrebuințare.

Această colaborare între băncile de credit și Banca Reichului constituie baza sistemului de finanțare al marilor lucrări întreprinse de partidul național-socialist. Cu ajutorul acestor trate s'au putut deschide în Germania credite enorme, care depășesc, de sigur, cu mult cifrele oficiale, fiindcă acestea nu cuprind și cheltuelile de înarmare.

În realitate acest sistem nu este scutit de mari riscuri. Meritul D-rului Schacht nu a fost atât de a găsi « *sistemul* », ci de a pune în funcțiune mecanismul financiar creat de el, în așa fel ca printr'o cantitate relativ mică de capital să dispună în orice moment de mijloacele necesare, pentru ca nici un producător să nu fie lipsit de creditele trebuincioase lucrărilor întreprinse. În adevăr, dacă urmărim circulația de numerar în Germania, constatăm la începutul anului 1938 o creștere de abia 30% față de anul 1933 (Noemvrie 1933: 5.578 milioane RM.; Noemvrie 1937: 7.177 milioane RM.). În fapt, creșterea circulației a fost ceva mai mare, căci, începând din 1933, o cantitate mare de numerar, tezurizată în timpul crizei, a fost pusă din nou în circulație, ca o urmare a încrederii mereu crescânde în economia germană. De asemenea trebuie ținut seamă și de creșterea vitezei de circulație a monetei. În orice caz, toată această sporire a circulației de numerar *nu poate să constituie o inflație monetară*.

Faptul acesta nu exclude însă o *inflație de credit*. În general, se admite că Reichul a creat în cinci ani de guvernare național-socialistă credite de circa 35 miliarde RM. Această cifră este, de sigur, aproximativă, căci ne lipsesc datele oficiale și în special situația creditelor acordate pentru înarmări.

Aceste credite enorme justifică pe deplin mirarea aceloră, care, așteptând consecințele catastrofale ale unei asemenea « inflații », au asistat totuși la succesul unei politici financiare bazată exclusiv pe încrederea într'un viitor nedefinit și pe cinstea ireproșabilă a conducătorilor și a tuturor celor care participau la realizarea acestui sistem. Succesul obținut până în prezent de o asemenea politică a fost cu atât mai surprinzător, cu cât în mintea tuturor era prezentă amintirea dezastrului financiar al Germaniei în anii de după războiu.

* * *

Teoria fondului de credit.

Pentru foarte multă lume, este pur și simplu inexplicabil cum această inflație nu a determinat, conform teoriei cantitative, o urcare a prețurilor cu caracter inflaționist. Autorii germani explică aceasta prin așa numita doctrină a « *fondului de credit* », care nu este nicidecum în contradicție cu teoria cantitativă clasică, și nu face decât cel mult să precizeze această teorie, adaptând-o împrejurărilor de astăzi. În adevăr, teoria cantitativă nu spune altceva decât că orice creștere a cantității de numerar va avea drept consecință o urcare a prețurilor, dacă nu este întovărășită de o sporire a ofertei de produse. Este incontestabil că, atunci când această teorie a fost formulată, o sporire a ofertei de produse nu putea fi obținută din cauza deficienței tehnice, așa încât teama de inflație a clasicilor era justificată. Astăzi însă, economiștii germani spun că grație potențialului uzinelor și a perfecționării căilor de comunicație se poate oricând para, în anumite limite, lipsei de produse. În consecință, astăzi se poate crea numerar sau deschide credite fără nici o primejdie, în măsura în care economia națională este în situația să sporească producția proporțional cu cererea.

S'a numit *fond de credit* acest potențial de producție. În limitele lui, o extensiune de credit, obținută chiar printr'o creare de monedă adițională, nu va avea consecințe inflaționiste. O elasticitate ideală a producției, care să reacționeze imediat la orice creștere a cererii de produse determinată de sporirea cantității de numerar și deci a volumului puterii de cumpărare, nu poate de sigur să existe. Totdeauna va avea loc o oarecare urcare a costurilor de producție și a prețurilor. Totuși, în anumite limite, aceste diferențe de preț vor putea fi corijate fără inconvenient, printr'o politică adecuată a prețurilor, așa cum s'a făcut în Germania.

Limitele sistemului de finanțare anticipată.

Potențialul de producție în limitele căruia, după economiștii germani, se vor putea deschide noi credite, fără a da naștere la inflație, este la rândul său determinat de 3 factori hotărâtori :

1. Mâna de lucru disponibilă ;
2. Natura și capacitatea de producție a diferitelor întreprinderi ;
3. Posibilitatea de aprovizionare cu materii prime.

Primele două condițiuni sunt fără îndoială îndeplinite în Germania. În schimb dificultățile întâmpinate cu aprovizionarea de materii prime au constituit o piedică serioasă în acțiunea de redresare economică a Germaniei. Atâta vreme cât industria germană va utiliza materii prime importate, producțiunea ei nu va putea fi sporită decât în măsura în care va crește și exportul de mărfuri germane cu care să se plătească importul materiilor prime, ce nu pot fi produse în țară sau nu pot fi înlocuite. Succesul acțiunii de redresare economică în Germania este datorat în primul rând faptului că s'a putut menține un echilibru între export și producțiunea pentru piața internă. Dacă acest echilibru ar fi fost rupt, consecința ar fi fost o limitare a producției și, ca urmare, urcarea prețurilor și câștiguri neîndreptățite pentru întreprinzător. Faptul acesta ar fi creat, de sigur, greutăți de ordin politic și social. De aceea s'a putut spune că în conducerea acțiunii întreprinsă de Statul german pentru procurarea de lucru, evoluția prețurilor și situația devalizelor au fost cele mai sigure barometre.

Afară de aceste limite economice ale extensiunii creditelor în Germania au mai fost și alte considerente care au trebuit să fie luate în seamă de conducătorii economiei germane. Un pericol mare îl prezenta și creșterea exagerată a angajamentelor Statului, în măsura în care ele încăreau bugetele pe anii viitori. În afară de aceasta, o prea mare lichiditate a băncilor și a întreprinderilor ar fi făcut aproape imposibilă intervenția Statului prin influențarea și dirijarea economiei adică prin așa zisa politică de credit (de ex. prin politică scont sau de open market).

* * *

Noi metode de finanțare.

Pentru a evita aceste greutăți, guvernul Reichului a fost nevoit să modereze ritmul acțiunii de procurare de lucru pentru șomeuri și să recurgă la noi metode pentru finanțarea programului de armament în curs de executare. Ca o urmare a sporirii veniturilor, în urma acțiunii de redresare economică, Statul a fost în măsură să folosească o parte din ele la acoperirea cheltuelilor necesitate de executarea planurilor sale, fără a putea totuși să renunțe la sistemul finanțării anticipate prin trate. Într'adevăr, veniturile din

impozite ale Statului german au crescut dela 10,2 miliarde RM. cât erau în 1932/33 la aproximativ 18 miliarde în 1937/38. Paralel cu creșterea veniturilor Statului, au scăzut și cheltuelile lui pentru ajutorarea celor fără de lucru, cu 2,4 miliarde RM., așa încât îmbunătățirea finanțelor publice germane față de anul 1932/33 se cifrează la 10,25 miliarde mărci, suma care a putut fi folosită în parte la executarea lucrărilor publice și la înarmare.

Totuși și aceste venituri fiind insuficiente ca să facă față cheltuelilor crescânde, Reichul se hotărăște în 1935 să recurgă la *împrumuturi pe termen lung*. Pentru aceste împrumuturi, Reichul a folosit noile capitaluri adunate în urma politicei financiare precedente. După cifrele indicate de *Reichs-Kredit Gesellschaft*, rezultă, pentru anii 1933—1937, o creștere a capitalului circulant în Germania de 15,6 miliarde RM. Acest rezultat a fost în mare parte favorizat și de faptul că, spre deosebire de perioada de conjunctură favorabilă, 1924—1929, existând de data aceasta aparatul de producție necesar, nu a mai fost nevoie, pentru a obține o sporire a producției, de cheltueli suplimentare de investiție. Întreprinderile au putut realiza acum foarte ușor excedente însemnate. Aceste excedente au putut fi întrebuințate, prin intermediul băncilor, la finanțarea marilor lucrări ale Statului. Prin intervenția directă a Statului în economia privată și prin legi speciale (*Anleihestockgesetz*) s'au folosit aceste capitaluri pentru nevoile Statului, scoțându-le astfel din sectorul economiei private și dirijându-le către plasamentele oferite de Stat. Incepând cu anul 1935, au fost plasate astfel o serie de împrumuturi interne zise de « *consolidare* », urmărindu-se, poate, răscumpărarea tratelor pe termen scurt, mai sigur însă acoperirea cheltuelilor curente ale Statului.

* * *

Ca urmare a politicei economice și financiare schițate mai sus, Reichul și-a dezvoltat la maximum aparatul de producție, ajungând la realizări uimitoare aproape în toate ramurile, economice.

Consecința inevitabilă a acestei situații este în prima linie necesitatea unei politici economice pentru procurarea de materii prime și pentru plasamentul unor anumite mărfuri excedentare. *Această politică economică nu va întârzia să se manifeste și în politica externă a Germaniei. Inceputul s'a făcut cu anul 1938.*

ION-RADU PASCAL

ANGLIA
INTERPRETATĂ DE D. NICOLAE PETRESCU

Lucrarea d-lui profesor Nicolae Petrescu, *Anglia*, temeinic documentată și bine alcătuită, a apărut într'un moment prielnic cunoașterii și folosirii ei. România și-a intensificat relațiile politice și intelectuale cu Anglia, iar cultura noastră, care multă vreme s'a inspirat în chip unilateral doar dela anumite izvoare, a intrat acum într'un stadiu oarecum universalist, căutând să cunoască valorile tuturor marilor culturi și civilizații. Dacă valorile spiritului francez ne sunt într'o bună măsură familiare, iar acelea ale spiritului german nu cu totul necunoscute, situație valabilă și pentru creațiile rusești sau italiene, — nu tot astfel stăm când ne referim la cultura și civilizația anglo-saxonă, față de care abia începem să avem o curiozitate mai adâncă și mai largă. Este drept că în ultimii ani s'a tradus și citit, iar prin mijlocirea cărții franceze s'a cetit și mai mult, din literatura contemporană engleză, ba chiar și din cea americană. Dar clasicii literaturii engleze în afară de Shakespeare, nu sunt cunoscuți la noi. Doar în filosofie și știință lipsa de cunoaștere a personalităților engleze nu este așa de mare. Spiritul de creație și organizare anglo-saxon va fi doar de acum încolo descoperit în toată amploarea.

Alături de d. profesor Nicolae Iorga și de d-nii I. Botez, Marcu Beza și Dragoș Protopopescu, d. Nicolae Petrescu este unul dintre cărturarii români care s'a ocupat temeinic de condițiile și manifestările spiritului englez. Înainte de apariția recente sale cărți despre Anglia ¹⁾, acest om de știință, preocupat de Sociologie, Politică și Filosofie, a publicat în românește o seamă de studii interesante, menite să informeze în mod critic publicul dela noi cu diferite fenomene sociale și spirituale tipic englezești. Dacă nu ne înșelăm, profesorul Nicolae Petrescu a fost primul care a scris la noi despre filosoful idealist Bradley, care altfel ar fi fost încă multă vreme ignorat, așa cum se întâmplă cu un Russel, Whitehead, Moore, ca să cităm numai trei din bogata și glorioasa grupă a gânditorilor englezi contemporani. Iar foarte recent același autor a publicat o carte despre viața și opera lui Thomas Hobbes.

Dar pentru a fi compleți în privința activității acestui reprezentant al legăturilor culturale anglo-române, fire excepțional de modestă pe cât de onestă și de stăruitoare în cercetările sale, se cuvine să amintim că tot profesorul Nicolae Petrescu (care a studiat

¹⁾ Nicolae Petrescu, *Anglia: Societatea, Statul, Civilizația*, « Biblioteca Informativă », Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II », 1938, pp. 492, lei 120.

un timp îndelungat în Anglia și în Statele-Unite, unde a fost și profesor), este autorul a patru cărți apărute în limba engleză: *The Twofold Aspect of Thought* (1920), *Thoughts on War and Peace* (1921), *The Principles of Comparative Sociology* (1924) și *The Interpretation of National Differentiations* (1929), toate publicate de editura Watts and Co. din Londra. În sfârșit, Institutul American din România și Societatea Amicii Statelor-Unite au printre conducătorii lor pe acest distins om de știință, care îngrijește și de apariția Buletinului numitului Institut. Toate acestea arată, așa dar, o activitate susținută și continuă, orientată către cunoașterea realității anglo-saxone, precum și către împărtășirea acestei cunoașteri publicului românesc, care are atâta nevoie, în această fază a dezvoltării sale, de informație și documentare, care să-i stimuleze înțelegerea și spiritul critic, dându-i în judecățile sale puțința unei ierarhizări a valorilor, iar în viața practică prilejul unei comportări alese și semnificative. O astfel de comportare nu este posibilă, însă, fără de o cunoaștere a lumii și fără de o comparație între noi și popoarele mai înaintate, tocmai spre a ne putea defini și depăși, ridicându-ne la un nivel de superioară viață socială și, firește, fără a renunța la ceea ce avem noi tipic și valoros.

Dar, în felul acesta, am ajuns la însăși metoda lucrării de care voim să ne ocupăm cât și la una din preocupările științifice ale d-lui profesor Nicolae Petrescu și anume la principiul comparației. De fapt, volumul *Anglia* ilustrează concret preocupările teoretice din cărțile anterioare ale autorului și mai ales din *The Principles of Comparative Sociology* (Principiile Sociologiei comparative), carte scrisă, după cum însuși autorul mărturisește în prefață, « cu gândul de a contribui la elucidarea problemei diferențierilor naționale » și firește din *The Interpretation of National Differentiations* (Interpretarea Diferențierilor Naționale), care adâncește și mai mult această preocupare, cât și scopul de a dovedi că « socializarea națiunilor ar trebui să formeze baza unei înțelegeri între felurile grupuri de oameni ».

Ne oprim puțin la teoria formulată în aceste două volume tipărite în englezește, pentru ca apoi să putem urmări mai ușor metoda și alcătuirea cărții despre Anglia.

Comparația este întrebuițată, după cum se știe, în orice operație științifică. Istoria, critica literară ca și științele cele mai aride utilizează comparația ca un studiu secvent analizei și ca un mijloc de realizare a sintezei. Însăși Sociologia (în special școala durkheimiană) a întrebuițat și întrebuițează acest procedeu. În cele două cărți englezești numite mai sus, d. Nicolae Petrescu și-a propus să adâncească și să desvolte această operație științifică a comparației, văzând într'însa instrumentul capital al cunoașterii

societății cât și a componentelor ei, națiunile. D-sa, însă, ridică la rangul de metodă, ba mai mult, chiar și de Știință, operația comparativă.

Este drept că, datorită comparației, se poate înțelege funcționarea elementelor componente ale unui întreg, rostul lor propriu ca și rostul întregului. Disociația și diferențierea analitică pot, de asemenea, duce la sinteză, descifrând și urmărind relațiile generale. Instrument necesar analizei și sintezei, comparația nu poate, totuși, constitui o metodă completă și suficientă în sine, ci rămâne doar un stadiu (foarte fructuos și necesar, dar totuși stadiu), al metodei științifice. Critica pe care o aducem concepției d-lui profesor N. Petrescu este, prin urmare, aceea că d-sa ridică la rangul de metodă și de Știință ceea ce este mai puțin decât o metodă și o Știință. D-sa ajunge să creadă că operația comparativă poate forma un nou tip de Sociologie și anume « Sociologia Comparativă » pe care o și definește astfel: « Sociologia comparativă este încercarea de a obține câteva relații generale, — adică relații universal acceptate între diferitele grupuri de oameni » ¹⁾. Această « Sociologie » ne arată nu numai « identitatea substratului, ci și gradualele diferențe ale suprafeței » ²⁾. Dar o astfel de Sociologie, pentru a putea arăta și unitatea și diversitatea, nu poate fi constituită numai de comparație, iar dacă e constituită încă și de alte procedee importante atunci numirea ei rămâne improprie.

Nu voim să stăruim asupra acestor distincții și dacă le-am pomenit am făcut-o pentru a arăta ce rol mare și fructuos acordă d. Nicolae Petrescu comparației, mai ales când e vorba de cunoașterea națiunilor, care se socotesc realități de-sine-stătătoare și cum, procedând astfel, simte totuși nevoia ca, în cele din urmă, să treacă dincolo de laborioasele sale diferențieri, pentru a ajunge la unitatea sintetică a societății omenești. Că pentru cunoașterea deosebirilor dintre națiuni comparația este o operație științifică necesară și fructuoasă, aceasta rămâne o contribuție și un accent prețios al concepției aici arătate, chiar dacă Sociologia și metoda dezvoltate de autor sunt insuficient definite prin termenul « comparativ ».

Pentru a înțelege mai limpede felul în care autorul va privi obiectul cărții de care ne ocupăm, menționăm următoarele concluzii din teoria sa: « In ultimă analiză, diferențierile naționale nu posedă forme permanente și esențiale care să exprime realitatea socială. Ele sunt... doar niște forme temporare și graduale, sub care procesul social se manifestă în timp și în spațiu. Faptul

¹⁾ Nicholas Petrescu Ph. D., *The Principles of Comparative Sociology*, p. 178.

²⁾ *Ibid.*, p. 179.

că același substrat comun fundează suprafețele lor diferite arată legătura lor organică cu întregul social... În lumina unui astfel de rezultat, diferențierile naționale nu mai reprezintă valori absolute. Ele sunt relative în semnificație, ca și în funcție... Ele nu au, într'adevăr, nici un înțeles și nici o funcție decât în relație cu condițiile și concepțiile sociale ale unui anumit mediu și într'un anumit stadiu al evoluției »¹⁾). Aceste deosebiri între națiuni trebuie, de asemenea, considerate în legătură cu « problema morală a unei omeniri mai bune » și tot ele ne revelează, în cele din urmă, unitatea societății omenești în varietatea aceasta națională²⁾). Metoda comparativă se potrivește « în special pentru investigațiile fenomenelor naționale », căci « comparând fenomenele a două sau mai multe grupuri naționale, noi pătrundem motivele lor călăuzitoare mai ușor decât dacă le-am fi studiat independent. Comparația ne arată relațiile ce există între cele mai deosebite grupuri, revelându-ne caracteristicile comune ale naturii omenești în timp și loc »³⁾).

Descriind Societatea, Statul și Civilizația engleză în recenta sa lucrare *Anglia*, profesorul Nicolae Petrescu a întrebuințat din plin metoda comparativă, căutând să arate condițiile în care s'a format și manifestat poporul englez și care au avut drept efect caracteristicile lui proprii, dintre care unele ne par nouă (și tocmai din cauza că noi am avut alte condiții și ne-am manifestat în alt spațiu și, în mare măsură, și în alt timp) curioase și chiar absurde.

Explicațiile date în această carte sunt unele obiective, altele subiective. În genere, autorul întrebuințează criterii obiective, comparând fenomenele engleze dintr'un punct de vedere universal, ținând adică seama de unitatea naturii omenești. Dar alteleori, mai ales când are aface cu fenomene mai particulare și mai ciudate, autorul se referă la ele din punctul de vedere propriu Englezilor, însușindu-și judecățile lor specifice și condiționate de situația lor proprie. În acest caz, judecata este mai curând subiectivă, Anglia fiind explicată prin Englezi, adică prin condițiile și mentalitatea lor proprie⁴⁾).

Ca pildă de judecată obiectivă menționăm următoarea: afirmația că încă din Evul-Mediu Anglia ar fi cunoscut instituții democratice și că poporul a avut cele mai largi libertăți politice, aducându-se în sprijinul acestei afirmații existența a trei instituții, anume *Magna Charta*, judecata prin juriu și parlamentul nu este

1) Nicholas Petrescu, *The interpretation of National Differentiations*, p. 232.

2) *Ibid.*, pp. 233—234.

3) *Ibid.*, p. 152.

4) Asupra utilizării criteriilor obiective și subiective când e vorba de a descrie și judeca națiunile, d. Nicolae Petrescu face o seamă de considerații la pp. 152—153 ale cărții *The interpretation of National Differentiations*.

complet adevărată. Aceste instituții nu serveau la început un scop pur democratic, arată autorul, căci *Magna Charta* avea scopul de a face pace între două unități Sociale puternice și nu privea pe iobagi, iar în parlament figurau nobilii, clerul și burghezia, dar nu și țărani și muncitorii ¹⁾. Aici, avem, așa dar, o descriere și o comparație nu relativă și subiectivă, ci una universalistă și obiectivă, libertatea și democrația fiind privite în realitatea lor integrală. Dimpotrivă, judecăți subiective și relative găsim atunci când e vorba de explicația imperialismului britanic sau când se afirmă că «clasa aristocrată se mulțumește să-și păstreze privilegiile onorifice» (p. 53), deși câteva pagini mai încolo se arată (la p. 74) că «în Anglia, jumătate din pământ e în mâinile a o mie de persoane».

Autorul admiră aproape tot ce este în Anglia, așa cum admiră orice om civilizată care crede într'un proces de evoluție organică. Dar admirația nu este cauza explicațiilor sale, ci efectul lor, chiar dacă uneori explicațiile sunt relative și subiective. De fapt, nici nu i s'ar putea imputa autorului că nu critică mai mult decât o face, pentru că, în genere, cartea sa despre Anglia explică și valorifică două lucruri și anume: *spiritul de organizare* și *procesul de instituționalizare* al manifestărilor britanice. Iar în materie de organizare temeinică și de creare de instituții, în care să se armonizeze tradiția și inovația, Englezii sunt într'adevăr superiori tuturor celorlalte popoare.

Regretăm că spațiul nu ne îngăduie a menționa numeroase pilde de chipul în care explicația devine la d. Nicolae Petrescu, pe bună dreptate, apreciere elogioasă. Dar cităm, totuși, un singur caz, destul de elocvent, ilustrând astfel felul său de a prezenta poporul englez. Expansiunea Imperiului Britanic se datorește concepției că Statul e în funcție de societate. «Fără o asemenea concepție, Englezii nu ar fi fost în stare să realizeze cel mai vast și mai complicat sistem de stăpânire, pe care l-a cunoscut omenirea dela Imperiul Roman. Prin libertatea de mișcare a societății, inițiativa particulară și spiritul de întreprindere se desvoltau în popor... Colonistul pioner pășea în lumea largă fără sprijinul Statului, dar cu conștiința că societatea îl va susține și-l va aproba. Curajul năștea din libertatea de gândire și acțiune, din educația pe care i-o inculcase organizarea socială în care trăise. Ambiția lui era să exploreze pe cont propriu, să organizeze și să valorifice noul ținut. Numai după ce izbutea să stăpânească locul... el se adresa Statului să-l primească în posesiune» ²⁾. Căci «adevărul este că în Anglia Statul nu creează nimic, ci numai înregistrează

¹⁾ Nicolae Petrescu, *Anglia*, pp. 38 și 80—82.

²⁾ *Ibid.*, pp. 347—348.

ceea ce societatea găsește bun de formulat și legiferat »¹⁾. « La Englezi, mai mult chiar decât la Americani, Statul nu s'a suprapus niciodată Societății. Statul este pentru ei o instituție, cea mai cuprinzătoare, dar nu atotcuprinzătoare. Parlamentul se desvolta sub înrăurirea aceleiași concepții, adică în plină dependență de societate și liber de prejudecata Statului a tot știutor și a tot făcător »²⁾. Și tocmai pentrucă instituțiile, chiar și Statul, au un caracter social, obiceiul și experiența contează mai mult decât litera scrisă, iar societatea poate mereu reforma și îmbogăți viața Statului. Și tot pentru aceleși motive organizarea vieții engleze este atât de vie și de dinamică, dar și contradictorie, căci societatea urmează empiria concretă, păstrând atâtea forme și tradiții vechi.

Urmărind procesul de organizare al societății și Statului englez, autorul constată următoarele caracteristice, ce constituiesc « elementele invariabile în determinarea procesului... de organizare »: *tradiționalismul, formalismul, pluralismul și iraționalismul*. Dacă suntem de acord cu primele trei, socotim că aceea ce d. Petrescu voiește să exprime prin « *iraționalism* » ar fi fost mai adecvat descris prin termenul de « *empirism* ». Intr'adevăr, « lipsa de logică și simetrie ce se întâlnește în diferitele forme de viață instituțională a Englezilor » se datorește faptului că Englezii preferă teoriei, încercarea empirică a realității, că firea lor practică urmează schimbările evolutive ale vieții și nu ocolește realitatea în numele unor idei pure. Insuși « pluralismul » de care vorbește d. Petrescu, adică acea înțelegere a realității ca o devenire « infinit multiplă și variată », ar putea fi cuprins tot sub caracteristica « empiriei » sau « empirismului ».

Studiind în această lucrare Societatea, Statul și Civilizația engleză era de așteptat ca autorul să fi urmat firele de organizare și instituționalizare a vieții engleze și nu creațiunile individuale sau personalitățile și particularitățile lor. De aceea, este firesc ca în această carte atât de bine informată și care procură temeinice date, cunoștinți și judecăți, despre istoria, clasele sociale, economia, politica, monarhia, parlamentul, cabinetul, partidele politice, administrația, justiția, învățământul, biserica, statul și imperiul britanic, să găsim puține date despre psihologia engleză sau despre creatorii artei, literaturii, tehnicii și spiritualității engleze. Toate acestea nu intră în cadrele lucrării de față, care, repetăm, analizează, compară și apreciază *social* (mai precis sociologic) realitatea engleză.

Anglia d-lui Nicolae Petrescu este, în primul rând, opera unui sociolog, care și-a statornicit o concepție și o metodă proprie

¹⁾ *Ibid.*, p. 328.

²⁾ *Ibid.*, p. 140.

și care dispune de impunătoare cunoștinți istorice, politice și economice. Așa se explică de ce din cele optsprezece capitole ale cărții singurele mai puțin reliefate privesc învățământul și caracterul englez.

Capitolul despre caracterul englez, deși destul de amplu și bogat, discută despre puterea de voință, iubirea pentru adevăr, spiritul de «*fair play*», lealitatea, spiritul practic și idealul de gentleman al Englezului, dar omite să ia în considerație câteva fenomene esențiale ale firii englezești, de pildă humorul, misticismul imanentist (de care trebuia ținut seama și la considerațiile despre religiozitate), dragostea de poezie, adică tocmai de acele calități paradoxale, care fac ca poporul cel mai activist și practic din lume să iubească în același timp poezia și teatrul, florile și animalele, precum și acea meditație amară și însoțită de surăs care este humorul, dăruind omenirii o poezie, un teatru și o epică de valoare maximă.

Dar lucrarea aceasta, repetăm, nu privește pe omul englez și nici creațiile indivizilor superiori. Ea nu face nici analiza însușirilor artistice ale poporului englez și chiar observațiile de Psihologie Socială sunt destul de reduse ca și preocupările despre cultură. Limitându-se la studiul felului în care societatea engleză și-a organizat viața politică, administrativă și economică și la contribuția Angliei pentru civilizația omenirii (dar nu și pentru cultură), profesorul Nicolae Petrescu a izbutit din plin să ne dea tot ceea ce era esențial și necesar pentru cunoașterea acestor aspecte britanice, care pentru noi Români pot fi de un folos excepțional. Operă de cercetător serios și plin de dârzenie, alcătuită substanțial și cu ajutorul unei metode bine aplicate, autorul a adus un prețios serviciu și cunoașterii științifice, și apropierei dintre Anglia și România, încununându-și astfel vrednica sa activitate teoretică și practică.

PETRU COMARNESCU

ȘTIRI MUZICALE DIN STRĂINĂTATE

Dacă la noi evenimentele artistice pe tărâmul muzical sunt destul de răslețe, în schimb, în străinătate, ele constituiesc atât prin abundența cât și prin însemnătatea lor adevărata bogăție a vieții culturale a unei națiuni.

A însemna cât mai obiectiv cu putință aceste evenimente pe-trecute aiurea, credem că nu e lipsit de interes pentru cetitorul român, care vrea să se informeze asupra mișcării artistice și muzicale din lumea întreagă.

Incepând cu numărul de față, care ne propunem să însemnăm pe scurt evenimentele muzicale cele mai importante. Nu vom uita nici producțiunile cele mai de seamă ale virtuozilor, șefilor de orchestră și cântăreților renumiți din întreaga lume.

Anglia. Noua operă a tânărului compozitor englez George Lloyd *The Serf* a fost reprezentată în cursul unei curente la teatrul Coventgarden.

— Alt compozitor englez, Colin Macleod Campbell, a scris o operă pe un libret al soției compozitorului Nancy Morison.

— Londra a sărbătorit jubileul de 50 ani a marelui dirijor englez: Sir Henry Wood.

— Casa natală a compozitorului Edward Elgar din Broadheath din Worcester a fost transformată într'un muzeu.

— Marele pianist Ignatz Paderewski, sfidând avizul medicilor care-i prescrisese un repaos absolut, a dat mai multe recitaluri în capitala Angliei, repurtând cele mai mari triumfuri din cariera sa.

— Orchestra B. B. C. a dat în prima audiție un Oratoriu a compozitorului elvețian Willy Burkhard: *The Vision of Isahia*.

— Cântărețul irlandez John Mac Cormack a dat un concert de adio la Londra, unde cântase pentru prima oară acum 30 de ani.

— Dirijorul Sir Adrian Boult a condus la orchestra Philharmonic o nouă versiune a *Variațiunilor* de Brahms pe o temă de Haydn de Edmond Rubbra.

— Orchestra Filarmonică din Praga, sub direcția lui Rafael Kubelik, a întreprins un turneu de concerte în cele mai importante orașe din Anglia.

— În biblioteca Universității din Edimburg a fost descoperită o simfonie necunoscută a lui Haydn. Refugiatul ceh din Viena, Dr. Hans Gal, însărcinat de a întocmi un catalog al operelor muzicale al bibliotecii Universității din Edimburg, a descoperit această simfonie. Simfonia de Haydn este una din cele trei, din seria publicată în anul 1770. Ea se compune din trei părți, și execuția ei nu durează decât 10 minute. Dr. Hans Gal regăsind partiturile de orchestră, a continuat cercetările la British Museum din Londra și a avut norocul de a da peste o copie a acestei simfonii.

Belgia. Capitala Belgiei, care nu reprezentase de mult opere noi a compozitorilor moderni francezi, a reprezentat opera *l'Aiglon* a compozitorilor Honegger și Jacques Ibert după drama, lui Ed. Rostand.

Bulgaria. Tânărul compozitor bulgar Boyan Ikonow a fost numit directorul Conservatorului din Sofia.

Elveția. Corul din Zürich de sub direcția lui Walther Reinhart a dat în biserica din Winterthur *Stabat Mater* de Haydn.

— Orchestra simfonică din Elveția romandă a executat în primă audiție baletul *Nobilissima Visione* a compozitorului Paul Hindemith, operă inspirată de viața Sfântului Francisc din Assisi.

— Pentru prima oară în Elveția s'a reprezentat la opera din Berna o operă chineză *Visul Fluturului* a compozitorului Heinz Trefzger.

Finlanda. Stagiunea teatrului liric s'a deschis cu opera *Neron și Acte* a virtuozului violonist și compozitor spaniol Juan Manéu care a venit special la Helsingfors să asiste la premiera operei sale.

Fransa. Albert Carré, fost director al Operei Comice din Paris fost administrator general al Comediei Franceze a încetat din viață în vârstă de 86 ani. Albert Carré a fost pentru muzica franceză și pentru compozitorii francezi un mare director de teatru. Datorită lui, s'a putut reprezenta *Feroaal* de Vincent d'Indy, *Louise* de Gustave Charpentier, *Pelléas et Melisande* de Claude Debussy, *Ariane et Barbe Bleue* de Paul Dukas, *Cœur du Moulin* de Déodat de Séverac, *Pénélope* de Gabriel Fauré, *Le Jongleur de Notre Dame* și *Thérèse* de Jules Massenet.

El e acel care a descoperit pe Mary Garden, celebra interpretă a Melisandei.

Admirabil ajutat de directorul său muzical A. Messager, a reușit să înalțe reputația Operei Comice la o faimă necunoscută până atunci.

— Celebrul șef de orchestră Bruno Walter, unul din exilații de frunte din Germania, a dobândit cetățenia franceză.

— Consiliul municipal al Parisului, răspunzând dorințelor tuturor muzicanților, a dat unor străzi din Paris numele celebrilor compozitori francezi de curând decedați: Alfred Bruneau, Maurice Ravel și Vincent d'Indy.

— Wilhelm Furtwängler, acceptând să apară pentru prima oară în fruntea unei orchestre simfonice franceze, a dat cu orchestra filarmonică din Paris 2 concerte în Sala Pleyel, repunând un mare succes.

— Același dirijor a condus la Opera Mare *Siegfried* de R. Wagner, cântată în limba germană cu concursul cântăreților Ioachim Sattler, Zimmermann, Fuchs, Hotter și al d-nei Germaine Lubin.

— D. Emile Vuillermoz a fost numit președintele secției muzicale a Consiliului superior de emisiune radiofonică a Statului.

— Opera Comică din Paris a reprezentat în cadrul unui spectacol de gală, în prezența Președintelui Republicii și a guvernului francez, a 1000-a reprezentație a operei *Werther* de Massenet.

Se poate spune că *Werther* se bucură de aceeași popularitate

ca și opera *Manon*; deși Massenet, terminase de compus această operă în anul 1886, el o prezentă mult mai târziu lui Carvalho, directorul operei Comice, care însă o respinse. Disperat, Massenet ascultând sugestiile tenorului Van Dyck, o prezentă direcției Operei Curții din Viena care o reprezintă în limba germană în seara de 16 Februarie 1892, opera repurtând un considerabil succes. În urmă Carvalho, revenind asupra hotărârii sale, reprezintă partitura lui Massenet în seara de 16 Ianuarie 1893 având ca protagoniști pe Ibos și pe Marie Delna.

— Asociațiunea concertelor Colonne a sărbătorit printr'un concert simfonic centenarul nașterii lui Eduard Colonne.

— La Paris a încetat din viață compozitorul și muzicograful Maurice Emmanuel, profesor de istoria muzicii la Conservator, autor a mai multor scrieri muzicale: «L'orchestre grecque», «L'Éducation du danseur grec», «Histoire de la Langue musicale» și al monografiei asupra operei «Pelléas et Mélisande» de Claude Debussy. Maurice Emmanuel a scris și valoroase compoziții muzicale printre care cităm cele două simfonii, 2 quatoruri pentru coarde, sonatine pentru piano și dramele lirice: *Prometheu* și *Salamina*, reprezentate în anul 1927 de Opera Mare din Paris. Franța pierde prin moartea lui Maurice Emmanuel un om de o vastă cultură, un mare artist și muzician.

— Mormântul lui Gabriel Pierné din cimitirul Père-Lachaise a fost împodobit cu un monument funerar, opera sculptorului Bouchard.

— Maestrul George Enescu, acompaniat de pianistul Marcel Ciampi, a dat un concert de sonate, executând în primă audiție Sonata Nr. 3 pentru vioară și piano dedicată lui Ciampi.

Unanimitatea criticeii franceze a apreciat în cuvinte elogioase valoarea muzicală a noii compoziții a lui George Enescu.

— La Opera Mare, cu ocazia împlinirii a unui an dela moartea lui Maurice Ravel a reprezentat *Adélaïde, l'Heure espagnole* și *Daphnis și Chloé*, (în decorurile lui Bakst). În ultima pauză, Ministrul Educației Naționale a inaugurat un bust a lui Maurice Ravel, evocând în cuvinte vibrante amintirea marelui dispărut.

— În programul concertelor date de orchestra Colonne de sub direcția lui Paul Paray, a figurat Simfonia Romantică a tânărului compozitor Tony Aubin elev al lui Paul Dukas, care a obținut în anul 1931 «Premiul Romei».

— La Opera Comică, s'a sărbătorit centenarul nașterii compozitorului Georges Bizet, — printr'o serie de festivități; s'au reprezentat operile *Djamileh*, *Pescuitorul de Perle* și *Carmen*, aceasta din urmă într'o nouă înscenare, în decorurile pictorului Dignimont. În actul II «Flamenca» a fost dansată de celebra Térésina.

— Cu aceeași ocazie, Biblioteca Națională cât și Bibliotecile muzicale ale Operei Mari și Conservatorului din Paris au organizat o importantă expoziție Georges Bizet, la Teatrul Național de Operă, expoziție consacrată vieții și operei marelui compozitor conținând documente prețioase, partituri, autografe și portrete, în legătură cu operele sale expuse în 30 de vitrine.

Germania. Stagiunile muzicale dela Bayreuth vor fi de acum înainte anuale. În vara 1939 vor avea loc între 25 Iulie și 28 August 1939, 24 spectacole și anume: *Olandezul sburător* și *Parsifal* se vor reprezenta de cinci ori; *Tristan și Isolda* de 6 ori și *Inelul Nibelungilor* de 2 ori. Până acum nu se știe decât că marele dirijor italian Victor de Sabata a fost invitat să dirijeze toate spectacolele operei *Tristan și Isolda*. Este pentru a doua oară că un șef de orchestră străin (primul a fost Toscanini) va putea dirija la Bayreuth.

— Se anunță încetarea din viață a ultimei fiice a lui Robert Schumann, Elisabeth. Ea protestase împotriva publicării recentului *Concert de vioară* inedit al părintelui ei.

— Clemens Krauss, intendantul general al operei din München, a fost numit director-președinte al Institutului « Mozarteum » din Salzburg.

— Casa în care s'a născut Haydn, la Rohrau (Burgenland), va deveni muzeu.

— Intru cât lucrările întreprinse pentru reconstruirea « Festspielhausului » dela Salzburg nu a dat rezultatele dorite, se vorbește de reconstruirea unui nou teatru de operă și dramă.

— Guvernul german a pus sub sechestru suma de 33.000 mărci, strânsă pentru ridicarea unui monument compozitorului Gustav Mahler.

— Casa de editură muzicală din Mainz anunță apariția a celei de-a 12-a ediție a dicționarului muzical a lui Hugo Riemann, revăzută de profesorul P. Iosef Müller-Blakau.

— La o vânzare recentă de autografe, la Berlin, o scrisoare a lui Beethoven a atins prețul de 1.150 mărci.

— O operă din tinerețe a lui Brahms a fost descoperită. E vorba de un *Trio pentru piano, vioară și violoncel*, compus în vara anului 1853.

— De curând s'au descoperit mai multe manuscrise a compozitorului Otto Nicolai, autorul celebrei opere *Nevestele vesele din Windsor*; manuscrisele descoperite datează din ultima perioadă a vieții sale, pe când funcționa la Berlin ca maestru de Capelă al Curții.

— Teatrul Național din Mannheim a reprezentat în înscenarea lui Curt Becker-Huert, opera *Die Gänsemagd* a compozitoarei suedeze Lill Erik Hafgren.

— La opera populară din Berlin s'a reprezentat pentru prima oară, noua prelucrare a operei *Katiuscha* a compozitorului italian Franco Alfano.

— Deutsches Opernhaus din Berlin a reprezentat, într'o nouă înscenare, opera *Euryanthe* de von Weber, precum și opera comică în trei acte *Prinz Caramo* de Albert Lortzing, prelucrată de Richard Kruse.

— La Opera de Stat din Berlin s'au reprezentat într'o nouă înscenare operele *Boris Godunoff*, de Mussorgsky, opera romantică în 3 acte *Ingwelde* de Max von Schillings și *Flautul Fermecat* de Mozart, în regia lui Gustav Gründgens și sub conducerea lui Herbert von Karajan, un tânăr și foarte talentat dirijor.

— La Opera din Dresda a avut loc premiera operei *Daphné*, de Richard Strauss. *Daphné* este o tragedie bucolică într'un act. Partitura acestei opere minunate a fost terminată de bătrânul Richard Strauss iarna trecută, sub cerul luminos al Siciliei, la Taormina, unde altă dată el compuse prima sa operă lirică *Guntram*.

— La Opera Mare din Viena s'au reluat operele *Königskinder* a lui Engelbert Humperdinck și *Notre Dame* de Frantz Schmidt.

Italia. Concertele simfonice din Roma ce au loc la « Adriano » au fost conduse până în prezent de Bernardino Molinari, Gino Marinuzzi, Igor Strawinsky, Willi Ferrero și de tânărul șef de orchestră italian Roberto Caggiano.

— O ediție completă și cronologică a compozițiilor lui Palestrina va apărea sub direcția lui R. Casimiri.

— Maestrul Gino Marinuzzi a fost numit director artistic al Teatrului Scala din Milano, care și-a deschis stagiunea la 26 Decembrie 1938 cu opera *Macbeth* de Verdi în regia lui Oskar Walleck.

A urmat, *Werther* de Massenet, în aceeași seară reprezentându-se pentru prima oară și baletul *Mahit* de Pick Mangiagalli.

— Cu ocazia deschiderii stagiunii lirice al Teatrului Regal de Operă din Roma s'a produs un eveniment demn de a fi menționat: Stagiunea trebuia să se deschidă cu opera *La Nave* tragedie originală de d'Annunzio, text ce a inspirat pe compozitorul Italo Montemezzi să scrie această operă, dar cu o jumătate de oră înainte să înceapă spectacolul și când sala operei gema de lume, din cauza indispoziție intepretei principale, Gina Cigna, numai cu o întârziere de câteva minute, spectacolul a fost înlocuit cu *Tannhäuser*, sub direcția lui Tullio Serafin, care urma să fie reprezentat pe aceeași scenă câteva zile mai târziu.

Au urmat în urmă *Arlesiana* de Cilea, *La Nave* (reprezentată pentru prima oară la Teatru Scala din Milano la 4 Noembrie 1938) și *La Figlia del Re* de Adriano Lualdi.

Monaco. Marile concerte simfonice al stagiunii de iarnă sunt dirijate de maestrul portughez Pedro Freitas-Branco.

Monte Carlo. Pianistul Wladimir Horowitz, după o lungă absență, a reluat contactul cu publicul, dând un recital în palatul Garnier. Succesul obținut de marele poet al pianului a fost înregistrat de unanimitatea criticilor muzicali.

Olanda. La Opera din Amsterdam, Bruno Walter a dirijat *Nunta lui Figaro* de Mozart.

— Compatriota noastră d-șoara Lola Bobescu a fost solista unui concert simfonic al orchestrei Concertgebouw, interpretând Concertul Nr. 5 pentru vioară și orchestră de Mozart.

— Orchestra Filarmonică din Rotterdam a dat în primă audiție Simfonia Nr. 1 de Elsa Barraine.

— Pianistul Serge Rachmaninoff, în concertul dat cu concursul orchestrei Concertgebouw de sub direcția lui Willem Mengelberg, a executat în primă audiție ultima sa lucrare: Rapsodie pe o temă de Paganini.

Polonia. Celebrul pianist polonez Mieczyslaw Michalovici, unul din cel mai mari interpreți a lui Chopin, a murit la Varșovia în vârstă de 86 ani.

Ungaria. Opera din Budapesta a reprezentat *Maria Veronica*, mister muzical datorit compozitorului Eugen Adam, libretul de A. Rékal extras dintr'o nuvelă a contesei Margareta Bethlen.

— Orchestra Filarmonică continuă să dea concerte simfonice sub direcția maestrului Dohnanyi.

— Ernest Ansermet, cunoscutul dirijor elvețian, și maestrul George Georgescu fiind invitați de Filarmonica din Budapesta, au dirijat câte un concert.

America: Statele Unite. Cântăreața Lotte Lehmann a îndeplinit primele formalități pentru a deveni cetățeană americană. Germană prin naștere, a devenit austriacă prin căsătoria ei cu Otto Krause, ofițer în fosta armată austriacă.

— Arturo Toscanini conduce actualmente mai multe concerte simfonice la Radio New-York.

— Maestrul George Enescu a sosit la New-York, urmând a dirija timp de 4 luni concerte simfonice cu concursul celor mai importante orchestre simfonice din America de Nord.

— Opera Metropolitan și-a inaugurat stagiunea cu *Othello*. S'au mai reprezentat *Walkyria*, *Boema*, *Traviata*, *Orfeu și Euridice*, *Lohengrin* și *Thais*.

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

POLITIQUE ÉTRANGÈRE

Anul 3 — Nr. 6 — Decembrie 1938

D. René Martel publică un studiu foarte complet asupra problemei ucrainiene, care, după părerea autorului, este o problemă internațională ce se ivește, în general, de vre-o trei sute de ani, atunci, când se produc în Europa schimbări politice adânci, când echilibrul forțelor se modifică în centrul și la răsăritul continentului. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, când marele regat al Poloniei se dislocă, Ucraina se desparte de Polonia și se aliază la 1654 cu Moscova. Astfel Ucraina a dat o lovitură fatală dominației poloneze, în timp ce contribuia să facă din Rusia o mare putere europeană. În 1709, Petru cel Mare pune stavilă planurilor lui Carol al XII-lea, însă lupta a fost grea și o victorie a Suedezilor la Poltava ar fi schimbat cursul istoriei în Europa răsăriteană. Napoleon I, însușindu-și politica lui Choiseul, a lui Vergennes, a birourilor monarhiei, a dat o deosebită atenție chestiunii ucrainiene. Victoria Alianților în 1918 n'a soluționat această problemă, care a dat naștere la conflictul dintre Polonia și U.R.S.S., iar tratatul dela Riga din 1921 n'a adus decât o soluție de compromis.

Republica sovietică a Ucrainiei numără, pe un teritoriu de 461.000 km p., o populație de 32 milioane de locuitori, din care 29 până la 30 de milioane de Ucrainieni care alcătuiesc o cincime din populația totală a U. R. S. S. În Polonia, Ucrainienii constituiesc cea mai puternică minoritate națională și majoritatea populației din Galiția orientală și din Volhynia. Ucrainienii trăiesc și în Polesia și în voivodinele Lublin și Cracovia. Anumite statistici cifrează la 4.200.000 numărul Ucrainienilor din Polonia, cu toate că aceștia susțin că alcătuiesc o masă de 7 milioane de suflete. În sfârșit, în Ceho-Slovacia, trăiesc 446.000 de Ucrainieni în Rusia subcarpatică, la o populație totală de 725.000 de locuitori. În România trăiesc sub numele de Ruteni vre-o 456.000 de Ucrainieni, mai ales în Bucovina și în Basarabia. De altă parte, mai multe milioane de Ucrainieni sunt instalați în formații compacte în Siberia orientală; se mai găsesc unele insule de Ucrainieni în Canada și în Statele-Unite.

D. René Martel examinează rând pe rând problema ucrainiană în Ucraina sovietică, în Polonia și în Ceho-Slovacia, — mișcare națională ucrainiană în România nu a atins încă stadiul problemelor internaționale, — și notează

că Germania nu face decât să reia metodele lui Napoleon, încercând să acționeze asupra organizației interne rusești și străduindu-se să se folosească, în scopuri de disociere, de mișcarea națională ucrainiană. Și argumentul economic a dobândit o valoare nouă. Un element care va juca în plin în favoarea Germaniei este faptul că conștiința națională ucrainiană, foarte slab dezvoltată în epoca napoleoniană, a ajuns o realitate și o forță. În răstimpul veacului al XIX-lea, teoreticienii ideii ucrainiene au frământat și au răscolit Galiția și provinciile austriace. Timp de 12 ani, politica sovietică de ucrainizare a făcut să pătrundă în toată populația, în ținuturile situate la răsărit de Nipru, idei și sentimente gata să se manifeste astăzi într'un sens pe care inspiratorii lor nu-l prevăzuseră. Primejdia ucrainiană e atât de mare încât Polonia, răsturnându-și sistemul de alianțe, renunțând la ideea lui Pilsudski de a se feri de inamicul cel mai de temut, oferă un acord Moscovei — iar Moscova nu e mai puțin conștientă de primejdie.

D. René Martel se întreabă dacă Germania, admitând că-și va realiza scopul ajutând la crearea unui mare Stat național ucrainian, va putea fi sigură că-l va stăpâni și-l va putea exploata fără control, înlăturându-și adversarii. Dacă vor fi cândva liberați, Ucrainenii vor ține, fără îndoială, să fie stăpâni la ei acasă, vor căuta poate să dobândească prietenii în măsură să cumpănească o influență unică, care ar schimba numai sesul serviciilor lor...

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 108 — Tomul 48 — Nr. 4 — 15 Decembrie 1938

D. Robert d'Harcourt ne vorbește despre starea de spirit, despre sensibilitatea poporului german în timpul crizei din luna Septembrie. Neliniștea stăpâna întreaga Germania și, în această privință, toate informațiile culese de autor concordă. « Nimic nu era mai departe de seninătatea stoică ca starea de spirit a masei poporului german în răstimpul săptămânilor de mare încordare. Constatarea cea mai limpede care se desprinde din această stare dramatică — și care a fost foarte just exprimată de oratorii oficiali din Anglia — este îndepărtarea comună a popoarelor de ideea de război, de un război a cărui atrocitate au cunoscut-o ».

D. Maurice Garçon expune în pagini demne de interes, împrejurările în care J.-K. Huysmans s'a dus să se refugieze la umbra mănăstirii din Ligugé, abație împotriva căreia nutrise mult timp o părere nedreaptă.

Anul 109 — Tomul 49 — Nr. 1 — 1 Ianuarie 1939

D. Jean Hanoteau și baronul de Bourgoing publică scrisorile Ducelui de Reichstadt către mamă-sa, împărăteasa Marie-Louise. Aceste scrisori, din care unele inedite, provin din arhiva familiei Sanvitale; altele au fost publicate într'o revistă italiană fără să fi fost vre-odată traduse în franțuzește. E vorba de două drame a cărei enigmă, de mai bine de un veac, istoricii au încercat să o pătrundă. Ce amintire a păstrat Ducele de Reichstadt despre

tatăl său, împăratul Napoleon, și în ce măsură a fost el credincios angajamentelor sale și gloriei lui? Care au fost sentimentele lui față de mama sa vinovată?

Dacă Marie-Louise s'a ocupat activ de interesele materiale ale fiului ei, dacă a urmărit de aproape strădaniile contelui de Dietrichstein, guvernorul însărcinat cu educația sa, în schimb cu excepția acestor preocupări de ordin bănesc și pedagogic, își lăsese copilul în părăsire. Politica o exilase la Parma, iar fiul ei era sechestrat la Viena; însă fără îndoială, nimic nu ar fi împiedicat-o pe Marie-Louise, dacă ar fi vrut, să-și multiplice întâlnirile cu fiul ei. Timp de 16 ani, dela prima lor despărțire în 1816, până la moartea Ducelui de Reidsstadt, Marie-Louise n'a fost decât de șapte ori în Austria, fără a ține seama de ultima ei călătorie când fiul ei și-a dat obștescu-i sfârșit sub ochii ei. Marie-Louise s'a învrednicit să petreacă cu el câteva săptămâni, la intervale de doi-trei ani. Ce gândea fiul lui Napoleon în prezența acestei situații? « Se născuse cu înclinări afectuoase, nevoia de a fi mângâiat pe care a doua sa copilărie, înconjurată exclusiv de bărbați, printre care nici o rochie nu aducea vre-o notă maternă, n'a putu să facă să dispară. Numai unicul său prieten, Anton von Prokesch-Osten, făcând aluzie la legăturile dintre duce și mama sa, a scris: « Faptul că nu o putea iubi ca pe tatăl său, a fost poate martiriul cel mai mare a vieții lui ». Această constatare nu se aplică fără îndoială numai crizei celei mari care a urmat după revelarea trădării ».

După moartea generalului Neipperg, a fost necesar să se explice situația Ducelui de Reichstadt, care ignora tot scandalul curței dela Parma, căci interesele celor doi copii, Albertina și Wilhelm, născuți din căsătoria clandestină dintre Marie-Louise și Neipperg cereau ca această căsătorie să fie făcută publică. Împăratul Francisc I și-a luat sarcina să-și lămurească nepotul, în Martie 1929. Această revelație l-a îndurerat, fără să-l facă totuși să uite ceea ce datora mamei sale. Marie-Louise nu se liniști prin ceea ce contele de Dietrichstein îi scria cu privire la impresiile fiului ei: « Sunt mulțumită, scria ea, că împăratul i-a spus fiului meu, crede te rog în vechea mea experiență, sunt sigură că senzația nu e bună. Am avut multe conversații cu el care mi-au dovedit că nu va putea concepe și nu va ierta niciodată cum de am putut să-l uit pe tatăl său și ceea ce-l privește ».

Însă nici recăsătorirea mamei sale, nici chiar existența celor doi copii născuți din legătura cu Neipperg nu erau amănuntele care-l interesau în deosebi. Care era vârsta acestor copii? După răspunsul la această întrebare avea să se lămurească dacă era vorba de o a doua căsătorie valabilă în fața lui Dumnezeu și a oamenilor sau de o trădare din timpul în care Napoleon, tatăl glorios, admirat și venerat, suferea încă în închisoarea dela Sf. Elena. Împăratul Francisc I se ferise să lămurească acest punct dureros în discuțiile lui cu copilul. « Nu mi-a pus nici o întrebare cu privire la copii, spunea el fetei sale; dacă o va face, îi voi vorbi de ei, fără să amintesc de vârsta lor. Din păcate, acest amănunt nu-i va rămâne multă vreme ascuns, și acolo ești de sigur în primejdia ca sentimentele sale cele mai sfinte pentru tine să nu aibe nimic de câștigat ». Problema aceasta obseda mintea în veșnică neliniște a

Ducelui de Reichstadt, care se străduia să se informeze prin întrebări dibace, și adevărul brutal îi fu mărturisit de fii din prima căsătorie a lui Neipperg. În ce privește impresia produsă, avem mărturia lui Prokesch. Ducele de Reichstadt, vorbind de Marie Louise cu prietenul său, îi spuse: « Ah! e bună, însă slabă ». Și îndrăzni să pună următoarea întrebare acestui confident al gândurilor lui: « Nu-î așa că nu ai nici o stimă pentru ea? ». Prokesch se mulțumi să răspundă: « Ea era ceea ce putea să fie. Nu era soția pe care o merita, ci aceea pe care a ales-o, și e mama d-voastră ».

Marie-Louise cunoscuse pedeapsa. După moartea Ducelui de Reichstadt, mărturisi lui Dietrichstein: « În sfârșit, am trecut în revistă și am ars toate manuscrisele fiului meu, rezervându-vă ceea ce puteam lăsa să rămână. Vai! scumpul meu conte, aș fi preferat să nu le fi văzut, căci am aflat lucruri pe care le-aș fi ignorat... a fost o ocupație dureroasă și penibilă pentru mine... ».

Generalul Weygand consacră un articol generalului Degoutte, care a fost unul dintre conducătorii cei mai eminenți și cei mai iubiți ai armatei franceze.

Muzicologul Guy de Pourtalès, cunoscut prin lucrările sale despre Liszt și Wagner, începe publicarea unei vieți romanțate a lui Hector Berlioz, intitulată: « Symfonia fantastică — Hector Berlioz și Europa Romantică ».

REVUE DE PARIS

Anul 45 — Nr. 24 — 14 Decembrie 1938

Nu e problemă care, în vâltoarea politică a Europei de astăzi să se impuie în chip mai stăruitor atenției guvernelor și a popoarelor, ca aceea a aviației de război. Experiențele făcute în timpul războiului mondial, progresele enorme făcute de aviație civilă și militară în ultimii ani, efectele îngrozitoare ale bombardamentului aerian constatate în cursul operațiilor războiului civil spaniol și al conflictului chino-japonez au dovedit că nimeni nu se simte nicăieri la adăpost de primejdia aeriană.

D. general Duval tratează toate aspectele acestei probleme vaste. Pleacă dela principiul că la baza oricărei concepții strategice sau tactice este un postulat pe care nici un mare căpitan nu l-a respins niciodată, pe care toți l-au privit ca o lege fundamentală a acțiunii: unirea forțelor, combinarea mijloacelor într'un adevărat sistem, în care toate părțile, strâns legate între ele, își dau un sprijin reciproc și constant. Această unire a forțelor își găsește expresia statică în organizarea comandamentului, iar expresia ei dinamică în conducerea operațiilor, în impulsul care le e dat la un comandant unic. A concepe o armată aeriană și una de uscat lucrând pe același teatru de operație, independent una de alta, sfidează orice concepție teoretică și practică a războiului. A fost totuși un moment în care această concepție a găsit apărători, pentrucă aspectul civil al războiului aerian, adică apărarea și atacul centrelor de populație, părea marelui public că devine aspectul dominant al războiului aerian. Generalul Duval precizează că această discuție a în-

ceput încă în Septembrie 1918, când a fost pusă de guvernul englez. Sub presiunea opiniei publice, care reclama un răspuns la bombardamentele aeriene împotriva Londrei, guvernul britanic alcătuiuse în Lorrena o forță aeriană independentă și dorea ca această formație să fie întărită cu câteva escadrelor franceze. Argumentul britanic în favoarea corpului de aviație independent era că scopul trebuia să fie « bombardarea Germaniei în chip continuu și sistematic ». Șeful serviciului aeronautic la marele cartier francez prezintă un raport la 13 Septembrie 1918 — raport adnotat și transmis de generalul Pétain, — în care se spunea că autonomia aviației de bombardament a orașelor îndepărtate, adică independența ei în raport cu generalul comandant al forțelor aliate în Franța, era o imposibilitate și o eroare, în același timp. « Cred, se spunea în acel raport, că în viitor trebuie să concepem, pe măsură ce mijloacele noastre vor spori, că bătălia națiunilor se va da între totalitatea popoarelor și pe totalitatea teritoriilor lor ». Generalul Duval subliniază că aspectul militar al războiului aerian e cuprins în întregime în această frază: « Aspectul civil dispăre și cel militar se ridică la concepția războiului total, căruia aviația îi îngăduie să-i dea adâncime, rămânând însă în cadrul bătăliei condusă de o idee unică ».

Generalul Duval discută și chestiunea aviației imperiale. O armată puternică în Franța n'are nici un sens, dacă nu garantează țării, fără nici o capitulare în Europa, libertatea ei de acțiune în imperiul ei colonial. « În ochii Europei însă, această politică, singura pe care o putem garanta, este prin aceasta însăși singura care ne permite să ne păstrăm rangul ». De vreme ce Franța nu are gânduri războinice în Europa, aici trebuie să stea în defensivă, acționând numai în cadrul imperiului ei colonial. În acest caz, Franța trebuie să dea mai multă importanță marinei și aviației, de unde necesitatea unei aviații imperiale.

În ce privește efortul care se face acum de Franța, generalul Duval scrie:

« Viața unui avion e scurtă. În război, se măsoară cu săptămânile; în timp de pace, se măsoară cu lunile. A comanda 5.000 de avioane, fără să te preocupi de viitor, înseamnă să provoci în mod fatal o criză când aceste 5.000 de avioane vor fi furnizate și consumate, și consumația nu va urma decât de foarte departe fabricarea lor. Dacă uzura toalei e întârziată prin înlocuirea la infinit a pieselor de avion, atunci însuși tipul de avion îmbătrânește și se trece. În acest moment se ivește în mod firesc o criză la care Statul răspunde printr'o nouă comandă masivă, care dă naștere, la scadențe mai mult sau mai puțin apropiate, unei noi crize, ș.a.m.d. În chipul acesta, carnetele de comandă se umflă și se desumflă la intervale regulate, și întreaga industrie produce în chipul subantreprenorilor care profită de momentul favorabil, însă care, din lipsă de lucru durabil, nu dau strădaniei lor continuitatea suficientă ca să poată forma și păstra lucrătorii specialiști, nici să-și îmbunătățească utilajul lor.

« Alte metode se impun. Așa cum se procedează pentru construcțiile navale, trebuie stabilite programe succesive de o durată determinată. E necesar ca producția neîntreruptă să corespundă uzurii, învechirii, din nenorocire însă

în mod fatal neîntreruptă; iar comenzile trebuie să se succedă, înfățișând numai progresul și cadența de livrare a materialului. Astfel, din doi sau trei ani, se va întocmi un program de fabricație, și nu se va mai putea vorbi de criza aviației ».

Anul 46 — Nr. 1 — 1 Ianuarie 1939

Un autor anonim pune întrebarea: « Ce valorează armata rusă ? » și, în lumina acestui studiu al forțelor rusești, examinează tratatul franco-sovietic din 2 Mai 1935 și urmările lui. În împrejurările actuale, în timp ce Germania, acum când și-a asigurat linii solide de plecare în Europa centrală, parcă ar vrea să puie în termen mai mult sau mai puțin scurt problema Ucrainei, chestiunea are o importanță capitală.

În ce privește armata, U.R.S.S. a făcut în răstimpul ultimilor patru ani un efort considerabil pentru a pune pe picior o armată numeroasă echipată modern. Din 1934 în 1938, creditele militare au trecut dela 5 la 20 de miliarde de ruble, iar efectivele dela 560.000 la 1.350.000 de oameni. Armata rusă e o armată de clasă, un instrument de revoluție proletară. Soldatul rus e solid, viguros, foarte sobru, foarte răbdător, rezistând la oboseală, însă indolent, pasiv, lipsit de inițiativă. Armata de uscat e organizată din 1937 în 22 de corpuri de armată cu 77 divizii de infanterie, din care 51 active și 26 teritoriale, și 7 corpuri de cavalerie cu 32 de divizii, din care 29 active. Programul de modernizare comportă crearea de unități motorizate, cuprinzând actualmente trei corpuri motomecanizate cu câte 2 brigăzi mecanizate și 2 brigăzi motorizate, 23 brigăzi autonome formate din unități mecanizate și care, 13 batalioane autonome de care și numărul carelor în serviciu e evaluat la aproximativ 5.000. În ce privește armata aeriană, ea a evoluat dela 20 de brigăzi în 1933 la 50 de brigăzi în 1937 cu mai bine de 4.000 de avioane în serviciu. Pe lângă aceasta, mai sunt formațiile de transport aerian menite să intervie în dosul frontului inamic unde urmează să depună unități constituite cu misiunea de a distruge punctele sensibile. Operația se efectuează în doi timpi: aparatele grele lasă să cadă cu parașutele un eșalon de infanterie care trebuie să ocupe o zonă de teren bun pentru aterisaj; apoi avioanele de transport debarcă unități de infanterie cu mijloace proprii de luptă.

Ce valoare au cadrele unei armate rusești care are toată aparențele puterii ? Colaboratorul anonim al Revistei e de părere că corpul ofițeresc rusesc, format în grabă, recrutat printre tineri lipsiți de o instrucție generală, e de valoare slabă. Și ce părere ne putem face despre o armată ai căror șefi pot fi bănușiți, pe drept sau pe nedrept, de trădare ? Un mareșal considerat ca cel mai capabil, șase comandanți de armată sau de regiune militară, reputați printre cei mai buni, au fost condamnați la moarte și executați pentru crimă de înaltă trădare. În fond, armata rusă de astăzi este o armată cu efective foarte mari, organizată și echipată modern, însă mediocru încadrată și comandată. Acțiunea ei la granița occidentală a Rusiei se izbește de dificultăți serioase de transport și de teren pentru unitățile motorizate, de unde autorul conchide

că există un dezechilibru între concepția de organizare a acestei armate, doctrina ofensivă preconizată de regulamentele ei și materializată prin punerea în vigoare a unui vast program de motorizare și mijloacele indispensabile pentru a pune în mișcare asemenea forță.

Colaboratorul anonim examinează posibilitățile de intervenție ale armatei rusești împotriva Germaniei și constată că o acțiune directă a forțelor sovietice la frontieră orientală a Germaniei nu se poate exercita decât străbătând Polonia — o invazie a țărilor baltice în direcția Prusiei Orientale ar duce de asemenea în teritoriul polonez — lucru care nu poate fi conceput cu sprijinul Republicii poloneze, ceea ce ar părea exclus. « Dacă armata rusă ar trece granița poloneză, ea ar face jocul Germaniei și ar găsi în față-i armata poloneză și poate cea și română ». Autorul conchide de aici că, în caz de conflict franco-german, armata rusă nu ar putea interveni pe frontiera germană, nici direct, nici imediat; de aceea e de părere că tratatul de asistență reciprocă franco-sovietic din 2 Maiu 1935 angajează Franța fără reciprocitate, că acest tratat este, din punct de vedere militar, o mare primejdie pentru Franța și trebuie denunțat înainte de 2 Mai 1939, deoarece, fiind încheiat pentru 5 ani, ar rămâne în vigoare fără limită de durată, dacă nu ar fi denunțat cu un preaviz de cel puțin un an.

Ignotus înfățișează o siluetă interesantă a d-lui Paul Reynaud, om politic de mare talent, care a călătorit mult de-a-lungul ideilor, a oamenilor și a continentelor. « D. Paul Reynaud are nevoie de multă virtuozitate și stăpânire de sine pentru a dejuca renghiurile pe care i le joacă sclipitoarea sa inteligență. Are o alegere nelimitată a colorilor alunecoase, fugarnice, arzătoare ale ochiului... Are darul formulei, a lucrului concentrat, știe să însuflețească imaginile, să populeze culmile. Are o voce foarte frumoasă, o elocință rotunjită, care netezește unghiurile, ochi ascuțiți și pătrunzători, ușor înfrânați, pe care-i plimbă asupra auditorului, căutând reacțiunile lui. E un ciudat gen oratoric al lui Paul Reynaud, această mimică a privirii care-i însoțește discursurile. Manevreză cu multă artă argumentul măciucă. Invăluirile sunt bine cizelate. E în frumoasa tradiție clasică pe care o face iubită prin felul său superior de a o servi ».

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 45 — Nr. 529 — 10 Decembrie 1938

Intr'un articol intitulat « vicisitudinile raporturilor polono-ceshoslavoace », d. N. P. Perdrieux arată formarea frontierelor dintre cele două țări și originea conflictului în jurul regiunii Teschen. Frontiera polono-ceshoslavoacă este, în general, frontiera austriacă; cele câteva puncte unde a suferit modificări au format obiectul de discuție între cele două națiuni. E vorba mai ales de o întindere de 2.000 km. p. situată pe versantul Beskizilor apuseni, cu o populație incontestabil slavă și cu o imigrație germană pe care ambele țări și-au disputat-o totdeauna. În 1327, sub Ioan, rege al Boemiei și împărat al Germaniei, acest ținut a trecut definitiv în stăpânirea Boemiei și, urmând soarta

Sileziei austriace, în acea a Habsburgilor. În decursul veacului al XIX-lea, o abundentă mână de lucru poloneză a imigrat aici ca să lucreze în mine și o mare parte din populația își simțea o « conștiință poloneză ». Însă atât Cehii cât și Polonezii se străduiau să trezească sentimentul național, și Cehii au putut să-i întrecă pe Polonezi în această luptă.

Grosso modu, Cehii erau stabiliți la apus, Polonezii la răsărit, centrul fiind populat cu o populație amestecată; Germanii, « Silezienii » răspândiți pretutindeni, înclinau mai de grabă către Cehoslovacia, mai aproape de ei și având o puternică minoritate germană în Sudeți. Grosul intereselor din Teschen se concentra în minele ei de cărbuni dela Ostrava-Karvina și în faptul că acestea comandă în același timp comunicațiile dintre Cracovia și Viena și dintre Boemia și Slovaco-Rutenia. Cehii invocau înainte de toate aceste motive economice și strategice, iar Polonezii, invocându-le și ei, se refereau totuși mai de grabă la argumente istorice și etnice.

Cu toate acestea, nu au ajuns să se înțeleagă amiabil pentru împărțirea principatului: Cehii au respins comisia mixtă și amândouă părțile au renunțat la plebiscit. O demarcație provizorie a definit, după războiul mondial, puterile celor două consilii Naționale însărcinate momentan cu administrația teritoriului. Însă când Polonezii au anunțat că au intenția să-și extindă operațiile electorale și recrutarea la districtele lor, Cehii au înaintat cu trupele dincolo de linia de despărțire și războiul era cât pe aici să izbucnească. Cehii n'au întâmpinat nici o rezistență: Polonezii fiind în război cu Sovietele, iar la sosirea întăririlor poloneze, o Comisie interaliată stabilise o primă, apoi o a doua linie de demarcație, care lăsa Cehoslovaciei anumite districte revendicate de Polonia. Conferința Ambasadorilor a făcut împărțirea definitivă în 1920.

Cehoslovacia dobânda aproape deplină satisfacție în punctele esențiale, cu minele dela Ostrava care alimentează centrele metalurgice dela Karvina și Vitkovice și artera vitală pentru ea, Bohemia-Kosice prin Teschen. Dimpotrivă, din punct de vedere strategic, frontiera era rea, lăsând Cehoslovaciei 67.976 Polonezi cehoslovaci, aproximativ 23.000 de Polonezi necehoslovaci și 25.000 de Slavi de naționalitate intermediară, ziși « Sluzaci », la care s'ar fi putut alipi mulți locuitori din Teschen; prin faptul redactării echivoce a chestionarului de recensământ din 1921, aceștia au fost considerați ca cehi.

Alte două rectificări au avut loc în Silezia, în urma plebiscitului din Silezia-Superioară și în Slovacia (Orava și Spis, în Beskizi, afacerea Javorina) unde frontiera, considerată nefavorabilă Poloniei, a fost declarată definitivă de Curtea dela Haga (11 Februarie 1922).

Cifra totală a minorității poloneze era de 110.138 — 137.617 afirmă Polonezii — cu ocazia recensământului din 1921, din care 9.106 în Moravia și 973 în Boemia. Soarta ei a fost reglementată prin acordurile din 1925, care prevedeau a procedură de aranjament pașnic al litigiilor eventuale.

Nici Cehoslovacia nu redobândise granițele Boemiei din 1620, nici Polonia acelea din 1772; în raport cu acelea din Evul Mediu, frontiera era mai bună pentru ce dintâi, mai rea pentru cea de-a doua.

LE MOIS

Anul 8 — Nr. 95 — 5 Decembrie 1938

D. Maior Chateaufort examinează consecințele militare și geografice pentru Cehoslovacia ale acordului dela München. În adevăr, Republica vecină a pierdut granițele naturale ale Boemiei, cu munții și fortificațiile, aproape toată periferia platoului Boemiei și al Moraviei. Propriile ei tunuri din lucrările ei defensive pot să tragă asupra noilor ei granițe. Teritoriul ei este deschis unei invazii germane. În această zonă, Praga, capitala țării, situată la 35 de km dela graniță, uzinele ei de război — din care stabilimentele Skoda în imediată vecinătate a frontierei sunt lipsite de izvoarele lor de aprovizionare — și toate liniile de comunicație se găsesc în bătaia tunurilor germane. Pungile de teritorii germane împlântate la Nordul și la Sudul Moraviei, la înălțimea orașului Brno, reduc la jumătate, dela 150 la 75 km., culoarul de comunicație dintre Boemia și Slovacia. Platoul Boemiei nu mai poate fi apărat împotriva Germaniei care o strânge de ambele părți ca într' un clește.

Cehoslovacia conservă totuși granița ei actuală a Carpaților cu Polonia, sub rezerva rectificărilor în districtele contestate încă din 1919 — Ostrava și Spisz — care sunt de altminteri importante din pricina vecinătății lor de artera de căi ferate care duc în Slovacia.

ROMÂNEȘTI

GÂNDIREA

Anul 17 — Nr. 10 — Decembrie 1938

D. Ion Pillat scrie despre « Lirica noastră de azi »; un eseu ce pare să fie un capitol dintr'o lucrare mai întinsă, căci, în ciuda titlului general pe care îl poartă, acest studiu prezintă numai un aspect al poeziei noastre actuale. E vorba despre poezia tradiționalistă, care coboară din sămănătorism și formează după război contribuția lirică a scriitorilor grupați în jurul revistei « Gândirea ».

Desprindem un fragment, care indică hotarele capitolului de istorie literară, asupra căruia își îndreaptă d. Pillat atenția sa.

« Ca și eroul mitic Anteu, care se spune, de câte ori atingea cu călcâiul solul natal, redobândea puteri înzece și forțe noi de viață — destinul poeziei române a vrut ca ea, de câte ori a reluat contact cu tradiția vie a pământului, să capete posibilități de dezvoltare și o tărie sufletească nouă. Astfel s'a întâmplat când Alecsandri și Alecu Russo descoperă în munții Vrancei cântecul Mioarei — și tot astfel când Eminescu, cutreerând țara, ia contact cu geniul poeziei populare « Mai am un singur dor » e reluarea pe o temă elegiacă individuală a motivului panteistic al morții din Miorița. Dar pe când în trecut la Alecsandri și Eminescu — ca să vorbim de cei mai mari — poezia populară pusă la contribuție e mai ales Doina și Cântecul Bătrânesc, liricii de astăzi au lărgit câmpul de prospectare dela Bocet și Colind (Blaga, Crainic, Voiculescu) la Descântec, Farmec și Blestem (Maniu, Barbu, Argezi), fără ca pentru

aceasta să părăsească Balada căreia îi dau un avânt și un înțeles nou (Radu Gyr, Ciurezu, Crevedia). Acestei lărgiri, care cuprinde de acum întregul domeniu folkloric, îi corespunde o îmbogățire echivalentă a poeziei culte. Aceasta reia, orchestrându-le simfonic, toate motivele populare, prelucrându-le și dându-le noi rezonanțe și noi înțelesuri sufletești. Caracterele însă primordiale rămân, ele împrumută liricei noastre de azi acea savoare specific românească, savoare care-i face farmecul și originalitatea, diferențiind-o atât de literaturile apusene cât și de poezia popoarelor slave dimprejur.

Prin motiv și caracter național, nu înțelegem o reproducere servilă, o lucrare de mozaic folkloric exterior sufletului poetic — ci o fuziune superioară a tradiției colective și a inspirației individuale într'o operă de artă proprie, având o înfățișare nouă — așa cum bunăoară « Luceafărul » e condensarea și chintesenta într'o formă unică și genială a basmului popular în genere. Care sunt acele caractere și acele motive, ce formează bunul comun al poezilor români de azi? Tocmai aceleași pe care le găsim la temelia poeziei noastre colective și care corespund însușirilor adânci ale neamului și condițiilor sale de dezvoltare în spațiu și timp.

Nu e indiferent pentru cercetătorul liricei noastre actuale că regăsește în ea — prelucrat de sigur și transformat adesea până la nerecunoaștere — un motiv esențial ca acel pastoral aproape la toți poeții noștri — chiar la cei mai înaintați ca tehnică sau ideologie, fapt ce nu se întâmplă cu nici o literatură modernă apuseană, unde motivul pastoral nu apare decât ca un reflex academic și prețios, generalizat e drept, în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea ca un rafinament în plus al unei poezii rafinate de salon aristocratic. Nu e indiferent că poezia pământului și a anotimpurilor, adică poezia naturii, ocupă locul întâi în preocuparea liricilor noștri, că Nichifor Crainic își intitulează volumele: « Șesuri natale » și « Darurile Pământului », Adrian Maniu: « Lângă Pământ » și « Cartea Țării », Demostene Botez: « Floarea Pământului », A. Cotruș: « Țară », V. Voiculescu: « Pârgă », N. Crevedia: « Bulgări și Stele », Radu Gyr: « Strâmbă-Lemne », Luțian Blaga: « La Cumpăna Apelor », D. Ciurgu: « Răsărit », I. Buzdugan: « Miresme de Stepă ». E caracteristic foarte că acest sentiment al naturii, această legătură a omului cu firea ce-l înconjoară e leit-motivul întregii poezii române, dela Miorița până în zilele noastre, că el dă tonul esențial al liricei române, așa cum bunăoară, într'o ultimă analiză, poezia germană, în tot decursul ei, se poate reduce la un dialog mistic între om și Dumnezeu, iar poezia franceză la tragedia socială a omului ca individ față de societatea semenilor săi. Numai poezia germană putea să dea un Klopstock sau un Hölderlin, numai poezia franceză un Villon sau un Baude-laire. În schimb, numai lirica populară română a putut crea simbolul Mioriței și acea minunată împletire a însușirilor firii și ale trăsăturilor românești, care nu pe drumul antropomorfic al mitologiei grecești și nici pe cărarea panteismului răsăritean, unește destinul omenesc cu soarta țărilor. Numai sufletul pastoral al trecutului nostru milenar a putut închipui frăția care face « Codrul frate cu românul » și a putut dărui omenirii o poezie nouă a relației dintre om și natură ».

D-na Zoe Verbiceanu traduce șase poeme de Villon, încadrate de celebrele « Biografii » și « Epitaf ». Este o încercare plină de dificultăți. Orice poet — și în special Villon — opune mari rezistențe traducătorului. D-na Verbiceanu le învinge în mod remarcabil. Desigur o confruntare cu originalul ar arăta mare deosebire între texte, dar nu se poate tăgădui că în linii mari traducerea ce ni se oferă, izbutește să mențină timbrul originalului.

Transcriem pentru edificare « Balada spânzuraților ».

Oameni, ce soarbeți a vieții lumină,
Fie-vă de noi milă și 'ndurare,
Că de ne plângeți soarta-ne haină,
Mila Domnului fi-vă-va mai mare.
Noi atârnăm de stâlpi, sus, fiecare
Și carnea ce atât am îmbuibat
O scurmă putregaiul încuibat.
Și clonțul lacom de vultur vânjos:
Nu râdeți de noi, nu cădeți în păcat,
Rugați pe Domnul să ne fie milos !

Nu aruncați dispreț pe-a noastră vină,
Deși murim prin bună judecare;
De ăst adevăr toți seama să țină;
Cei cumpătați se întâlnesc arare.
Mai bine, pentru noi, cereți iertare
De la Fecioara Mamă ce-a 'ndurat
Să vadă al Fiului piept sângerat;
Cereți-I să ne-acorde-acest folos
De-a nu intra în iadu 'ntunecat . . .
Rugați pe Domnul să ne fie milos !

De ploaie ciuruiți și de vermină,
Uscați de-a vântului suflare,
Scobiți în stinsa ochilor lumină
De corbi flămânzi ce năvălesc din zare,
Nici când n'avurăm clipe de-alinare:
Purtați de ici-decolo ne'ncetat,
Ca frunzele în vântul clătinat,
În moarte, ca și'n viață, nu stăm jos.
La nimeni nu dorim ce-am îndurat,
Rugați pe Domnul să ne fie milos

Iisuse, Tu al nostru Impărat,
De-al iadului țărâm înflăcărat
Ne scapă ! și-Ți aduce-vom prinos.
Voi oameni, — (nu glumim de astădat')
Rugați pe Domnul să ne fie milos !

LIBERTATEA

Anul 7 — Nr. 1 — 5 Ianuarie 1939

D. St. Antim examinează rostul și rezultatele Conferinței dela Lima.

În timp ce pe Continentul nostru economia monetară se degradează tot mai mult în folosul celei naturale, dincolo de ocean, în Statele-Unite, se îngrămădesc stockuri enorme de metal prețios, care e osândit să rămână inactiv și e amenințat să se devalorizeze, din pricină că nu mai poate avea o circulație normală, datorită stărilor de pe Continentul nostru, unde mărfurile se oferă la prețuri de pierdere, în schimbul materiilor prime produse în alte părți ale lumii. Într'un cuvânt, economia monetară de dincolo de ocean e amenințată de economia naturală de dincoace de Atlantic. Din această pricină, Statele-Unite, deși au adunat mai tot aurul pământului, nu sunt totuși în stare să-și echilibreze balanța comercială.

Un prim pas pentru atingerea acestui scop s'a făcut prin încheierea acordului comercial anglo-canado-american. Chiar înainte de punerea lui în lucrare oficială, el a dat rezultatele dorite: exportul Germaniei a scăzut brusc, împuținând în măsură apreciabilă operațiunile internaționale de troc. Când acest acord va funcționa din plin și când vor adera la el, cum e de așteptat, și alte națiuni, urmările lui se vor face abia simțite. Atât însă, nu ajunge Statelor-Unite. America dorește azi să facă pe lângă export de mărfuri și export de capitaluri. Ea își dă bine seama că Europa, sărăcită din cauza războiului și amenințată mereu de alte conflicte, nu poate fi pentru ea un debușeu rentabil sau sigur. De altă parte, pătrunderea Japoniei în Asia închide economiei americane cel puțin în parte, imensa piață a Chinei. Economia Statelor-Unite nu mai are azi posibilitate de expansiune nici spre apus, nici spre răsărit. Fatal dar, ea a trebuit să se orienteze pe linia Nord-Sud. Ținta imediată a Statelor Unite e să coboare spre Republicile latine din America de Sud. Așa s'a născut la Washington ideea pan-americană, având la bază doctrina lui Monroe extinsă pe întreaga emisferă de Vest.

Conferința dela Lima urma să afirme solidaritatea americană în fața lumii întregi. Lucrul n'a fost tocmai ușor. În primul loc, pentru că republicele Sud-americeane au cuvinte să se teamă de Statele-Unite, prea puternice și prea deosebite atât ca rasă cât și ca structură economică și socială. Apoi unele din aceste republici, lipsite de numerar, au legături comerciale cu Germania și practică de nevoie sistemul schimburilor în natură. Aceste republici, pe lângă că au interese mari alături de Germania, apoi sunt contaminate de politica totalitară la care trebuie să renunțe acum, de altfel ca și la metodele economice intrate în practica lor zilnică. În al treilea loc, s'a propus ca solidaritatea națiunilor de pe emisfera de Vest să meargă atât de departe, încât Statele americane să formeze un front comun împotriva amenințării oricărui Stat american de către o putere neamericană. Cum numai Statele-Unite fac politică mondială, ele singure ar putea fi expuse unui astfel de atac, ceea ce ar fi însemnat ca Republicile Sud-americeane să ia asupra lor riscul unei situațiuni, în care ele nu s'ar afla niciodată. Firește, Conferința n'a primit această propunere. Ea s'a mărginit să afirme solidaritatea tuturor Statelor

americane, care se angajează să nu recurgă la forță pentru aplanarea diferențelor dintre ele și se obligă să respecte și să execute tratatele liber consimțite. Deasupra celor opt puncte din declarația dela Lima planează însă un alt spirit care n'a putut fi consemnat în scris. Adevărul e că America, îmbogățită cu aurul nostru, înarmată cu toată știința și tehnica noastră, se izolează de noi. Lumea descoperită de Columb, care a trăit peste patru secole aproape sub tutela noastră, a atins azi majoratul: ea se dezice de tutore și vrea să trăiască viața ei proprie. Urmările marilor descoperiri geografice, dela finele secolului al XV-lea și dela începutul celui următor sunt încă în plină desvoltare, și nu ne putem încă da seama de toate ce ne rezervă timpurile viitoare.

Până atunci însă, să nu ne înșelăm. Conferința dela Lima s'a ținut în vederea intrării în vigoare a acordului anglo-american. Pe lângă afirmările de ordin general și îndepărtat, s'au formulat acolo deziderate de natură practică și imediată. S'a cerut scoborîrea tarifelor vamale și luptă contra implantării de sisteme politice străine Americii — într'un cuvânt, lupta pe care o duc Statele-Unite pentru liberarea comerțului s'a extins și la Sudul continentului american. Anul 1939 e un an decisiv în istoria contemporană, iar Conferința dela Lima îi va servi drept prefață.

ATHENAEUM

Anul 4 — Nr. 4 — Octombrie-Decembrie 1938

Intr'un studiu despre « specificul românesc în lirica noastră modernă », d. Ion Pillat relatează o convorbire cu Benjamin Crémieux și citează un fragment dintr'o scrisoare a lui Rainer Maria Rilke.

Fără să acordăm acestor două fapte valoarea de argument, pe care le-o conferă d. Pillat în susținerea ideilor sale despre « specificul național » transcriem totuși fragmentul, pentru interesul lui documentar.

« Cum făceam oarecare rezerve asupra literaturii franceze a lui Panait Istrati, Crémieux mă întrerupse, spunându-mi (citez din memorie): « Mais ce n'est pas la question — ce n'est pas le romancier français que nous admirons en lui, mais bien le prestigieux conteur roumain, l'âme de votre pays si puissamment évoquée et que je voudrais tant connaître ». Și aici, specificul românesc învinsese. Succesul, într'adevăr, mondial al lui Istrati — tradus mai în toate limbile europene — nu se explică, de altminteri, decât prin nota aceasta de folklor și de haiducie banalizată și învechită azi la noi în țară, dar rămasă extrem de nouă și de originală pentru un occident obosit de o literatură prea rafinată. Succesul, tot atât de mare — deși mai puțin cunoscut la noi — al lui Konrad Bercovici în America are aceeași explicație. Dar, pentru o și mai completă ilustrare, să cităm câteva rânduri dintr'o scrisoare a lui Rilke, pe care mi-a trimis-o puțin timp înainte de a muri, din Elveția. Scrisoarea e pe franțuzește:

« Comment ne pas aimer la Roumanie, cher Monsieur, depuis « Isvor! ». Pendant toute une année c'était mon livre de chevet, et je suis sur d'y revenir toujours avec le même étonnement, avec la même tendresse. Mon admira-

tion pour la Princesse Bibesco était définitive dès que j'avais connu son « Alexandre asiatique »; mais dans « Isvor », son intuition de grand poète a réussi à établir une des plus profondes continuités humaines. Et quel bonheur de la découvrir dans l'âme secrète de son propre peuple ».

FAMILIA

Seria 3 — Anul 5 — Nr. 9—10 — Octomvrie-Decemvrie 1938

Revista dela Oradea este în deosebi utilă prin contribuția ei la cunoașterea problemelor și figurilor ardelen. Dacă materialul beletristic propriu zis (proză, poezie, eseu) izbuteste să fie interesant, studiile de caracter local sunt aproape totdeauna instructive. În acest sens, reținem din sumarul ultimului număr, articolele d-lor Septimiu Popa, Liviu Popovici și Alexandru Olteanu.

ROMÂNIA

Revista Oficiului Național de Turism

Anul 3 — Nr. 11 — Noemvrie 1938

Un reportaj despre lucrările dela mănăstirea Durău, dela poalele Ceahlăului, îi dă d-lui N. N. Tonitza prilejul să povestească modul în care, în fruntea unei echipe de tineri pictori, elevi ai săi, a lucrat timp de trei veri la refacerea acestei frumoase biserici necunoscute.

« Intrați în luna August, fără nici un spor, am dat poruncă să se răzăluască toți pereții. N'am să uit niciodată spectacolul acesta?!, Băeții — îmbrăcați în « combinezoane » speciale — nu se mai vedeau unii cu alții de atâta praf. La fiecare 10 minute, ieșeau să-și răcorească fața la cișmeaua din curte. Parcă erau scoși din fundul pământului. Mulți din ei s'au îmbolnăvit de ochi și de plămâni. Am fost nevoit să schimb echipa de studenți cu una de flăcăi, care s'a dovedit și mai puțin rezistentă la această muncă penibilă.

La începutul lui Septemvrie, de abia s'a putut așterne preparația propriu zisă: *primul* strat de preparație cu ceară fierbinte. Procedeu *picturii în ceară* — encaustica — este foarte solid, dar mai cu seamă extrem de migălos și primejdios pentru lucrător. Sunt cazuri când lucrătorul neabil poate rămânea orb, dacă un strop de ceară fierbinte sare din pensulă și-i atinge ochiul.

În timp ce așteptam să se usuce ceara, noi studiam, în « laborator », primii doi sfinți uriași, cu care de obicei se începe o biserică; *Pantocratorul* din turlă și *Maica Domnului* din altar. Starețul a văzut aceste desene și s'a înspăimântat: prea i se păreau enorme și... hidoase. (Capul lui Iisus avea un metru și ceva înălțime!...).

În câteva săptămâni, Pantocratorul zâmbea din boltă... Însă băieții mei plecua unul câte unul... Am rămas numai cu unul, Alupii, basarabean voinic și mare cântăreț din gură. Și am lucrat până ce, într'o bună zi, Alupii primi ordin de chemare... Rămas singur, în frig și întuneric, am robotit cum am putut până toamnă târziu, — când am pus de s'a dat în lături etajul de sus al schelei.

Atunci am avut una din cele mai mari fericiri din viața mea de artist. A intrat, pe nesimțite, un moș bătrân, a privit în sus, — cum, dintre scândurile răvășite se iscă lumină: *aureola Pantocratorului*. A îngenunchiat moșul a făcut semnul crucii și a murmurat:

— Dumnezeu să-i binecuvânteze...

Era baciul de pe Ceahlău, care, surprins de iarnă, își cobora turmele la vale...

În a doua vacanță de clacă am venit numai cu șase studenți. Trebuia să « compunem » întreaga biserică și aici am avut imense dificultăți de rezolvat. În întregul ei, această biserică (zidită, probabil, cu oameni de adunătură, sub comanda unui meșter *catolic*) — n'avea nimic de corectitudinea arhitecturii bizantine. Asimetriile arhitecturale ne înnebuneau. Un motiv decorativ, întrebuițat pe arcadele din dreapta, nu se mai potrivea pe cele din stânga. Ferestrele, prea largi, ne mâncau din spațiile ce urmau să fie acoperite de compoziții ample și centrate.

Dar călugări căpătaseră încredere. Biserica era aproape gata. Mai trebuiau câteva « retouche »-uri pe jos și portretele ctitoricești.

La a treia clacă, am revenit numai cu un singur student. Călugării — grăbiți — nu așteptaseră să terminăm. De cum plecasem în iarnă, au cărăbănit străni, covoare, iconostase, etc., și le-au pus în biserică proaspăt zugrăvită. M'a cuprins jalea: păreții jupuiți pretutindeni, urme de suman și floace de cojoc, lipite de ceara ce nu se consolidase încă.

Călugării pierduseră răbdarea: *au slujit înaintea de sfințire* ».

CONVORBIRI LITERARE

Anul 71 — Nr. 11—12 — Noembrie - Decembrie 1938

D. Pius Servien pare mai puțin inspirat în poemele sale românești, decât în frumoasele versuri franceze, pe care le publică uneori în « *Les nouvelles littéraires* ».

« *Torcello* » este un lung poem de lirism rece, puțin didactic, de vizibilă manieră valérystă.

Reproducem un fragment, pentru edificare:

Oprită în larg, gondola în echilibru
Instabil, și în instabil echilibru
Sufletul meu, — luneca spre *Torcello*:

Insulă pusă ireal pe mare;
Barcă ce avu, într'o vreme, gând să plece
Spre vre-o cruciadă sau purpuri bizantine!

Odată, — o, de mult! treceau legende
Prin cer, și pe pământ oarde barbare, —
Tremura gondola *Torcello* în somn instabil.

Dar n'a plecat... Câte au rămas tot astfel?...

Și ancora i-a ruginit în marea
Cu nisipuri din care se fac pahare;

Cu nisipuri ce beau atâte stranii,
Că în casă își aduc drumuri depărtate.
Torcello a rămas. Plece Veneția,

Plece Ravenna să îmbrace mătase!
Plece Aquileia după porfiri și episcopi!
... Aici, un singur cleric, morți, și pace.

Două frumoase pagini de evocare a savantului Demostene Russo, semnează d-nii Franz Babinger și Alexandru Elian.

ARTĂ ȘI TEHNICĂ GRAFICĂ

Caietul 6 — Decembrie 1938 — Martie 1939

Principesa Bibescu publică însemnări dintr'o călătorie în Bucovina, unde descoperă « *singurele zădărnice de frumusețe neexploatate ale Europei: bisericile zugrăvite ale lui Ștefan cel Mare* ».

La mănăstirea Voroneț, Sfântul Mihail în frescă ar putea fi de Carpaccio, îngerii ar putea fi de Giotto. Giotto în 1488? După moartea lui Rafael?

Principesa Bibescu explică cu o singură frază, acest miracol întârziat: « Noi avem lăcrămioare la Crăciun nu pentru că *abia* au înflorit, ci pentru că înfloresc *încă* ».

Călătoria continuă la biserica Sfântul Ilie, la Moldovița, la Sucevița, la biserica Sfântul Ioan cel Nou din Suceava, și pretutindeni autoarea descrie mărețe imagini, pe care proza sa ni le transmite cu o intensă putere de evocare. Cele câteva reproduceri, care însoțesc articolul (excelente ca realizare grafică), ne ajută să urmărim itinerariul.

În același număr, un documentat studiu despre « Discursurile de lut smălțuit de pe bisericile lui Ștefan cel Mare » semnează d-na Maria Goleșcu.

D-ra Lena Constante publică un studiu despre « Pictura pe sticlă în satul Drăguș ». Materialul utilizat a fost strâns în cadrul cercetărilor monografice, întreprinse în satul ardelean, în vara anului 1932.

PREOCUPĂRI LITERARE

Anul 4 — Nr. 1 — București-Ianuarie 1939

D. Al. Emery-Kish face un atent și sever examen al tuturor traducătorilor lui Mihail Eminescu în englezește.

Numeroase citate sprijină severitatea critică. Se pare că nici d-ra Sylvia Pankhurst, nici d. Dimitrie Cuclin n'au reușit să redea în traducere timbrul specific eminescian. Mai grav chiar, încercările lor suferă de serioase improprrietăți de vocabular și incorectitudini gramaticale. Singur d. Petre Grimm (ale cărui traduceri se află încă în manuscris) obține aprobarea d-lui Emery Kish.

Cu titlu de curiozitate, reproducem scrisoarea pe care i-a adresat-o Bernard Shaw d-rei Sylvia Pankhurst, după lectura traducerilor sale din Eminescu :

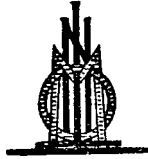
« Draga mea Sylvia, după ce mi-am întors toată casa cu susul în jos, într'o desperată și în cele din urmă înnebunită căutare a acestei broșuri scrise la mașină, m'am trântit pe un scaun, învins cu totul, și îndată am văzut-o lângă cotul meu ; stătuse acolo privindu-mă în față tot timpul. Lucrul acesta a dat întregii chestiuni un aer atât de supranatural, încât, sub influența lui și a oboșelii (îmi începusem ziua cu un drum de o sută de mile dela Mahern, ca să găsec telegrama dumitale imperioasă), am cetit « Împărat și proletar », « Strigoii » și restul din nou.

« Dacă aș fi unul din acești tineri editori cu tipografiile lor proprii, care desgroapă cărți vechi imposibile și fac ediții de lux din ele, aș alerga bucurosi la această uimitoare carte. Ai cetit vre-odată pe Burns sau « Leonora » lui Bürger ? Ai văzut vre-odată volumele in folio din British Museum, cu ilustrațiile lui Delacroix din « Faust » — mari litografii ? Acum cincizeci de ani obișnuiam să pun lumea la încercare cu ele, să văd dacă oamenii au simț artistic original și liberă imaginație ; dar n'au avut și de atunci mă îndoiesc dacă cartea și tovarășul său Hamlet au fost vre-odată ceruși : cel puțin eu n'am auzit niciodată să fie pomeniți.

« Dacă ai putea numai să găsești un Delacroix (tânăr) și un editor (tot tânăr) și o tipografie ! Nici o ediție prozaică Macmillan-Murray-Constable n'ar da tonul exact. Muzică de Berlioz ar fi de asemeni de dorit.

« Traducerea e uimitoare și extravagantă : m'a răpit cu totul. Sylvia : ești cel mai ciudat geniu idiot al epocii — cea mai de nestăpănit, de sine intoxicată, orbește și surdește încăpățânată, mică coate goale condotieră, care să se fi impus vre-odată ca conducătoare sfârșitului infra-roșu al spectrului revoluționar ; dar că ai avut acest specific talent literar de a face rime și de a călători deasupra cuvintelor în galop, n'am știut până acum.

« Spune-mi și mie ce noroc vei avea cu acel Moldovean care a înălțat din mormânt ael *fin de siècle* XVIII—XIX ».

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCURÊȘTI 1939